

PROCEEDING BOOK

GİRNE
3 - 5 OCAK 2025

AKDENİZ 13. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AKDENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JANUARY 3 – 5, 2025
KYRENIA

ISBN: 978-625-5962-13-3

Published by : Academy Global Publishing House

www.akdenizkongresi.org

AKDENİZ
13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JANUARY 3 – 5, 2025
KYRENIA

Edited By
PROF. ZAIN MUSA

CONFERENCE ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Head of Organizing Board: Assis. Prof. Dr. Gültekin Gürçay
 Prof. Dr. Dwi Sulisworo
 Prof. Dr. Suyatno
 Prof. Dr. Mehmet Özbaş
 Prof. Zain Musa
 Prof. Dr. Ali Bilgili
 Prof. Dr. Naile Bilgili
 Prof. Dr. Sameer Jain
 Prof. Dr. Başak Hanedan
 Prof. Dr. Hajar Huseynova
 Prof Yakup Babayev
 Assoc. Prof. Dr. Dhési Ari Astuti
 Assoc. Prof. Dody Hartanto
 Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
 Assoc. Prof. Dr. Doğan Çiloğlu
 Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
 Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
 Assoc Prof. Dr. Feran Aşur
 Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
 Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
 Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
 Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
 Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş
 Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova
 Assist. Prof. Ihwan Ghazali
 Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev
 Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
 Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade
 Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
 Dr. Amaneh Manafidizaji
 Aynurə Əliyeva

All rights of this book belong to ACADEMY GLOBAL Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global Conference & Journals–2025 ©

CONFERENCE ID

**AKDENIZ
13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES**

DATE – PLACE
JANUARY 3 – 5, 2025
KYRENIA

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azerbaijan- Iran – India – Uganda - Botswana - Sierra Leone- Brazil- China - South
Korea – Nigeria- Kuwait - South Africa – Egypt- Portugal- Zimbabwe- Mozambique-
Kenya- Sudan- Algeria – Israel- Senegal- Thailand - Kazakhstan-

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
42 papers presented by participating from Turkey and 55 papers from other Countries
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Issued: 05.02.2025
ISBN: 978-625-5962-13-3

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDİBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Türkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

AKDENİZ 13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCE
JANUARY 3 – 5, 2025
KYRENIA

NO : AC- 13S- 2025 – 389 -029

Subject: Kriterlere uygunluk hk.

07/01/2025

İlgili Makama

Akdeniz 13. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi, 3- 5 Ocak 2025 tarihlerinde Girne’de 23 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 97 bildirinin 42’si Türkiye’den, 55’i ise farklı 23 ülkeden akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarısından fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.” değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı : E-98102723-903.07-475454
Konu : Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:

Gereği:

Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:

Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSFN3RR3CF* Pin Kodu : 27962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -

GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksekg@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel

Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
January 3 – 5, 2025
KYRENIA

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=f0YazCWBmbAiWrHygjKSjkbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	1	VIOLENCE IN SOCIETY and EDUCATION: SOCIAL, ECONOMIC, POLITICAL and PSYCHOLOGICAL CAUSES	Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ
		2	A COMPARATIVE EXAMINATION OF THE NUMBER SENSE SELF-EFFICACY OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS STUDYING IN URBAN AND RURAL AREAS	Meriç İbrahim KAYALI Prof. Dr., Kürşat YENİLMEZ
		3	Görsel Sanatlar Eğitiminde Scamper Tekniğinin Dezavantajlı Bireylere Uygulanması	Tuğba UZUN GEDİKLİ
		4	The Communicative Approach in Foreign Language Teaching	Doç.Dr, Ahmed ALDYAB
		5	The Structural Approach in Foreign Language Teaching	Doç.Dr, Ahmed ALDYAB

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Ahmet AKIN	1	THE POSITIVE PERCEPTION TOWARDS MARRIAGE SCALE: THE STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY	PROF.DR. AHMET AKIN Yüksek Lisans Öğrencisi, ESRA SOFUOĞLU
		2	NEGLIGENCE SCALE IN MARRIAGE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	PROF. DR. AHMET AKIN BÜŞRA TEBER DURSUN
		3	VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE FAMILY APPRECIATION SCALE	PROF. DR. AHMET AKIN AMİNE AFRA KILIÇ
		4	THE SCALE OF FINANCIAL DECEPTION IN MARRIAGE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	PROF. DR. AHMET AKIN Yüksek Lisans Öğrencisi, BÜŞRA AKKÖSE
		5	LIFE ENGAGEMENT SCALE IN ADOLESCENTS: A STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Yüksek Lisans Öğrencisi, Yasemin ATALAY
		6	PARENTALIZATION IN ROMANTIC RELATIONSHIPS SCALE: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Yüksek Lisans Öğrencisi, Ayşenur SALTABAŞ

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade	1	THE POETIC SEMANTICS OF PROVERBS AND PARABLES IN THE ALIAGHA VAHİD'S CREATION	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
		2	LATİFE TEKİN'İN "SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM" ROMANININ FEMİNİST BAĞLAMDA İNCELENMESİ	Ayşegül Yıldız Ulaş
		3	BELGESEL TİYATRO ve KÜLRENGİ SABAHLAR	Dr. Öğr. Üyesi, M. Arif ERZEN
		4	POSTMODERN TİYATRODA EPİSTEMOLOJİK BAŞKALAŞIM	Öğretim Görevlisi Ali Ömür Ulusoy Doktorant Nesli Meriç Sanioğlu
		5	ÇAĞDAŞ SANATTA ESTETİK VE ELEŞTİRİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ünzile ÜNLER
		6	MERHAMET YORGUNLUĞU KAVRAMININ GÖRSEL HİKÂYE ANLATICILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Doç. Dr. Nadir BUÇAN

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Birgül ÖZGÜL EREN	1	DİJİTAL MEDYADA ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK TEKNOLOJİSİNİN KULLANIMI	Birgül ÖZGÜL EREN
		2	İLETİŞİM ARAŞTIRMALARINDA YAPAY ZEKA KONUSUNUN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: WEB OF SCIENCE VERİ TABANINA DAYALI BİR ÇALIŞMA	Mustafa ZAMBAK Doç. Dr., Emre Vadi BALCI
		3	FEATURES OF ATHLETIC TRAINING PARTICIPANTS' PASSION FOR WORKOUTS	MSc. Tomas Petrėnas Prof. Dr. Romualdas MALINAUSKAS
		4	SAĞIR PROFESYONEL SPORCULARIN KARIYER YAŞAMLARINDA ZEİGARNİK ETKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Doktora Öğrencisi Ceyhun ÖLMEZ Doç. Dr. Zühal YURTSIZOĞLU

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Sabit MENTEŞE	1	ÜRÜN SORUMLULUĞUNDA SORUMLU KİŞİ KAVRAMI	Zehra TÜRKYILMAZ
		2	CHANGE IN PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF POSTMODERNISM	Prof. Dr. Sabit MENTEŞE
		3	A RESEARCH ON STUDENTS' POLITICAL SOCIALIZATION PROCESS: THE CASE OF FIRAT UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES	Assist. Prof. Emel İLTER Zeynep BALCI
		4	Abdul Karim Soroush, the most important religious reformer of Iranian society after the 1979 revolution	Assist. Prof. Aref bakhordari
		5	TURİZM ÖRGÜTLERİNDE ÖZNEL İYİ OLUŞ YÖNTEMLER VE FAYDALARI	Dr. Öğretim Üyesi Selin KAMA
		6	EVALUATION OF THE IMPACT OF VIOLENCE AGAINST HEALTHCARE WORKERS AND THE WHITE CODE APPLICATION: AN INTEGRATION APPROACH FROM THE PERSPECTIVE OF HEALTH TOURISM	Enver Birkan ÖZCEYLAN Assoc. Prof., Züleyhan BARAN
		7	A CONCEPTUAL REVIEW OF RESEARCH ON TELEMEDICINE IN DIGITAL HEALTH TOURISM	Master of Science Student, Gülşah SARI Assoc. Prof., Züleyhan BARAN
		8	SAĞLIK TURİZMİNİN YÖRESEL ETKİLERİ: EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL DİNAMİKLER	Dr. Öğr. Üyesi Ali Rıza KUL Saadet YEŞİLTAŞ Zeki Kemal KUL Veysel BENEK Doç.Dr.Emine ÇİHANGİR

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Hui Lin	1	CHINESE INVESTMENTS IN RUSSIAN AGRICULTURE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Linfeng Huang Maria Okot
		2	DESIGNING WORK ENVIRONMENTS TO ENHANCE EMPLOYEE WELL-BEING AND ORGANIZATIONAL INNOVATION	João Pereira Amina Dlamini
		3	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AS A DRIVING FORCE IN THE EVOLUTION OF GASTRONOMY	Carlos Eduardo Lima Aisha Kamara
		4	DIGITAL TRANSFORMATION IN ENTREPRENEURSHIP EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	Ana Júlia Ribeiro Wei-Lin Zhang
		5	CONSUMERS' ATTITUDES TOWARDS HEALTH-CONSCIOUS MARKETING AND ITS IMPACT ON PURCHASING DECISIONS	Adesina Oluwatobi, Zanele Dlamini, Wei Ling Zhang
		6	INFLUENCE OF SUSTAINABLE FOOD MARKETING ON CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR	Dr. Li Wei, Chen Zhang, Assoc. Prof. Dr. Hui Lin
		7	EFFECTIVE STRATEGIES FOR ENHANCING FOREIGN GUEST EXPERIENCE IN SOUTH KOREA'S HOSPITALITY INDUSTRY	lec. Min-seok Kim, Ji-hyun Park, Dr. Soo-jin Lee

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Prof. Dr. Chidi Okonkwo	1	EFFECT OF SOCIAL MEDIA ON COLLABORATIVE LEARNING IN HIGHER EDUCATION	Adebayo Oluwaseun, Dr. Folake Ayomide, Prof. Dr. Chidi Okonkwo
		2	TOURISM ENHANCEMENT THROUGH AUGMENTED REALITY IN HISTORICAL SITES	Ahmed S. Ibrahim, Fatima A. Kassem,
		3	AGRITOURISM DEVELOPMENT IN AFRICA: EXPLORING NEW ECONOMIC OPPORTUNITIES	M. N. Fofana, R. A. Toure, K. D. Bamba
		4	SUSTAINABLE TOURISM PLANNING: A TERRITORIAL APPROACH FOR ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL BALANCE	Dr. Ana Costa, Dr. Rafael Silva
		5	SUSTAINABLE TOURISM PLANNING: A TERRITORIAL APPROACH FOR ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL BALANCE	Dr. Ana Costa, Dr. Rafael Silva
		6	THE EFFECT OF POLITICAL INSTABILITY ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND ARCHAEOLOGICAL SITES: A STUDY OF EGYPT AFTER THE 2011 REVOLUTION	Assis. Prof. Dr Ahmed M. Al-Sayed, Farida H. Kamal, Dr. Omar T. Fathy
		7	IMPACT OF SECURITY MEASURES ON FAN ATTENDANCE AT PROFESSIONAL FOOTBALL MATCHES	M. J. Lee, K. H. Park, J. S. Kim

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assoc. Prof. Dr. João Costa	1	THE INFLUENCE OF THE GENERAL DATA PROTECTION REGULATION ON HUMAN RESOURCE PRACTICES IN SCHOOLS	Maria Oliveira, Assoc. Prof. Dr. João Costa
		2	THE ROLE OF MINIMUM SPEECH SIGNAL DATA IN VOICE IDENTIFICATION FOR FORENSIC ANALYSIS	Dr. Zhang Jun, Liu Mei
		3	THE IMPACT OF UNDERFUNDING ON POLICE CORRUPTION IN NIGERIA	Chijioke Okafor, Dr. Adebayo Afolabi
		4	THE INFLUENCE OF MISINFORMATION ON GOVERNANCE AND PUBLIC POLICY FORMULATION: A COMPARATIVE STUDY	Carlos Eduardo Souza, Mariana Lima de Andrade
		5	THE IMPACT OF INDUSTRIAL EFFLUENT MANAGEMENT POLICIES ON WATER PROTECTION IN AFRICA	Zanele Moyo, Assis. Prof. Dr. Thabo Dlamini
		6	SOUTH KOREA AND BRAZIL ECONOMIC RELATIONS: A STUDY THROUGH THE WORLD TRADE ORGANIZATION	Lucas D. Oliveira, Mariana F. Silva
		7	COMBATING RADICALIZATION AND VIOLENT EXTREMISM: A COMPARATIVE STUDY OF BRAZIL, KENYA, AND SOUTH EAST ASIA	Carlos Silva, Amina Ndegwa
		8	THE IMPACT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW ON SOUTH AFRICA: A CASE STUDY OF EARTHLIFE AFRICA JOHANNESBURG V MINISTER OF ENERGY AND OTHERS	A. Chikondi, Dr. B. Mwansa

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Prof. Dr. Sarah Adeyemi	1	THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON GOVERNMENT POLICIES IN BRAZIL: A COMPREHENSIVE STUDY	João Silva, Maria Souza
		2	PUBLIC SERVICE ETHICS IN LOCAL GOVERNANCE: A STUDY OF PERCEPTIONS AND CHALLENGES	Assis. Prof. Dr. Daniel M. Gama, Prof. Dr. Maria C. Silva
		3	LEGAL FRAMEWORK AND STRATEGIES FOR AIR POLLUTION MITIGATION AND ADAPTATION IN EAST AFRICAN LOCAL GOVERNMENTS	Amina S. Abdi, Hassan A. Mohamed
		4	MORDECHAI VANUNU: THE NUCLEAR WHISTLEBLOWER AND THE CHALLENGE TO ISRAELI MILITARY ETHICS	Rafael Lopes, Isabella Pereira
		5	ADDRESSING MENTAL HEALTH NEEDS TO REDUCE RECIDIVISM: THE ROLE OF EARLY DIVERSION IN CRIMINAL JUSTICE REFORM	Ahmed Al-Hassan, Assoc. Prof. Dr. Sarah Adeyemi
		6	LIMITS AND RESPONSIBILITIES IN FREEDOM OF EXPRESSION: LESSONS FROM AFRICA'S DIGITAL LANDSCAPE	Amina Sani, Ibrahim Bello
		7	THE EVOLUTION OF STUDENT UNDERSTANDING OF CONFLICT RESOLUTION IN POLICE TRAINING	Amir Youssef, Fatimah Abdullah, Ibrahim Mohammed

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assis. Prof. Dr. José Silva Prof. DR. Ricardo Costa	1	THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF SOUTH KOREA'S TECHNOLOGICAL SECTORS	Jisoo Lee, Minho Kim
		2	GOVERNMENT RESPONSES TO THE REINTEGRATION OF TRAFFICKING SURVIVORS: A STUDY OF BRAZIL	Lucas Almeida Costa, Mariana Souza Silva
		3	THE ROLE OF ENVIRONMENTAL EMOTIVE TRIGGERS IN RADICAL IDEOLOGICAL PROPAGANDA	Assis. Prof. Dr. Hanae Abid, Dr. Tariq Al-Mansouri
		4	BARRIERS TO ACCESSING STANDARDIZED CARE FOR LYME DISEASE AND RELAPSING FEVER BORRELIOSIS PATIENTS	A. Nguemeleu, L. Ndong, E. Tchuente
		5	STRENGTHENING PERSONAL DATA PROTECTION THROUGH TECHNICAL MEASURES IN COMPLIANCE WITH HUMAN RIGHTS	Ahmed Nasser, Yara Mohamed Khalid
		6	PREDICTING MORTALITY IN ACUTE BURN PATIENTS USING THE BOBI SCORE AND FLAMES SCORE	K. Ahmed Nour, R. M. Habib Ali, S. T. Waly, A. M. Omar
		7	SOCIAL REACTIONS TO ETHNIC PROTESTS IN ISRAEL: THE CASE OF THE WADI SALIB RIOTS (1959)	Dr. David Cohen, Prof. Dr. Miriam Levy
			THE IMPACT OF TERRORISM AS A GLOBAL ASYMMETRIC THREAT ON NATIONAL SECURITY FORCES	Assis. Prof. Dr. José Silva, Prof. DR. Ricardo Costa

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doktor, Sedat SAYIN	1	BATI ANADOLU'DA YUNAN PROPAGANDASI VE FENER RUM PATRIKANESİ'NİN ÇALIŞMALARI (1919-1922)	Başöğretmen, Selim ARPACI
		2	LİAO DEVLETİ (KİTAN) VE KUZEY SONG HANEDANI ARASINDA BARIŞIN TESİSİ; SHANYUAN ANTLAŞMASI	Doktor, Sedat SAYIN
		3	CONTEXTUAL ANALYSIS OF PROPHETIC REFERENCES ON WOMEN'S TESTIMONY IN CLASSICAL LEGAL RULINGS	Doktora Öğrencisi, Sümeyye BAHÇA
		4	VON HIPPEL-LINDAU (VHL) SENDROMUNUN PSİKOSOSYAL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Esmâ Nur YILMAZ Doç. Dr. Yasemin ÇÖLGEÇEN

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Öğr. Gör. Doğançan VAİZOĞLU	1	AMELİYATHANE KAYNAKLI CERRAHİ ALAN ENFEKSİYONLARINI ÖNLEME	Öğrenci Hemşire, Dilara GÜRSEL Öğrenci Hemşire, Aysu ÇELİK Dr. Öğr. Üyesi, Hatice ERDOĞAN
		2	RİSKLİ DEPREM BÖLGESİNDE YAŞAYAN SAĞLIK ÇALIŞANLARININ DEPREM RİSKİ ALGISİNİN YAŞAM DOYUMUNA ETKİSİ: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ	Hemşire Sevde ÇAKAR Hemşire Deniz YÜCEL Hemşire Selin ÖKSÜZ Öğr. Gör. Doğançan VAİZOĞLU
		3	USE OF PERSONAL PROTECTIVE EQUIPMENT BY NURSES WORKING IN EMERGENCY DEPARTMENT	FEYZA ÖNAL Assoc. Prof. Dr. MAKBULE TOKUR KESGİN
		4	A CURRENT APPROACH IN SURGERY: ERAS PROTOCOL and NURSING	Yüksek Lisans Öğrencisi Bestegül VAROL Doç. Dr. Şenay KARADAĞ ARLI

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr., Fırat ŞAL	1	DÖNER KANATLI İNSANLI HAVA ARAÇLARINDA YENİLİKÇİ FARKLI PALE UCU BAŞKALAŞIM OLGULARININ TASARIMLARININ ELE ALINMASI	Doç. Dr., Fırat ŞAL
		2	DERİN ÖĞRENMEYLE KABLO DEMETİ SOKET MONTAJINDA YARIM VEYA TERS PRİZ HATA TESPİTİ	Dr.Öğr.Üyesi Bahadır ELMAS Gürcan KILIÇ
		3	INVESTIGATION ON MECHANICAL PROPERTIES OF VOLCANIC SLAG REINFORCED POLYMER MATRIX COMPOSITES PRODUCED BY ADDITIVE MANUFACTURING	Alperen Böğrekcı Lecturer Dr., Saadet Güler
		4	LARGE DIAMETER STEEL PIPE BENDS UNDER CYCLIC LOADINGS	Asst. Prof., Ercan Serif KAYA

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Fatih YÜCALAR Prof. Dr. Akın ÖZÇİFT	1	EVALUATING CODE QUALITY WITH PREDICTIVE MODELS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF MACHINE LEARNING ALGORITHMS	Assoc. Prof. Dr. Fatih YÜCALAR Prof. Dr. Akın ÖZÇİFT
		2	DEMİRYOLU HAT ARIZALARININ KESTİRİMCİ MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİYLE ÖNCEDEN TAHMİN EDİLMESİ	Prof. Dr. Akın ÖZÇİFT Doç. Dr. Fatih YÜCALAR
		3	An Innovative Hyperparametric Interface for Accurate and User-Friendly System Marginal Price Forecasting in Energy Markets	Dr., Mehmet KIZILDAĞ Assoc.Prof.Dr., Fatih ABUT Prof.Dr., Mehmet Fatih AKAY
		4	KLASİK SWOT İLE SSWOT ANALİZ KARŞILAŞTIRMASI: DHMİNDE UYGULAMA	Doç. Dr., Buket KARATOP Müh., Furkan ÖZDEMİR Müh., Enes BEYAZ
		5	PROJE YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKA DESTEKLİ STRATEJİK YÖNETİMİN UYGULAMA ZORLUKLARI ANALİZİ	Doç. Dr., Buket KARATOP Mehmet Alp EHLİZ Hasan GÜNDOĞDU
		6	KÜME BİRLEŞİMLİ SIRT ÇANTASI PROBLEMLERİ İÇİN GELİŞTİRİLMİŞ İKİLİ AQUILA OPTİMİZE EDİCİ	Dr.Öğr.Üyesi, Gülnur YILDIZDAN
		7	DESIGN OF PYTHON BASED REAL-TIME SIMULATION ENVIRONMENT FOR CONTROL APPLICATIONS	Uğur TÜMER Alkım GÖKÇEN Mehmet Uğur SOYDEMİR Savaş ŞAHİN
		8	GÖRÜNTÜ İŞLEME PROBLEMLERİNİNİN TV DÜZENLEME MODELİ VE KADEMELİ OLARAK DEĞİŞEN FONKSİYON YARDIMIYLA ÇÖZÜMLERİ ÜZERİNE	Dr, Ahmet YILDIRIM Prof.Dr. İsmet KARACA

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğr. Gör. Hasan POLAT	1	Demlenmiş Çay Atığı Kullanımının Polimer Kompozitlerin Fiziksel ve Mekanik Özelliklerine Etkisi	Dr. Öğr. Gör. Hasan POLAT
		2	DETAILED INVESTIGATION OF MENTHA ARVENSIS L. PHENOLIC COMPOUNDS COLLECTED IN DIFFERENT REGIONS OF İGDIR PROVINCE USING EXTRACTION METHOD.	Mehmet Salih NAŞ Musa KARADAĞ
		3	INVESTIGATION OF THERMOPHYSICAL AND MECHANICAL PROPERTIES OF PEBBLE STONE REINFORCED EPOXY COMPOSITES	Seezar Ibrahim Ali AL-BAYATI Assoc. Prof. Dr., Ercan AYDOĞMUŞ
		4	INFLUENCE OF WHEAT BRAN FILLER ON PHYSICAL AND MECHANICAL PROPERTIES OF POLYESTER COMPOSITES	Heba ASKAR Prof. Dr., Cevdet AKOSMAN Assoc. Prof. Dr., Ercan AYDOĞMUŞ
		5	SİLİSYUM KARBÜR TAKVİYELİ ALÜMİNYUM MATRİSLİ FONKSİYONEL DERECELENDİRİLMİŞ KOMPOZİTLERİN VAKUM İNFİLTASYON YÖNTEMİ İLE ÜRETİMİ	AHMET BURAK CEBECİ NACİ ARDA TANIŞ Recep ÇALIN
		6	ÇİFTLİK KÖYÜ'NDE (YAKUTİYE, ERZURUM) YEMEKLİK OLARAK KULLANILAN RUMEX spp. TAKSONLARI	Dr. Öğr. Üyesi, ARZU ERGÜL BOZKURT

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Mihalıs KUYUCU	1	USE OF PHYGITAL MARKETING TOOLS IN THE FOOD INDUSTRY: A REVIEW ON FAST FOOD PRODUCTS	Yüksek Lisans Öğrencisi, Beyza Nur TÜRK
		2	SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMA VE SOSYAL MEDYA TEKNİKLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞLARA ETKİSİ: Z KUŞAĞI İNCELEMESİ	Doktorant, Sümeyye ÖZBURAK
		3	A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW OF CONSUMER CYNICISM	Dr. Mehmet Arif TUNCER
		4	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN ŞİRKETLERİN FİNANSAL PERFORMANSI ÜZERİNDE ETKİSİ	Dr. İdris ADIGÜZEL
		5	DİJİTALLEŞMENİN TÜRKİYE'DEKİ BANKALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Dr. İdris ADIGÜZEL
		6	FUTBOL ENDÜSTRİSİNDE YAŞANAN OLİGOPOLLEŞME VE BUNUN FUTBOL PİYASASINA OLAN ETKİLERİ	Prof. Dr. Mihalıs KUYUCU
		7	SUSTAINABILITY IN BUSINESS, FUNCTIONING OF THE ACCOUNTING SYSTEM AND REPORTING	Arş. Gör. Selin KORKMAZ
		8	TÜRKİYE'DEKİ YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN PERFORMANS ANALİZİ	Dr. Şeyma Nur AYDIN Doç. Dr. Aşır ÖZBEK
		9	TÜRKİYE'DEKİ REASÜRANS ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ	Dr. Şeyma Nur AYDIN Doç. Dr. Aşır ÖZBEK

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Prof. Dr. Mariana Rocha	1	DEVELOPMENT AND VALIDATION OF A TOOL TO MEASURE COPING MECHANISMS IN RESPONSE TO STRESSFUL ENVIRONMENTS	Dr. Ahmed Al-Mansoori, Fatima Jassim, Dr. Khaled Al-Hassan, Nora Al-Farisi
		2	UNDERSTANDING EMPLOYEE BEHAVIOR THROUGH ORGANIZATIONAL CULTURE AND COMPLEX ADAPTIVE SYSTEMS THEORY	Amadou Diop, Mariama Toure, Boubacar Diallo
		3	IMPACT OF SOCIAL MEDIA: A STUDY ON STRESSORS IN MODERN LIFESTYLES	Prof. Dr. Zhang Mei
		4	PERCEPTION OF EMOTIONS IN VEHICLE DESIGN: THE INFLUENCE OF FACIAL FEATURES ON DRIVER INTERPRETATION	Mei Li Zhang, Zhao Wei Li
		5	COGNITIVE FLEXIBILITY IN ECOLOGICAL REHABILITATION: A STUDY OF LOCAL COMMUNITY ENGAGEMENT	M. Tanaka, K. Liu, Y. Wang
		6	USING PSYCHOMETRIC TOOLS IN COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY: A COMPARATIVE STUDY OF MMPI-2 AND MMSE-2 APPLICATIONS	Juan Carlos Silva, Prof. Dr. Mariana Rocha
		7	EFFECTS OF HEMODIALYSIS DURATION ON COGNITIVE FUNCTION: A STUDY IN WEST AFRICA	M. T. Bakari, O. A. Kante, D. F. Abubakar, I. S. Diop

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr. João Silva	1	EMOTIONAL REGULATION AND ITS IMPACT ON ADDICTION TREATMENT: A STUDY OF THE CHANGE & GROW® MODEL	Amina Bahrami, Fatima Alavi, Hossein Karami
		2	DISCREPANT VIEWS OF SOCIAL COMPETENCE AND ITS CONNECTION WITH SOCIAL ANXIETY IN ADOLESCENCE	Marta Silva, João Costa, Ana Rodrigues, Pedro Ferreira
		3	SOCIAL SUPPORT AND QUALITY OF LIFE AMONG ADOLESCENTS WITH CEREBRAL PALSY TEMPORARILY ORPHANED DUE TO PARENTAL MIGRATION	M. Akinyele, T. Oladipo
		4	DEVELOPMENT AND PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE RELATIONAL MOBILITY SCALE FOR THE NIGERIAN POPULATION	Chijioke Okoro, Amina Bala
		5	EXPLORING ELDERLY CARE IN PRIVATE HOMES, HOSPITALS, AND LONG-TERM FACILITIES: A SOCIO-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS IN BANGKOK	Assis. Prof. Dr. Naruemon Srisuk, Kantana P. Apichatpong
		6	THE IMPROVEMENT OF MILITARY PILOT TRAINING THROUGH COGNITIVE AND PSYCHOPHYSIOLOGICAL ASSESSMENTS	A. K. Sarsenov, D. M. Bekmuratov
		7	A FRAMEWORK FOR ANALYZING HUMAN RESPONSE TO ENVIRONMENTAL NOISE	Maria Fernandes, Prof. Dr. João Silva
		1	EMOTIONAL REGULATION AND ITS IMPACT ON ADDICTION TREATMENT: A STUDY OF THE CHANGE & GROW® MODEL	Amina Bahrami, Fatima Alavi, Hossein Karami

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Sofia Almeida,	1	THE IMPACT OF DIALYSIS-INDUCED STRESS ON PATIENT OUTCOMES: A STUDY FROM EGYPT	Fatima S. Hassan, Dr. Ahmed M. Zaki
		2	IMPROVING NURSING PRACTICES IN PEDIATRIC DENTAL CARE: A SYSTEMATIC REVIEW	Dr. Mariam Konaté, Dr. Felix Okoro
		3	ASSESSING TEAMWORK SKILLS THROUGH SIMULATION IN UNDERGRADUATE HEALTH EDUCATION	E. Ndanga, T. Owusu, R. Kamau, P. Karume, J. Sibanda
		4	YOGA AS A HOLISTIC APPROACH FOR IMPROVING QUALITY OF LIFE IN CHILDREN WITH CANCER	Dr. Kwame Addae
		5	SOCIAL DYSFUNCTION IN SCHIZOPHRENIA: THE IMPACT OF SUBSTANCE MISUSE AND SUPPORT SYSTEMS	Dr. Sofia Almeida, Dr. Lucas Martins, Dr. Mariana Costa
		6	PERFORMANCE DIFFERENCES IN CARDIO-RESPIRATORY FITNESS AMONG ATHLETES: A COMPARATIVE STUDY	Dr. Ayesha Rehman, Dr. Lukas Meier
		7	OVERCOMING BARRIERS IN INTRAMURAL SPORTS PROGRAMS IN SECONDARY SCHOOLS: CASE STUDY FROM LAGOS, NIGERIA	Adebayo Adekunle, Fatima Yusuf

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Olivia Costa,	1	AERODYNAMIC OPTIMIZATION IN CYCLING TEAM EVENTS: ANALYSIS FROM WIND TUNNEL TESTING IN SOUTH KOREA	Ji-Hoon Park, Min-Young Kim,
		2	FOOTBALL JERSEY CULTURE AND FAN LOYALTY: PERSPECTIVES FROM SOUTH AFRICAN YOUTH	Sipho Dlamini Thandeka Mbatha
		3	ENHANCING JUDO PERFORMANCE IN VISUALLY IMPAIRED ATHLETES: AN EMPIRICAL STUDY IN BRAZIL	Ana Beatriz Silva Gustavo Santos
		4	PHYSICAL ACTIVITY AND COGNITIVE DEVELOPMENT IN CHILDREN: A COMPARATIVE STUDY IN KENYA	Peter Okello, Grace Wanjiku
		5	THE EFFECT OF PHYSICAL EXERCISE ON ADIPOKINES AND MYOSTATIN: A COMPREHENSIVE REVIEW	Dr. Renata Oliveira, Dr. Marcelo Souza
		6	EFFECT OF COMBINED RESISTANCE TRAINING AND MILK CONSUMPTION ON CARDIAC BIOMARKERS IN SENIOR HIGH SCHOOL STUDENTS	Alessandro Nunes, Dr. Olivia Costa, Dr. Thiago Almeida
		7	EVALUATING THE QUALITY STANDARDS OF HOSPITAL PHARMACIES IN TEACHING HOSPITALS IN KERMANSHAH, IRAN	Dr. Amir Reza Bahaei, Dr. Sara Rahimi
		8	COMPARING THE EFFICACY OF THIOPENTAL-FENTANYL VERSUS MIDAZOLAM-FENTANYL FOR ORTHOPEDIC PROCEDURES IN EMERGENCY DEPARTMENT	Dr. Natalia Vasquez, Dr. Javier Hernandez, Dr. Miguel Silva

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Dr. Milena Stefanova	1	TREATING VACTERL ASSOCIATION WITH LYMPHOCYTE THERAPY IN PREGNANT WOMEN	Dr. Alina Varga, Dr. Dimitri Petrov, Dr. Milena Stefanova
		2	HEALTHCARE INTEGRATION WITHIN SMART IDENTITY CARDS: A NOVEL FRAMEWORK FOR ADOPTION AND PRIVACY	Aliyah Akram, Rashid Mahmood, Fahad Shahid
		3	GENE SELECTION OPTIMIZATION IN LUNG AND OVARIAN CANCER USING STATISTICAL METHODS AND ALGORITHMS	Farida Hameed, Khalid Mirza, Muhammad Usman
		4	EFFECTS OF BLEEDING DURING EARLY PREGNANCY ON PERINATAL OUTCOMES: A COMPARATIVE STUDY	Benedicta Ndukwe, Sarah Mbouh, Joy Owona
		5	ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON-COATED LIFE _{P4} AS CATHODE MATERIAL FOR LITHIUM-ION BATTERIES	Hui Zhang, Yuting Li, Qiao Zhang
		6	IMPROVEMENTS IN ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF AL-DOPED LINI ₁ /3CO ₁ /3MN ₁ /3O ₂ CATHODES FOR HIGH-VOLTAGE LITHIUM-ION BATTERIES	Zhenyu Li, Yuxuan Zheng, Jianbo He
		7	FABRICATION AND CHARACTERIZATION OF 3D SNO LEAFY NANOSTRUCTURES FOR LI-ION BATTERIES	Marwan Al-Abed, Noura Al-Muqbali, Salma Al-Hashimi

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION January 3 – 5, 2025 KYRENIA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 5 Ocak / Jan 5, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Haruto Tanaka,	1	EXPERIMENTAL ANALYSIS OF FIRE-RESISTANCE IN ECO-FRIENDLY CORRUGATED SANDWICH PANELS	Dr. Haruto Tanaka, Dr. Amina Sayeed
		2	SYNTHESIS AND ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF 3D SNO CABBAGE NANOSTRUCTURES AS ANODE MATERIAL FOR LITHIUM-ION BATTERIES	Dr. Sameer Uddin, Dr. Khaled Al-Mohammed
		3	IMPROVING BASKETBALL PERFORMANCE PREDICTION USING ADVANCED MACHINE LEARNING TECHNIQUES	Carlos Silva, Mariana Andrade, João Oliveira, Lucas Pereira
		4	EXPLORING MOTIVATION AND ANXIETY IN SPORTS ACROSS EDUCATIONAL STAGES	Ahmed Osman, Sara Al-Masri, Youssef Khaled, Leila Ahmed
		5	COMPARATIVE STUDY OF JOINT FLEXIBILITY BETWEEN CYCLISTS AND SWIMMERS	Chen Wei, Ling Zhang
		6	ADVANCING PSYCHOMOTOR ASSESSMENT METHODS IN PRESCHOOL CHILDREN	Fatima Suleiman, Ahmed Musa
		7	ASSESSING SUPPORT PROGRAMS FOR ELITE ATHLETES IN CAREER TRANSITIONS	Fatemeh Mohammadi, Hossein Rezaei, Zahra Karimi, Parisa Ahmadi

AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
January 3 – 5, 2025
KYRENIA

Contents

TOPLUMDA ve EĞİTİMDE ŞİDDET: SOSYAL, EKONOMİK, POLİTİK ve PSİKOLOJİK NEDENLER	1
KENT ve KIRSALDA ÖĞRENİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SAYI DUYUSUNA YÖNELİK ÖZ YETERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ	14
GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE SCAMPER TEKNİĞİNİN DEZAVANTAJLI BİREYLERE UYGULANMASI.....	27
المنهج التواصلي في تعليم اللغات الأجنبية	46
المنهج البنوي في تعليم اللغات الأجنبية	58
EVLİLİĞE YÖNELİK OLUMLU ALGI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI.....	68
EVLİLİKTE İHMAL ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	73
AİLEDE TAKDİR ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	78
EVLİLİKTE FİNANSAL ALDATMA ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI.....	83
ERGENLERDE YAŞAM BAĞLILIĞI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI.....	89
ROMANTİK İLİŞKİLERDE EBEVEYNLEŞME ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	94
MERHAMET YORGUNLUĞU KAVRAMININ GÖRSEL HİKÂYE ANLATICILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	100
DİJİTAL MEDYADA ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK TEKNOLOJİSİNİN KULLANIMI.....	110
ÜRÜN SORUMLULUĞUNDA SORUMLU KİŞİ KAVRAMI	133
POSTMODERNİZM BAĞLAMINDA KAMU YÖNETİMİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM	142
TURİZM ÖRGÜTLERİNDE ÖZNEL İYİ OLUŞ YÖNTEMLER VE FAYDALARI	155
Yurcu, G. & Akinci, Z. (2017). Influence of organizational citizenship behavior on hotel employees' job satisfaction and subjective well-being. Advances in Hospitality and Tourism Research, 5(1), 57-83. ..	169
SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK ŞİDDET VE BEYAZ KOD UYGULAMASININ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: SAĞLIK TURİZMİ PERSPEKTİFİYLE ENTEGRASYON YAKLAŞIMI	170
DİJİTAL SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA TELE-TIP ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARA İLİŞKİN KAVRAMSAL BİR İNCELEME.....	181
GIDA SEKTÖRÜNDE FİJİTAL PAZARLAMA ARAÇLARININ KULLANIMI: FAST FOOD ÜRÜNLER ÜZERİNE BİR İNCELEME	194
FUTBOL ENDÜSTRİSİNDE YAŞANAN OLİGOPOLLEŞME VE BUNUN FUTBOL PİYASASINA OLAN ETKİLERİ	210
TÜRKİYE'DEKİ REASÜRANS ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ.....	224
TÜRKİYE'DEKİ YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN PERFORMANS ANALİZİ	236

TOPLUMDA ve EĞİTİMDE ŞİDDET: SOSYAL, EKONOMİK, POLİTİK ve PSİKOLOJİK NEDENLER
VIOLENCE IN SOCIETY and EDUCATION: SOCIAL, ECONOMIC, POLITICAL and PSYCHOLOGICAL CAUSES

Mehmet ÖZBAŞ¹

ÖZET

Bu araştırmada, toplumda ve eğitimde yaşanan şiddetin sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik nedenleri üzerinde çok yönlü bir şekilde durulması amaçlanmıştır. 21. Yüzyılda, insanlığın yaşadığı en büyük kötülüklerden biri toplumda, yerküre üzerinde, eğitimde ve yaşamın birçok farklı alanında varlığını sürdüren şiddettir. Bir ülke olarak düşünüldüğünde, temel üst sistemleri oluşturan “toplum, ekonomi ve politika” alanlarında şiddet en derin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Ülkenin üst sistemlerini esir alan şiddet sarmalı, eğitimde, ailede, iş yaşamında, sokakta, hastanede; kısaca hayatın her alanında yaygın bir hal almaktadır. Şiddetin temel olarak sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik nedenlerden kaynaklandığı; ancak etkisini sarmal bir şekilde insanlığın bütün etkinlik alanlarında korkunç bir şekilde hissettirdiği görülmektedir. “Toplumda ve eğitimde şiddet araştırması”, tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmada, toplumda ve eğitimde şiddet sarmalına yol açan temel nedenlerin, alanyazın taraması tekniği ve insani eylemlerin meydana getirildiği saha gözlemleriyle ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Şiddet hem öğrenilmiş bir davranış hem de toplumlara göre, kültürel olarak olabildiğince farklılıklar gösteren antropolojik bir olgudur. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre, toplumsal şiddetin hem bireylerde hem de toplumda yaygın bir olumsuz etki yarattığı saptanmıştır. Hukukun üstünlüğüne uygun bir biçimde şiddeti önleyici ve caydırıcı tedbirler alınmadığında şiddet sarmalının hayatın farklı alanlarında daha fazla artışa geçtiği görülmüştür. Ekonomik şiddetin katalizör etkisiyle toplumsal ve psikolojik şiddeti tırmandırdığı anlaşılmaktadır. 21. Yüzyıl Türkiye’inde politika ve eğitimde yaşanan şiddet, toplumda umutsuzluk, yönetim politikasında ise zafiyet yaratmaktadır. Araştırma sonuçları, şiddetin sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik temelleri ile mücadelede, bireylere ve topluma, formal eğitim örgütleri aracılığıyla yerel, ulusal ve evrensel bilinç kazandırmanın ne derece önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Sözcükler: Toplum, Şiddet, Eğitim, Toplumsal Şiddet, Eğitimde Şiddet, Psikolojik Şiddet, Şiddet Sarmalı.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to focus on the social, economic, political and psychological causes of violence in society and education in a multifaceted way. In the 21st century, one of the greatest evils experienced by humanity is the violence that continues to exist in society, on the planet,

¹ Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, E-mail: mozbas@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7830-4763.

in education and in many different areas of life. Considered as a country, violence continues to exist in the deepest way in the areas of "society, economy and politics", which constitute the basic upper systems. The spiral of violence that has taken the top systems of the country captive, in education, family, business life, on the street, in the hospital; In short, it becomes common in all areas of life. Violence is mainly caused by social, economic, political and psychological reasons; However, it is seen that its effect is felt in a spiral way in a terrible way in all areas of activity of humanity. "Research on violence in society and education" is a descriptive study in the survey model. In the study, it was tried to reveal the main reasons that lead to the spiral of violence in society and education through literature review technique and field observations in which human actions are created. Violence is both a learned behavior and an anthropological phenomenon that differs culturally according to societies. According to the findings obtained from this research, it has been determined that social violence has a widespread negative effect on both individuals and society. When measures to prevent and deter violence are not taken in accordance with the rule of law, it has been observed that the spiral of violence increases more in different areas of life. It is understood that economic violence escalates social and psychological violence with its catalytic effect. The violence experienced in politics and education in 21st century Turkey creates despair in society and weakness in administrative policy. The research results revealed the importance of raising local, national and universal awareness among individuals and society through formal education organizations in combating the social, economic, political and psychological foundations of violence.

Keywords: Society, Violence, Education, Social Violence, Violence in Education, Psychological Violence, Spiral of Violence.

Giriş

İnsanlar kültürel varlıklardır. Kültürel varlıkların temel özelliklerinden biri hem bireysel hem de sosyal olarak öğrendiklerini nesilden nesile aktarabilme yeteneğidir. Bu durum, aynı zamanda insanların öğrenme becerileriyle ilgilidir. İnsanlar, öğrendiklerini, kaydedici teknolojik cihazlar vasıtasıyla anında ya da geniş bir zaman sürecinde başkalarına iletebilme becerilerine sahiptir. Düşünen ve düşündüklerini, yaşadıklarını hem kendileri hem de başkalarıyla paylaşabilme gücüne sahip olan insanların, geliştikçe **“Daha nitelikli bir varlık olma bilinci”** kazanmaları gerekirken, insanlar asırlar geçtikçe ne yazık ki daha kötü birer varlık haline dönüşmüşlerdir. İnsanlık, binlerce yıllık geçmişi, kültürel birikimi ile daha iyi bir gelecek, barış ve sevgi dolu bir dünya yaratamamıştır. İnsanlar, kendilerine bahşedilen dünyayı; adeta bir **“şiddet arenasına”** dönüştürmüşlerdir. Şiddet sarmalı toplum, politika ve ekonomi üst sistemlerini çepeçevre etkisi altına almış; aynı zamanda eğitim, hukuk, çevre, doğa, aile, sanat, sağlık, spor, güvenlik, turizm, ticaret vb. alt sistemleri 360° kapsayan sınırsız bir korku iklimi meydana getirmiştir.

İnsan, düşünen ve düşünce ürünü eserlerini çağlar boyu nesilden nesile aktarabilme kabiliyetine sahip kültürel bir varlıktır. Kültürel bir varlık olma yeteneği insana, insanlığa, insan topluluklarına, sürekli daha iyiye, en iyiye doğru gelişme, değişme imkânları sağlamaktadır. İnsanlık, sürekli en iyiye, en doğruya, en güzele doğru gelişme yerine aksine en kötüye, en olumsuz, en şiddetliye; hatta dünyayı yok etmeye doğru bir değişme göstermektedir. Kötülük ve şiddette rekabet eden insanoğlu, kendi kendini hiçleştirecek bir şekilde yok oluş yönünde hareket etmektedir.

Problem Durumu

Şiddet, formal ya da informal bir şekilde öğrenilmiş bir davranıştır. Şiddet, formal, örgün ya da yüz yüze veya online eğitimin en olumsuz dışsallıklarından biridir. Temel ve zorunlu eğitimin verildiği okullarda, öğrencilerin olumlu, istendik ve insanlık yararına güzel davranışlarla sosyalleştirilip kültürlenmeleri gerekir. Ancak eğitimin, sosyalleşme ve kültürlenme yönünde öğrencilere, olumlu, istendik ve şiddetten arınmış davranışlar kazandırmada oldukça etkisiz, yetersiz ve başarısız olduğu görülmektedir (Özbaş, 2013; Özbaş, 2018; Özbaş, 2024).

Şiddeti önleme ve şiddetten arınık bir toplum yaratılması konusunda öncü olması ve topluma aracılık etmesi gereken okulun etkisizliğin sınırlarında yaşadığı gözlenmektedir. Okul, toplumsal bir alt sistem olarak, her durumda ve her okul kademesinde, öğrencilerini sosyalleştirme ve kültürlenme işlevini öncelikle toplumsal, yerel ve ulusal değerlere göre gerçekleştirmek zorundadır. Öğrencilerin okullarında kendi toplumsal özelliklerine göre sosyalleşmelerinin sağlanmasında, evrensel değerlerle bütünleşik insani değerler kazanmalarının önemi büyüktür.

Okullarda, öğrencileri, şiddet bağlamında etkileyen çok sayıda çevresel ya da bireysel veya daha farklı etken vardır. Bunları kabaca kötü alışkanlıklar içerisinde bulunan arkadaş çevresi, öğrencilerin ailevi ve bireysel dezavantajlılıkları, sosyal medya, internet, teknoloji bağımlılığı, madde bağımlılığı, farklı özellikler içeren kötü alışkanlıklar, okulun sosyal etkinlikler ile eğitim imkânlarının öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verememesi, okulların; özellikle ortaöğretim okullarının nitelikli ya da karşıtı okullar şeklinde eşitsiz ve sosyal adalete, hukuka aykırı bir şekilde yasa dışı bir anlayışla sınıflandırılması, okulların bölgeler, iller, ilçeler ve semtlere göre coğrafi konumlarından kaynaklanan eşitsizlikler, okul türlerine göre ortaya çıkan eşitsizlik ve imkânsızlıklar, okul kademeleri arasındaki eşitsizlikler, öğrencilere diğer öğrencilerden, velilerden ya da başka insanlardan gelen şiddet, eğitimcilere öğrencilerden, velilerden ya da

farklı sosyal çevrelerden gelen şiddet, toplumsal cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanan şiddet, sınavlı ya da sınavsız geçiş yapılan okullar arasındaki eşitsizlikler, parçalanmış ya da terkedilmiş ailelerden gelen veya öksüz, yetim çocuklar, özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler vb. şeklinde sınıflandırılabilir...

Şiddet, kültürel bir olay ve olgu olarak kabul edilmekte; farklı ülkelerin, kendilerine özgü kültürel özelliklerinin çok değişkenli bir şiddet geleneği yarattığı düşünülmektedir (Öztürk, 2014; Yazıcı, 2013; Yıldız, 2019). Toplumlar arası kültürel farklılıklar, şiddeti antropolojik bir özelliğe büründürmektedir. Türkiye’de yaşanan şiddetin, toplumsal özelliklere dayalı olarak, kendine özgü kültürel kodları vardır. Türk eğitim sistemi içerisinde yaşanan şiddet olaylarını da bu bağlamda, farklı ülkelerin eğitim sisteminden bağımsız olarak ele almak gerekir.

Türkiye’de eğitim çevrelerinde yaşanan şiddetin çok uzun bir zaman dilimine dayanan geçmişi olduğu bilinmektedir. Okullarda, eğitim çevrelerinde yaşanan şiddete ilişkin önemli problemler olduğu vurgulanmaktadır (Erzurum İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2011; Üstün, Şenyar ve Özcan, 2024). Şiddetin okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar okullarda yaşanan farklı şekil ve biçimlerdeki halleri ise şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğunu kanıtlamaktadır. Her tür ve kademedeki okullarda, öğrencilerin yaşadığı şiddeti, “akran zorbalığı” vb. kavramlarla açıklamaya ya da en basit tabiriyle hafifletmeye çalışmak, şiddetin hem anlamsal hem de sosyal, psikolojik, duygusal, fiziksel, bedensel vb. şekillerde toplumda ve bireyde yarattığı yıkımı ve bilinçaltına itilen öğrenilmiş çaresizliğini yok saymakla eş anlamlıdır. Eğitimde şiddet, öğrencilerin “eğitim hakkını” engelleyen anayasal bir suç; aynı zamanda öğretmenlerin “öğretim hakkını” yok eden sosyal, politik ve psikolojik bir sistem problemidir.

Türkiye’de şiddet; özellikle ailede kadınlara ve çocuklara, okulda öğrencilere ve eğitimcilere, dezavantajlı sosyolojik tabakalarda ise yoksullara karşı çoğunlukla ekonomik olmak üzere farklı istismar türleri şeklinde işlenen bir genel ve öznel insanlık problemidir. Şiddet olgusu, sosyo-ekonomik, psiko-sosyal ve kültürel bir sarmal problemler ağıdır. Şiddet ayrıca sporda, trafikte, eğlence mekânlarında, sokakta, siyasette; kısaca yaşamın birçok alanında her gün yaşanmakta olan ve yaygınlık gösteren özellikler sergilemektedir. Şiddetin toplumsal kesimler ve psikolojik olarak bireyler üzerinde dikkat çekici bir biçimde öğrenilmiş çaresizlik duyguları yarattığı anlaşılmaktadır. Özelleştirici bir yaklaşımla şiddetin kadınlar ve kız çocukları arasında daha öğrenilmiş çaresizliğe yol açtığını ifade edebiliriz.

Türkiye’de şiddet, toplumsal, ekonomik ve politik yönleriyle kültürel; diğer yandan bireysel bağlamda ise psikolojik bir olgudur. Şiddetin toplumda yarattığı etki “toplumsal cinnet hali”, bireylerde yarattığı duygu ise “psikolojik cinnet halidir.” Toplumda ve eğitimde yaşanan şiddetin sarmal bir şekilde sürekli artması ve her yönden yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden biri, “Şiddeti tamamen önleyecek ya olabildiğince azaltacak hukuki yaptırımların olmamasıdır.” Şiddetin tekrarını ya da şiddetlenerek artışını sağlayan nedenler, şiddetin faillerine uygulanan yaptırımların karşılıksız, anlamsız ya da yetersiz olması; ayrıca “Denetimli serbestlik” gibi etkisiz veya ne derece etkili olduğu demokratik kamuoyunca yeterince anlaşılmayan hukuki eylemler şeklinde ifade edilebilir.

Şiddet, insanlığın değişim, dönüşüm ve farklılaşma düzeyine bağlı olarak çağlar boyunca daha iyi bir dünya yaratılması uğruna azalmamış; aksine şiddetli bir şekilde artış göstermiştir (Güçyener Bozalp ve Koyuncu, 2023). 21. Yüzyıl dünyasında ve Türkiye’de, şiddetin vahşet düzeyine ulaşmasında, dehşet verici bir şekilde farklılaşarak artışında sosyal medyanın, sanal hayatların, küresel haberleşme araçları ile bilişim teknolojilerinin amaç dışı kullanımının büyük etkisi vardır. Şiddet bazı insanların şöhret olma, para kazanma, izlenme rekorları kırma vb. hırsları nedeniyle adeta bir canlı yayın arenasına haline dönüşmüştür. Şiddete karşı örgütlü bir toplumsal duyarlılık, bilinçli bireysel tepki ve gerçekçi hukuki yaptırımların ortaya konulmaması; nihayetinde şiddet olgusunun sınırsız bir şekilde yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Türkiye, başta coğrafi ve jeopolitik konumu itibarıyla bir Avrasya ülkesidir. Bu durum, Türkiye’yi dünya tarihi boyunca savaşların hiçbir zaman bitmediği bölgelerinden biri olan Ortadoğu’nun merkezi konumundaki ülkesi haline getirmiştir. Türkiye, şiddetin en kötü biçimleri olan terör ve savaştan, dünyada en çok etkilenen ülkelerden biridir. Ülkemiz Türkiye, 21. Yüzyılda, ülkeleri emperyalist güçler ve terör örgütlerince işgal edilen birçok ülkeden savaş nedeniyle kaçan sığınmacıların sayısının en çok olduğu ülkedir.

Amaç

“Toplumda ve Eğitimde Şiddet: Sosyal, Ekonomik, Politik ve Psikolojik Nedenler” araştırması ile toplumu ve bireyleri tehdit eden ve 21. Yüzyıl dünyasında gittikçe yayılma ve kronikleşme eğilimi gösteren şiddetin etki ve kökenleri konusunda bakış açıları geliştirilmesi hedeflenmektedir. Şiddetin hem bireysel hem de toplumsal yönden meydana getirdiği yıkım ve yok oluşun hem toplum hem de eğitim sistemi için geniş kapsamlı araştırmalara konu

edinilmesi çok önemli bir bilimsel ihtiyaçtır. Bilim ve eğitim, toplum, ekonomi ve politika üst sistemlerine, şiddeti önleme, yok etme ve şiddetle baş etme konularında aracılık rolü yapmak durumundadır. Eğitim ve bilimin aynı zamanda bireyin psikolojik gelişim ve mutluluğuna destek olma ihtiyacını karşılaması gerekir. Araştırmada, toplumda ve eğitimde şiddete neden olan değişkenlerin çok yönlü bir yaklaşımla ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırma problemi aşağıda yer aldığı şekliyle ifade edilmiştir:

- Toplumda ve eğitimde şiddet olgusunu yaratan sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik nedenler nelerdir?

Yöntem

“Toplumda ve eğitimde şiddet; şiddete neden olan sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik değişkenler araştırması”: Şiddeti ve şiddetin nedenlerini, var olan durumuyla ortaya koymayı amaçlayan tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Bu araştırma kapsamında, toplumda ve eğitimde şiddetin ortaya çıkmasına neden olan temel değişkenlerin neler olduğunun öncelikle sosyal gözlemlere, sosyal yaşam çevrelerine ilişkin saha incelemelerine dayalı olarak saptanması amaçlanmıştır. Araştırma bağlamında, ayrıca konuya ilişkin alanyazın taraması tekniği kullanılmıştır. Diğer yandan çalışma sürecinde, şiddeti meydana getiren insani eylemlerin gerçekleştiği çevre gözlemlerine yer verilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Sosyal bilimlere özgü araştırmaların veri, bulgu, yorum ve sonuçlarından, önerilerinden, eleştirilerinden toplumların ve politikacıların yeterince yararlanabildiklerini görmek mümkün değildir. Ülkelerin ekonomi ve yönetim politiği, sosyal, felsefi, sanatsal ve kültürel gelişmelerin ortaya koyduğu çoğulcu bakış açılarını dikkate almamaktadır. Yönetim politiği özellikle psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik, politik, felsefi, sanatsal vb. alanlarda ortaya çıkan ihtiyaç, talep ve değişme beklentilerini yalnızca fen ve doğa bilimleri ile teknolojik ilerlemelere dayalı olarak ele almaya çalışmaktadır. Sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik, politik, eğitsel olay ve olgular, kendi bağlamı içinde özel, öznel, özgün, yerel, ulusal bir bakış açısı ile değil daha çok doğrusal bir mantıkla ve sayısal bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

21. Yüzyıl sürecinde, ülkeleri, toplumları, bireyleri, eğitim sistemlerini etkileyen dikkat çekici olay ve olguların en önemlilerinden biri “şiddettir.” Şiddet olgusu öncelikle antropolojik bir gerçekliktir ve kendi çevresel koşulları içerisinde ve öznel bağlamında değerlendirilmek

zorundadır. Şiddet olgusunu bulunduğu toplum dışında, başka ülke ve kültürlerin mantık ve yaklaşımları ile analiz etmek, çözmeye çalışmak, antropolojik ya da felsefi anlamda, “alıntı siyaseti” ya da “kopya mantığı” şeklinde değerlendirilebilir. Bu nedenle Türkiye’ye özgü şiddet olaylarını, Türkiye’nin kendi sosyo-kültürel koşulları bağlamında sentezleyip analiz etmek gerekir.

Toplumda ve Eğitimde Şiddet; Şiddetin Nedensel Bağlamı

Toplumları, bireyleri derinden etkileyen şiddet vakaları çoğunlukla bireyler, gruplar, sosyal çevreler tarafından meydana getirilmekte ve neredeyse bütün toplumu etkileyen örgütlü bir suç haline gelmektedir. İnsanlar şiddeti, bencil ve narsist duygularını tatmin amacıyla kullanmaktadırlar. Ayrıca şiddetin, baskı ve intikam duygularını gerçekleştirme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Şiddet yaratan etkenleri, insanların yaşam alanlarını, doğal gözlemler ve sosyal saha izlenimleriyle rahatlıkla fark edebiliriz. Türkiye’de, şiddet olayları, her gün, medya yer alan haberler incelenerek, izlenerek rahatlıkla görülebilmektedir.

Toplumsal bağlamda, Türkiye’de kuşkusuz en çok şiddet, evde, aile içerisinde, sokakta veya günlük yaşamın hemen her alanında, kadınlara uygulanmaktadır. Kadınların sonu ölümlere varan şiddete; yani ölümcül şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Kadınlara, sosyal yaşamın bütün kesitlerinde, korkunç boyutlara varan şiddet uygulanmaktadır (Öztürk, 2014; Reçber, 2018; Yazıcı, 2013). Kadına yönelik şiddeti önleyici ciddi kamusal tedbirler alınmakta; ancak bunların olabildiğince yetersiz olduğu görülmektedir (Taştan, 2022). Kadına yönelik şiddeti tamamen ortadan kaldıracı önlem, tedbir ve yasal düzenlemelerin; gerçekten etkili olamamasının birçok nedeni vardır. Bu nedenleri, öncelikle ve ilk başta, kitlesel, çoğulcu demokratik, örgütlü toplumsal tepkinin, yönetim politikasına gerektiği gibi gösterilememesi şeklinde dillendirebiliriz. Kadına şiddete yönelik toplumsal tepkiler, bir türlü genel, toplumsal ve çoğulcu demokratik kitlesel bir kimliğe bürünmemektedir. Bu bağlamın en temel nedeni, “Bana dokunmayan yılan bin yaşasın!” mantığında gizlidir. Ancak bu mantığın günümüze yansıyan görünüşü, “Bana zararı olmayan kötülük var olsun!” düşüncesinde varlığını hissettirmektedir. Türkiye’de toplumsal yaşam süreçlerinde, kadınlara uygulanan şiddet, kadınların yaşam hakkının ellerinden alınmasına, onların ölümlerine kadar uzanan bir bağlamda gerçekleşmektedir.

Kadınlardan sonra en çok şiddete maruz kalan kesim çocuklardır. Çocuklar, evde, sokakta, eğitimde şiddet mağduru olan en önemli toplumsal kesimler arasında yer almaktadırlar (Fikir ve Sanat Atölyesi Derneği-FİSA, 2024; Ghamrawi, Ghamrawi. ve Shal, 2016). Çocukların, özellikle temel ve zorunlu eğitim kademelerini oluşturan okul öncesi eğitim ile ilk ve ortaöğretimde, şiddet mağduriyeti yaşamaları, onların eğitim hakkının gaspı anlamına gelmektedir (Sargın, 2020). Okullarda çocuklara şiddet olgusunu, Bakanlık, ulusal ve uluslararası eğitim çalışmaları ile ilgili raporlar da vurgulamaktadır (Akbaş, 2020; Çakır ve Özkan, 2021; Milli Eğitim Bakanlığı-MEB, 2014; Taşar, 2019; Tatlılıoğlu, 2016).

Eğitim hakkından mahrum olan çocuklar, toplumsal yaşam içerisinde, etkili bir sosyal statü edinmemekte; bireysel olarak birçok psikolojik sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Çocukların eğitim süreçlerinde şiddet yaşaması, onların eğitim hakkından mahrum kalmaları ile birlikte çok yönlü kişisel ve sosyal gelişim aşamalarına da büyük zararlar vermektedir. Türkiye’de eğitim sistemi içerisinde psikolojik, duygusal ve fiziksel bağlamda, şiddetin varlığını en üst düzeyde sürdürdüğü öğrenim süreci, ortaöğretim; yani liselerdir. Liseler, aynı zamanda, Türk eğitim sisteminde, en çok şiddet vakalarının meydana geldiği öğrenim kademesi değil, eşitsizlik ve sosyal adaletsizliğin en yaygın olduğu öğretim sürecidir. Liseler, zorunlu, örgün ve yüz yüze öğretim kademesinde olmalarına rağmen, çıraklık uygulaması, açık öğretimleşme, ailelerin ya da farklı sistemlerin öğretim sürecine değişik gerekçelerle müdahale ederek öğrencilerin zorunlu eğitimini işlevsizleştirdikleri öğrenim düzeyidir.

Çocukların yaşam hakkı, en başta onların fiziksel ve psikolojik güvenliklerinin sağlanması ile ilgilidir (Fikir ve Sanat Atölyesi Derneği-FİSA, 2023). Çocuklar açısından “güven dolu bir yaşamın başlangıç noktası” öncelikle ailedir. Parçalanmış aile çocuklarının, ebeveynin çatışmasından dolayı ailelerinde başlayan psikolojik şiddete maruz kalma vakaları, sokağa yansımakta; çocukların neredeyse bütün yaşamları boyunca devam eden bir kâbusa dönüşmektedir. Çocukluk döneminde, bedensel, sosyal, psikolojik, cinsel, ekonomik vb. yönlerden şiddet ve istismara maruz kalan çocuklar, hayatları boyunca yaşadıkları şiddetin etkisinden kurtulamamaktadırlar.

Sanal âlem, sosyal medya, internet teknolojileri, yerel ve ulusal medya mecralarında, şiddet neredeyse canlı yayınlanmakta ve izlenme rekorları elde etme uğruna temel insani değerlerden uzaklaşıldığı; hukuki sorumluluk ve yükümlülükleri ihmal ve ihlal edildiği görülmektedir (Kowalski, Limber ve Agatston, 2008). Sosyal medyada ya da sanal dünyada, sanal âlemlerde,

insanların her türlü kişilik haklarına, öznelliklerine, hiçbir ahlaki değere sığmayacak şekilde saldırılarda bulunulmakta; insanlar psikolojik baskı altında tutulmaktadır. İnsanların şiddete bireysel ve toplumsal olarak topyekûn mücadele içinde bulunmaları gerekir. Bilinçli bireylerden oluşan toplumlarda, aileler, sokaklar, caddeler, semtler, mahalleler, köyler, kasabalar, kentler; kısaca bütün sosyal yerleşim birimleri güven doludur ve şiddetten arınıktır.

Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomi kaynaklı problemler: Genel olarak işsizlik, gelirin süreksizliği, azlığı, hiçliği ya da yokluğu, istihdam edilememe vb. birbirine bağlı birçok olumsuzluk, insanlarda, ailelerde ve toplum içinde yoksulluk, dezavantajlılık yaratmaktadır. Ekonomik problemlerin yarattığı kronik (süreğen) yoksulluk, insanlarda; özellikle ailelerde “sosyo-ekonomik olarak dezavantajlılığı kalıcı hale getirmektedir.” Dezavantajlılık, insanları, açlık sınırlarında ya da açlık sınırlarının altında bir yaşama mahkûm etmektedir. Temel fizyolojik ihtiyaçları dâhil sosyal, kültürel, eğitsel, bedensel, sanatsal vb. sayısız ihtiyacı karşılayamayan insanın yaşadığı ekonomik şiddet, psikolojik baskı ve şiddetle birlikte hayatın anlamsızlığına ve intihara kadar varan birçok kötü duruma yol açabilmektedir.

İnsanlığın gelişim süreci, sürekli daha iyi bir yönetime ve yönetim şekline doğru bir değişim çizgisi izlemektedir. 21. Yüzyıl dünyasında, insanlığın erişebildiği en iyi yönetim ya da rejim, “doğrudan, çoğulcu demokratik rejimdir.” 200-İkiyüzden fazla ülkenin ya da devletin var olduğu dünya üzerinde, “doğrudan, çoğulcu demokratik rejim” sayısı olabildiğince azdır. 21. Yüzyılda, dünya üzerinde var olan, hüküm süren rejimler daha çok baskıcı, antidemokratik, savaş yanlısı ve emperyalist (işgalci) yönetimlerdir. Bu yönetimlerin varlığı şiddettir. Antidemokratik ülke yönetimlerinin, temel yaşama, varlığını sürdürme dinamiği sürekli şiddet ve baskıdır. Yönetim biçimi ya da şekline dayalı şiddete, “politik şiddet” diyebiliriz.

Politik şiddetin varlık gerekçesi daha çok karşıt düşünce ve ideolojilere, yaşam biçimlerine, saldırı ve onları yok etme şeklinde kendini göstermektedir. Politik şiddetin toplumsal ya da psikolojik yansımaları, her türlü yerel, evrensel ya da insani değeri yok sayarak, başkalarını eliminize etme anlayışını taşımaktadır. Politik şiddet daha çok çoğulcu anlayış ve düşünce sistemlerine saygısızlığın davranış haline getirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

“Toplumda ve eğitimde şiddet: Sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik nedenler” araştırması: Gün geçtikçe daha fazla artış eğilimi sergileyen; insanları ve toplumu, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, sosyo-demografik, sosyo-politik ve sosyo-psikolojik yönlerden tehdit eden şiddetin çok değişkenli sonuçları olduğunu göstermektedir. Sosyal gözlem ve incelemelerden elde edilen sonuçlar, toplumda ve eğitimde şiddetin eskiye nazaran farklılaşmaya ve artmaya başladığını kanıtlamaktadır. Araştırmada, sosyal gözlem ve incelemeler, şiddetin; özellikle toplumsal yaşamın farklı kesim ve alanlarında yaşanan şiddetin artarak devam ettiğini ve azalma umutlarını tükettiğini göstermektedir.

Bu araştırma, toplumsal ve eğitsel şiddetin, ortaya çıkış nedenlerinin çoğunlukla çoğulcu demokratik yaşam biçiminden ve yönetim uygulamalarından yoksun olmakla açıklanabileceğini göstermiştir. Politik olarak, karşıt düşünce, ideoloji ve yaşam biçimine saldırıda bulunmak, onu yok etmeye çalışmak; mikro sosyal çevreler, sanal ve sosyal medya ile kitle iletişim araçlarında popülaritesini koruyan bir anlayış olarak kabul görmektedir. Çoğulcu, kitlesel ve toplumsal taraflar olarak, şiddetin kötülüğü ile ortak bir mücadele anlayışının gelişmediği görülmektedir.

Araştırma ile kadınlara, çocuklara ve özellikle kız çocuklarına karşı şiddetin normalleşmeye ve sıradanlaşmaya başladığı algısının yaratılmaya çalışıldığına tanıklık edilmektedir. Bu olgusal gerçeğin en temel arka planı ya da destekçisi çoğunlukçu politik yaklaşımdır. Çoğunlukçu politik yaklaşım ya da yaşam biçimi değişmedikçe bu kısır döngünün kolaylıkla kırılmayacağı varsayılmaktadır.

Sosyal saha ve alan gözlemleri, incelemeleri, toplumda, eğitimde, ekonomide ve politikada yaşanan şiddetin, insanların temel, öznel ve genel yaşam faaliyetlerini tehdit ettiğini göstermektedir. Her türlü sahtekârlık, rüşvet ve dolandırıcılık faaliyetleri bütün teknolojik araçlar kullanılarak ve bukalemun gibi sürekli şekil değiştirerek sürdürülen karmaşık ve sarmal bir şiddet uygulamaları halini almıştır. Her alanda varlığını kötücül bir biçimde sürdüren şiddet, insanların haklarının gasp edilmesine karşı tepkisiz kalmalarına yol açmaktadır. İnsanlar, şiddete karşı, sosyo-psikolojik olarak, “öğrenilmiş çaresizlik yaşamaktadırlar”. Bu nedenle

şiddetle mücadele etmek ve şiddeti yok etmek için temel insani haklarından biri olan örgütlü eylemsellik çabalarını demokratik bir olgunlukla sergilemekten alıkonulmaktadırlar.

Bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlardan hareketle aşağıda yer alan öneriler geliştirilmiştir:

- Kadın ve çocuklara yaşatılan şiddet konusunda, toplumda, örgütlülük bilincini geliştirici; çoğulcu demokratik tepkilerin yaygınlaştırılmasını sağlayıcı geniş kapsamlı faaliyetlere yer verilmelidir.
- Kadın ve çocuklara şiddetin önlenmesi ve şiddetin faillerine eylemlerinin karşılığı olan yaptırımların tam olarak icra edilmesi için uluslararası sözleşmelerin ve yasaların ödünsüz uygulanması sağlanmalıdır.
- Kadın ve çocuklara; özelliklere kız çocuklarına uygulanan şiddet ve istismar konusunda, “iyi hal indirimi”, “Denetim Serbestlik Uygulaması” gibi etkisiz yöntemlerin terk edilmesi gereklidir.
- Türkiye’de, toplumda ve eğitimde şiddetin nedenleri, etkileri konusunda, geniş kapsamlı araştırmaların yapılması teşvik edilmeli, araştırma sonuçlarının, çoğulcu demokratik kamuoyuyla şeffaf bir şekilde paylaşılması ve gerekli önlemlerin “toplumsal talepler” doğrultusunda alınması temin edilmelidir.

KAYNAKÇA

Akbaş, E. (2020). *Türkiye’de çocuğa karşı şiddet durum raporu 2020*. Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi.

Çakır, Ç. & Özkan, M. (2021). Okulda şiddet ve yansımaları: eğitim ortamlarındaki şiddete yönelik uluslararası raporların incelenmesi. *Uluslararası İnovatif Eğitim Araştırmacısı*, 1, 2, 98-106.

Erzurum Milli Eğitim Müdürlüğü. (2011). *Eğitimde şiddet sorununa çözüm yaklaşımları kılavuz kitap beş adımda eğitim ortamlarında şiddetin önlenmesi projesi*. Erzurum: Erzurum Milli Eğitim Müdürlüğü Ar-Ge & Rehberlik Araştırma Merkezi.

Fikir ve Sanat Atölyesi Derneği-FİSA. (2023). Türkiye’de çocuğun yaşam hakkı 2023 yılı raporu. Türkiye: FİSA Çocuk Hakları Merkezi.

Fikir ve Sanat Atölyesi Derneği-FİSA. (2024). Türkiye’de eğitim ortamlarında “çocuğa yönelik şiddet” raporu: 1 Ocak 2016-30 Eylül 2023 tarihleri arasında basına yansıyan

- şekli ile eğitim ortamlarında şiddet vaka derlemesi. Türkiye: FİSA Çocuk Hakları Merkezi.
- Ghamrawi, N., Ghamrawi, N. & Shal, T. (2016). Teachers' perception of cyberbullying in Lebanese public school. doi: 10.4236/ojl.2016.54009. *Open Journal of Leadership*, 5, 4, pp. 95-109.
- Gücüyener Bozalp, M. ve Koyuncu, A. A. (2023). Byung-Chul Han'da şiddet ve toplumsal şiddetin dönüşümü - Violence in Byung-Chul Han and the transformation of social violence. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi- SDU Faculty of Arts And Sciences Journal of Social Sciences*, 60, ss. 335-368.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P. & Agatston, P. W. (2008). *Cyberbullying: Bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Milli Eğitim Bakanlığı-MEB. (2014). *Çocuğa yönelik şiddetin önlenmesi teknik destek projesi okulda şiddet üzerine literatür taraması (faaliyet 1.1.2) (nihai taslak)*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Özbaş, M. (2013). *Zorunlu eğitim kurumu olarak okul - School as a compulsory educational institution*. (Editörler: M. Türkkahraman & İ. Keskin). Eğitim Sosyolojisi (1. baskı) (pp. 137-163). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Özbaş, M. (2018). *Sosyo-kültürel bir sistem olarak okul (1. baskı)*. (Editörler: Prof. Dr. Nazmi AVCI & Prof. Dr. Yaşar ERJEM). Eğitim Sosyolojisi (ss. 245-272). ISBN: 978-605-9498-26-5 www.lisansyayincilik.com.tr İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Özbaş, M. (2024). Eğitim sisteminde kaos: Eğitimcilere şiddet - Chaos in the education system: violence against educators. Istanbul International Modern Scientific Research Congress – VI, July, 5-7 2024, Istanbul, Turkey. Head of Congress: Prof. Dr. Osman ERKMEN. Edited BY Prof. Dr. Osman ERKMEN. Coordinator: Gulnaz GAFUROVA. Institute of Economic Development and Social Research-IKSAD. Proceedings Book (ss. 220-227). ISBN: 978-625-367-775-6. Issued: 25.07.2024 IKSAD Publishing House. <http://www.istanbulkongresi.org/> Organization: IKSAD Institute.
- Öztürk, E. (2014). Türkiye'de aile, şiddet ve kadın sığınma evleri - Turkish family violence and women shelter houses. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3, 7, 39-55.
- Reçber, B. (2018). Türkiye'de şiddet önleme ve izleme merkezleri etkin mi? <http://dx.doi.org/10.11611/yead.477211> Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi- Journal of Management and Economics Research, 16, 4, ss. 367-376.
- Sargın, N. (2020). Eğitim hayatında şiddet ve şiddeti önleyici çalışmalar ve sorumluluklar. ISSN: 2687-3672 *İslam Medeniyeti Dergisi*, 6, 45, ss. 69-79.

- Taşar, H. H. (2019). Eğitimde şiddet ve şiddeti azaltma. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.557870
Erciyes İletişim Dergisi, 6, 2, ss. 899-912.
- Taştan, C. (2022). Kadına yönelik ölümcül şiddeti önlemede makina öğrenmesi yardımıyla karar destek modeli. ISBN: 978-605-72770-7-7 Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Tatlılıoğlu, K. (2016). Okullarda şiddet ve zorbalık: risk faktörleri, koruma, önleme ve müdahale hizmetleri: Konya örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 12, ss. 209-231.
- Üstün, A., Şenyer, D. & Özcan, İ. (2024). Eğitim kurumlarında veliler tarafından maruz kaldıkları şiddete ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14249902> *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10, 6, ss. 778-784.
- Yazıcı, M. (2013). Toplumsal değişim durumunun şiddet biçimiyle ilişkisi: ABD/AVRUPA - Türkiye karşılaştırması - The relationship between social change with form of violence: USA / EUROPE – Turkey comparison. ISSN:1304-0278 www.esosder.org *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi - Electronic Journal of Social Sciences*, 12, 46, 350-369.
- Yıldız, M. S. (2019). Türkiye’de sağlık çalışanlarına yönelik şiddet: Ankara ilinde araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22, 1, ss. 135-156.

KENT ve KIRSALDA ÖĞRENİM GÖREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SAYI DUYUSUNA YÖNELİK ÖZ YETERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ

Meriç İbrahim KAYALI

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, – 000-0003-4778-1596

Prof. Dr., Kürşat YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, – 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu araştırmanın amacı kentte ve kırsalda öğrenim görmekte olan öğrencilerin sayı duyusuna yönelik öz yeterliklerini incelemektir. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmaya 2023-2024 öğretim yılı bahar döneminde Manisa, Ankara, Bursa ve Ağrı illerinde öğrenim görmekte olan 239 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Sayı Duyusuna Yönelik Öz Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistik, t-testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin sayıların anlamlarının ve büyüklüklerinin anlaşılmasına yönelik öz yeterlik, hesaplamada esnekliğe yönelik öz yeterlik ve zihinden hesap yapma-tahmin etmeye yönelik öz yeterliklerinin orta düzeyde olduğu görülmüştür. Çalışma sonucunda öğrencilerin kentte veya kırsalda öğrenim görmelerine, cinsiyet değişkenine, sınıf düzeyine ve matematik dersindeki akademik başarılarına göre anlamlı farklılık bulunmamıştır. Araştırmanın bir diğer sonucu da kırsalda öğrenim gören öğrencilerin sayıların anlamlarının ve büyüklüklerinin anlaşılmasına yönelik öz yeterlikleri ve zihinden hesap yapma-tahmin etmeye yönelik öz yeterlikleri kentte öğrenim gören öğrencilerden daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler: sayı duyusu, sayı duyusu öz yeterliği, ortaokul öğrencisi

A COMPARATIVE EXAMINATION OF THE NUMBER SENSE SELF-EFFICACY OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS STUDYING IN URBAN AND RURAL AREAS

Abstract

The aim of this research is to examine the self-efficacy towards number sense of students studying in urban and rural areas. The relational survey model, one of the quantitative research methods, was used in the study. A total of 239 middle school students studying in the provinces of Manisa, Ankara, Bursa, and Ağrı during the spring semester of the 2023-2024 academic year participated in the study. The "Number Sense Self-Efficacy Scale" was used as the data collection tool. Descriptive statistics, t-test, and one-way analysis of variance were used in the analysis of the data. The research found that students have a moderate level of self-efficacy in understanding the meanings and magnitudes of numbers, flexibility in calculation, and mental

calculation and estimation. As a result of the study, no significant differences were found based on whether students study in urban or rural areas, gender variable, grade level, and academic achievement in mathematics. Another finding of the research is that the self-efficacy of students studying in rural areas towards understanding the meanings and magnitudes of numbers and towards mental calculation and estimation is higher than that of students studying in urban areas.

Keywords: number sense, number sense self-efficacy, middle school student

1.GİRİŞ

Sayılar; eğitim, alışveriş, finans, reklam, ticaret ve internet gibi birçok alanda günümüzde karşımıza çıkmaktadır. Telefonu elimize aldığımızda saate bakarken, farklı yatırım araçlarının fiyatlarını takip ederken, markette bir ürün alırken, herhangi bir yere olan mesafemizi ölçerken sayılar karşımıza çıkmaktadır.

Sayı duygusu ya da sayı hissi tanım olarak çok açık olmamasına rağmen ilk defa 1980'lerin sonlarında kullanılmaya başlamıştır (Van de Walle, Karp & Bay – Williams, 2021). Sayı duygusu, sayıları anlamlandırıp yorumlamayı ve sayılara ilişkin durumlarda pratik çözüm yolları kullanarak cevaba ulaşmayı sağlayan becerileri içerir (İkizoğlu ve Paksu, 2016). NCTM (2000) bu becerinin; öğrencilerin sayıların büyüklüğünü anladıkça, sayılar üzerine düşünme ve temsil konusunda farklı yollar geliştirdikçe ve işlemlerin sayılara etkisini gördükçe gelişeceğini ifade eder. McIntosh, Reys & Reys 'e (1997) göre, sayı hissi becerisine sahip bireyler, matematiksel sonuçlarının makul olup olmadığını değerlendirebilmek için devamlı olarak çeşitli içsel "kontrol ve denge" sistemlerini kullanır. Matematiksel sonuç, beklentiyle çeliştiğinde, öğrenci sonucunu tekrardan gözden geçirir ve farklı bir bakış açısı geliştirerek oluşan çelişkiyi çözmeye çalışır.

Greeno (1991) 'ya göre sayı duygusu; esnek zihinsel hesaplama, sayısal tahmin ve miktarsal değerlendirme gibi birkaç beceriyi içermektedir. Greeno (1991) yaptığı çalışmada sayı hissini bileşenlerine göre incelemiştir.

Esnek Sayısal Hesaplama: Zihinsel çarpma işlemlerinde sayıları yeniden gruplandırmak için denkliklerin kullanılmasını içermektedir. Hope ve Sherrill (1987) lise öğrencilerine 25×48 şeklinde zihinsel çarpma üzerine soru sormuşlardır. Bazı öğrenciler bu soruyu 25 sayısını 4 ile çarpıp, 48 sayısını 4 'e bölerek işlemi 12×100 'e dönüştürerek yanıtını bulmuşlardır. Kalan öğrenciler de bu işlemi yaparken 48×25 'i alt alta yazıp klasik olan yöntemi kullanmışlardır. Buna göre ikinci cevap, ilk cevaba göre daha az sayı hissi içermektedir.

Sayısal Tahmin: Sayı hissini bir kanıt olarak görülen başka bir performans da hesaplama yapılırken yaklaşık sayı değerlerinin bilinmesidir. Çarpma ve bölme işlemleri içeren sorularda sadeleştirme yapmak yerine sayının büyüklüğüne göre doğru tahmin yapmayı içermektedir.

Niceliksel Değerlendirme ve Çıkarım: Sayı hissini kanıt olarak görülebilecek bir başka yön de sayısal değerlere sahip miktarları değerlendirmek ve çıkarımlar yapmaktır. Öğrencilere 36 askerin sığabileceği otobüslerle taşınması gereken 1128 asker içeren bir problemde; askerlerin kaç otobüs ile taşınacağı sorulduğunda öğrenciler tarafından en fazla verilen yanıt " 31 kalan 12 " olmuştur. Buna göre öğrenciler sadece aritmetik işlem uygulamaktadır. Yani cevabın

anlamını nicelik olarak göz ardı ederek problemin anlamına inmediklerini göstermektedir (Schoenfeld, 1988).

Sayı ve işlemler ile ilgili akıl yürütmeyi daha pratik yapabilmek için sayı duyusuna ihtiyaç duyarız. Sayı duyusunu kullanmaya yönelik inanç ve yeterliklerimiz ve yeterliğimize duyduğumuz güven önemlidir (Alkaş-Ulusoy ve Şahiner, 2016).

Öz yeterlik; bireylerin düşüncelerini, motivasyonlarını, davranışlarını ve başarılarını etkileyen bir kavram olduğundan eğitim açısından oldukça önemlidir. Öz yeterlik eğitim sürecinde de öğrencilerin akademik başarılarında önemli bir rol oynamaktadır (Ulusoy ve Şahiner, 2016). Bandura (1997) öz yeterliği, bireylerin bir performansı başarabilmek için gerekli olan etkinlikleri düzenleme ve yapabilme kabiliyetlerine olan yargıları olarak tanımlamıştır. Öz yeterliğin; bireylerin motivasyon, davranış ve başarılarını etkileyip güçlülere meydan okumayı sağlayan bir kavram olduğu düşünüldüğünde eğitim açısından önemi anlaşılacaktır (Ulusoy-Alkaş ve Şahiner, 2016).

Matematikte öz yeterlik kavramı, bir kişinin matematik ile ilgili görevleri başarılı bir şekilde tamamlaması için kendi yeteneğine ilişkin inanç ve tutumları olarak ifade edilebilir. Öğrencilerin matematiğe yönelik öz yeterlik algıları, kendilerini matematikte ne kadar yeterli gördüklerine dair önemli bir konudur (Adal ve Yavuz, 2017). Buna göre matematik dersinde öğrencilerin kendilerine inanmaları matematiksel öz yeterlik ile ilgilidir. İpek'e (2019) göre matematiksel öz yeterlik, bir kişinin matematikte genel olarak kendini yeterli görmesi ve matematiksel problemlerin üstesinden gelebileceğine inanmasıdır.

Literatür incelendiğinde sayı duyusu ile ilgili birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Takır (2016) 6,7 ve 8.sınıf öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada, öğrencilerin sınıf düzeyi, cinsiyet ve matematik öz yeterlik algıları ile sayı duyuları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. 286 öğrenci ile yapılan araştırma sonucunda; ortaokul öğrencilerinin sayı duyularının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca matematik öz yeterlik algısının bazı boyutları ile sınıf düzeyinin sayı hissi becerisini anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Ancak cinsiyet sayı duyusunu yordamada anlamlı bulunmamıştır.

Yenilmez ve Yıldız (2018), ortaokul 7.sınıf öğrencilerinin rasyonel sayılar konusunda kullandıkları sayı hissi stratejilerini incelemeyi amaçlamıştır. 38 Ortaokul öğrencisi ile yapılan çalışma sonucunda; kadın öğrencilerin sayı duyusu kullanımında erkek öğrencilerden daha başarılı olduğu görülmüştür. Ayrıca bazı öğrenciler; çarpma işleminin sayıyı her zaman büyüttüğünü, bölme işleminin de sayıyı her zaman küçülttüğünü düşünmektedir. Araştırmanın bir diğer sonucu da öğrencilerden bazılarının, bir kesrin yaklaşık değerini ya da bir kesrin yarısına veya tama ne kadar yakın olduklarını tahmin edememeleridir.

Er ve Artut (2017) sekizinci sınıf öğrencileriyle gerçekleştirdikleri çalışmada öğrencilerin sayı duyusu problemlerinde kullandıkları stratejileri belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda öğrencilerin sayı duyusu performanslarının düşük olduğu görülmüştür. Bununla birlikte öğrencilerin çözümlerinde kural temelli stratejileri daha fazla kullandıkları görülmüştür.

Şengül ve Gülbağcı (2013) yaptıkları çalışmada, 7 ve 8.sınıf öğrencilerinin sayı hissini belirlemeyi ve sayı hissi ile matematik öz yeterliği arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma

sonucunda öğrencilerin sayı hissini oldukça düşük olduğu görülmüştür. Bununla birlikte sınıf düzeyi arttıkça sayı hissi performansında artış olsa da sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Öğrencilerin sayı hissi ve matematik öz yeterlikleri arasında ise orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Gülbağcı Dede (2016) yaptığı çalışmada, öğrencilerin sayı hissinde başarısız olmalarının altında yatan nedenin sayı hissini eksikliğinden kaynaklı olduğu düşüncesinden yola çıkarak ilköğretim ve ortaöğretim matematik öğretmen adaylarının sahip oldukları sayı hissini incelemeyi amaçlamıştır. Buna göre öğretmen adaylarının sayı hissi performansının çok yüksek olmadığı görülmüştür.

Can (2019) yaptığı çalışmada, ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin sayı duygusu performansını bazı değişkenler açısından incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin sayı duygusu performansının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin sayı duygusunun cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Matematik ve Türkçe derslerinde akademik başarısı düşük öğrencilerin, sayı duygusu performansında orta ve yüksek başarı gösteren öğrencilerle benzer bir performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kayhan-Altay ve Umay (2011) yaptıkları çalışmada, sınıf öğretmeni adaylarının hesaplama becerileri ile sayı duyguları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının sayı duygularının düşük olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının hesaplama becerileri ile sayı hisleri arasında pozitif ve zayıf ilişki olduğu görülmüştür.

Koparan ve Çataklı (2017) öğrencilerin sayı duygusu becerilerinin okul türü yönünden farklılık gösterip göstermediğini incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda öğrencilerin sayı duygularının okul türüne göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bir diğer önemli sonucu ise bireyin çevresel şartları ve öğrenme ortamının öğrencinin sayı duygusu gelişiminde etkili olmasıdır. Bu nedenle bu çalışmada kırsalda ve kentte öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin sayı duygusu öz yeterliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri toplama aracı, verilerin analizi ve örnekleme dair bilgilere yer verilmiştir.

2.1.Araştırma modeli

Bu çalışmada, kent ve kırsalda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin sayı duygusuna yönelik öz yeterliklerini karşılaştırmalı olarak incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama, iki veya ikiden çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlar (Karasar, 2005).

2.1.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2023-2024 öğretim yılı bahar döneminde, Manisa, Ankara, Bursa ve Ağrı illerinde öğrenim görmekte olan ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise bu illerden seçilen toplamda 239 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre frekans ve yüzde tablosu Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre frekans ve yüzdeleri

	Frekans	Yüzde
Kadın	119	49,8
Erkek	120	50,2
Toplam	239	100,0

Çizelge 1'e göre, araştırmaya katılan 239 öğrenciden 119'u kadın, 120'si erkektir. Kadınların sayısı toplam katılımcıların %49,8'ini ve erkeklerin sayısı da toplam katılımcıların %50,2'sini oluşturmaktadır.

Örneklem grubunun sınıf düzeylerine göre dağılımı Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların sınıf düzeylerine göre dağılımı

	Frekans	Yüzde
5.Sınıf	59	24,7
6.Sınıf	30	12,6
7.Sınıf	125	52,3
8.Sınıf	25	10,2
Toplam	239	100,0

Çizelge 2'ye göre araştırmaya 59 5.sınıf öğrencisi, 30 6.sınıf öğrencisi, 125 7.sınıf öğrencisi ve 25 8.sınıf öğrencisi katılmıştır. Buna göre araştırmaya en çok 7.sınıf düzeyinden öğrencinin katıldığı görülmektedir. 5.Sınıflardan 59 öğrenci, 6.sınıflardan 30 öğrenci ve 8.sınıftan 25 öğrenci katılmıştır. Buna göre en az katılımcının 8.sınıf düzeyinde olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmaya katılan öğrencilerin kent veya kırsalda öğrenim görme durumları Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Ortaokul öğrencilerinin kırsalda ve kentte öğrenim görmelerine göre frekans ve yüzdeleri

	Frekans	Yüzde
Kırsal	109	45,6
Kent	130	54,4
Toplam	239	100,0

Çizelge 3'e göre, araştırmaya kırsal kesimde öğrenim görmekte olan 109 öğrenci katılırken kentte öğrenim görmekte olan 130 öğrenci katılmıştır. Buna göre kırsal kesimde öğrenim görmekte olan öğrenciler, toplam öğrencilerin %45,6'sını oluşturmaktadır. Ayrıca kentte öğrenim görmekte olan öğrenciler, toplam öğrencilerin %54,4'ünü oluşturmaktadır.

Öğrencilerin 2023-2024 güz dönemine ait akademik başarı puanları Çizelge 4'de sunulmuştur.

Çizelge 4. Katılımcıların önceki dönem akademik başarı puanlarının frekans ve yüzdeleri

	Frekans	Yüzdelik
0 – 44	43	18,0
45 - 54	36	15,1
55 - 69	49	20,5
70 - 84	57	23,8
85 - 100	54	22,6
Toplam	239	100,0

Çizelge 4'e göre en çok öğrencinin 57 ile 70 – 84 puan aralığında olduğu görülmektedir. Bu puan aralığını, 54 öğrenci ile 85 – 100 puan aralığı takip etmektedir. 0 – 44 puan aralığında 43 öğrenci, 45 – 54 puan aralığında 36 öğrenci ve 55 – 69 puan aralığında 49 öğrenci bulunmaktadır.

2.2.Veri Toplama Araçları

Çalışmada Alkaş Ulusoy ve Şahiner (2017) tarafından geliştirilen Sayı Duyusuna Yönelik Özyeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek dışında bilgi formu kullanılmış ve bilgi formunda öğrencilerden cinsiyet, sınıf düzeyi ve matematik karne notu durumları hakkında bilgi toplanmıştır.

2.2.1.Sayı Duyusuna Yönelik Özyeterlik Ölçeği

Sayı Duyusuna Yönelik Özyeterlik Ölçeği Alkaş Ulusoy ve Şahiner (2017) tarafından geliştirilmiş olup, likert tipinde 19 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, sayıların anlamlarının ve büyüklüklerinin anlaşılmasına yönelik özyeterlik (Faktör 1), hesaplamada esnekliğe yönelik özyeterlik (Faktör 2), uygulamada esnekliğe yönelik özyeterlik (Faktör 3), zihinden hesap yapma-tahmine yönelik özyeterlik (Faktör 4) olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach- α güvenirlik katsayısı 0,82 olarak bulunmuştur.

2.3.Verilerin Analizi

Sayı Duyusuna Yönelik Özyeterlik Ölçeği ile toplanan veriler ortalama ve standart sapma değerleri kullanılarak analiz edilmiştir. Öğrencilerin her bir boyuttan aldıkları puanın analizi t-testi ile araştırılmıştır. Öğrencilerin kırsal ve kentte öğrenim görme durumlarının sayı duyusuna yönelik özyeterlikleri t-testi ile araştırılmıştır. Öğrencilerin sayı duyusuna yönelik özyeterliklerinin cinsiyet değişkeni üzerinde farklılık olup olmadığı t-testi ile araştırılmıştır.

3.Bulgular

Bu bölümde araştırmadan elde edilen verilerin analizi sonucu bulgular sunulmuştur.

Öğrencilerin ölçekte yer alan her bir boyutuna ait betimsel istatistik verileri verilmiş olup bu veriler Çizelge 5'de sunulmuştur.

Çizelge 5. Ortaokul öğrencilerinin Sayı Duyusuna Yönelik Özyeterlik Ölçeğine göre t-testi analizi sonuçları

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Faktör 1	239	13,00	35,00	26,25	5,25
Faktör 2	239	11,00	35,00	23,44	5,18
Faktör 3	239	4,00	15,00	11,06	2,71
Faktör 4	239	2,00	10,00	7,06	2,14
Toplam	239	43,00	95,00	67,83	12,07

Çizelge 5 incelendiğinde öğrencilerin Faktör 1, Faktör 2, Faktör 3 ve Faktör 4 açısından orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin sayı duyusuna yönelik kent ve kırsalda öğrenim görmelerine göre özyeterlikleri t-testi ile incelenmiş olup veriler Çizelge 6’da sunulmuştur.

Çizelge 6. Ortaokul öğrencilerinin sayı duyusuna yönelik özyeterlik ölçeğine göre kent ve kırsalda öğrenim gören öğrencilerin t-testi sonuçları

	Bölge	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Faktör 1	Kırsal	109	27,00	5,35	2,008	,046
	Kent	130	25,63	5,10		
Faktör 2	Kırsal	109	23,92	5,40	1,321	,188
	Kent	130	23,03	4,97		
Faktör 3	Kırsal	109	11,05	2,85	-,062	,951
	Kent	130	11,07	2,60		
Faktör 4	Kırsal	109	7,38	2,11	2,115	,036
	Kent	130	6,80	2,14		
Toplam	Kırsal	109	69,36	12,23	1,802	,073
	Kent	130	66,55	11,83		

Çizelge 6 incelendiğinde öğrencilerin sayı duyusuna yönelik özyeterlik açısından, Faktör 1 ve Faktör 4’de kent ve kırsal gruplar arasında anlamlı farklılık varken, diğer faktörler ve toplam ölçek puanı açısından farklılık bulunmamaktadır. Faktör 1 ve Faktör 4 açısından kırsalda öğrenim gören öğrencilerin sayı duyusu özyeterliklerinin, kentte öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin cinsiyet değişkeninin sayı duyusuna yönelik özyeterlik açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği t-testi ile incelenmiş olup veriler Çizelge 7’de sunulmuştur.

Çizelge 7. Ortaokul öğrencilerinin sayı duyusuna yönelik özyeterlik ölçeğine göre cinsiyet değişkeni açısından t-testi sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Faktör 1	Kadın	119	26,31	5,12	,175	,861
	Erkek	120	26,20	5,40		
Faktör 2	Kadın	119	23,29	5,13	-,443	,658
	Erkek	120	23,59	5,24		
Faktör 3	Kadın	119	11,05	2,79	-,093	,926
	Erkek	120	11,08	2,64		
Faktör 4	Kadın	119	6,91	2,21	-1,083	,280
	Erkek	120	7,21	2,07		
Toplam	Kadın	119	67,57	12,26	-,327	,744
	Erkek	120	68,09	11,93		

Çizelge 7'ye göre öğrencilerin cinsiyet değişkeninin sayı duyusuna yönelik özyeterlik açısından gerek ölçekte yer alan boyutlar gerekse toplam ölçek puanı açısından anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Öğrencilerin sayı duyusuna yönelik özyeterliklerinin sınıf düzeyi açısından farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş olup elde edilen sonuçlar Çizelge 8'de sunulmuştur.

Çizelge 8. Ortaokul öğrencilerinin sayı duyusuna yönelik özyeterlik ölçeğine göre sınıf düzeyi açısından ANOVA testinin sonuçları

		Varyans	df	Ortalama Varyans	F	p
Faktör 1	Gruplar arası	46,649	3	15,550	,560	,642
	Grup içi	6252,267	235	27,767		
	Toplam	6571,916	238			
Faktör 2	Gruplar arası	185,840	3	61,827	2,338	,074
	Grup içi	6213,507	235	26,440		
	Toplam	6398,987	238			
Faktör 3	Gruplar arası	76,276	3	25,425	3,559	,015
	Grup içi	1678,653	235	7,143		
	Toplam	1754,929	238			
Faktör 4	Gruplar arası	19,700	3	6,567	1,432	,234
	Grup içi	1077,229	235	4,584		

	Toplam	1096,929	238			
Toplam	Gruplar arası	631,860	3	210,620	1,453	,228
	Grup içi	34072,776	235	144,991		
	Toplam	34704,636	238			

Çizelge 8'e göre sayı duyusuna yönelik özyeterlik açısından, Faktör 3'de gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık varken, diğer faktörler ve toplam ölçek puanı açısından farklılık bulunmamaktadır. Faktör 3 açısından ise 5. ve 7.sınıf öğrencilerinin sayı duyusu özyeterliklerinin 8. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin sayı duyusuna yönelik özyeterliklerinin öğrencilerin akademik başarı puanlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş olup sonuçlar Çizelge 9'da paylaşılmıştır.

Çizelge 9. Ortaokul öğrencilerinin sayı duyusuna yönelik özyeterlik ölçeğine göre öğrenci akademik başarı puanları açısından ANOVA testinin sonuçları

		Varyans	df	Ortalama Varyans	F	p
Faktör 1	Gruplar arası	1389,283	4	347,321	15,682	,000
	Grup içi	5182,633	234	22,148		
	Toplam	6571,916	238			
Faktör 2	Gruplar arası	969,264	4	242,316	10,443	,000
	Grup içi	5429,724	234	23,204		
	Toplam	6398,987	238			
Faktör 3	Gruplar arası	271,219	4	67,805	10,694	,000
	Grup içi	1483,710	234	6,341		
	Toplam	1754,929	238			
Faktör 4	Gruplar arası	75,621	4	18,905	4,332	,002
	Grup içi	1021,308	234	4,365		
	Toplam	1096,929	238			
Toplam	Gruplar arası	8211,861	4	2052,965	18,133	,000
	Grup içi	26492,775	234	113,217		
	Toplam	34704,636	238			

Çizelge 9'a göre öğrencilerin sayı duyusuna yönelik özyeterlik açısından, tüm faktörlerde ve ölçek toplam puanında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Sayıların anlamlarının ve büyüklüklerinin anlaşılmasına yönelik özyeterlik açısından çok yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duyusu özyeterliklerinin diğer tüm öğrencilere göre daha yüksek olduğu, ayrıca yüksek ve orta matematik başarısına

sahip öğrencilerin sayı duygusu özyeterliklerinin çok düşük başarıya sahip öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Hesaplama esnekliğe yönelik özyeterlik açısından çok yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duygusu özyeterliklerinin diğer tüm öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Uygulamada esnekliğe yönelik özyeterlik açısından çok yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duygusu özyeterliklerinin diğer tüm öğrencilere göre daha yüksek olduğu, ayrıca yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duygusu özyeterliklerinin düşük başarıya sahip öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Zihinden hesap yapma-tahmine yönelik özyeterlik açısından çok yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duygusu özyeterliklerinin çok düşük ve düşük başarıya sahip öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Toplam ölçek puanı açısından çok yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duygusu özyeterliklerinin diğer tüm öğrencilere göre daha yüksek olduğu, ayrıca yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duygusu özyeterliklerinin düşük başarıya sahip öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Kırsal ve kentte öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin sayı duygusunu karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlayan bu araştırmanın sonuçları bu bölümde paylaşılmıştır. Araştırmada öğrencilerin ölçekte yer alan tüm faktörler açısından orta düzeyde olduğu görülmüştür.

Kent ve kırsal kesimde öğrenim gören öğrenciler arasında 2 faktör yönünden anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna göre kırsal kesimde öğrenim gören öğrencilerin sayıların anlamlarının ve büyüklüklerinin anlaşılmasına yönelik özyeterlikleri kentte öğrenim gören öğrencilerden daha yüksektir. Ayrıca kentte öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin zihinden hesap yapma ve zihinden tahmin yapmaya yönelik özyeterlikleri daha düşüktür. Ancak her iki grup arasında sayı duygusuna yönelik özyeterlik açısından diğer faktörler ve toplam ölçek puanı açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Kent ve kırsalda öğrenim gören öğrencilerin sayı duygusuna yönelik özyeterliklerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir fark göstermediği görülmüştür. Bu araştırma sonucunun literatürle paralellik gösterdiği, cinsiyet değişkeninin öğrencilerin sayı duygusuna yönelik özyeterlikleri üzerinde etkili olmadığı görülmektedir (Can, 2019; Takır, 2016; Sevgi ve Alpaslan, 2020; Kayhan Altay, 2010).

Araştırma sonucunda öğrencilerin sınıf düzeylerine göre yalnızca uygulamada esnekliğe yönelik özyeterlik açısından anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre 5. ve 7.sınıf öğrencilerinin uygulamada esnekliğe yönelik özyeterliklerinin 8.sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Farklı sınıf düzeyleri arasında öğrencilerin sayı duygusuna yönelik özyeterliklerinin anlamlı düzeyde farklılık olduğu sonucu alanyazındaki bazı çalışmalarla paralellik göstermektedir (Sevgi ve Alpaslan, 2020; Yazar, Es ve Güreffe, 2018). Yazar, Es ve

Gürefe (2018) yaptıkları çalışmada 5.sınıf öğrencilerinin sayı duyusuna yönelik özyeterliklerinin 7.sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çok yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayılarının anlamlarının ve büyüklüklerinin anlaşılmasına yönelik özyeterliklerinin diğer öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Yüksek ve orta matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duyu özyeterliklerinin akademik başarısı çok düşük olan öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Hesaplama esnekliğe yönelik özyeterlikleri, uygulamada esnekliğe yönelik özyeterlik ve zihinden hesap yapma ile zihinden tahmine yönelik özyeterlik açısından grupta en yüksek öğrencilerin çok yüksek matematik başarısına sahip olan öğrenciler olduğu görülmüştür. Grupta çok yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duyusuna yönelik özyeterliklerinin tüm öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunurken; yüksek matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duyusuna yönelik özyeterlikleri açısından çok düşük matematik başarısına sahip öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

5.Öneriler

Öğrencilerin sayı duyusuna yönelik özyeterliklerinin bazı değişkenler açısından farklılaşp farklılaşmadığını incelemeyi amaçlayan bu çalışma nicel yolla gerçekleştirilmiş olup bu çalışmanın nedenleriyle birlikte incelenmesi için nitel yöntemlerle çalışma yapılabilir. Bu bağlamda öğrencilerle görüşmeler gerçekleştirilebilir. Ayrıca düşük matematik başarısına sahip öğrencilerin sayı duyusuna yönelik özyeterliklerinin geliştirilmesi ile ilgili öğretmenler tarafından okullarda etkinlikler yapılabilir. Olkun (2012) öğrencilerin sayı hissini geliştirebilecek etkinlikleri şipşak sayılama, sayının göreceli büyüklüğü, algısal tahmin, bağlamsal tahmin ve zihinden yaklaşık hesap olarak gruplandırmıştır. Sayının göreceli büyüklüğünü anlamaya yönelik 0-100 sayı doğrusu veya 0-1000 sayı doğrusunda öğrenciden herhangi bir sayıyı yerleştirmesi istenebilir. Bağlamsal tahmin ile ilgili yapılabilecek bir etkinlikte öğrenciye bir bağlamda sayı verilip bunun büyük, küçük ya da normal olup olmadığına karar vermesi istenir. Örneğin bir dolmuşta 100 kişinin olmasının az, normal ya da çok olması öğrenci tarafından değerlendirilir. Algısal tahminde ise öğrencinin belirli bir yerde bulunan nesnelerin sayısı hakkında tahminde bulunması istenir.

KAYNAKÇA

Adal, A. A., & Yavuz, İ. (2017). Ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik algıları ile matematik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *International Journal of Field Education*, 3(1), 20-41.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.

Can, D. (2019). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin sayı duyusu performansının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elementary Education Online*, 18(4), 1751-1765.

Er, Z., & Dinç Artut, P. (2017). Sekizinci sınıf öğrencilerinin doğal sayı, ondalıklı sayı, kesirler ve yüzde konularında kullandıkları sayı duyusu stratejilerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 218-229.

- Eymen İkizoğlu, E., & Duatepe Paksu, A. (2016). Üslü ifadeler ile ilgili sayı duygusu ölçeğinin geliştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*(41), 42-65.
- Greeno, J. G. (1991). Number sense as situated knowing in a conceptual domain. *Journal for Research in Mathematics Education*, 22(3), 170–218.
- Gülbağcı Dede, H., & Şengül, S. (2016). İlköğretim ve ortaöğretim matematik öğretmen adaylarının sayı hissini incelemesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (Turkomat)*, 7(2), 285-303.
- Hope, J. A., & Sherrill, J. M. (1987). Characteristics of skilled and unskilled mental calculators. *Journal for Research in Mathematics Education*, 18, 98-111.
- İpek, H. (2019). Ortaokul öğrencilerinin matematik kaygılarının matematik öz yeterlik inançlarının ve matematik dersine yönelik öz düzenleme becerilerinin incelenmesi [Unpublished master's thesis]. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kayhan-Altay, M., & Umay, A. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının hesaplama becerileri ve sayı duyguları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 1277-1283.
- Koparan, T., & Çataklı, Ö. (2017). Ortaokul öğrencilerinin sayı duygularının okul türleri açısından incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 250-262.
- McIntosh, A., Reys, B., Reys, R., Bana, J., & Farrell, B. (1997). *Number sense in school mathematics: Student performance in four countries*. Mathematics, Science & Technology Education Centre, Edith Cowan University.
- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). *The principles and standards for school mathematics*. NCTM.
- Olkun, S. (2012). Sayı hissi: Nedir? Neden önemlidir? Nasıl gelişir? *Eğitimci Öğretmen Dergisi*, 10, 6.
- Sevgi, S., & Alpaslan, A. (2020). Ortaokul öğrencilerinde matematiğe yönelik duyuşsal giriş özellikleri ile sayı duygusuna yönelik öz yeterlikleri incelenmesi. *Turkish Journal of Educational Studies*, 7(2), 170-193. <https://doi.org/10.33907/turkjes.722948>
- Schoenfeld, A. H. (1988). Problem solving in context(s). In R. I. Charles & E. A. Silver (Eds.), *The teaching and assessing of mathematical problem solving* (pp. 82-92). National Council of Teachers of Mathematics.
- Şengül, S., & Gülbağcı, H. (2013). 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sayı hissi ile matematik öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4).
- Takır, A. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sayı duygusu becerilerinin sınıf düzeyi, cinsiyet ve matematik öz-yeterlik algı düzeyi değişkenleri ile ilişkisinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*(29), 305-315.

Ulusoy Alkaş, Ç., & Şahiner, Y. (2016). Sayı duygusuna yönelik özyeterlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(1), 17-32.

Van de Walle, J. A., Karp, K. S., & Bay-Williams, J. M. (2021). *İlkokul ve ortaokul matematiği* (S. Durmuş, Ed. & Trans.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Yarar, S. H., Es, H., & Güreffe, N. (2018). Ortaokul öğrencilerinin sayı duygusundaki başarısı ve öz yeterliği [Conference presentation]. *5th IFS and Contemporary Mathematics Conference*, Kahramanmaraş, Türkiye.

Yenilmez, K., & Yıldız, Ş. (2018). 7. sınıf öğrencilerinin rasyonel sayılar konusunda kullandıkları sayı duygusu stratejilerinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi (Journal of Theoretical Educational Science)*, 11(3), 457-485.

GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE SCAMPER TEKNİĞİNİN DEZAVANTAJLI BİREYLERE UYGULANMASI

Tuğba UZUN GEDİKLİ

Trabzon Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,

ORCID No: <https://orcid.org/0009-0008-6247-2659>

ÖZET

Yaratıcılığın geliştirilmesine ön ayak olacak öğretmenin her şeyden önce kendisinin bu donanımlara sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple yaratıcı düşünen bireylerin yetişmesi ve problemlere farklı çözüm önerileri sunabilen bireylerin yetişmesi, gerekli ortamları düzenleyebilen öğretmenlerle mümkündür. SCAMPER tekniği uygulanması kolay ve eğlenceli bir etkinlik olmasının yanı sıra bireyin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlar nitelikte bir etkinliktir. Görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin sanatsal yaratım sürecine etkilerinin incelenmesi amaçlanan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve gözlem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemesine göre belirlenmiş olup Karadeniz Bölgesinde MEB'e bağlı bir Halk Eğitim Merkezinde 2023- 2024 eğitim öğretim yılında görsel sanatlar eğitimi alan dezavantajlı gruplar içerisinde olan 4 özel gereksinimli öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin elde edilmesinde araştırmacı tarafından geliştirilen "Var Olan Nesnelerin Farklılaştırılmasına Yönelik SCAMPER Soruları" formu ve öğrencilerin çizimleri kullanılmış olup araştırmacı sürece katılımcı gözlem olarak katılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda yaratıcı düşünme becerilerine olumlu yönde katkı sağladığı ve bunların yanı sıra problem çözme, eleştirel düşünme becerilerinin gelişimlerine olumlu yönde katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Görsel Sanatlar, Yaratıcı düşünme, Scamper Tekniği, Fiziki Engel

SUMMARY

The teacher who will lead the development of creativity must, first of all, have this equipment. For this reason, raising individuals who think creatively and who can offer different solutions to problems is possible with teachers who can organize the necessary environments. The SCAMPER technique is an activity that contributes to the development of an individual's creative thinking skills as well as being an easy and fun activity to implement. In this study, which aims to examine the effects of SCAMPER technique on the artistic creation process of disadvantaged individuals in visual arts education, document analysis and observation method, which are qualitative research methods, were used. The study group of the research was determined according to criterion sampling, one of the purposeful sampling methods, and consisted of 4 students with special needs in disadvantaged groups who received visual arts education in a Public Education Center affiliated to the Ministry of National Education in the Black Sea Region in the 2023-2024 academic year. The "SCAMPER Questions for Differentiation of Existing Objects" form developed by the researcher and the students' drawings were used to obtain the data, and the researcher participated in the process as participant observation. Descriptive analysis method was used to analyze the data. As a result

of the research, it was concluded that it contributed positively to the development of creative thinking skills, as well as problem solving and critical thinking skills.

Key words: Visual Arts, Creative Thinking, Scamper Technique, Physical Disability

1.Giriş

Günümüz dünyasında, bireyin ve toplumun yaşantısında insan elinin değdiği hemen hemen her şeyde yaratıcı düşüncenin temelleri olduğu görülmektedir. Yaratıcı düşünme kişiden kişiye değiştiği gibi hızla değişen dünyaya ayak uydurmada son derece önemli bir beceridir. Runco'ya (1996) göre yaratıcılık her kişide olan ancak farklı seviyelerde bulunan bir özellik olarak açıklamaktadır. Yaratıcılık bireyde belli kalıpların dışarısına çıkmayı amaçlar. Birey ve toplumun gelişiminde yaratıcı düşünen bireylerin yetişmesi için eğitiminde yaratıcılığın yer alması gerekmektedir (Yolcu, 2010). Tüm eğitim alanlarında olduğu gibi görsel sanatlar eğitiminde de yaratıcı düşünme yollarının öğretilmesi gerektiği giderek önem kazanmıştır. Bireyde var olan düşünme becerileri doğru eğitim süreçleri ile desteklenmesi halinde yaratıcı düşünme becerilerine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda görsel sanatlar eğitiminde yaratıcılık kavramı oldukça önem arz etmektedir. Görsel sanatlar eğitiminin amaçları arasında araştıran, sorgulayan ve yeniliklere olanak sağlayan bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir (San, 2019). Sanat eğitiminin amaçlarına ulaşmasında nitelikli ve estetik bakış açısına sahip eğitimciler yetiştirilmelidir. Söz konusu sanat eğitimi bireyin ve toplumun yaratıcı düşünme becerilerine, eleştirel düşünme becerilerine, günlük hayatta bir probleme çözüm önerileri getirebilme, bir ürün ortaya koyabilme ve var olan ürünleri geliştirebilmeye yönelik eğilimlere katkı sağladığı görülmektedir. Torrance'ye (1968) göre yaratıcılık kavramını sorunlara, uyumsuzluklara karşı duyarlı olma, zorlukları belirleme, zorluklara çözüm arama, tahmin etme, eksik kalan durumlara karşı denenceler geliştirme veya yeniden tespit etme olarak tanımlamaktadır. Özünde yaratıcılık ortaya bir ürün koymaktan ziyade alışagelmışin ötesinde bir ürün ortaya koyma, sorunlara farklı perspektiflerden bakabilme ve çözüm önerileri getirebilmektir. Ülkemizde yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi açısından birçok alanda araştırma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Örnek olarak Karataş & Özcan'ın (2010) "*Yaratıcı Düşünme Etkinliklerinin Öğrencilerin Yaratıcı Düşüncelerine ve Proje Geliştirmelerine Etkisi*" isimli makalesinde farklı öğrenme ortamlarında öğrenim gören öğrencilerin araştırma kapsamında öntest ve sontest yaratıcılık puanları arasında anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir. Okul öncesi dönemden üniversiteye kadar tüm yaygın ve örgün eğitim kademelerinde var olan öğretim programlarında verilen eğitimler bireylerin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişime katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik yapılan araştırmalarda yaratıcılık kavramının eğitim ile geliştirilebileceği görülmektedir. Yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimine olanak sağlayan Scamper Tekniği ıraksak düşünmeye, yaratıcı düşünmeye, olaylara farklı açıdan bakabilmeye ve mevcut potansiyellerinin gelişmesinde yol gösterici bir tekniktir. Sak'a (2020) göre İngilizcede yedi aşamalı düşünme tekniğine karşılık gelen ve yedi farklı kelimenin ilk harflerinden oluşan akrostiş olarak konumlandırılan bir tekniktir. Lau'ya (2011) göre ise Scamper tekniği yeni fikirlerin ortaya koyulması belirtilen yöntem ve tekniklerin listesini oluşturmada ve Scamper tekniğinin kullanılması için bir nesne veya durumun üzerinde durulan problemlerin özelliklerinin listelenmesi olarak tanımlanmaktadır. SCAMPER tekniğinin açılımı yönlendirilmiş beyin fırtınasıdır. Scamper tekniğinin temelleri ilk olarak 1953 yılında

Alex Osborne tarafından ortaya atılmış ve sonrasında Bob Eberle tarafından çocukların hayal gücü ve yaratıcılarına katkı sağlaması açısından düzenlenmiştir (Yağcı, 2012). Kısacası Scamper tekniği çocukların iraksak düşünme ve hayal gücünü kullanarak kendilerine özgü ürünler ortaya koyabilmelerine yardımcı olmaktadır. Farklı olarak SCAMPER tekniği durum üzerinde yönlendirme sağlayan ve yedi sorudan oluşan aşamalarla yönetilmektedir. SCAMPER tekniğinin aşamaları şu şekildedir (Eberle, 1996): (S)Substitute: Yer değiştirme, (C)Combine: Birleştirme, (A)Adapt: Uyarlama, (M)Modify, Minify, Magnify: Değiştirme, Küçültme, Büyütme, (P)Put to other uses: Diğer kullanışların yerine koyma, (E)Eliminate: Yok etme, çıkarma, (R)Reverse, Rearrange: Tersine çevirme, Yeniden düzenleme. Bu tekniğin asıl amacı bir nesnenin veya yazılı metnin üzerinde düşündürmeye iterek kontrol listesinden verilen sorulardan yola çıkarak yaratıcı düşüncelerine yardımcı olmaktadır (Yıldız & İsrail, 2002). Bireyler kendilerine özgü fikir üretirler, bir objenin ya da durumun değiştirilmesi, yenilenmesi ve geliştirilmesinde cesaret gösterirler. Düşünmeye, dönüştürmeye ve yenilemeye yardımcı olan SCAMPER tekniğinin düşünme aşamaları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. SCAMPER Tekniği Aşamaları

İngilizce	Türkçe	Sorular
Subsite	Yerine koyma/Yerine kullanma/Yerine geçme	Elimdeki nesnenin/fikrin yerine başka ne kullanabilirim/koyabilirim? Kullanılan materyallerin, objelerin, yöntemlerin ya da tekniklerin yerini alabilecek neler düşünülebilir?
Combine	Birleştirme/Bir araya getirme	Hangi fikirleri/nesnelere birleştirebilirim? Hangi sorun, durum, parça, düşünce, fikir ve görüş birbiriyle birleştirilebilir?
Adapt/Adjust	Uyarlama/Adapte etme	Elimdeki nesneyi değişen koşullara uyum sağlayacak şekilde nasıl farklılaştırabilirim? Başka neler kopya edilebilir veya taklit edilebilir, yeni duruma uyarlanabilir?
Modift/Minift	Değiştirme/Büyültme/Küçültme	Elimdeki nesnenin neresini büyülterek/küçülterek/modifiye ederek farklı ve özgün bir ürün elde edebilirim? Bir nesnenin rengi, sesi, tadı, kokusu, yapıldığı madde ya da biçimi değiştirilebilir mi?
Put to Other	Başka Amaçla Kullanma	Elimdeki nesneyi başka bir yerde kullanabilir miyim? Nerede ve nasıl kullanabilirim? Bir nesne, gereç daha büyük, daha güçlü, daha geniş, daha yüksek ya da abartılı olabilir mi?
		Elimdeki nesneyi daha iyi hale getirebilmek için nesneden

Eliminate	Çıkarma/Yok Etme	çıkartabileceğim bir şey var mı? Ya da sistemden neyi çıkarmam daha iyi bir sonuca sebebiyet verir?
Rearrange/Reverse	Tersine Çevirme/Yeniden Düzenleme	Var olan sistem tersine çevirebileceğim ya da örüntüsünü değiştirebileceğim bir şey var mı? Yeniden sıraya konulabilir mi? Yeniden programlanabilir mi ve yeniden düzenlenebilir mi? Bir parça; öne, arkaya, sağa, sola, üste, alta gibi içten dışa, dıştan içe ve yukarıdan aşağıya yer değiştirebilir mi?

SCAMPER tekniğinin işlevleri şu şekilde belirtilmektedir: (Glenn, 1997; Serrat, 2009). Yerine Koyma (subsite) aşamasında elde olan bir nesnenin bir parçasının yerine başka parça koyma veya olan fikrin yerine başka bir fikir ekleme yapılır. Birleştirme (combine) aşamasında amaç nesnelere veya fikirleri bir araya getirmek ve birleştirmek kısacası ilişkisiz olan nesnelere bir araya getirmektir. Uyarlama (adapt) aşamasında ise bireyin kendine özgü düşünebilmesi için başka kişilerin fikirleri ile kendi fikirlerini bağdaştırarak yeni fikir ortaya koyma sürecidir. Dördüncü basamak olan Değiştirme, küçültme veya büyültme (modify, minify) aşamasında bir nesne veya fikrin değiştirilmesi, büyültülüp küçültülmesi, genişletilmesi, daraltılması kısacası formun değiştirilme aşamasıdır. SCAMPER tekniğinin başka amaçlarla kullanma (put to other uses) aşamasında nesnelere orijinalin dışında farklı amaçlar için kullanılmasını sağlama aşamasıdır. Yok etme (eliminate) basamağında nesne veya fikirlerin herhangi bir bölümünü çıkartma ve son basamağı olan ters çevirme (reverse) basamağında bireyin yaratıcılığında bilinmeyen şeyleri bulmak veya bilinen şeyleri yeniden düzenleme, yeni bir plan oluşturma aşamasıdır.

SCAMPER tekniği oluşturulan bu soruların benzerleri sorularak şiir, metin, öykü, resim çizme gibi birçok alanda kullanılabilir ve bu tekniğin asıl amacı yeni ürünler ortaya çıkarmak değil bireyin yaratıcılıklarının gelişmesine yardımcı olmaktır. Uygulama aşamasında ise bireyin ortaya çıkarttığı üründen ziyade çalışma sürecine önem verilmelidir (Yıldız & İsrail, 2001). Bu bağlamda SCAMPER tekniği bireyin yaratıcılığını ortaya koyabilme ve farklı düşünebilme işlevi görür. Bireyin ortaya koyduğu her durumda hayal gücü söz konusu olduğundan hayal gücü görsel sanatlar eğitiminde en önemli özelliktir. Bu açıdan yaratıcılığı ön plana çıkarıp geliştirdiği düşünülen SCAMPER tekniği görsel sanatlar eğitimi alanında uygulanmasının önemli olduğu söylenebilir. Okul öncesi dönemden üniversite dönemine kadar yaygın ve örgün eğitim kurumlarında var olan programlarda eğitim gören öğrencilerin yanı sıra özel gereksinim durumlarına göre genel ve özel eğitim kurumlarında eğitim gören öğrenciler de yer almaktadır. Özel gereksinime ihtiyacı olan bireylerde yetersizlik, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, dil, konuşma, görme ve işitme bozuklukları, fiziksel yetersizlikler, zihinsel yetersizlikler, süregen hastalıklar, serebral palsili, ve öğrenme güçlüğü gibi durumlar vardır (MEB, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006). Bu yetersizlikler sebebiyle bireyler özel eğitime gereksinim duymaktadır. Dezavantajlı grup içerisinde yer alan özel gereksinimli

bireylerin davranışlarında ortaya çıkarılması beklenen olumlu yönde davranış değişiklikleri eğitim yoluyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda özel eğitime gereksinim duyan bireylerin sosyal gereksinimlerini karşılamak, var olan potansiyellerini ve yeteneklerini ortaya çıkarmak amacıyla özel eğitim kapsamında eğitim görmektedirler. Tüm eğitim alanları gibi sanat eğitimi de dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan bireylerin eğitiminde yer almaktadır. Sanat eğitimi bireyin görsel uygulamalarla algılamayı öğrenmesi, yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmesi ve kendini ifade edebilmesindeki katkıları yadsınamaz derecede büyüktür (Erbay, 2000). Bireylerin sanat uygulamalarındaki değişimleri zihinsel, bedensel ve düşünce gelişimlerine olumlu yönde katkı sağladığı görülmektedir. Bu bağlamda dezavantajlı bireyler için görsel sanatlar eğitimi bireyin var olabilme, kendini gerçekleştirebilme ve kişinin ihtiyaçları doğrultusunda ilerleyen sistematik bir eğitimidir. Dezavantajlı bireyler için görsel sanatlar eğitimindeki amaç ortaya bir ürün koymaktan ziyade bireyin kişisel gelişimine katkı sağlamaktır (Salderay, 2008). Görsel sanatlar eğitiminde bireyin katılımı, yaratıcı düşünme becerisinin, algılama yapısının ve el-göz-beyin koordinasyonunun gelişimlerine katkısı sağlanması ortaya bir ürün çıkartmasından daha önemli olduğu belirtilmektedir. Bu gelişimler dikkate alınarak yaratıcılığın geliştirilmesi için uygun ortam ve koşullarda, öğretmenin yaklaşımı, yöntem ve teknikleri önemlidir (Bilhan, 2007). SCAMPER tekniği yaratıcılığın geliştirilmesi açısından kullanılan tekniklerden biridir. Bu bağlamda araştırmada, konunun önemi dikkate alındığında görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğinin uygulanması bireylerin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimine ve bireysel gelişimlerine katkı sağlayacağı düşünüldüğünden, SCAMPER tekniğinin dezavantajlı bireylerin sanatsal yaratım süreçlerine nasıl etki ettiği ele alınarak alana katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin sanatsal yaratım sürecine etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranacaktır.

1. Görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin yaratıcı düşünme becerilerine etkileri nelerdir?
2. Görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerine ilişkin etkileri nelerdir?
3. Görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin motor becerilerine etkileri nelerdir?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin sanatsal yaratım sürecine etkilerinin incelenmesi amaçlanan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve gözlem yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri Denzin & Lincoln'a (1998) göre araştırmacıların araştırarak oldukları konuları doğal ortamda inceledikleri ve araştırdıkları kişilerin olgularını anlamlandırma ve yorumlama çabasında olduklarını ileri sürerler. Doküman analizi araştırma verilerinin kaynağı olması

nedeniyle yazılı metinleri toplama, gözden geçirme, sorgulama ve analiz etme olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanımlamaya göre doküman analizi sosyal bilimlerde yazılı belgeler, harita, şema, grafik ve çizim gibi görsel kaynakları da içermektedir (Freebody, 2003; Merriam, 2009). Bu doğrultuda “Var Olan Nesnelerin Farklılaştırılmasına Yönelik SCAMPER Soruları Formu”na öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar ve çizmiş oldukları resimler doküman analizinde incelenerek veri olarak kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemesine göre belirlenmiş olup Karadeniz Bölgesinde MEB’e bağlı bir Halk Eğitim Merkezinde 2023- 2024 eğitim öğretim yılında görsel sanatlar eğitimi alan dezavantajlı gruplar içerisinde olan 4 özel gereksinimli öğrenci oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme belirli ölçütleri karşılayan veya belirli özelliklere sahip olan bir veya birden fazla kişilerle çalışılmasıdır (Büyüköztürk & Çakmak & Diğerleri, 2019). Araştırmaya dahil olma ölçütleri dezavantajlı bireyler içerisinde yer alan özel gereksinime ihtiyaç duyan öğrenciler olarak belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme belirli özelliklere sahip bireyler, olaylar, nesnelere ve durumlardan oluşturulabilir (Büyüköztürk & Çakmak & Diğerleri, 2019). Araştırma kapsamında elde edilen verilerin gizlilik esaslarına ve etik kurallar kapsamında ortaya koyulması için öğrenciler Ö1, Ö2, Ö3 ve Ö4 şeklinde kodlanmıştır. Araştırma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma grubuna ait demografik bilgiler

Katılımcı kodu	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Engel Durumu
Ö1	16	Erkek	Açıköğretim Lise 2	Fiziksel Yetersizlik
Ö2	15	Erkek	Açıköğretim Lise 1	Fiziksel Yetersizlik
Ö3	17	Erkek	-	Hafif düzey zihinsel
Ö4	15	Kadın	-	Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)

2.3. Verilerin Toplanması

Verilerin elde edilmesinde araştırmacı tarafından geliştirilen “Var Olan Nesnelerin Farklılaştırılmasına Yönelik SCAMPER Soruları” formu ve öğrencilerin çizimleri kullanılmış olup araştırmacı sürece katılımcı gözlem olarak katılmıştır. Katılımcı gözlemde araştırmacı araştırılan grubun bir üyesidir ve gözlem yapılan ortamda gruptaki üyelerin sosyal, psikolojik, sözlü-sözsüz anlatımlarını paylaşabilmesi ve grup içerisinde rol üstlenmesi gereken bir veri toplama tekniğidir (Büyüköztürk & Kılıç Çakmak ve diğerleri, 2019). Yapılandırılmış gözlem formu ise “gözlenecek şeyle ilgili daha iyi bir yapılanma, yönelim ve sistematik bir yaklaşım kullanılmaktadır. Gözlem öncesi gözlemcinin bilgi toplaması ve kaydetmesi için oluşturulmuş bir kodlama sistemi bulunmaktadır” (Büyüköztürk & Kılıç Çakmak ve diğerleri, 2019, s.147). Gerekli alan yazın araştırması yapılacak olup beraberinde pilot uygulama için araştırmacı

tarafından geliştirilen yapılandırılmış “Var Olan Nesnelerin Farklılaştırılmasına Yönelik SCAMPER Soruları” formu araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Gözlem formunun oluşturulmasında ise tüm ölçütler açıklamaları ile belirtilmiş olup performans düzeyleri belirlenmiştir. Ölçütlere 1 ve 5 arasında değer verilerek “çok iyi, iyi, orta, geliştirilebilir ve zayıf” olarak ifade edilmiştir. Oluşturulan gözlem formu 3 alan uzmanı ve bir ölçme değerlendirme uzmanı görüşlerine başvurularak kapsam geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Akabinde uzman görüşleri doğrultusunda 25 maddeden oluşan gözlem formuna son hali verilmiştir. Gözlem formuna EK-1 de yer verilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmacı araştırılan öğrencilerle birlikte onların sanatsal yaratma süreçlerini gözlemleyebilmek, bir ürün ortaya koyabilmek adına ve süreci inceleyebilmek için çalışma konusuna karar verilmiştir. Konu olarak resmedilmesi kolay, herkesin bildiği ve kullanılan sıradan bir nesne seçmeleri istenmiştir. Araştırmacı önce konu ile ilgili çalışma örnekleri hazırlayıp bilgisayar destekli ders sunusu hazırlamıştır. Sunum sonrası öğrencilerden istedikleri nesneyi seçerek, istedikleri ölçü ve renklerde SCAMPER soruları eşliğinde resmetmeleri istenmiştir. 2. Haftanın sonunda öğrencilerden çalışmalar teslim alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel araştırma yöntemlerinden olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşmak olup dört aşamadan oluşmaktadır. Analiz için çerçeve oluşturma, çerçeveye göre verilerin işlevden geçmesi, tanımlanması ve yorumlanması şeklindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). “Var Olan Nesnelerin Farklılaştırılmasına Yönelik SCAMPER Soruları Formu” ve öğrencilerin çizmiş oldukları resimler dahilinde toplanmıştır. Araştırma sonunda öğrencilerden elde edilen veriler gizlilik esaslarına dayanarak kimlikleri belirtilmeyecek olup kodlamalar yapılmıştır. Elde edilen verilerin toplanması ve analiz sürecinde izlenecek basamaklar şunlardır:

1. Gözlem soruları hazırlanacaktır.
2. Sorulara ilişkin pilot uygulama yapılacaktır.
3. Araştırılan öğrenciler belirlenecektir.
4. Araştırılan öğrencilere gözlem yapılacak ve kayıt altına alınacaktır.
5. Kayıt altına alınan gözlemler analize edilip yazılı belge haline getirilecektir.
6. Aynı konu kapsamındaki ortak temalar alt alta yazılarak kodlanacaktır.
7. Kodlar kategori halinde tablo ile gösterilecektir.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlilik “araştırma sonuçlarının başka durumları yansıtılabildiği ya da başka durumlara uygulanabildiği konusu üzerinde durur” (Ekiz, 2020, s.41). “Güvenirlik kavramı, bir araştırmanın bulgularının gerçeği yansıtmayı yansıtmadığı, yansıtmaya derecesi, aynı zamanda araştırma farklı zamanlarda ya da farklı kişiler aracılığıyla yürütülürse aynı ya da benzer sonuca ulaşılmasıyla ilgilidir” (Ekiz, 2020, s.43). yarı-yapılandırılmış gözlem formunda hazırlanan soruların amaca yönelik olup olmadığı hususunda alan uzmanlarına sunulup akabinde gözlem formundaki eksiklikler giderilerek son hali verilmiştir. Bu açıdan araştırma durumunda kapsam

geçerliliğinin güvenilirliğini arttırmaya yönelik bir durum söz konusudur. Uzman kişilerin görüşleri neticesinde araştırma kapsamına dahil edilmeyen amaca yönelik olan katılımcı öğrencilere pilot çalışma uygulanmıştır.

3.BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara yer almaktadır.

Ö1 çalışmasında “su şişesi” Ö2 “tarak” Ö3 “top” ve Ö4 “oje” nesnesi seçmiş ve SCAMPER tekniğine dayalı sorulara uyarlamıştır. Bu uyarlamadaki değişiklikler tablo2, tablo3, tablo4 ve tablo5’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ö1’in SCAMPER sorularına uyarlanmış çalışması

SCAMPER Soruları	Seçilen Nesne	Dönüştürülen Nesne
S: Substitute (Yer değiştirme)	Su Şişesi	Su şişesinin üst kapağını krem kutusuna dönüştürmüştür.
C: Combine (Birleştirme)	Su Şişesi	Su şişesini ikiye bölmüştür. Sol kısım su, sağ kısmı ise vişneli meyve suyu olarak resmetmiştir.
A: Adapt (Uyarlama)	Su Şişesi	İkiye bölünen su şişesinin sol ve sağ alt kısmına pervane ekleyerek soğuk ve sıcak olarak kullanılmasını resmetmiştir.
M: Modify, Minify, Magnify (Değiştirme, Küçültme, Büyütme)	Su Şişesi	Şişenin formunu değiştirip kapak kısmının üzerine kalem ucu ekleyerek kaleme uyarlamıştır.
P: Put to other uses (Başka Amaçlarla Kullanma)	Su Şişesi	Su şişesinin yarısından bölerek alt kısmını kalem kutusu, üst kısmını ters çevirerek çöp kutusuna uyarlamıştır.
E: Eliminate (Yok Etme, Çıkarma)	Su Şişesi	Kalem kutusuna uyarlanmış olduğu su şişesinin içerisinden kalemleri yok ettiğinde su bardağına uyarladığını resmetmiştir.
R: Reverse, Rearrange (Tersine Çevirme ya da Yeniden Düzenleme)	Su Şişesi	Su şişesini yeniden düzenleyerek dörde bölmüştür. Sol üst kısım kalemlik, sağ üst kısım çöp kutusu, sol alt kısım su ve sağ alt kısmı vişneli meyve suyuna uyarlamıştır.

Ö1 SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmada su şişesi nesnesini seçmiştir. Verilen sorulara yönelik Tablo1 incelendiğinde Substitute; “Elimdeki nesnenin/fikrin yerine başka ne kullanabilirim/koyabilirim?” sorusuna yönelik yaptığı çizimde şu şişesinin kapağını krem kutusu ile yer değiştirmiş, Combine; “Hangi fikirleri/nesneleri birleştirebilirim?” aşamasında su şişesini ikiye bölmüştür ve sol kısım su, sağ kısım ise vişneli meyve suyu olarak resmetmiştir.

Adapt; “Elimdeki nesneyi değişen koşullara uyum sağlayacak şekilde nasıl farklılaştırabilirim?” aşamasında sorulan soruya yönelik çiziminde ikiye bölünen su şişesinin sol ve sağ alt kısmına pervane ekleyerek soğuk ve sıcak olarak, Modify, Minify, Magnify;

“Elimdeki nesnenin neresini büyüterek/küçülterek/modifiye ederek farklı ve özgün bir ürün elde edebilirim?” aşamasında ise su şişesinin formunu değiştirerek kaleme çevirmiştir.

Put to other uses; “Düşünülen nesne, gereç kullanım amacının dışında başka bir yerde, işte kullanılabilir mi?” aşamasında şişeyi ikiye bölerek üst kısmını kalem kutusu alt kısmını ise çöp kutusuna uyarlamıştır.

Eliminate; “Buraya kadar düşünülenlerden neler çıkarabilir ve neler atılabilir?” kısmında şişenin içerisinden kalemleri yok ederek bardağa, Reverse, Rearrange; “Var olan sistem tersine çevirebileceğim ya da örüntüsünü değiştirebileceğim bir şey var mı?” aşamasında ise yeniden düzenleme yaparak dörde bölmüştür ve sol üst kısmı kalem kutusuna, sol alt kısmı suya, sağ üst kısmı çöp kutusuna ve sağ alt kısmı meyve suyuna uyarlamıştır.

Tablo 3. Ö2’in SCAMPER sorularına uyarlanmış çalışması

SCAMPER Soruları	Seçilen Nesne	Dönüştürülen Nesne
S: Substitute (Yer değiştirme)	Tarak	Tarağı ikiye bölerek sol kısmı tarak, sağ kısmı aynaya dönüştürmüştür.
C: Combine (Birleştirme)	Tarak	Tarağın üst kısmına aparat ekleyerek içlerine renkli sıvılar eklemiştir. İstenilen renk tuşuna basılarak saçta renk vermesi şeklinde uyarlamıştır.
A: Adapt (Uyarlama)	Tarak	Nesnenin üzerindeki renk aparatlarının sağ tarafına yeni bir aparat ekleyerek tuşa basıldığı taktirde saçta koku vermesi şeklinde resmetmiştir.
M: Modify, Minify, Magnify (Değiştirme, Küçültme, Büyütme)	Tarak	Tarağı çoğaltarak paralel şekilde resmetmiştir. Orta kısmına kapak ekleyerek tencere kapağı düzenleyicisine uyarlamıştır.
P: Put to other uses (Başka Amaçlarla Kullanma)	Tarak	Nesneyi düz şekilde resmederek üst kısımlarına piyano tuşları ekleyerek ve tarağın dişlerini birleştirerek piyanoya dönüştürmüştür.
E: Eliminate (Yok Etme, Çıkarma)	Tarak	-
R: Reverse, Rearrange (Tersine Çevirme ya da Yeniden Düzenleme)	Tarak	Nesneyi yenden düzenleyerek diş kısımlarına kıyafet resmetmiştir. Dolap içi askılığına uyarlamıştır.

Tablo 3 incelendiğinde Ö3’ün Substitute; “Elimdeki nesnenin/fikrin yerine başka ne kullanabilirim/koyabilirim?” sorusuna yönelik yaptığı çizimde tarağı ikiye bölerek sol kısmı tarak, sağ kısmı aynaya dönüştürmüştür. Combine; “Hangi fikirleri/nesneleri birleştirebilirim?” aşamasında üst kısmına aparat ekleyerek içlerine renkli sıvılar eklemiştir. İstenilen renk tuşuna basılarak saçta renk vermesi şeklinde birleştirme yapmıştır.

Adapt; “Elimdeki nesneyi değişen koşullara uyum sağlayacak şekilde nasıl farklılaştırabilirim?” aşamasında sorulan soruya yönelik çiziminde nesnenin üzerindeki renk

aparatlarının sağ tarafına yeni bir aparat ekleyerek tuşa basıldığı taktirde saça koku vermesi şeklinde değişen koşullara uyum sağlayacak şekilde tasarım yapmıştır.

Modify, Minify, Magnify; “Elimdeki nesnenin neresini büyülterek/küçülterek/modifiye ederek farklı ve özgün bir ürün elde edebilirim?” aşamasında ise nesneyi çoğaltarak paralel şekilde resmetmiştir. Orta kısmına kapak ekleyerek tencere kapağı düzenleyicisine uyarlayarak farklı bir tasarım resmetmiştir.

Put to other uses; “Düşünülen nesne, gereç kullanım amacının dışında başka bir yerde, işte kullanılabilir mi?” aşamasında tarağı düz şekilde resmederek üst kısımlarına piyano tuşları ekleyerek ve tarağın dişlerini birleştirerek piyanoya dönüştürerek amacının dışında kullanıma göre tasarlamıştır.

Eliminate; “Buraya kadar düşünülenlerden neler çıkarabilir ve neler atılabilir?” kısmında çizim yapmamıştır.

Reverse, Rearrange; “Var olan sistem tersine çevirebileceğim ya da örüntüsünü değiştirebileceğim bir şey var mı?” aşamasında ise nesneyi yenden düzenleyerek diş kısımlarına kıyafet resmetmiştir. Dolap içi askılığına uyarlamıştır.

Tablo 4. Ö3’in SCAMPER sorularına uyarlanmış çalışması

SCAMPER Soruları	Seçilen Nesne	Dönüştürülen Nesne
S: Substitute (Yer değiştirme)	Top	Topun alt kısmına uzun çubuk. içerisine fişe takılan bir kablo ekleyerek avizeye uyarlamıştır.
C: Combine (Birleştirme)	Top	Topu tekerlekli sandalyenin tekerleklerine uyarlayarak sandalyenin kolaylıkla her yöne dönebilmesine göre tasarlamıştır.
A: Adapt (Uyarlama)	Top	Topun alt kısmına ince bir boru ekleyerek çiçek saksılarını sulama aparatına uyarlamıştır.
M: Modify, Minify, Magnify (Değiştirme, Küçültme, Büyütme)	Top	Topun sibop kısmını ters çevirip büyüterek fanusa çevirmiştir.
P: Put to other uses (Başka Amaçlarla Kullanma)	Top	Topun etrafına dişler ekleyerek tekerlekli sandalyenin tekerleklerine entegre ederek rampa çıkışlarında kolaylık olması açısından tasarlamıştır.
E: Eliminate (Yok Etme, Çıkarma)	Top	Topu yok ederek sadece sibop kısmını ters çevirip tabak haline uyarlamıştır.
R: Reverse, Rearrange (Tersine Çevirme ya da Yeniden Düzenleme)	Top	Topu işlevinin dışında kullanarak sibop kısmını kesip çiçek vazosu haline getirmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde Ö4’ün çalışmasında SCAMPER sorularının birinci aşaması olan Substitute; “Elimdeki nesnenin/fikrin yerine başka ne kullanabilirim/koyabilirim?” sorusuna yönelik yaptığı çizimde topun alt kısmına uzun çubuk, içerisine fişe takılan bir kablo ekleyerek avizeye uyarlanmış farklı bir kullanım için tasarım oluşturmuştur.

Combine; “*Hangi fikirleri/nesneleri birleştirebilirim?*” aşamasında topu tekerlekli sandalyenin tekerleklerine uyarlayarak sandalyenin kolaylıkla her yöne dönebilmesine göre tasarlamıştır.

Adapt; “*Elimdeki nesneyi değişen koşullara uyum sağlayacak şekilde nasıl farklılaştırabilirim?*” aşamasında sorulan soruya yönelik çiziminde topun alt kısmına ince bir boru ekleyerek çiçek saksılarını sulama aparatına uyum sağlayacak şekilde resmetmiştir.

Modify, Minify, Magnify; “*Elimdeki nesnenin neresini büyülterek/küçülterek/modifiye ederek farklı ve özgün bir ürün elde edebilirim?*” aşamasında ise topun sibop kısmını ters çevirip büyütürük fanusa çevirmiştir.

Put to other uses; “*Düşünülen nesne, gereç kullanım amacının dışında başka bir yerde, işte kullanılabilir mi?*” aşamasında topun etrafına dişler ekleyerek tekerlekli sandalyenin tekerleklerine entegre ederek rampa çıkışlarında kolaylık olması açısından kullanım amacının dışında tasarlamıştır.

Eliminate; “*Buraya kadar düşünülenlerden neler çıkarabilir ve neler atılabilir?*” kısmında topu yok ederek sadece sibop kısmını ters çevirip tabak haline uyarlamıştır.

Reverse, Rearrange; “*Var olan sistem tersine çevirebileceğim ya da örüntüsünü değiştirebileceğim bir şey var mı?*” aşamasında ise topu işlevinin dışında kullanarak sibop kısmını kesip çiçek vazosu haline getirmiştir.

Tablo 5. Ö4’ün SCAMPER sorularına uyarlanmış çalışması

SCAMPER Soruları	Seçilen Nesne	Dönüştürülen Nesne
S: Substitute (Yer değiştirme)	Oje	Ojenin sıvı kısmını büyülterek far paletine uyarlamıştır.
C: Combine (Birleştirme)	Oje	Ojenin sıvı kısmını genişleterek üçe bölmüştür ve birinci kısma makyaj malzemesi ürünlerinde eyelinere. İkinci kısım ojenin kendi fırçasına, üçüncü kısım ise rimele uyarlamıştır.
A: Adapt (Uyarlama)	Oje	Oje kutusunun üst kapağını bozuk paraya çevirmiş, alt kısmını ise kumbaraya uyarlamıştır.
M: Modify, Minify, Magnify (Değiştirme, Küçültme, Büyütme)	Oje	Oje kutusunun üst kısmını alt kısmından ayırmış ve sürahiye benzetmiştir. Oje kutusunun taban kısmını ise büyültüp eklemeler yaparak çanta olarak resmetmiştir.
P: Put to other uses (Başka Amaçlarla Kullanma)	Oje	Oje kutusunun üst kısmı çoğaltıp küçülterek fotoğraf çerçevesine uyarlamıştır.
E: Eliminate (Yok Etme, Çıkarma)	Oje	Ojenin alt sıvı kısmını yok ederek tutma kısmının üst tarafına duy eklemiş, fırça kısmını ise lamba olarak tasarlamıştır.
R: Reverse, Rearrange (Tersine Çevirme ya da Yeniden Düzenleme)	Oje	Oje kutusunu ters çevirmiş, sıvı kısmına paneller ekleyerek ısıtıcıya uyarlamıştır.

Tablo 5 incelendiğinde Ö4'ün SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmada oje nesnesini seçmiştir. Verilen sorulara yönelik Tablo 5 incelendiğinde Substitute; *“Elimdeki nesnenin/fikrin yerine başka ne kullanabilirim/koyabilirim?”* sorusuna yönelik yaptığı çizimde ojenin sıvı kısmını büyüterek far paletine, Combine; *“Hangi fikirleri/nesnelere birleştirebilirim?”* aşamasında ojenin sıvı kısmını genişleterek üçe bölmüştür ve birinci kısma makyaj malzemesi ürünlerinde eyelinere, ikinci kısmı ojenin kendi fırçasına, üçüncü kısmı ise rimele uyarlamıştır.

Adapt; *“Elimdeki nesneyi değişen koşullara uyum sağlayacak şekilde nasıl farklılaştırabilirim?”* aşamasında sorulan soruya yönelik çiziminde oje kutusunun üst kapağını bozuk paraya çevirmiş, alt kısmını ise kumbaraya uyarlayarak değişen koşullara uyum sağlayacak şekilde resmetmiştir.

Modify, Minify, Magnify; *“Elimdeki nesnenin neresini büyüterek/küçülterek/modifiye ederek farklı ve özgün bir ürün elde edebilirim?”* aşamasında ise oje kutusunun üst kısmını alt kısmından ayırmış ve sürahiye benzetmiştir. Oje kutusunun taban kısmını ise büyültüp eklemeler yaparak çanta olarak resmetmiştir.

Put to other uses; *“Düşünülen nesne, gereç kullanım amacının dışında başka bir yerde, işte kullanılabilir mi?”* aşamasında oje kutusunun üst kısmı çoğaltıp küçülterek fotoğraf çerçevesine uyarlayarak amacının dışında başka bir durumda kullanılabilir şekilde tasarım yapmıştır.

Eliminate; *“Buraya kadar düşünülenlerden neler çıkarabilir ve neler atılabilir?”* kısmında ojenin alt sıvı kısmını yok ederek tutma kısmının üst tarafına duy eklemiş, fırça kısmını ise lamba olarak tasarlamıştır.

Reverse, Rearrange; *“Var olan sistem tersine çevirebileceğim ya da örüntüsünü değiştirebileceğim bir şey var mı?”* aşamasında oje kutusunu ters çevirmiş, sıvı kısmına paneller ekleyerek ısıtıcıya uyarlamıştır.

4.TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma Karadeniz Bölgesinde MEB'e bağlı bir Halk Eğitim Merkezinde 2023- 2024 eğitim öğretim yılında görsel sanatlar eğitimi alan dezavantajlı gruplar içerisinde olan 4 özel gereksinimli öğrenci ile yürütülmüştür. Görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin sanatsal yaratım sürecine etkilerinin incelenmesi amaçlanmakta olup elde edilen bulgular neticesinde sonuçlara ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçlar neticesinde önerilere de yer verilmiştir. Görsel sanatlar eğitiminde dezavantajlı gruplar arasında yer alan özel gereksinimli bireylere farklı teknikler uygulanması, yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi açısından önem arz eden konu olduğu düşünülmektedir. Bireylerin yaratıcı düşüncelerine bir sınırlama getirmeden üretmelerine olanak sağlayarak, gizli güçlerini ortaya çıkararak yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmesi konusunda etkili bir tekniktir. Bu açıdan akademisyenlere, öğrencilere, bu alandaki çalışmalara ışık tutacağı, yaratıcılık ve yaratıcı düşünmenin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre 1 kız 3 erkek olmak üzere toplan 5 özel gereksinimli öğrenci ile gerçekleştirilen bu çalışmada birinci alt amaca ilişkin bulgularda görsel sanatlar eğitiminde

SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin yaratıcı düşünme becerilerine etkileri “Var Olan Nesnelerin Farklılaştırılmasına Yönelik SCAMPER Soruları Formu” ve öğrencilerin çizmiş oldukları resimler dahilinde incelendiğinde Ö1, Ö2, Ö3 ve Ö4’ün çalışma sonuçlarında etkinliğe istekli olduğu, sorulan soruya sözlü veya yazılı olarak fikir üretebildiği, fikirlerinin özgün olduğu, dış etkenlerden etkilenmeden sorulara cevap verip uygulama yapabildiği, kalıplardan sıyrılarak farklı düşünebildiği tespit edilmiştir. Yağcı’ya (2012) göre problem çözme yaklaşımlarından biri olan SCAMPER tekniği bireyin analiz edebilme, farklı bakış açılarından düşünebilmesini sağlayan bir teknik olduğunu vurgulamaktadır. Yaratıcılık boyutunda yapılan SCAMPER etkinliğinde yaratıcı düşünme becerilerine olumlu yönde katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Baş, & Kaptan’ nın (2021) yapmış olduğu “*Sanatsal Yaratım Sürecinde SCAMPER Tekniğinin Kullanılması*” isimli çalışmada yaratıcı düşünme açısından, motivasyon ve yaratıcı ürün ortaya koymada olumlu yönde katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Erkaya & Demirtaş’ın (2023) “*Özel Yetenekli ve Tipik Gelişim Gösteren İlkokul Öğrencilerinin Oyun Parkı Tasarımları: SCAMPER Örneği*” isimli araştırmasında ise özel yetenekli öğrenciler düşüncelerini ayrıntılandırılmış ürün odaklı, orijinal ve esnek tasarımlar eşliğinde sundukları, farklı özellikler taşıyan iki grubun cevapları aynı kategoride toplanabilse bile cevapların içeriği, özel yetenekli öğrencilerin daha yaratıcı düşünce ve ifadeler ortaya koydukları sonucuna ulaşıldığı bu araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir.

İkinci alt amaca ilişkin bulgular incelendiğinde görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerine ilişkin etkilerinde Ö1, Ö2, Ö3 ve Ö4’ün çalışmalarında sorunu keşfedip, net ve anlaşılabilir bir biçimde ifade edebildikleri, sunulan düşüncelerden uygun olanı seçebildikleri, çözüm odaklı yaklaşılabildikleri bulguları tespit edilmiştir. SCAMPER tekniğinde asıl amacın yeni bir şeyler üretmektense öğrencilere sorular sorarak yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmektir (Yıldız & İsrail, 2002). Bu araştırmadan elde edilen sonuç bu görüşü desteklemektedir.

Üçüncü alt amaca ilişkin bulgular incelendiğinde ise Görsel sanatlar eğitiminde SCAMPER tekniğine dayalı yürütülen çalışmalarda dezavantajlı bireylerin motor becerilerine etkilerinde kalem tutma ve yazı yazma becerisinin küçük kas motorlarının gelişiminde olumlu yönde değişiklikler tespit edilmiştir. Sanatsal etkinliğin başlamasından sonuna kadar olan süreçte gözlemlenen durumda kağıt üzerine yapılan çalışmada kalem tutma ve boyama tekniklerini uygulamakta güçlük çeken Ö1 ve Ö2 etkinliğin son aşamalarında etkili bir şekilde uyguladığı tespit edilmiştir. Bu hareketleri uygulayabilmeleri hareket becerisi kazanmasında ve koordinasyonlarının geliştiği yöndeki olumlu gözlemlerdir.

Bunların yanı sıra görsel sanatlar etkinliğinin SCAMPER tekniğine dayalı uygulama sırasında öğrencilerin öğretmen ile konuşma, konuşulanı anlama ve dinlemede, izin isteme, teşekkür etme, özür dileme gibi konuşma kalıplarını kullanmada ifade edici dil becerilerinin gelişimlerine, çalışmanın sonucuna ulaşmak için sabırla basamakları takip ederek etkinliği yapmaları, boya işlemi için renklerin seçimini kendilerinin yapmaları, öğrencilerin başarı ve takdir edilme duygusunu tadarak olumlu kişilik geliştirmelerine, uyarılar karşısında olumsuz yönde olan davranışların olumlu yönde değiştiği, iş birliği ve paylaşma davranışlarının sosyal-duygusal becerilerinin gelişimine destek sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Görsel sanatlar etkinliklerinin SCAMPER sorularına yönelik yapılan çalışmada dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan özel gereksinimli bireylerin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağladığı bilinciyle araştırılan bu çalışmada;

Özel gereksinimi olan çocukların sanatsal etkinlikler sürecinde uygulanabilecek olan sanat eğitimi derslerinin var olan davranışların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi açısından gerekli ve önemli olduğu düşünülmektedir. Söz konusu olan bu davranışlar öğrencilere birçok alanda katkı sağlayabilecek yeterlidir. Sanat eğitimi yoluyla eğitim ve öğretim sistemi ülkemizde hep görmezden geldiği için bu olgu en çokta özel eğitime gereksinim duyan çocukların gelişimlerine yardımcı olacak bir eğitim öğretim biçimidir. Aileler ya da kurum sahiplerinin sürekli ürün beklentisi içinde olunması karşılaşılan yanlış düşüncelerden biridir. Bu beklentinin karşılanmaması durumunda çocukların görmüş olduğu sanat eğitimi derslerinde bir yararının olmadığı düşünülmektedir. Yapılan bu araştırmada ortaya çıkan bulguların gelişim ve beceri alanlarına olumlu yönde katkı sağlar niteliktedir.

Bu bağlamda elde edilen sonuçlara yönelik geliştirilen öneriler:

- Kendileri ve çevreleri ile ilgili sorunları çözebilmede ve olaylara farklı bakış açılarından bakabilmek için yaratıcılıklarının geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda uygulanan yaratıcı etkinlikler öğrenciler üzerinde etkili olabilir.
- Yaratıcı düşünme becerisinin doğuştan gelmediği ve her bir birey için eğitim ve öğretim ile kazandırılabilceğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yaratıcı düşünme becerisinin kazandırılabilmesi için çağdaş eğitimin yaygınlaştırılması, okullardaki hem fiziki hem de ekonomik durumların iyileştirilmesi gerekmektedir.
- SCAMPER tekniği görsel sanatlar eğitiminde kullanılması etkili ve uygun bir teknik olmasıyla farklı sınıf seviyelerindeki öğrencilere uygulanabilir.
- SCAMPER tekniğinin uygulama kapsamı genişletilebilir, kullanılan etkinliklere yönelik havuz oluşturularak öğretmenler ile bu etkinlikler paylaşılabilir. Öğretmenlerin Scamper yöntemi hakkında hizmetiçi eğitim ya da seminer gibi etkinliklere katılımı sağlanarak konu hakkında gelişmeleri desteklenebilir.
- Eğitimcilerle yönelik öneriler arasında Scamper tekniği uygulanırken tek bir nesne üzerinde sorulacak yedi sorunun kullanılmasına dikkat edilmelidir.

SÜRE VE OLANAKLAR

Zaman (hafta) Planı

ÇALIŞMA	1.Hafta	2.Hafta	3. Hafta
Ölçme sorularının hazırlanması ve uzman görüşlerinin alınması	x		
Pilot uygulamanın yapılması		x	
Araştırılan öğrenciler belirlenecektir akabinde araştırılan öğrencilere gözlem yapılacak ve kayıt altına alınacaktır		x	
Analizlerin yapılması			x
Makalenin raporlaştırılması			x

KAYNAKÇA

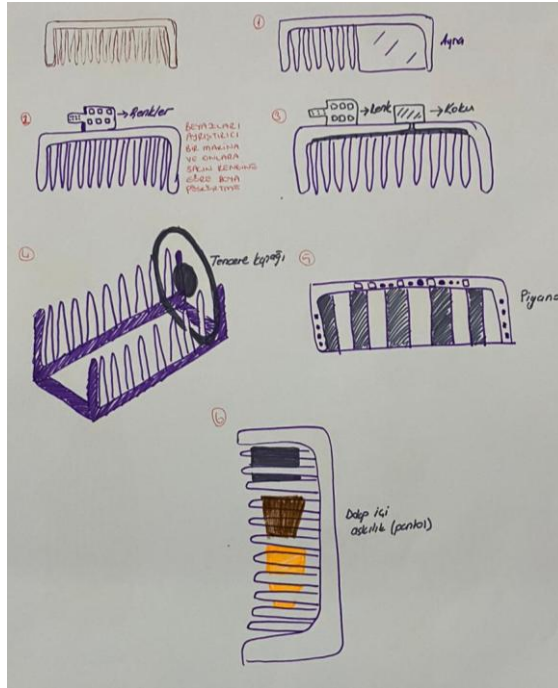
- Baş, Ş., & Kaptan, A. Y. (2021). Sanatsal yaratım sürecinde SCAMPER tekniğinin kullanılması. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10(3), 1126-1149.
- Bilhan, D., Ş. (2007). Creativity and change in early childhood. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 267-282.
- Büyüköztürk Ş. & Kılıç Çakmak, E. & Akgün, Ö. & Karadeniz Ş. & Demirel F.(2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Çepni, S. (2021). Proje, Tez ve Araştırma Makalelerinin Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi Nasıl Yapılandırılmalı?. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 4(3), 203-216.
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (1998). Introduction: Entering the Field of Qualitative Research, İ N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.) *The Landscape of Qualitative Research: Theories and Issues*, London: Sage.
- Eberle, B. (1996). *Scamper on: Games for imagination development*. Prufrock Press Inc..
- Ekiz, D (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ekiz, D. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Gözden Geçirilmiş, 6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erbay, M.(2000). Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Erkaya, A., & Demirtaş, V. Y. Özel Yetenekli Ve Tipik Gelişim Gösteren İlkokul Öğrencilerinin Oyun Parkı Tasarımları: SCAMPER Örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(2), 1345-1373.
- Freebody, P. (2003). *Qualitative research in education: Interaction and practice*. SAGE Publications.
- Glenn, R. E. (1997). SCAMPER for student creativity. *The education digest*, 62(6), 67.
- Karataş, S., & Özcan, S. (2010). Yaratıcı Düşünme Etkinliklerinin Öğrencilerin Yaratıcı Düşüncelerine Ve Proje Geliştirmelerine Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 225-243.
- Lau, JY (2011). *Eleştirel düşünme ve yaratıcılığa giriş: Daha fazla düşün, daha iyi düşün* . John Wiley & Sons.
- Leavy, P. (Ed.). (2014). *The Oxford handbook of qualitative research*. Oxford University Press, USA.
- MEB, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006
https://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/mevzuat/Ozel_Egitim_Hizmetleri_Yonetmeliği_son.pdf

- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- O’Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. SAGE Publications Inc.
- Runco, MA (1996). Kişisel yaratıcılık: Tanım ve gelişimsel sorunlar. *Çocuk ve Ergen Gelişimi için Yeni Yönler* , 1996 (72), 3-30.
- Sak, U. (2020). *Yaratıcılık Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Vizitek Yayınları.
- Salderay, B. (2008). *Türkiye’deki Zihin Engelliler iş Okullarında Görsel Sanatlar Dersinin Öğrencilerin Beceri, Davranış ve Meslek Edinimindeki Katkısına Yönelik Öğretmen Görüşleri* (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- San, İ. (2019). *Sanat ve eğitim*. Ankara: Ütopya.
- Serrat, O. (2017). *Bilgi çözümleri: Kurumsal performansı yönlendirmek için araçlar, yöntemler ve yaklaşımlar* (s. 1140). Springer Nature.
- Torrance, EP (1968). Dördüncü sınıf yaratıcılıktaki düşüşün uzunlamasına bir incelemesi. *Gifted Child Quarterly*,
- Truemper, C. M. 2004; Using Scoring Rubrics to Facilitate Assessment and Evaluation of Graduate-Level Nursing Students. *Journal of Nursing Education*. 43(12).
- Yağcı, E. (2012). Yönlendirilmiş Beyin Fırtınası Tekniği: Scamper Konusunda Veli Görüşleri Üzerine Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(43).
- Yıldız, V., & İsrail, E. (2002). Yaratıcılığı geliştirmede bir yol: SCAMPER. *Yaşadıkça Eğitim*, 74(75), 53-55.
- Yildirim, A., & Simsek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yolcu, E. (2010). Sanat eğitiminde yaratıcılık. *Creativity in Art Education*]. In Kazım Artut (Ed.), *Güzel Sanatlar Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri [Special Teaching Methods in Fine Arts Education]*, 31-89.

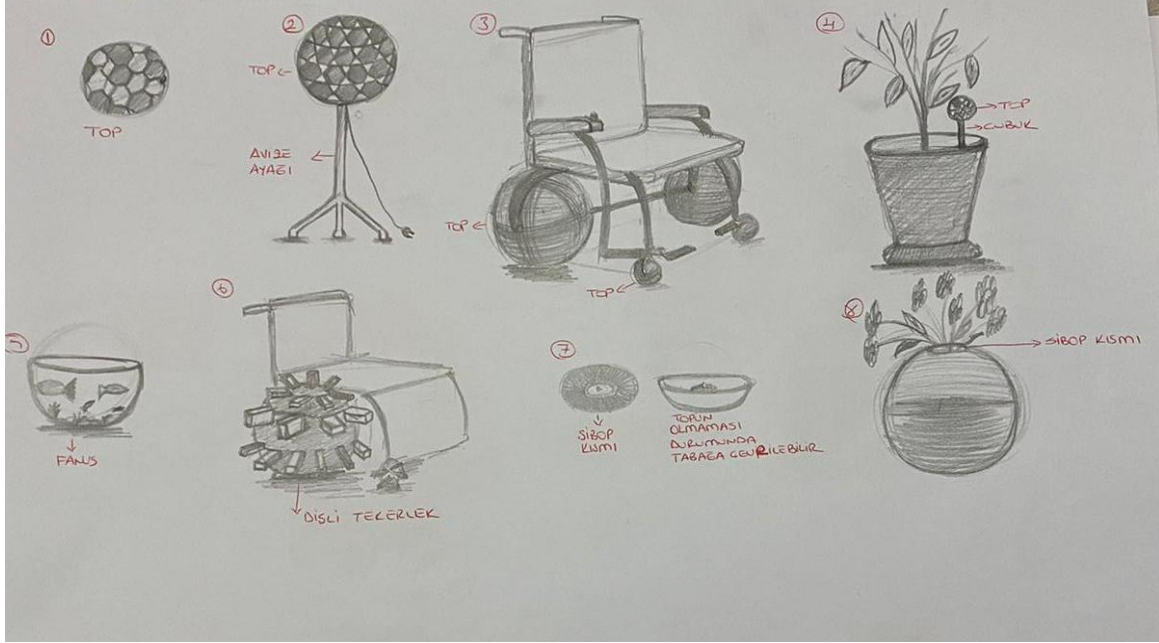
EK 1: Resim Çalışmalarından Örnekler

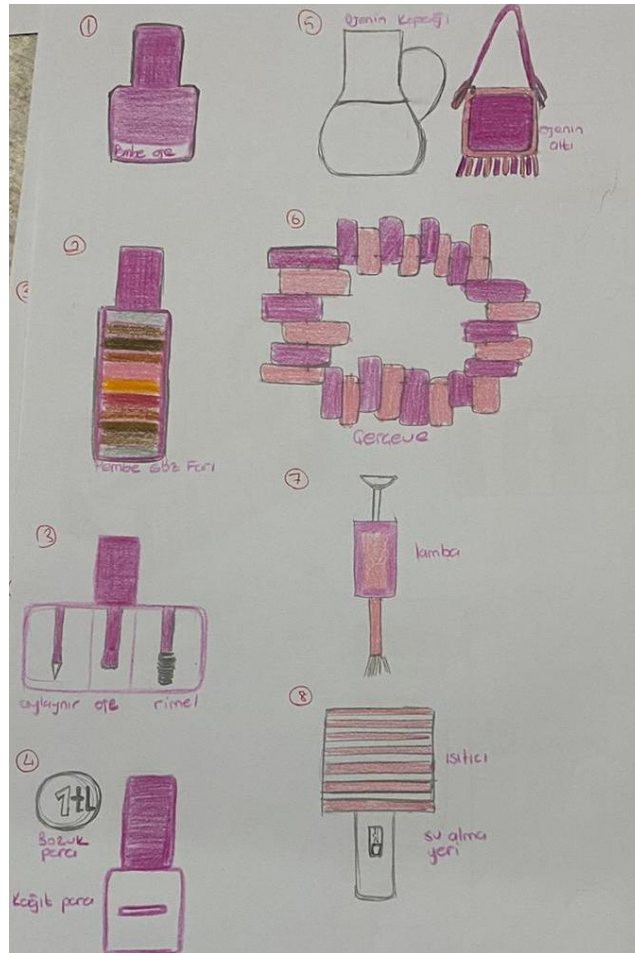
Şekil 1. Ö1'in Çalışması

Şekil 2. Ö2'nin Çalışması

Şekil 3. Ö3'ün Çalışması

Şekil 4. Ö4'ün Çalışması

Ek-2

Var Olan Nesnelerin Farklılaştırılmasına Yönelik SCAMPER Soruları Gözlem Formu

	Ölçek Maddeleri Çok İyi:5 İyi:4 Orta:3 Geliştirilebilir:2 Zayıf: 1	5	4	3	2	1
1	Etkinliğe isteklidir					
2	Sorulan soruya sözlü veya yazılı olarak fikir üretebilir					
3	Sorunlara farklı yaklaşımlar getirebilir					
4	Fikirleri özgündür					
5	Çalışmasında özgündür					
6	Başkasının yardımını olmadan bağımsız düşünebilir					
7	Sunulan bilginin eksikliğini fark edebilir					
8	Sorunları keşfedebilir					
9	Sorunu net ve anlaşılır bir şekilde ifade edebilir					
10	Dış etkenlerden etkilenmeden verilen probleme odaklanabilir					
11	Sunulan birçok düşünceden uygun olanı seçebilir					
12	Kalıplardan sıyrılarak farklı düşünebilir					
13	Bir çözüm için geliştirilen çözüm önerileri başka sorunların çözümüne yordayabilir					
14	Sunulan düşüncelere eleştirel boyutta yaklaşabilir					
15	Bir durumu oluşturan parçalar arasında ilişkiyi görebilir					
16	Bir durumu oluşturan parçalar arasındaki ilişkiyi görebilir					
17	Başladığı işi sonlandırabilir					
18	Duygu ve düşünceleri özgün resim ve şekiller ile ifade eder					
19	Belli bir noktadan başlayarak genele ulaşabilir					
20	Olayla ile nesnelere arasında bilinenin ötesinde bağlantılar kurabilir					
21	Çok boyutlu düşünmeye sevk eden ve tek düzelikten kurtaran çalışmalar yaptı.					
22	Özgün düşünceyi yansıtan ürünler ortaya koyar					
23	Herhangi bir olaya ya da duruma farklı anlamsal ifadeler getirir					
24	İlginç bir yaklaşım veya bakış açısıyla çalışmalar yapar					
25	Çalışmalarında risk alarak cesaretli bir yaklaşım sergiler					

المنهج التواصلي في تعليم اللغات الأجنبية

Doç.Dr, Ahmed ALDYAB

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,

ORCID ID: 0000-0002-9497-9197

المخلص:

المنهج التواصلي في تعليم اللغات الأجنبية هو نهج يركز على استخدام اللغة في مواقف تفاعلية حقيقية، ويهدف إلى تطوير مهارات الاتصال الفعالة في السياقات الاجتماعية. يعتمد هذا المنهج على فكرة أساسية مفادها أن تعلم اللغة يجب أن يكون موجهاً نحو تمكين الطلاب من استخدام اللغة بشكل عملي للتواصل مع الآخرين، وليس فقط فهم القواعد أو الحفظ عن ظهر قلب. في هذا السياق، يُشجع الطلاب على التفاعل باستخدام اللغة في مواقف حياتية واقعية، مثل المحادثات اليومية، والأنشطة الجماعية، والقراءة والكتابة في سياقات تفاعلية. يعتمد المنهج التواصلي على مفهوم "التعلم من خلال التفاعل" حيث يتعلم الطلاب اللغة بشكل طبيعي من خلال المشاركة الفعالة في المواقف الاجتماعية ويُشجع الطلاب على التعبير عن أنفسهم وممارسة اللغة من خلال أنشطة متنوعة مثل الألعاب اللغوية، الأدوار التمثيلية، والمحاكاة، والنقاشات، وهذا يساهم في تحسين مهارات التحدث والاستماع لديهم، بالإضافة إلى ذلك يُعد هذا المنهج مناسباً للطلاب من مختلف الأعمار والمستويات حيث يتيح لهم الفرصة لاستخدام اللغة في بيئات طبيعية تشبه الواقع. من أبرز مزايا المنهج التواصلي أنه يعزز من قدرة الطلاب على استخدام اللغة بمرونة وسهولة، مما يرفع من ثقتهم بأنفسهم، كما يعزز من فهمهم للثقافات المختلفة ويشجعهم على تبني سلوكيات تواصل إيجابية ويُسهل هذا المنهج أيضاً في تعزيز الاستقلالية لدى الطلاب، حيث يُحفّزهم على اتخاذ المبادرة في تعلم اللغة والتفاعل مع الآخرين. يعتبر المنهج التواصلي أحد أبرز المناهج الحديثة التي تركز على تعلم اللغة من خلال التفاعل الفعلي واستخدامها في الحياة اليومية، مما يجعله من أساليب التعليم الفعالة في تعليم اللغات الأجنبية. وهذا البحث يؤكد على ميزات المنهج التواصلي في تعليم اللغات الأجنبية.

الكلمات المفتاحية: المنهج التواصلي، التعليم، مهارات، الاتصال، اللغة.

İletişimsel Yöntemle Yabancı Dil Öğretimi

Özet:

İletişimsel yöntem, yabancı dil öğretiminde dili gerçek etkileşimli durumlarda kullanmaya odaklanan bir yaklaşımdır ve sosyal bağlamlarda etkili iletişim becerilerinin geliştirilmesini hedefler. Bu yöntem, dil öğreniminin sadece kuralları anlamaktan ya da ezbere yapmaktan ibaret olmaması gerektiği fikrine dayanır; aksine, öğrencilerin başkalarıyla etkili bir şekilde iletişim kurabilmesi için dili pratik bir şekilde kullanabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, öğrenciler dilin günlük konuşmalar, grup çalışmaları, okuma ve yazma gibi etkileşimli durumlarda kullanılmasını teşvik eder. İletişimsel yöntem, öğrencilerin dil öğrenmesini doğal bir şekilde sosyal etkileşimler yoluyla öğrenmesini sağlayan "etkileşim yoluyla öğrenme" kavramına dayanır. Öğrenciler, dil becerilerini çeşitli etkinlikler aracılığıyla, örneğin dil oyunları, rol yapma, simülasyonlar ve tartışmalar ile ifade etmeye ve uygulamaya teşvik edilir. Bu da konuşma ve dinleme becerilerinin gelişmesine yardımcı olur. Ayrıca, bu yöntem, öğrencilerin farklı yaş ve seviyelerde olmasına uygun olup, dilin gerçek dünyaya benzeyen doğal ortamlarda kullanılmasına olanak tanır. İletişimsel yöntemin en belirgin avantajlarından biri, öğrencilerin dili esnek ve kolay bir şekilde kullanabilme yetilerini artırması, böylece özgüvenlerini yükseltmesidir. Ayrıca, farklı kültürlere daha iyi bir anlayış kazandırır ve öğrencilerin olumlu iletişim davranışlarını benimsemelerine teşvik eder. Bu yöntem aynı zamanda öğrencilerin bağımsızlıklarını geliştirmelerine yardımcı olur, çünkü onları dil öğrenmeye ve başkalarıyla etkileşime geçmeye teşvik eder. İletişimsel yöntem, dilin aktif

etkileşimle öğrenilmesi ve günlük yaşamda kullanılması konusunda en modern ve etkili öğretim yöntemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu araştırma, yabancı dil öğretiminde iletişimsel yöntemlerin avantajlarını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişimsel Yöntem, Öğretim, Beceriler, İletişim, Dil.

The Communicative Approach in Foreign Language Teaching

Abstract:

The communicative approach in foreign language teaching is a method that focuses on using the language in real-life interactive situations and aims to develop effective communication skills in social contexts. This approach is based on the fundamental idea that language learning should be directed towards enabling students to use the language practically to communicate with others, rather than just understanding grammar or memorizing rules. In this context, students are encouraged to interact using the language in real-life situations, such as daily conversations, group activities, and reading and writing in interactive contexts. The communicative approach is based on the concept of "learning through interaction," where students learn the language naturally through active participation in social situations. Students are encouraged to express themselves and practice the language through various activities such as language games, role-playing, simulations, and discussions, which contribute to improving their speaking and listening skills. Additionally, this approach is suitable for students of different ages and levels, allowing them to use the language in natural environments that resemble real life. One of the main advantages of the communicative approach is that it enhances students' ability to use the language flexibly and easily, which boosts their confidence. It also enhances their understanding of different cultures and encourages them to adopt positive communication behaviors. This approach also helps to foster independence in students, as it motivates them to take initiative in learning the language and interacting with others. The communicative approach is considered one of the most prominent modern methods that focuses on learning the language through actual interaction and its use in daily life, making it one of the most effective teaching methods for foreign languages. This research emphasizes the advantages of the communicative approach in foreign language teaching.

Keywords: Communicative Approach, Teaching, Skills, Communication, Language.

مقدمة:

تعد مناهج تعليم اللغات الأجنبية جزءاً أساسياً من عملية تعلم اللغة، حيث تهدف إلى تزويد الطلاب بالمهارات اللازمة للتواصل الفعال باستخدام اللغة المستهدفة. يعتمد تصميم هذه المناهج على مجموعة من المبادئ التي تعزز من قدرة المتعلمين على استخدام اللغة في مواقف حقيقية، بدلاً من الاكتفاء على حفظ القواعد والمفردات. تُركز هذه المناهج على تطوير المهارات اللغوية الأربعة: الاستماع، التحدث، القراءة، والكتابة، مما يساهم في تحسين قدرة الطالب على التعبير عن نفسه بشكل طبيعي.

تسعى هذه المناهج إلى خلق بيئة تعليمية تفاعلية حيث يتعلم الطلاب من خلال المشاركة الفعالة في الأنشطة التي تحاكي المواقف الحياتية. يتضمن ذلك استخدام اللغة في التواصل الاجتماعي والثقافي، مما يعزز من فهم الطلاب للسياقات الاجتماعية المختلفة التي قد يتعاملون معها. كما تركز هذه المناهج على تطوير قدرة الطلاب على حل المشكلات اللغوية بأنفسهم، مما

يعزز من استقلاليتهم في التعلم. بفضل هذا التركيز على التواصل الفعلي والأنشطة العملية، تصبح عملية تعلم اللغة أكثر ارتباطاً بالحياة اليومية، مما يجعل الطلاب أكثر استعداداً لاستخدام اللغة بثقة وفعالية.

والمنهج التواصلية في تعليم اللغات الأجنبية هو منهج تربوي يركز على استخدام اللغة كأداة للتواصل الفعلي بين الأفراد في مواقف حياتية متنوعة. يختلف هذا المنهج عن الطرق التقليدية التي تركز على حفظ القواعد اللغوية والمفردات بمعزل عن السياقات الاجتماعية والثقافية. يعتمد المنهج التواصلية على تفاعل الطلاب مع اللغة من خلال أنشطة تواصلية حقيقية مثل المحادثات، الكتابة، الاستماع، والتحدث في سياقات حياتية متنوعة. يهدف إلى تنمية مهارات التواصل الأربعة: الاستماع، التحدث، القراءة، والكتابة، بحيث يتمكن الطلاب من استخدام اللغة بفعالية في مواقف واقعية.

يعتبر المنهج التواصلية الطلاب محور العملية التعليمية، حيث يُشجّع الطلاب على المشاركة الفعالة في الدروس وحل المشكلات بأنفسهم بدلاً من تلقي المعلومات بشكل سلبي. يتم تطبيق هذا المنهج في سياقات ثقافية واجتماعية، مما يعزز من قدرة الطلاب على فهم كيفية اختلاف استخدامات اللغة بناءً على المواقف الاجتماعية والثقافية. كما يتم تنظيم الأنشطة اللغوية من خلال مهام تواصلية تعكس احتياجات الحياة اليومية، مثل كتابة رسائل أو تقديم عروض، مما يجعل تعلم اللغة أكثر ارتباطاً بالواقع.

تعتمد هذه الطريقة على التعلم النشط والتفاعلي، حيث يُحَفِّز الطلاب على استخدام اللغة في تطبيقات حقيقية. يساهم المنهج التواصلية في تعزيز مهارات الطلاب في حل المشكلات وتطوير قدرتهم على التعبير عن أنفسهم بثقة في بيئات اجتماعية مختلفة.

السمات الرئيسية للمنهج التواصلية:

التركيز على التواصل الفعلي: يهدف هذا المنهج إلى تدريب الطلاب على استخدام اللغة في التواصل مع الآخرين، سواء في مواقف رسمية أو غير رسمية، بدلاً من التركيز فقط على حفظ القواعد أو النماذج اللغوية.

والتركيز على التواصل الفعلي يتم من خلال عدة أمور

● التركيز على التواصل الواقعي: يهدف المنهج إلى تعليم الطلاب كيفية استخدام اللغة في مواقف حقيقية، مثل التحدث مع الأصدقاء، في الاجتماعات الرسمية، في السوق، أو في أي سياق يتطلب التفاعل مع الآخرين. هذا يتضمن فهم السياق الاجتماعي والثقافي وتحديد اللغة المناسبة لكل حالة (الحلاق، 2018، 69).

● التعلم بالممارسة: بدلاً من حفظ القواعد اللغوية فقط، يتعلم الطلاب كيفية تطبيق هذه القواعد في مواقف حقيقية. على سبيل المثال، بدلاً من دراسة قواعد بناء الجملة فقط، يتدرب الطلاب على استخدامها في محادثات حقيقية ليتمكنوا من التحدث بسهولة وفعالية.

● الاستماع والتفاعل: يشجع هذا المنهج الطلاب على الاستماع الجيد للآخرين والرد على ما يسمعون به بشكل مناسب، مما يعزز مهاراتهم في الفهم والتحدث. كما يساعدهم على تحسين قدرتهم على فهم المعاني الضمنية، نبرة الصوت، والإشارات غير اللفظية التي تعد جزءاً من عملية التواصل.

● التعامل مع المواقف غير الرسمية والرسمية: يتم التدريب على كيفية التحدث في مواقف متنوعة، سواء كانت غير رسمية مثل التحدث مع الأصدقاء، أو رسمية مثل إلقاء محاضرة أو المشاركة في اجتماع عمل. هذا يسمح للطلاب بالتحكم في اللغة بشكل أفضل بما يتناسب مع سياق الموقف.

● تطوير الثقة في استخدام اللغة: من خلال التركيز على التواصل الفعلي، يكتسب الطلاب الثقة في استخدام اللغة بشكل طبيعي ومرن دون الشعور بالخوف من ارتكاب الأخطاء اللغوية. هذا يعزز من قدرتهم على التفاعل بسهولة في الحياة اليومية.

التعلم من خلال المواقف الحقيقية: يعتمد المنهج التواصلي على محاكاة المواقف الحقيقية التي يمكن أن يواجهها الطلاب في حياتهم اليومية (مثل طلب المساعدة، التفاوض، المناقشة، وغيرها)، مما يساعدهم على اكتساب المهارات اللغوية التي يمكن استخدامها في التواصل الفعلي.

● محاكاة المواقف اليومية: يقوم المنهج التواصلي بتصميم أنشطة تعليمية تحاكي مواقف حقيقية قد يواجهها الطلاب في حياتهم اليومية، مثل طلب المساعدة، التفاوض مع الآخرين، إجراء المناقشات، تقديم الشكاوى، وغيرها من المواقف. هذه المحاكاة تتيح للطلاب الفرصة للتدريب على استخدام اللغة في سياقات حقيقية.

● تعزيز المهارات اللغوية العملية: من خلال المشاركة في هذه الأنشطة الحية، يكتسب الطلاب المهارات اللغوية التي يمكن أن تكون مفيدة في التفاعل اليومي مع الآخرين. على سبيل المثال، تعلم كيف تطلب خدمة معينة، كيف تشارك في مناقشة جماعية، أو كيف تقدم اعتراضًا أو تتفاوض بشأن شيء ما، كل ذلك يعزز قدرة الطالب على التواصل الفعلي.

● التفاعل الحي: يختلف هذا المنهج عن الطرق التقليدية التي تركز على القواعد اللغوية فقط، (خرما، 113، 1978) حيث يتم تشجيع الطلاب على استخدام اللغة بشكل تفاعلي مع الآخرين. سواء كان ذلك مع المعلم أو مع زملائهم في الصف، يتم تنمية مهارات التحدث، الاستماع، والرد بشكل فعال.

● تحفيز التفكير النقدي والمرونة: في المواقف الحقيقية، قد يكون الطلاب بحاجة إلى التفكير بسرعة والتكيف مع الظروف المختلفة (مثل تغيير الموضوع في المناقشة أو تعديل طريقة طلب المساعدة حسب الشخص الذي يتحدثون معه). هذه المواقف تحفز التفكير النقدي وتعلم الطلاب كيفية التعامل مع اللغة بمرونة، مما يعزز من قدرتهم على التكيف مع مواقف الحياة الواقعية.

● التدريب على التنوع الثقافي والاجتماعي: من خلال محاكاة مواقف متعددة، يتعلم الطلاب كيفية التفاعل مع أشخاص من خلفيات ثقافية واجتماعية مختلفة. وهذا يساهم في فهمهم للأبعاد الثقافية في التواصل واختيار الكلمات أو الأساليب المناسبة التي تتناسب مع الموقف والشخص الآخر.

● استخدام اللغة بثقة: بتكرار ممارسة هذه المواقف، يشعر الطلاب بالراحة والقدرة على استخدام اللغة في مواقف حقيقية دون خوف من الأخطاء. مع الوقت، تنمو لديهم الثقة في قدرتهم على التواصل الفعال في الحياة اليومية.

التركيز على مهارات التواصل الأربعة: وهي الاستماع، التحدث، القراءة، والكتابة. يتم الاهتمام بتطوير هذه المهارات من خلال الأنشطة التي تحاكي مواقف التواصل الطبيعية.

الاستماع:

التدريب على فهم اللغة عند سماعها: مهارة الاستماع هي أولى خطوات التواصل الفعال، حيث يحتاج الطالب إلى أن يكون قادرًا على فهم ما يُقال له في مختلف المواقف.

المحاكاة في مواقف حقيقية: في هذا المنهج، يتم تضمين أنشطة تحاكي مواقف حقيقية، مثل الاستماع إلى محادثات حية أو تسجيلات صوتية لمواقف اجتماعية أو رسمية. هذا يساعد الطلاب على فهم نطق الكلمات، التفاعل مع نبرة الصوت، واستخلاص المعنى من سياق الحديث.

التحدث:

ممارسة اللغة بشكل نشط: تعتبر مهارة التحدث من أهم المهارات التي يحتاجها الطالب للتفاعل مع الآخرين. في المنهج التواصلي، يُشجع الطلاب على المشاركة في أنشطة تشجعهم على التعبير عن آرائهم أو التفاعل مع الآخرين في مواقف مختلفة.

أنشطة محاكاة: مثل إجراء محادثات، التفاوض، تقديم عرض، أو مناقشة فكرة ما. من خلال هذه الأنشطة، يتعلم الطلاب كيفية التحدث بوضوح، واختيار الكلمات المناسبة، ومراعاة الأسلوب الملائم للمواقف المختلفة.

القراءة:

اكتساب القدرة على فهم النصوص: تتضمن القراءة فهم النصوص المكتوبة، سواء كانت نصوصاً أدبية، تعليمية، أو إعلامية. وتهدف الأنشطة المرتبطة بالقراءة إلى تعزيز قدرة الطلاب على تفسير المعنى، واستخلاص المعلومات الرئيسية من النصوص. (القاسمي، 1979، 92)

مواقف تفاعلية: يتم تشجيع الطلاب على قراءة نصوص تتعلق بمواقف حياتية واقعية (مثل مقالات إخبارية، رسائل بريدية، أو وصفات)، مما يساعدهم على ربط القراءة بالواقع وتجسيد فهم النصوص في سياق عملي.

الكتابة:

التعبير عن الأفكار بوضوح: تعتبر الكتابة وسيلة مهمة للتواصل، حيث يجب على الطالب أن يكون قادرًا على التعبير عن أفكاره وتنظيمها بشكل واضح. الأنشطة الكتابية في هذا المنهج تركز على كتابة رسائل، تقارير، مقالات، أو حتى ملاحظات قصيرة تتعلق بمواقف الحياة اليومية.

المهام الكتابية المحاكية: مثل كتابة خطاب رسمي، طلب مساعدة، أو رسالة إلكترونية، مما يساعد الطلاب على تحسين مهاراتهم الكتابية بطرق يمكن تطبيقها في الحياة اليومية.

الترابط بين المهارات الأربعة:

التكامل بين المهارات: يتم تعزيز استخدام هذه المهارات بشكل متكامل. فعلى سبيل المثال، في مناقشة جماعية، يقوم الطلاب بالاستماع إلى آراء الآخرين، ثم يتحدثون عن آرائهم الخاصة، ومن ثم يقرؤون نصوصًا حول الموضوع، وأخيرًا قد يُطلب منهم كتابة ملخص أو تقرير عن المناقشة.

محاكاة المواقف الطبيعية: جميع الأنشطة التي يتم تنفيذها تكون مشابهة للمواقف الطبيعية التي يواجهها الطلاب في حياتهم اليومية، مما يعزز قدرة الطالب على استخدام جميع المهارات بشكل متناغم وفعال في مواقف حقيقية.

الأنشطة التفاعلية: يشمل هذا المنهج العديد من الأنشطة التفاعلية مثل المناقشات، الألعاب اللغوية، الحوار، العمل الجماعي، والمشاريع التي تحفز الطلاب على التفاعل فيما بينهم باللغة المستهدفة.

المناقشات:

تعزيز التفكير النقدي والتفاعل: الأنشطة المناقشية هي وسيلة مثالية لتحفيز الطلاب على التعبير عن آرائهم وأفكارهم حول موضوعات مختلفة. من خلال المناقشات، يتعلم الطلاب كيفية الاستماع إلى وجهات نظر الآخرين، (طعيمة، 1989، 84) الرد عليها، وتقديم حجج قوية لدعم آرائهم.

التفاعل باللغة المستهدفة: يشجع هذا النوع من الأنشطة الطلاب على استخدام اللغة المستهدفة بشكل طبيعي أثناء الحوار، مما يعزز قدرتهم على التفكير باللغة وممارستها في مواقف حقيقية.

الألعاب اللغوية:

تعليم ممتع وفعال: تُعد الألعاب اللغوية وسيلة مسلية لتحفيز الطلاب على تعلم المفردات، القواعد، وبنية الجمل. يمكن أن تشمل هذه الألعاب العديد من الأنشطة مثل الكلمات المتقاطعة، الألغاز اللغوية، أو لعبة "البحث عن الكلمة". تساعد الألعاب على تعلم اللغة بطريقة غير تقليدية وفعالة، مما يجعلها جذابة للطلاب.

تعزيز المنافسة والتعاون: من خلال الألعاب، يمكن للطلاب التفاعل مع بعضهم البعض في بيئة ممتعة، مما يعزز روح التعاون والمنافسة الصحية بين أفراد المجموعة.

الحوار:

تطوير مهارات التحدث والاستماع: يشجع الحوار الطلاب على التفاعل مع بعضهم البعض في محادثات قصيرة أو طويلة، مما يساعدهم على تحسين مهارات التحدث والاستماع في نفس الوقت. يمكن أن تكون الحوارات حول مواضيع حياتية، مواقف يومية، أو حتى نقاشات مفتوحة حول قضايا ثقافية أو اجتماعية.

التواصل الواقعي: من خلال الحوارات، يتمكن الطلاب من تعلم كيفية التحدث والرد بشكل طبيعي ومناسب للمواقف الاجتماعية المختلفة، مما يعزز قدرتهم على التفاعل بلغة الهدف في الحياة الواقعية.

العمل الجماعي:

تعلم التعاون والتفاعل: في أنشطة العمل الجماعي، يُطلب من الطلاب التعاون مع بعضهم البعض لتحقيق هدف مشترك. هذا يمكن أن يتضمن حل مشكلة معينة، تصميم مشروع، أو إعداد عرض. من خلال هذه الأنشطة، يتعلم الطلاب كيف يتعاونون مع الآخرين، يشاركون الأفكار، ويتعاملون مع تحديات العمل الجماعي.

ممارسة اللغة في مواقف اجتماعية: العمل الجماعي يوفر فرصًا مثالية للطلاب لاستخدام اللغة المستهدفة في مواقف اجتماعية حقيقية، حيث يتواصلون مع زملائهم بشكل مستمر أثناء العمل على المشروع.

المشاريع:

تعلم بطريقة مشروعية: المشاريع هي وسيلة رائعة لتحفيز الطلاب على تطبيق ما تعلموه في اللغة بشكل عملي. قد تتضمن المشاريع البحثية أو الإبداعية، مثل إعداد تقرير، عمل عرض تقديمي، أو حتى إنشاء مادة مرئية أو مسموعة.

استخدام اللغة في سياقات متنوعة: المشاريع تتيح للطلاب الفرصة لاستخدام اللغة المستهدفة في مجالات مختلفة، سواء كانت علمية، ثقافية، أو فنية. (براون، 1993، 82)، هذا يساعدهم على توسيع مفرداتهم ومهاراتهم اللغوية في سياقات متنوعة.

الفائدة العامة للأنشطة التفاعلية:

زيادة التفاعل والمشاركة: من خلال هذه الأنشطة، يتمكن الطلاب من المشاركة الفعالة في العملية التعليمية، مما يجعل التعلم أكثر ديناميكية وأقل رتابة.

تعزيز التعلم النشط: الأنشطة التفاعلية تشجع الطلاب على التعلم بشكل نشط من خلال المشاركة والتفاعل مع الآخرين، مما يعزز فهمهم العميق للغة.

التدريب على التواصل الواقعي: تُعد هذه الأنشطة محاكاة مثالية للمواقف الحقيقية، حيث يتعلم الطلاب كيفية التفاعل مع الآخرين في بيئة لغوية آمنة وملهمة.

الطالب هو المركز: في المنهج التواصلي، يُعتبر الطالب العنصر الرئيسي في العملية التعليمية، حيث يتم تشجيع الطلاب على المشاركة الفعالة في الدروس وحل المشكلات اللغوية بأنفسهم، بدلاً من تلقي المعلومات بشكل سلبي.

الطالب كمحور أساسي:

في المنهج التواصلي، يتم التركيز على جعل الطالب هو العنصر الأساسي في العملية التعليمية، حيث يُعتبر هو الفاعل الرئيسي في تعلم اللغة. بدلاً من أن يكون المعلم هو المصدر الوحيد للمعلومات، يتم تشجيع الطلاب على أن يكونوا جزءاً نشطاً من الدرس، مما يعزز من مشاركتهم واهتمامهم. (بوجملين، 2015، 71)

يتاح للطلاب الفرصة للتفاعل مع المحتوى اللغوي وتطبيقه في مواقف حقيقية، مما يعزز من قدرتهم على استخدام اللغة بشكل عملي.

التعلم النشط:

يُشجع هذا المنهج الطلاب على التعلم النشط، مما يعني أنهم لا يقتصرون على الاستماع فقط، بل هم مطالبون بالمشاركة الفعالة في النشاطات المختلفة مثل المناقشات، التمارين، وحل المشكلات. هذا يخلق بيئة تعليمية نشطة ومثيرة تُحفز الطالب على التفكير النقدي وتطبيق المعرفة.

من خلال التفاعل والمشاركة، يكتسب الطالب مهارات التواصل الفعلي واستخدام اللغة في الحياة اليومية، ما يجعله أكثر قدرة على فهم واستخدام اللغة في المواقف المختلفة.

حل المشكلات اللغوية:

بدلاً من تلقي المعلومات اللغوية من المعلم فقط، يُشجع الطلاب على حل المشكلات اللغوية بأنفسهم. يتضمن ذلك التفكير في كيفية استخدام الكلمات، التراكيب، والعبارات بشكل صحيح ضمن سياقات معينة. كما يتم تعزيز هذه المهارات من خلال أنشطة تفاعلية تحفز الطلاب على استخدام اللغة بطريقة مرنة.

من خلال حل المشكلات بأنفسهم، يتعلم الطلاب كيفية التفكير بطرق مبتكرة ويكتسبون قدرة على تجاوز التحديات اللغوية بأنفسهم، مما يعزز ثقتهم في استخدام اللغة.

تعزيز الاستقلالية:

المنهج التواصلي يعزز من الاستقلالية لدى الطلاب، حيث يُشجعهم على اتخاذ المبادرة في تعلم اللغة والتفاعل مع الآخرين. بدلاً من انتظار المعلم ليعطيهم الإجابات، يُحَفِّز الطلاب على البحث، التجربة، والتعلم من خلال الأخطاء.

تُعتبر هذه الاستقلالية أساسية في بناء قدرة الطالب على استخدام اللغة بشكل مستقل في المستقبل.

التعلم من خلال التجربة:

يُحَفِّز الطلاب على التعلم من خلال التجربة، مما يعني أنهم يتعلمون اللغة بشكل عملي من خلال الأنشطة التفاعلية، مثل إجراء الحوارات، حل الأنشطة اللغوية، أو المشاركة في مشروعات جماعية. هذه الأنشطة تجعل الطالب يتفاعل مع اللغة بشكل مستمر، ما يعزز من قدرته على استخدامها بطلاقة. (جاك، 2012، 69)

هذه التجربة المستمرة تساعد الطلاب على تحسين مهاراتهم اللغوية تدريجياً من خلال التطبيق العملي.

مشاركة الطلاب في تحديد أهداف التعلم:

في هذا المنهج، يتم إشراك الطلاب في تحديد أهداف تعلمهم وتقديم ملاحظات حول تقدمهم. هذا يجعلهم أكثر وعياً بما يحتاجون إلى تعلمه وكيفية تحسين مهاراتهم اللغوية.

من خلال تحديد أهدافهم الخاصة، يصبح الطلاب أكثر مسؤولية عن تعلمهم وأكثر دافعاً لتحقيق هذه الأهداف بأنفسهم.

التفاعل بين الطالب والمعلم:

دور المعلم في هذا المنهج هو داعم ومرشد أكثر من كونه مصدرًا للمعرفة فقط. المعلم يوجه الطلاب ويحفزهم على التفكير، بينما يكون الطالب هو من يتحمل مسؤولية التعلم الفعلي.

المعلم يعمل على توجيه الطلاب وتوفير الفرص لهم للتفاعل مع اللغة والمحتوى التعليمي، ولكنه يترك لهم المساحة الأكبر للمشاركة واتخاذ المبادرة.

السياق الثقافي والاجتماعي: يهتم المنهج التواصلي بتعليم اللغة في سياقاتها الاجتماعية والثقافية، حيث يعزز من قدرة الطلاب على فهم كيف تختلف الاستخدامات اللغوية بناءً على المواقف الثقافية والاجتماعية المختلفة.

تعليم اللغة في سياقها الواقعي:

المنهج التواصلي لا يقتصر فقط على تعليم قواعد اللغة والمفردات، بل يركز أيضاً على تعليم اللغة ضمن السياقات الثقافية والاجتماعية التي يتم استخدامها فيها. وهذا يعني أن الطلاب لا يتعلمون اللغة كأداة فقط، بل يتعلمون أيضاً كيفية استخدام اللغة في مواقف حياتية متنوعة تعتمد على الثقافة والمجتمع (المصطفى، 59).

على سبيل المثال، يمكن أن تختلف طريقة تقديم التحية في ثقافة معينة عن أخرى. لذا، في هذا المنهج، يتم تدريب الطلاب على كيفية التفاعل في مواقف متعددة ضمن سياقات ثقافية واجتماعية متنوعة.

الاختلافات في الاستخدامات اللغوية:

اللغة ليست ثابتة في جميع المواقف، بل تتغير بناءً على السياق الاجتماعي والموقف الثقافي. فعلى سبيل المثال، ما يُقال في محادثة غير رسمية قد يختلف عن ما يُقال في محادثة رسمية. في بعض الثقافات، قد تكون هناك أساليب مختلفة للتحدث مع شخص أكبر سناً مقارنةً بشخص في نفس السن أو أصغر.

من خلال هذا المنهج، يتعلم الطلاب كيفية تكيف استخداماتهم اللغوية لتناسب المواقف المختلفة، مثل اختيار المفردات المناسبة في مواقف العمل، أو طريقة الحديث في احتفالات ثقافية.

التفاعل مع الخلفيات الثقافية:

يعزز المنهج التواصل من قدرة الطلاب على التفاعل مع الآخرين من خلفيات ثقافية متنوعة. من خلال تعلم اللغة في سياقاتها الثقافية، يتعرف الطلاب على عادات وتقاليد المجتمعات المختلفة، مثل الأسلوب المناسب في التحدث، وفهم القيم والمعتقدات التي تؤثر في استخدام اللغة.

على سبيل المثال، في بعض الثقافات، قد يكون من غير اللائق استخدام بعض الكلمات أو العبارات في أماكن معينة، بينما في ثقافات أخرى، قد تكون هذه الكلمات مقبولة.

الوعي الثقافي في التواصل:

هذا المنهج يعزز الوعي الثقافي لدى الطلاب من خلال توعيتهم بكيفية تأثير الثقافة على اللغة. على سبيل المثال، قد يكتسب الطالب مهارات لفهم كيف يختلف التحية في ثقافات مختلفة (مثل إلقاء التحية بالأيدي أو العناق)، أو كيف تختلف التعابير المستخدمة في مناقشات الأعمال والأنشطة الاجتماعية.

يُشجع الطلاب على أن يكونوا حساسين ثقافيًا عند التحدث مع الآخرين من ثقافات مختلفة، مما يعزز من قدرتهم على التواصل بفعالية وتجنب الإساءة غير المقصودة.

التكيف مع المواقف الاجتماعية:

في المنهج التواصل، يتعلم الطلاب كيف يتكيفون مع المواقف الاجتماعية باستخدام اللغة بشكل مناسب. هذا يشمل فهم الفروق بين المحادثات العائلية، المحادثات الرسمية في مكان العمل، المحادثات بين الأصدقاء، وغيرها من المواقف التي تتطلب استخدامات لغوية مختلفة.

على سبيل المثال، قد يتعلم الطلاب كيف يمكنهم التحدث بلغة أكثر رسمية في اجتماع عمل، بينما يمكنهم استخدام أسلوب غير رسمي عند التحدث مع الأصدقاء.

إثراء الفهم الثقافي من خلال اللغة:

اللغة ليست مجرد أداة للتواصل، بل هي أيضًا نافذة لفهم الثقافة. من خلال تعلم اللغة في سياقها الثقافي، يتعرف الطلاب على الأدب، الفنون، التاريخ، والعادات التي تشكل الثقافة اللغوية. هذا يعزز من فهم الطلاب لكيفية تطور اللغة واستخدامها في مجتمعات مختلفة.

على سبيل المثال، دراسة القصص الشعبية أو الأمثال التي تُستخدم في الثقافة المستهدفة تساعد الطلاب على فهم القيم والمعتقدات الثقافية التي تدرج ضمن تلك اللغة.

التعلم من خلال المهام: يتم تنظيم الأنشطة اللغوية من خلال مهام تواصلية، حيث يتعلم الطلاب اللغة أثناء محاولاتهم لإتمام مهام عملية، مثل كتابة رسالة، تقديم عرض، أو تنظيم محادثة.

التعلم من خلال المهام العملية:

بدلاً من التعلم التقليدي الذي يركز على حفظ القواعد والمفردات فقط، يركز المنهج التواصل على تعليم الطلاب من خلال أي أن الطلاب يتعلمون اللغة أثناء محاولاتهم لإتمام مهام حقيقية تتطلب استخدام اللغة بشكل طبيعي. المهام العملية

(إبراهيم، 2004، 49)

المهام التواصلية قد تتضمن كتابة رسالة، تقديم عرض شفوي، تنظيم محادثة بين أفراد، إعداد تقرير، حل مشكلة جماعية، أو القيام بأي نشاط يتطلب تطبيق اللغة في مواقف حقيقية.

أنشطة تواصلية متعددة:

يتم تصميم الأنشطة حول المهام التي تمثل مواقف تواصلية حقيقية، مما يساعد الطلاب على تعلم اللغة بطريقة أكثر تفاعلية وواقعية. على سبيل المثال، إذا كانت المهمة هي كتابة رسالة، سيحتاج الطالب إلى استخدام القواعد اللغوية والمفردات المناسبة لتكوين جمل سليمة والتعبير عن الفكرة بوضوح.

أما إذا كانت المهمة هي تقديم عرض، فسيحتاج الطالب إلى التحدث بطلاقة، استخدام كلمات مؤثرة، وتنظيم أفكاره بشكل منطقي لكي يتمكن من إيصال الرسالة للجمهور.

تعلم اللغة من خلال التطبيق:

هذا النوع من التعلم يختلف عن الطرق التقليدية التي تركز فقط على الحفظ والتكرار. في تعلم اللغة عبر المهام، يُطلب من الطلاب استخدام اللغة في سياقات حياتية حقيقية، مما يساعدهم على فهم كيفية تطبيق اللغة في المواقف الواقعية.

على سبيل المثال، أثناء تنظيم محادثة أو مناقشة حول موضوع معين، سيضطر الطلاب إلى استخدام مهارات التحدث والاستماع، بالإضافة إلى اختيار المفردات والتراكيب الصحيحة للتواصل بشكل فعال.

التركيز على الهدف من المهمة:

في التعلم من خلال المهام، يكون الهدف هو إتمام المهمة بنجاح، وليس فقط التركيز على القواعد اللغوية. على سبيل المثال، إذا كانت المهمة هي إجراء مقابلة عمل أو تقديم عرض، فإن الطلاب سيعملون على تعلم المفردات والتعبير التي تجعلهم قادرين على أداء المهمة بكفاءة.

هذه المهام تجعل الطلاب أكثر تحفيزاً لأنهم يدركون أن الهدف النهائي هو إتمام المهمة بشكل عملي، وليس مجرد تعلم قواعد أو حفظ كلمات.

التعلم التعاوني:

هذا يشجعهم على العمل معاً لحل مشكلة أو إتمام. في كثير من الأحيان، تتطلب المهام التواصلية التعاون بين الطلاب المهمة، مما يعزز من مهاراتهم في التفاعل الاجتماعي باستخدام اللغة (إبراهيم، 2004، 74). على سبيل المثال، إذا كانت المهمة تتطلب تنظيم مناقشة جماعية، سيعمل الطلاب معاً على تحديد النقاط الرئيسية، تقديم الحجج، والاستماع لآراء الآخرين.

من خلال التعاون، يتعلم الطلاب كيفية استخدام اللغة بشكل طبيعي في التفاعل مع الآخرين، ويكتسبون مهارات التفاوض، الإقناع، والاستماع النشط.

التعلم في سياق مواقف حقيقية:

من خلال المهام التي تمثل مواقف حقيقية (مثل إرسال بريد إلكتروني رسمي، أو إجراء مكالمة هاتفية)، يكتسب الطلاب فهماً أعمق للغة وطريقة استخدامها في الحياة اليومية. هذا يعزز من قدرتهم على استخدام اللغة في مواقف الحياة الواقعية، مما يجعل تعلمهم أكثر واقعية وملائماً لاحتياجاتهم.

التركيز على النتيجة وليس على العملية فقط:

في التعلم من خلال المهام، يتم تقييم الطلاب بناءً على نجاحهم في إتمام المهمة بدلاً من التركيز فقط على تصحيح الأخطاء اللغوية أو القواعد. بالطبع، سيتم تصحيح الأخطاء وتحسين المهارات اللغوية، لكن الهدف الرئيسي هو أن يتمكن الطلاب من استخدام اللغة بفعالية لإتمام مهمة معينة.

على سبيل المثال، إذا كانت المهمة تتعلق بكتابة مقال أو تقديم عرض، فسيتم تقييم الطلاب بناءً على قدرتهم على إتمام المهمة بشكل منطقي وواضح، بالإضافة إلى مهاراتهم اللغوية.

مميزات المنهج التواصلية:

تحسين مهارات التواصل: يساعد هذا المنهج الطلاب على تطوير مهارات التواصل اللغوي بشكل فعال، مما يعزز قدرتهم على التفاعل مع الآخرين في مختلف السياقات.

التعلم النشط: يتم تشجيع الطلاب على التفاعل والمشاركة في الدروس، مما يجعلهم أكثر تحفيزاً ويعزز من قدرتهم على استخدام اللغة بشكل طبيعي.

التكامل بين المهارات اللغوية: يجمع المنهج التواصلي بين مهارات الاستماع، التحدث، القراءة، والكتابة بشكل متكامل، مما يعزز من قدرة الطلاب على استخدام اللغة بشكل شامل.

التركيز على اللغة الحية: بدلاً من دراسة اللغة بشكل جامد أو تقليدي، يتم تدريس اللغة كما هي مستخدمة في الحياة اليومية، مما يساعد الطلاب على تعلم اللغة بطريقة أكثر واقعية.

تطبيقات المنهج التواصلي:

الأنشطة الجماعية: مثل المناقشات الجماعية، والمقابلات، والحوارات التي تشجع الطلاب على التحدث واستخدام اللغة في مواقف متنوعة.

دروس محاكاة: مثل التمثيل واللعب الدوراني، حيث يشارك الطلاب في تمثيل مواقف تواصلية حقيقية، مثل التفاوض أو زيارة الطبيب.

التعلم القائم على المشاريع: حيث يتعاون الطلاب في مشاريع تهدف إلى استخدام اللغة في تحقيق هدف محدد، مثل إعداد تقارير أو تقديم عروض تقديمية.

التحديات والعيوب:

الحاجة إلى معلمين مهرة: يتطلب المنهج التواصلي معلمين قادرين على إدارة الأنشطة التفاعلية بكفاءة، مما قد يمثل تحدياً في بعض الحالات.

عدم التركيز الكافي على القواعد: قد ينتقد البعض المنهج التواصلي لعدم اهتمامه الكافي بتعليم القواعد النحوية والصرفية بشكل دقيق، مما قد يؤدي إلى أخطاء لغوية.

الوقت والموارد: يتطلب تطبيق الأنشطة التفاعلية وقتاً أطول وموارد إضافية، مما قد يمثل تحدياً في بعض البيئات التعليمية.

النتائج والمقترحات:

تطوير مهارات التواصل: تركز مناهج تعليم اللغات الأجنبية على تعزيز قدرة الطلاب على التواصل الفعال باستخدام اللغة المستهدفة في مواقف حياتية حقيقية.

التفاعل الاجتماعي: تعزز المناهج التفاعلية من قدرة الطلاب على استخدام اللغة في السياقات الاجتماعية والثقافية المختلفة، مما يعزز من فهمهم للمواقف الاجتماعية المتنوعة.

تطوير المهارات الأربعة: يتم تحسين المهارات اللغوية الأساسية الأربعة: الاستماع، التحدث، القراءة، والكتابة، مما يساهم في قدرة الطالب على التعبير عن نفسه بشكل طبيعي.

الاستقلالية في التعلم: يشجع المنهج التواصلي الطلاب على حل المشكلات اللغوية بأنفسهم، مما يعزز من استقلاليتهم وتفاعليتهم في عملية التعلم.

التركيز على الأنشطة العملية: تعتمد هذه المناهج على الأنشطة التفاعلية التي تحاكي مواقف الحياة الواقعية مثل المحادثات والعروض والكتابة.

الانتقال من حفظ القواعد إلى التطبيق: بدلاً من الاقتصار على حفظ القواعد والمفردات، يتم التركيز على تعلم اللغة في سياقات حقيقية تساعد الطلاب على استخدامها بشكل فعال.

تعزيز الثقة في استخدام اللغة: الطلاب يصبحون أكثر استعدادًا لاستخدام اللغة بثقة في المواقف الحياتية المختلفة بفضل التركيز على التواصل الفعلي.

التعلم عبر المحاكاة: يُشجّع الطلاب على استخدام اللغة في محاكاة مواقف تواصلية حقيقية، مما يساهم في زيادة قدرتهم على التفاعل الاجتماعي.

التعلم النشط والتفاعلي: تُعد الأنشطة التفاعلية جزءًا أساسيًا من المنهج، مما يعزز من قدرة الطلاب على التعلم بشكل نشط ومؤثر.

تحسين الفهم الثقافي: يساعد المنهج التواصلية الطلاب على فهم كيفية تأثير السياقات الثقافية والاجتماعية على استخدام اللغة في المواقف المختلفة.

إدخال المزيد من الأنشطة التفاعلية: يمكن للمعلمين إدخال أنشطة متنوعة مثل الألعاب اللغوية، العروض التقديمية، والمناقشات الجماعية لتعزيز مهارات الطلاب في التواصل الفعال.

التركيز على التدريب الواقعي: ينبغي تصميم الأنشطة التي تعكس المواقف الحياتية اليومية بشكل أكبر، مثل محاكاة مواقف العمل، السفر، أو المواقف الاجتماعية.

تعزيز العمل الجماعي: يجب تشجيع الطلاب على العمل في مجموعات لإتمام المهام التواصلية، مما يعزز التعاون ويزيد من تفاعل الطلاب مع بعضهم البعض باللغة المستهدفة.

استخدام وسائل متعددة للتقييم: يمكن استخدام أساليب تقييم متنوعة تعكس الأداء الفعلي للطلاب في المواقف التواصلية مثل تقديم عروض أو كتابة تقارير قصيرة.

دمج الثقافة في التعلم: من المهم دمج الجوانب الثقافية والاجتماعية في عملية التعلم لتمكين الطلاب من فهم السياقات المختلفة لاستخدام اللغة.

التعلم القائم على المشاريع: يمكن للمعلمين اعتماد المشاريع الجماعية التي تتيح للطلاب استخدام اللغة في بناء حلول واقعية لمشكلات لغوية أو اجتماعية.

التركيز على تعلم اللغة عبر وسائل الإعلام: ينبغي دمج مقاطع الفيديو، الأفلام، والمحتوى الصوتي في الدروس لمساعدة الطلاب على التعرف على اللغة في سياقاتها الثقافية والاجتماعية.

تنمية مهارات الاستماع الفعال: يجب تضمين مهام تهدف إلى تطوير مهارات الاستماع مثل الاستماع إلى محادثات واقعية أو نقاشات، مما يساعد الطلاب على فهم التنوع اللغوي.

استخدام التقنيات الحديثة في التعليم: يمكن توظيف تقنيات مثل التطبيقات اللغوية والمنصات الرقمية لتقديم تجارب تعلم تفاعلية تناسب حاجات الطلاب.

التواصل مع متحدثين أصليين: من المفيد تنظيم لقاءات أو جلسات تفاعلية مع متحدثين أصليين للغة لتعزيز الفهم الواقعي للغة واستخداماتها المتنوعة.

المصادر والمراجع

الحلاق، إيمان. (2018). المنهج التواصلية في تعليم اللغات – اللغة العربية أنموذجاً. المستودع الرقمي لجامعة قطر
براون، دوجلاس. (1993). أسس تعلم اللغة وتعليمها. دار النهضة العربية

- بوجملين، لتوخ. (2015). المداخل الحديثة في تعليم اللغة العربية- من تعليم اللغة إلى تعليم التواصل & عريف، هنية، باللغة. مجلة الأثر
- ريتشاردز، جاك. (2012). تطوير مناهج تعليم اللغة. دار الفجر للنشر والتوزيع
- بوشوك، المصطفى. تعليم وتعلم اللغة العربية وثقافتها
- إبراهيم، مجدي عزيز. (2004). استراتيجيات التعليم وأساليب التعلم. مكتبة الأنجلو مصرية
- طعيمة، رشدي أحمد. (1989). تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها: مناهجه وأساليبه. منشورات المنظمة الإسلامية للتربية والعلوم والثقافة-إيسيسكو
- القاسمي، على محمد. (1979). اتجاهات حديثة في تعليم العربية للناطقين باللغات الأخرى. عمادة شؤون المكتبات جامعة الرياض.
- خرما، نايف. (1978). أضواء على الدراسات اللغوية المعاصرة. عالم المعرفة

المنهج البنوي في تعليم اللغات الأجنبية

Doç.Dr, Ahmed ALDYAB

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ahmad.adyab@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9497-9197

المخلص:

المنهج البنوي في تعليم اللغات الأجنبية هو منهج يركز على دراسة البنية الأساسية للغة وكيفية تكوين الجمل والتركيب اللغوي. يعتمد هذا المنهج على فكرة أن اللغة تتكون من مجموعة من القواعد الثابتة التي يجب أن يتعلمها الطلاب لفهم اللغة بشكل صحيح. يقوم هذا المنهج على تحليل اللغة إلى وحدات أصغر مثل الأصوات (الفونيمات) والكلمات (المورفيمات) والتركيبات النحوية، ويهدف إلى تعليم الطلاب كيفية تكوين جمل صحيحة وفقاً لتلك القواعد. يُعد المنهج البنوي جزءاً من النظرية اللغوية التي وضعها علماء مثل فرديناند دي سوسير ونعوم تشومسكي، والتي ترى أن اللغة تتكون من نظام من العلاقات بين العناصر. في هذا السياق، يُعتبر تعلم اللغة عملية اكتساب هذه العلاقات اللغوية من خلال التكرار والممارسة. من السمات الرئيسية للمنهج البنوي هو تركيزه على النحو والصرف، حيث يُشجع الطلاب على تعلم التراكيب اللغوية بشكل منفصل عن المعاني الاجتماعية أو الثقافية. وبناءً على ذلك، يتم تدريس القواعد اللغوية في شكل تمارين منفصلة، مثل التكرار أو الترجمة، ما يسمح للطلاب بتطوير مهاراتهم اللغوية من خلال تكرار الأنماط الصحيحة. رغم فعاليته في تعلم قواعد اللغة، يواجه المنهج البنوي انتقادات بسبب تجاهله للجانب التواصلية والإنسانية للغة. يرى المنتقدون أنه لا يهتم بكيفية استخدام اللغة في الحياة اليومية وفي سياقات اجتماعية متنوعة. ومع ذلك، يبقى المنهج البنوي أساسياً في تأسيس فهم قوي للغة من خلال التركيز على بنيتها وقواعدها. ويأتي هذا البحث ليؤكد على دور المنهج البنوي في تعليم اللغات الأجنبية وخصوصاً في مجال الترجمة التي تهتم بالقواعد وتركيب الجملة.

الكلمات المفتاحية: المنهج البنوي، اللغات الأجنبية، التعليم، الطالب.

Yabancı Dil Öğretiminde Yapısalcı Yöntem

Özet:

Yapısalcı yöntem, dilin temel yapısını ve cümlelerin nasıl oluşturulduğunu inceleyen bir yaklaşımdır. Bu yöntem, dilin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için öğrencilerin öğrenmesi gereken sabit kurallardan oluştuğunu savunur. Dil, ses birimleri (fonemler), kelimeler (morfeemler) ve dilbilgisel yapılar gibi daha küçük birimlere ayrılır ve öğrencilerin bu kurallara göre doğru cümleler kurmayı öğrenmeleri amaçlanır. Yapısalcı yöntem, Ferdinand de Saussure ve Noam Chomsky gibi dilbilimcilerin geliştirdiği dil teorilerinin bir parçasıdır ve dilin, öğeler arasındaki ilişkilerden oluşan bir sistem olduğunu öne sürer. Bu bağlamda, dil öğrenimi, dilsel ilişkileri tekrar ve uygulama yoluyla edinme süreci olarak kabul edilir. Yapısalcı yöntem, dilbilgisine ve morfolojiye olan vurgusuyla dikkat çeker. Öğrenciler, dilin sosyal ya da kültürel anlamlarından bağımsız olarak dilsel yapıları öğrenmeye teşvik edilir. Bu nedenle, dilbilgisel kurallar, öğrencilerin doğru yapıları tekrarlayarak dil becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Dilin kurallarını öğrenme konusunda etkili olmasına rağmen, yapısalcı yöntem, dilin iletişimsel ve insani yönlerini göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmektedir. Eleştirmenler, bu yaklaşımın, dilin günlük yaşamda ve farklı sosyal bağlamlarda nasıl kullanılacağına dair bir ilgisi olmadığını savunmaktadır. Bununla birlikte, yapısalcı yöntem, dilin yapısı ve kuralları üzerinde yoğunlaşarak dilin güçlü bir şekilde anlaşılmasını sağlamada temel bir rol oynamaktadır. Bu araştırma, özellikle dilbilgisel yapılar ve cümle yapıları üzerine yoğunlaşan çeviri alanında yapısalcı yöntemlerin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Yöntem, Yabancı Diller, Eğitim, Öğrenci.

The Structural Approach in Foreign Language Teaching

Abstract:

The structural approach in foreign language teaching focuses on the study of the fundamental structure of language and how sentences and linguistic constructions are formed. This approach is based on the idea that language consists of a set of fixed rules that students must learn in order to understand the language correctly. The approach involves breaking down the language into smaller units such as sounds (phonemes), words (morphemes), and grammatical structures, with the goal of teaching students how to form correct sentences according to these rules. The structural approach is part of the linguistic theory developed by scholars such as Ferdinand de Saussure and Noam Chomsky, which views language as a system of relationships between elements. In this context, learning a language is seen as the process of acquiring these linguistic relationships through repetition and practice. One of the key features of the structural approach is its emphasis on syntax and morphology, encouraging students to learn linguistic structures independently from social or cultural meanings. As a result, grammatical rules are taught in the form of separate exercises, such as repetition or translation, which allows students to develop their language skills through repeated practice of correct patterns. Despite its effectiveness in learning language rules, the structural approach has faced criticism for ignoring the communicative and human aspects of language. Critics argue that it does not address how language is used in daily life or in various social contexts. However, the structural approach remains essential in establishing a strong understanding of language through its focus on structure and grammar. This research highlights the role of the structural approach in foreign language teaching, particularly in the field of translation, which focuses on grammar and sentence structure.

Keywords: Structural Approach, Foreign Languages, Education, Student

مقدمة:

المنهج البنوي في تعليم اللغات الأجنبية يعتمد على فكرة أن اللغة هي مجموعة من الأنماط والأنظمة التي يمكن تحليلها وفهمها من خلال دراسة بنيتها. يركز هذا المنهج على القواعد اللغوية والبنية الصوتية والنحوية دون الانشغال بمعاني الكلمات أو سياقات استخدامها. يعتقد البنويون أن اللغة تتكون من وحدات صغيرة (مثل الأصوات والمفردات) التي تتجمع لتكوين جمل ذات معنى، وأن فهم هذه الوحدات يسهل تعلم اللغة بشكل منظم.

المنهج البنوي يُشجع على التكرار و التطبيق العملي لمساعدة المتعلمين على تثبيت الأنماط اللغوية في ذاكرتهم. من خلال التعليم من الصفر، يبدأ المتعلم بتعلم الأصوات، ثم المفردات، ف الجمل البسيطة، لينتقل تدريجياً إلى الجمل المعقدة. كما يعتمد هذا المنهج على التدرج والتكرار لتسهيل اكتساب القواعد اللغوية.

على الرغم من أن المنهج البنوي يركز بشكل أساسي على البنية اللغوية من خلال دراسة القواعد والنحو والصرف بشكل مستقل، إلا أنه لا يُغفل أهمية النقل من اللغة الأم في المراحل المبكرة من عملية تعلم اللغة الأجنبية. هذا النقل يُعتبر أداة مساعدة لتسهيل الفهم والتعلم، حيث يُمكن للمتعلمين الاستفادة من معرفتهم المبدئية بلغة الأم لتكوين روابط وفهم الأنماط اللغوية الجديدة في اللغة المستهدفة.

في المراحل الأولى، يكون المتعلمون أكثر دراية بلغتهم الأم، وبالتالي فإن استخدام اللغة الأم كجسر أو وسيلة تفسيرية يمكن أن يكون مفيداً في فهم القواعد الأساسية للغة الأجنبية مثل التركيب النحوي أو المفردات أو الصوتيات. على سبيل المثال، قد يسهل نقل مفهوم الزمن الماضي من اللغة الأم إلى اللغة الأجنبية للطلاب الذين يتقنون قواعد مشابهة في لغتهم الأصلية.

بالإضافة إلى ذلك، يمكن أن يساعد النقل بين اللغتين في تسريع التعلم المبكر وتعزيز الثقة في التفاعل مع اللغة الجديدة. على الرغم من أن المنهج البنوي يهدف في النهاية إلى تأسيس استقلالية لغوية، إلا أن استخدام اللغة الأم في البداية يُعزز فهم الطالب ويمنحه الإحساس بالأمان أثناء تعلم أبعاد اللغة الجديدة.

وبذلك، فإن التدرج في استخدام اللغة الأم يتيح للطلاب فهم العلاقة بين بنية اللغة الأصلية وبنية اللغة الأجنبية بشكل تدريجي، مما يسهل عليهم الانتقال من استخدام البنية المعروفة في لغتهم إلى البنية الجديدة في اللغة المستهدفة. في النهاية، يساعد هذا التوازن بين النقل من اللغة الأم و التركيز على البنية اللغوية في المنهج البنوي على تطوير المهارات اللغوية بشكل متكامل ومستدام.

الأسس والمبادئ الرئيسية للمنهج البنوي:

التركيز على البنية اللغوية: يركز المنهج البنوي على العناصر الأساسية للغة مثل الأصوات (الفونيمات)، الكلمات (المفردات)، التراكيب (القواعد النحوية)، والتركيب الصرفي. يتم تعليم المتعلمين من خلال فحص وتعلم هذه البنى الأساسية بطريقة ممنهجة. (الأسدي، 2009، 57)

و التركيز على البنية اللغوية في المنهج البنوي يتم من خلال عدة جوانب أساسية:

التركيب الصوتي (الفونولوجي):

في هذا الجانب، يهتم المنهج البنوي بفهم الأصوات اللغوية (الفونيمات)، التي هي الوحدات الصوتية الصغيرة التي تُميز كلمة عن أخرى. على سبيل المثال، في اللغة العربية، نلاحظ الفروق بين "قلم" و"كلم" بناءً على الصوت الأول (الأوسي، 87)

يركز المعلم على تعليم الطلاب كيفية نطق الأصوات بشكل صحيح، حيث يتم التدرب على تهجئة الكلمات والنطق باستخدام قواعد صوتية معينة، مثل الحروف الساكنة والمتحركة.

التركيب الصرفي:

يُركّز المنهج البنوي أيضاً على كيفية تكوين الكلمات (الصرف) من جذور وأوزان وصيغ لغوية. مثلاً، في اللغة العربية، يمكن تحويل الجذر "كتب" إلى صيغ مختلفة مثل "مكتوب" (اسم مفعول) أو "كتابة" (مصدر).

يهدف المعلم إلى تعليم الطلاب كيفية تكوين الكلمات باستخدام الصيغ الصحيحة، ومن ثم تكوين الجمل. (بياجيه، 1985، 62)

التركيب النحوي:

يولي المنهج البنوي أهمية كبيرة للقواعد النحوية، التي تحدد كيفية ترتيب الكلمات في الجمل لتكوين معاني صحيحة. يعرض المعلم القواعد النحوية الخاصة باللغة، مثل ترتيب الجملة (فعل-فاعل-مفعول به في العربية)، وأزمنة الأفعال، وحالات المفعول به، والمفاعيل.

يُستخدم هذا الجزء لتعليم الطلاب كيفية بناء الجمل البسيطة والمعقدة بشكل صحيح وفقاً للقواعد اللغوية المعتمدة.

التركيب التركيبي (السينتاكسي):

في هذا الإطار، يتم تحليل الجمل من حيث كيفية ترتيب الكلمات بحيث تشكّل معاني معينة. مثلاً، في اللغة العربية، تختلف التراكيب بناءً على استخدام الضمائر أو حروف الجر.

يركّز هذا الجزء على تعليم الطلاب كيفية التلاعب بترتيب الكلمات في الجمل لتكوين تراكيب معقدة، مثل الأسئلة أو الجمل الشرطية.

كيف يتم تطبيق التركيز على البنية اللغوية في التدريس؟

التكرار والممارسة:

يتم تدريس الطلاب من خلال تقديم جمل وأمثلة لغوية متعددة تستند إلى الأنماط اللغوية المتفق عليها. (حمودة، 1998، 72)
يطلب من الطلاب تكرار الجمل والنماذج بشكل مكثف لتعزيز تعلمهم للبنية اللغوية.

التعلم التدريجي:

يتم تدريس القواعد اللغوية تدريجياً. يبدأ التعليم من أسس بسيطة، مثل تعلم الأصوات والنطق الصحيح للكلمات، ثم ينتقل إلى تركيب الجمل الأساسية، ثم يتطور إلى جمل أكثر تعقيداً.

التمارين التركيبية:

يتم إعطاء الطلاب تمارين لتركيب جمل باستخدام القواعد النحوية والصرفية التي تعلموها. قد تشمل هذه التمارين ملء الفراغات، تصحيح الأخطاء، وتكوين جمل جديدة بناءً على نموذج مُعطى.

التوجيه اللغوي:

يقوم المعلم بتوجيه الطلاب إلى القواعد الأساسية التي يجب أن يتبعوها لتكوين جمل سليمة من الناحية النحوية والصرفية. يشرح المعلم كيفية استخدام حروف الجر، والأزمنة المختلفة، والتركيبات النحوية.

مثال تطبيقي:

افترض أن الطالب يتعلم في اللغة الإنجليزية تركيب الجملة البسيطة مثل "She reads books" (هي تقرأ الكتب). في المنهج البنوي، سيبدأ الطالب بتعلم القواعد النحوية الخاصة بالترتيب (Subject-Verb-Object)، واستخدام الفعل "reads" بشكل صحيح، وفهم قواعد تصريف الأفعال في الزمن الحاضر البسيط.

ثم، يمكن للمعلم تعليم الطالب كيفية بناء جمل أكثر تعقيداً مثل "She has been reading books" (لقد كانت تقرأ الكتب)، مع التركيز على كيفية تحويل الفعل باستخدام صيغة الزمن التام المستمر.

التكرار والممارسة: يعتمد هذا المنهج على التكرار والممارسة المتواصلة للأنماط اللغوية المتكررة، بهدف تثبيت هذه الأنماط في ذاكرة المتعلم. (الرويلي، 71، 2002) تُستخدم تمارين مكثفة لترسيخ القواعد اللغوية.

التكرار والممارسة في المنهج البنوي:

يُعتمد في المنهج البنوي على التكرار باعتباره آلية فعالة لترسيخ الأنماط اللغوية في ذهن المتعلم. الهدف هو تعزيز التفاعل مع اللغة من خلال تكرار الجمل والأبنية اللغوية بشكل مستمر حتى تصبح جزءاً من قدرة الطالب التلقائية.

التكرار المنهجي للقواعد والنماذج اللغوية:

يتم تقديم القواعد اللغوية والنماذج اللغوية البسيطة في البداية مثل الجمل البسيطة أو ترتيب الكلمات. ومن ثم يتم تكرار هذه الجمل على مدار الوقت لتثبيت النموذج في ذهن المتعلم.

على سبيل المثال، في اللغة الإنجليزية، يتم تكرار جمل من النوع "I am learning English" (أنا أتعلم الإنجليزية) في سياقات متعددة وبطرق مختلفة. التكرار هنا يساعد الطلاب على فهم النمط التركيبي للجمل (Subject + Verb + Object) واستخدامه بشكل صحيح في مواقف متنوعة.

التمارين المكثفة:

يتم تشجيع المتعلمين على القيام بتمارين تكرارية متنوعة تتطلب تطبيق القواعد اللغوية التي تم تعلمها. قد تشمل هذه التمارين ملء الفراغات، ترتيب الكلمات، تصحيح الأخطاء، كتابة الجمل، أو تحويل الجمل (مثل تحويل الجمل من الماضي إلى الحاضر أو العكس).

على سبيل المثال، في اللغة الفرنسية، قد يُطلب من الطلاب أن يكرروا جملاً مختلفة باستخدام الأزمنة الصحيحة. مثلاً، "Je mange" (أنا أكل) قد تتحول إلى "Je mangeais" (كنت أكل) أو "J'ai mangé" (لقد أكلت).

التكرار على مستويات متقدمة:

بعد أن يتقن الطالب الأنماط الأساسية، يبدأ التكرار في مستويات أكثر تعقيداً. فبدائيةً يتم تكرار الجمل البسيطة، ثم يتم الانتقال إلى الجمل المعقدة أو التراكيب النحوية المتقدمة.

على سبيل المثال، في اللغة الإنجليزية، بعد إتقان الجمل البسيطة مثل "She reads books" (هي تقرأ الكتب)، قد يتعلم الطلاب جملاً أكثر تعقيداً مثل "She has been reading books for an hour" (لقد كانت تقرأ الكتب لمدة ساعة).

التكرار في سياقات متنوعة:

التكرار في سياقات متنوعة هو أسلوب آخر يساهم في تعزيز تعلم اللغة. يُعطى الطلاب فرصاً لاستخدام الأنماط اللغوية التي تعلموها في مواقف حياتية واقعية أو في سياقات متنوعة (ريغون، 34)، مما يساعدهم على تطبيق القواعد اللغوية في الحياة اليومية.

على سبيل المثال، يمكن للطلاب أن يمارسوا استخدام الجمل التي تعلموها في مواقف حوارية، مثل التحدث عن الأنشطة اليومية أو وصف الأحداث الماضية.

التدريب على نطق الكلمات والجمل:

في المنهج البنوي، يُعتبر التكرار جزءاً أساسياً من تدريب الطلاب على النطق السليم. من خلال تكرار الجمل والنماذج اللغوية، يصبح النطق أكثر دقة، ويكتسب الطالب القدرة على تمييز الأصوات واستخدامها بشكل صحيح.

يُستخدم التكرار الصوتي أيضاً لتدريب المتعلمين على الأصوات الدقيقة للغة، مثل الحروف الساكنة والمتحركة في اللغة الإنجليزية أو اللغة العربية.

كيف يؤثر التكرار والممارسة على التعلم؟

الترسيخ في الذاكرة: يساعد التكرار على ترسيخ المعلومات في الذاكرة طويلة المدى. كلما تكرر النموذج اللغوي، زادت قدرة الطالب على استرجاعه بشكل أسرع وأكثر دقة.

الإتقان التلقائي: من خلال الممارسة المكثفة، يصبح الطالب قادراً على استخدام اللغة بشكل تلقائي، حيث لا يحتاج إلى التفكير الواعي في تطبيق القواعد أو تركيب الجمل (زكرياء، 1976، 82)، مما يسهل التفاعل الطبيعي في مواقف الحياة اليومية.

تحقيق الاستقلالية: مع مرور الوقت، يعزز التكرار والممارسة استقلالية المتعلم في استخدام اللغة. يصبح الطالب قادراً على إنشاء جمل جديدة بناءً على الأنماط التي تعلمها سابقاً دون الحاجة إلى توجيه مستمر من المعلم.

أمثلة عملية على التكرار والممارسة في المنهج البنوي:

في اللغة الإنجليزية:

في بداية تعلم الأزمنة، قد يُطلب من الطالب تكرار جمل بسيطة باستخدام الزمن الحاضر البسيط مثل "I read books" : (أقرأ الكتب) مع إضافة تعديلات طفيفة.

بعد ذلك، يتم تكرار الجمل في الزمن الماضي البسيط مثل "I read books yesterday" : قرأت الكتب أمس).

مع تقدم المستوى، يمكن تكرار نفس الأنماط في جمل أكثر تعقيداً باستخدام الزمن المستمر أو الزمن التام.

في اللغة العربية:

يتم تكرار الجمل البسيطة مثل "أنا أكتب" و"أنت تكتب" ثم الانتقال إلى جمل أكثر تعقيداً مثل "أنا كنت أكتب" و"أنت كنت تكتب"، مع التركيز على التغييرات في الأفعال والضمائر.

التعليم من خلال الأمثلة: يتم تقديم القواعد اللغوية من خلال أمثلة ملموسة، حيث يلاحظ المتعلم كيف يتم بناء الجمل بشكل صحيح ثم يقوم بتطبيق هذه الأمثلة في مواقف مختلفة. (زكي، 1971، 85)

يشير هذا المفهوم إلى بدء تعليم اللغة من أبسط العناصر الأساسية، مثل الأصوات، ثم الكلمات، ثم التركيب الجمل، مع التأكيد على التدرج والتسلسل المنطقي في تقديم المعلومات.

البدء بالأصوات (الفونيمات):

الخطوة الأولى في تعليم اللغة هي تعليم الأصوات. تبدأ العملية بتعليم الطلاب كيفية نطق الحروف أو الأصوات (الفونيمات) التي تشكل الكلمات. وهذا ضروري لضمان أن الطلاب سيستطيعون نطق الكلمات بشكل صحيح.

على سبيل المثال، في تعلم اللغة الإنجليزية، يتعلم الطلاب الأصوات المختلفة لكل حرف (مثل "a" في "cat" و "a" في "car") وأصوات المجموعات الصوتية المختلفة مثل "sh" و "th".

تعليم المفردات الأساسية:

بعد تعلم الأصوات، ينتقل الطلاب إلى تعلم المفردات الأساسية التي تشكل اللبنة الأولى في بناء الجمل. يشمل ذلك تعلم كلمات بسيطة مثل الألوان، والأعداد، والأسماء الشائعة مثل "بيت"، "سيارة"، "شجرة"، وغيرها.

يُشجع الطلاب على استخدام هذه الكلمات في جمل بسيطة مثل "الكتاب على الطاولة" أو "أنا أحب الطعام".

تعليم القواعد النحوية الأساسية:

بمجرد أن يتعلم الطلاب الكلمات الأساسية، يبدأ المعلم بتعليمهم القواعد النحوية الأساسية، مثل التراكيب البسيطة للجمل، واستخدام الفعل والفاعل والمفعول به. على سبيل المثال، في اللغة العربية، يُعلم الطلاب كيفية تكوين جملة بسيطة مثل "أنا أقرأ" أو "هو يلعب".

يبدأ الطلاب بتعلم الجمل في الأزمنة الأساسية، مثل الماضي والحاضر، ثم يتم الانتقال إلى الأزمنة الأكثر تعقيداً.

التدرج في بناء الجمل:

يتم تدريب الطلاب على بناء جمل قصيرة وبسيطة أولاً، ثم يتم الانتقال تدريجياً إلى الجمل الأكثر تعقيداً مع استخدام الضمائر، حروف الجر، الأزمنة، الأسئلة، النفي، وغيرها من التراكيب المتقدمة.

على سبيل المثال، قد يبدأ الطالب بتعلم جمل بسيطة مثل "أنت تكتب" (فاعل + فعل) ثم يتعلم كيفية إضافة مفعول به مثل "أنت تكتب رسالة" (فاعل + فعل + مفعول به).

مع تقدم الطالب، يتعلم استخدام تراكيب أكثر تعقيداً مثل "أنا كنت أكتب رسالة عندما دخلت الغرفة" (استخدام الأزمنة المركبة).

التكرار التدريجي:

التكرار التدريجي هو جزء من التعليم من الصفر، حيث يبدأ الطلاب بتكرار النماذج البسيطة حتى يصبحوا متمكنين منها، ثم يتم تقديم نماذج أكثر تعقيداً تتيح لهم التوسع في مهاراتهم. (شحيذ، 1982، 58) هذا التدرج يساعد على تعزيز الفهم وتوسيع نطاق استخدام اللغة.

التعليم من خلال الأمثلة البسيطة:

يتم تقديم الأمثلة على القواعد اللغوية بشكل بسيط وواضح في البداية، يتم استخدام جمل قصيرة وسهلة، ومع مرور الوقت يتم تقديم جمل أكثر تعقيداً مع إضافة المزيد من التفاصيل (شولز، 1977، 63). يتم تعليم الطلاب كيف يمكنهم بناء جمل مماثلة على نفس النمط.

مثلاً: إذا تعلم الطالب قاعدة الفاعل والفعل في اللغة الإنجليزية، قد يبدأ باستخدام جمل مثل "I eat" (أنا أكل)، ثم تدريجياً يُضاف إليها المفعول به مثل "I eat apples" (أنا أكل التفاح).

كيف يؤثر التعليم من الصفر في تعلم اللغة؟

التأسيس القوي: من خلال البدء من الأساسيات، يحصل الطالب على قاعدة صلبة لفهم اللغة واستخدامها بشكل فعال. هذا يمنحه ثقة في التعامل مع اللغة، سواء كان في التحدث أو الكتابة.

التدرج في التعلم: التعليم من الصفر يضمن أن الطلاب يتعلمون اللغة بشكل تدريجي ومُنظم، مما يساعد على فهم كل مرحلة بشكل جيد قبل الانتقال إلى المرحلة التالية.

تجنب الإرباك: بدلاً من تقديم مفاهيم معقدة منذ البداية، يركز المنهج البنوي على التدرج البسيط لتجنب الإرهاق الذهني أو الإرباك. (غولمان، 1982، 59) الطلاب يتعلمون خطوة بخطوة، مما يسهل عليهم استيعاب القواعد والمفردات.

تحفيز التفاعل والتطبيق العملي: عندما يتعلم الطلاب من الأساسيات ويكتسبون الثقة في تطبيق القواعد البسيطة، يصبحون أكثر قدرة على التفاعل مع اللغة في مواقف حقيقية، مثل التحدث أو الكتابة، بشكل طبيعي.

مثال تطبيقي على التعليم من الصفر:

في اللغة الإنجليزية:

الأصوات: بداية بتعليم الأصوات مثل "b" في "boy" و "p" في "pen".

المفردات: ثم تعلم كلمات بسيطة مثل "book"، "table"، "cat".

الجملة البسيطة: تعلم جملة مثل "I read" (أنا أقرأ) أو "She runs" (هي تركض).

التركيب المعقدة: الانتقال إلى تعلم الجملة المعقدة مثل "I have been reading books for an hour" (لقد كنت أقرأ الكتب لمدة ساعة).

في اللغة العربية:

الأصوات: تعليم الحروف والأصوات مثل "ب" و "ت".

المفردات: تعلم كلمات مثل "بيت"، "شجرة"، "قلم".

الجملة البسيطة: تعلم تركيب جملة بسيطة مثل "أنا أكتب" أو "هو يلعب".

التركيب المتقدمة: الانتقال إلى جملة معقدة مثل "أنا كنت أكتب عندما دخلت الغرفة".

النقل من اللغة الأم:

المنهج البنوي يرى أن تعلم اللغة الثانية يمكن أن يكون أكثر سهولة عندما يتم ربط القواعد والمفردات في اللغة الجديدة بتلك الموجودة في اللغة الأم. يُستخدم هذا المبدأ بشكل خاص في المرحلة الأولى من التعلم، حيث يُتيح للطلاب التعامل مع اللغة الأجنبية باستخدام الأساسيات التي يعرفونها من لغتهم الأم. (فضل، 1980، 32)

استخدام الترجمة والمقارنات بين اللغتين:

من خلال المقارنة بين اللغتين، يتمكن المتعلم من فهم بنية اللغة الأجنبية بشكل أسرع. على سبيل المثال، قد يُطلب من الطلاب ترجمة جملة بسيطة من لغتهم الأم إلى اللغة الأجنبية أو العكس.

قد يتعلم الطالب جملًا بسيطة مثل "أنا أقرأ" في لغته الأم ويقوم بترجمتها إلى اللغة الأجنبية مثل "I read" (في الإنجليزية) أو "Je lis" في الفرنسية.

توضيح القواعد من خلال مقارنة الأنماط اللغوية:

عند تعلم القواعد النحوية للغة جديدة، يمكن للمعلم مقارنة التراكيب النحوية بين اللغة الأم واللغة الأجنبية. على سبيل المثال، إذا كانت اللغة الأم تحتوي على تركيب نحوي مماثل لذلك الموجود في اللغة الأجنبية، فإن النقل يساعد على تسريع عملية الفهم.

في اللغة الإنجليزية، قد يتعلم الطلاب من لغة أم مثل العربية أن ترتيب الجمل (فاعل + فعل + مفعول به) مشابه لذلك في لغتهم الأم.

الانتقال إلى الكلمات ذات المعاني المشتركة:

يمكن للمتعلمين استغلال الكلمات المشتركة بين اللغة الأم واللغة الأجنبية (والمعروفة أحيانًا بالكلمات "المعارة" أو "المشتركة" بين اللغات). على سبيل المثال، في اللغة العربية قد يتعلم الطالب كلمات مثل "تليفزيون" و "إنترنت"، وهي مماثلة في العديد من اللغات الأخرى مثل الإنجليزية.

هذا النوع من النقل يمكن أن يكون مفيداً لأنه يسرع من اكتساب المفردات. (كيروزويل، 1982، 94) إذ يجد الطلاب ارتباطاً بين الكلمات التي يعرفونها بالفعل في لغتهم الأم وبين الكلمات الجديدة التي يتعلمونها.

النقل في قواعد الصرف والضمائر:

عند تعلم اللغة الأجنبية، قد يستفيد الطلاب من وجود تشابهات في الأزمنة أو الضمائر أو التركيب الصرفي بين لغتهم الأم واللغة الجديدة.

على سبيل المثال، في اللغة الإنجليزية، يُستخدم الفعل "to be" بشكل مشابه للعديد من اللغات في استخدامه كفعل مساعد في تكوين الأزمنة) مثل "I am studying" أو: ("She was reading" يمكن للطلاب الذين يتحدثون العربية، على سبيل المثال، الاستفادة من تشابه بناء الجملة "أنا أدرس" أو "هي كانت تقرأ" في اللغة العربية.

التعامل مع الصعوبات الناشئة من الفروقات بين اللغتين:

في بعض الحالات، قد يكون هناك اختلافات كبيرة بين القواعد اللغوية بين اللغة الأم واللغة الأجنبية. في هذه الحالات، يمكن للمعلم مساعدة الطلاب في التغلب على صعوبات هذه الاختلافات عن طريق توجيههم نحو التصحيح والتوضيح.

على سبيل المثال، في اللغة العربية، تُستخدم الجملة الاسمية (مثل "الطفل سعيد") بشكل رئيسي في حين أن اللغة الإنجليزية تعتمد على الجمل الفعلية) مثل ("The child is happy" هذا يمكن أن يُعتبر فرقاً يمكن أن يواجهه المتعلم في بداية تعلمه للغة الإنجليزية، ومن خلال الشرح والمقارنة، يمكن للمعلم أن يساعده على تجاوز هذا التحدي.

التعلم من خلال المواقف المترابطة بين اللغتين:

في المراحل المبكرة من التعلم، قد يكون من المفيد للمتعلمين تطبيق أدوات لغوية مألوفة من لغتهم الأم على مواقف جديدة في اللغة الأجنبية. يُشجع الطلاب على استخدام الجمل والأمثلة التي تشبه تلك التي تعلموها في لغتهم الأم، بحيث يصبح لديهم إطار عمل للغة الجديدة.

مثلاً، يمكن للطلاب في اللغة الفرنسية تعلم الجملة "Je suis fatigué" (أنا متعب) باستخدام قاعدة مشابهة لتلك التي في لغتهم الأم إذا كانوا يتحدثون العربية.

الفوائد المترتبة على النقل من اللغة الأم:

تسهيل الفهم: يساعد النقل من اللغة الأم الطلاب في فهم المفاهيم والقواعد في اللغة الأجنبية بشكل أسرع، حيث يرتبط ما يتعلمونه بمعلومات مألوفة لهم.

بناء الثقة: عندما يجد الطالب أن هناك روابط بين لغته الأم واللغة الجديدة، يعزز ذلك ثقتهم في استخدام اللغة الجديدة بشكل مستمر.

تقليل الضغط: من خلال استخدام اللغة الأم كجسر للانتقال إلى اللغة الأجنبية، يشعر المتعلمون بأنهم لا يُجبرون على التكيف مع مفاهيم جديدة بشكل مفاجئ، مما يقلل من الإحساس بالعوائق.

التعلم التدرجي: يساعد هذا المبدأ في تعليم اللغة تدريجياً، حيث يتم استخدام المعرفة المبدئية من اللغة الأم لتوسيع الفهم في اللغة الأجنبية، مما يسهل التفاعل مع اللغتين بمرور الوقت.

السلبات المحتملة للنقل من اللغة الأم:

الإفراط في الاعتماد على اللغة الأم: إذا تم استخدام النقل من اللغة الأم بشكل مفرط، قد يؤدي ذلك إلى الاعتماد الزائد على اللغة الأم، مما يمنع المتعلم من الاستقلال في استخدام اللغة الأجنبية.

الأخطاء الناتجة عن الفروق بين اللغتين: يمكن أن يؤدي النقل أحياناً إلى أخطاء لغوية بسبب الفروقات بين القواعد اللغوية لللغتين. على سبيل المثال، قد يُترجم الطالب تركيباً نحويًا بطريقة خاطئة بسبب وجود اختلافات بين لغته الأم واللغة الأجنبية.

مثال تطبيقي على النقل من اللغة الأم:

افتراض أن الطالب يتعلم اللغة الإنجليزية وهو يتحدث اللغة العربية. في هذه الحالة:

عندما يتعلم الطالب جملة باللغة الإنجليزية مثل "She eats an apple" (هي تأكل تفاحة)، قد يساعده نقل الفكرة إلى تركيب مشابه في العربية ("هي تأكل تفاحة") لفهم تركيب الجملة بسهولة.

عندما يتعلم الطالب الزمن الماضي البسيط في اللغة الإنجليزية) مثل - "I ate" أنا أكلت، قد يستفيد من التركيب اللغوي في العربية الذي يستخدم أفعالاً مشابهة في الزمن الماضي مثل "أكلت".
مميزات المنهج البنوي:

وضوح الأهداف: يوفر هذا المنهج أهدافاً واضحة للتعليم، حيث يتم تحديد القواعد اللغوية التي يجب تعلمها خطوة بخطوة.
التكرار: تكرار الأنماط والقواعد يساعد على ترسيخ اللغة في ذهن المتعلم.

التحكم في التعلم: يسمح للمعلم بالتحكم الكامل في العملية التعليمية، مع وجود نظام منظم لتقديم اللغة. (المديوي، 199، 52)
عيوب المنهج البنوي:

التركيز على القواعد دون السياق: لا يعطي هذا المنهج أهمية كبيرة لاستخدام اللغة في سياقات حقيقية، وهو ما قد يحد من قدرة المتعلم على استخدام اللغة في الحياة اليومية.

ضعف الجانب التواصلية: قد يؤدي هذا المنهج إلى تهميش الجوانب التفاعلية والشفوية للغة، حيث يركز بشكل أكبر على القواعد والبنية بدلاً من التركيز على التفاعل الحقيقي.

تطبيقات المنهج البنوي:

غالبًا ما يتم تطبيق المنهج البنوي في تدريس اللغات الأجنبية في المدارس والجامعات التي تركز على القواعد اللغوية والنحو، مع تمارين مكثفة لكتابة الجمل وتطبيق القواعد.

في الختام، يُعتبر المنهج البنوي منهجًا مؤثرًا في تاريخ تعليم اللغات، لكنه يواجه تحديات في التكيف مع متطلبات العصر الحديث، الذي يركز بشكل أكبر على التفاعل والتواصل في تعلم اللغات.

النتائج

التركيز على تعلم الأنماط اللغوية البسيطة أولاً: يبدأ المنهج البنوي بتعليم المتعلم الأساسيات اللغوية (مثل الأصوات والمفردات)، مما يعزز اكتساب اللغة تدريجيًا.

التدرج من السهل إلى الصعب: يُعتمد في المنهج البنوي على تقديم المفاهيم من البسيط إلى المعقد، حيث يبدأ المتعلم بتعلم الأساسيات ثم يتقدم إلى الجمل المعقدة.

التعلم من خلال التطبيق العملي: يتم تحفيز المتعلمين على تطبيق الأمثلة اللغوية في سياقات مختلفة، مما يعزز فهمهم لقواعد اللغة.

إشراك المتعلم في مواقف تعليمية من خلال التكرار: التكرار المستمر للأنماط اللغوية يعزز الذاكرة طويلة المدى للمتعلمين، مما يضمن أن يبقى تعلم القواعد حاضرًا في ذهنهم بشكل دائم.

المنهج البنوي مناسب للمتعلمين الذين يفضلون النظام والتنظيم: يُعد المنهج البنوي مثاليًا للمتعلمين الذين يستفيدون من وجود خطة تعليمية واضحة ومحددة حيث يتم تعلم القواعد اللغوية خطوة بخطوة.

تعليم اللغة بطريقة مركزة على النحو: يهتم المنهج البنوي بشكل خاص بتعليم النحو والصرف دون التوسع في تعبيرات أكثر تعقيدًا أو استخدامات لغوية غير مرتبطة مباشرة بالبنية.

القليل من التركيز على المهارات الشفهية: بسبب تركيزه على القواعد النحوية والبنية اللغوية، قد يؤدي المنهج إلى ضعف التفاعل التواصلية بين المتعلمين في اللغة الجديدة، مما يحد من قدرتهم على التحدث بطلاقة في مواقف الحياة اليومية.

عدم التركيز على تعلم اللغة في سياقات ثقافية أو اجتماعية: المنهج البنوي قد لا يعبر اهتمامًا كافيًا لكيفية استخدام اللغة في سياقات ثقافية أو اجتماعية، مما يؤدي إلى تقييد قدرة المتعلمين على فهم واستخدام اللغة في الحياة الواقعية.

المصادر والمراجع:

- الأسدي، س. (2009). *النبوية وما بعدها: النشأة والتقبل*.
الأوسي، س. ك. (د. ت.). *إتجاهات النظرية النقدية المعاصرة، المقولات والتوظيف والجمال*.
بياجيه، ج. (1985). *النبوية* (ع. منيمنة، وآخرون، ترجمة). منشورات عويدات.
حمودة، ع. (1998). *المرايا المحدّبة من النبوية إلى التفكير*. عالم المعرفة.
الرويلي، م. & البازكي، س. (2002). *دليل الناقد الأدبي*. المركز العربي الثقافي.
ريغون، غ. (د. ت.). *النبوية بين فرنسة وروسيا*.
زكريا، إ. (1976). *مشكلة البنية أو أضواء على النبوية*. دار مصر للطباعة.
شحيّد، ج. (1982). *في النبوية التركيبية: دراسة في منهج لوسيان غولد مان*. دار ابن رشد للطباعة والنشر.
شولز، ر. (1977). *النبوية في الأدب* (ح. عبّود، ترجمة). منشورات اتحاد الكتاب العرب.
غولدمان، ل. & يون، ب. (1982). *النبوية التكوينية* (م. سبيلا، ترجمة).
فضل، ص. (1980). *النظرية البنائية في النقد الأدبي*. مكتبة الأنجلو المصرية.
كيرزويل، إ. (1982). *عصر النبوية من ليفي شتراوس إلى فوكو* (ج. عصفور، ترجمة). دار الشؤون الثقافية.
المسدي، ع. س. (1991). *قضية النبوية دراسة ونماذج*. وزارة الثقافة.

EVLİLİĞE YÖNELİK OLUMLU ALGI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

THE POSITIVE PERCEPTION TOWARDS MARRIAGE SCALE: THE STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,

ORCID: 0000-0002-5194-5202

Esra SOFUOĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,

ORCID: 0009-0009-0957-9905

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; “Evliliğe Yönelik Olumlu Algı’yı” belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve ekonomik gelire sahip 389 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 22 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %38 ve iç tutarlık katsayısı .92’dir. Araştırma sonucunda geliştirilen Evliliğe Yönelik Olumlu Algı Ölçeği’nin Türkiye’de yaşayan yetişkinlerin evliliğe yönelik olumlu algı düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Evliliğe yönelik olumlu algı, Geçerlik, Güvenirlik.*

Abstract

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine “The Positive Perception Towards Marriage”. The sample of the study consists of 389 individuals of different ages, gender, educational and economic income levels living in Turkey. A total of 22 items were created as the data collection tool based on the existing literature and the validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analysed using SPSS 25 programme. Cronbach’s Alpha internal consistency reliability ratio was used in order to evaluate reliability. For the construct validity of the scale, exploratory factor analysis was performed. The total variance explained by the scale was found to be %38 and the internal consistency ratio was .92. The results of the study indicate that “Positive Perception Towards

Marriage scale' is a valid and reliable measurement tool in determining the positive perception levels towards marriage with adults living in Turkey.

Keywords: Positive perception towards marriage, validity, reliability

GİRİŞ

Bireysel ve toplumsal yaşamın temel yapı taşlarından kabul edilen evlilik, bireylerin duygusal, sosyal ve psikolojik yaşamlarında oldukça önemli yer tutan bir kurumdur. Evlilik ve aile kurumunun birçok toplumda olumlu bir değer ve statü sembolü olarak algılanmaya devam ettiği, sağladığı sosyal/bireysel faydaların genel olarak kabul gördüğü ancak bu algının derecesinin toplumdan topluma farklılık gösterdiği gözlenmektedir. Bununla birlikte son zamanlarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de evliliğe yönelik olumsuz bir algının oluştuğu görülmektedir. Bunun sonucunda evlilik yaşı ileri yıllara taşınmakta ve böylece toplumun devamını sağlama noktasında en önemli kurum olan aile olgusu zedelenmektedir. Ayrıca bir toplumun en önemli değeri olan nüfus ve demografik yapı bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle bireylerin evliliğe yönelik algılarını değerlendirmek ve gereken önlemler almak oldukça gereklidir. Bu araştırmanın amacı, Evliliğe Yönelik Olumlu Algı Ölçeğini geliştirmek, bunun yanında geçerliliğini ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

• Çalışma Grubu

Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 345'i kadın 44'ü erkek 389 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların 270'i evli, 119'u bekar, 34'ü ilköğretim, 68'i lise, 229'u lisans, 58'inin de lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğu, 44'ü düşük gelirli, 317'si orta gelirli ve 28'i ise yüksek gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

• Madde Havuzu

Evliliğe yönelik olumlu algıyı ölçmek üzere 22 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, davranış, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açısından incelenip 22 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

• Ölçme Aracı

Evliliğe Yönelik Olumlu Algı Ölçeği 1 "Hiç katılmıyorum" ve 5 "Tamamen katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar evliliğe yönelik algının olumlu olduğunu göstermektedir.

• İşlem

Evliliğe Yönelik Olumlu Algı Ölçeğinin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evliliğe Yönelik Olumlu Algı Ölçeğinin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik

katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

• Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .43 ile .64 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .92 olarak bulunmuştur. Bulgular Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge1: Evliliğe Yönelik Olumlu Algı Ölçeği Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
M1	78,8817	140,022	,504	,915
M2	78,4113	139,799	,617	,912
M3	78,5553	139,175	,570	,913
M4	78,6864	139,932	,549	,914
M5	79,0823	136,705	,627	,912
M6	78,7532	143,460	,430	,916
M7	78,3496	144,202	,443	,916
M8	78,4884	141,570	,573	,913
M9	78,7815	138,558	,620	,912
M10	78,8766	139,330	,596	,913
M11	78,8612	139,213	,559	,914
M12	78,3779	141,143	,581	,913
M13	78,1260	143,646	,551	,914
M14	78,2416	145,426	,460	,915
M15	78,1311	144,088	,529	,914

M16	77,9692	146,504	,543	,914
M17	78,1285	145,633	,497	,915
M18	78,3008	142,319	,590	,913
M19	78,1337	143,920	,603	,913
M20	78,4319	141,375	,636	,912
M21	78,2288	141,868	,638	,912
M22	77,9820	141,915	,603	,913

- **Yapı Geçerliği**

Evliliğe Yönelik Olumlu Algı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %38'ini açıklayan, öz-değeri 8,290 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .46 ile .70 arasında sıralanan ve 22 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Bulgular Çizelge 2'de gösterilmiştir.

M1	,536
M2	,656
M3	,601
M4	,589
M5	,654
M6	,464
M7	,486
M8	,618
M9	,662
M10	,639

M11	,592
M12	,634
M13	,625
M14	,524
M15	,601
M16	,613
M17	,562
M18	,652
M19	,671
M20	,693
M21	,696
M22	,668

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .43 ile .64 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .92 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Evliliğe Yönelik Olumlu Algı Ölçeğinin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilir, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

EVİLİKTE İHMAL ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI NEGLIGENCE SCALE IN MARRIAGE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,
ORCID: 0000-0002-5194-5202

Büşra Teber Dursun
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,
ORCID: 0009-0006-1880-8851

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; “Evlilikte İhmali” belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşayan farklı yaş ve çocuk sayısına sahip 215 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 21 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %57 ve iç tutarlık katsayısı .96’dır. Araştırma sonucunda geliştirilen Evlilikte İhmal Ölçeği’nin, Türkiye’de yaşayan evli bireylerin evliliklerindeki ihmali belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Evlilikte ihmali, geçerlik, güvenilirlik.*

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine "Negligence Scale in Marriage" The sample of the study consists of 215 individuals living in Turkey, with varying ages and number of children. A pool of 21 items was created based on the literature, and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed using SPSS 25 software. To assess reliability, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was used. Exploratory factor analysis was performed for the construct validity of the scale. The total variance explained by the scale is %57, and the internal consistency reliability coefficient is .96. The research findings indicate that the developed Negligence Scale in Marriage is a valid and reliable measurement tool for determining neglect in the marriages of married individuals living in Turkey

Key Words: *Negligence in marriage, validity, reliability.*

GİRİŞ

Evlilik, çiftleri sevgi, saygı, bağlılık ve sorumluluk duygusu ile birleştiren birlikteliktir. Zamanla bireyler bu birliktelikte, birbirlerinin duygusal, fiziksel, sosyal ve finansal ihtiyaçlarını karşılamadığı ya da görmezden geldiği durumlar yaşayabilmektedir. Bu durum “evlilikte ihmal” sürecini başlatabilir. Bu noktadan hareketle, eşler arasındaki var olan ihmali ortaya koymak, bu durumun evlilik üzerindeki etkilerini görmek ve çözüm önerileri geliştirmek önemlidir. Bu araştırmanın amacı, "Evlilikte İhmal Ölçeği"ni geliştirmek ve bunun geçerliğini ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

Araştırma evli olan 181’i kadın, 34’ü erkek 215 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde 152 kişi 23-40 yaş aralığında, 45 kişi 41-50 yaş aralığında, 18 kişi 51-65 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların 58’i lise ve altı, 122’si önlisans/lisans, 35’i lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğunu, 12’si düşük, 187’si orta ve 16’sı ise yüksek ekonomik gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

- **Madde Havuzu**

Evlilikte İhmal ölçmek üzere 21 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler, gramer, anlaşılabilirlik ve evlilikte ihmalin duygusal, fiziksel, sosyal, davranış ve tutum boyutlarını yansıtmaları açısından incelenmiş ve 21 maddelik bir uygulama formu oluşturulmuştur.

- **Ölçme Aracı**

Evlilikte İhmal Ölçeği, 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5 dereceli Likert tipi bir ölçekle uygulanmaktadır. Ölçekte ters kodlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, evlilikte ihmalin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

- **İşlem**

Evlilikte İhmal Ölçeği'nin madde analizi için madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açılımlayıcı faktör analizi ile, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

• Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, Evlilikte İhmal Ölçeği'nin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .53 ile .86 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlilik katsayısı ise .96 olarak hesaplanmıştır. Bulgular Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Evlilikte İhmal Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
M1	38,45	261,501	,750	,958
M2	38,52	261,457	,759	,958
M3	38,67	260,074	,819	,957
M4	38,45	258,463	,818	,957
M5	38,24	263,518	,535	,961
M6	38,72	265,756	,615	,960
M7	38,49	259,952	,695	,959
M8	37,97	259,153	,702	,959
M9	38,71	262,898	,721	,959
M10	38,47	254,932	,863	,957
M11	38,54	261,932	,744	,958
M12	38,75	266,544	,643	,959
M13	38,47	258,727	,789	,958
M14	38,69	267,524	,531	,961
M15	38,26	257,060	,776	,958
M16	38,43	257,199	,793	,958
M17	38,45	260,679	,711	,959
M18	38,44	255,995	,803	,957
M19	38,29	260,589	,625	,960
M20	38,63	263,364	,666	,959
M21	38,67	259,820	,786	,958

Yapı Geçerliği

Evlilikte İhmal Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, toplam varyansın %57'sini açıklayan, öz-değeri 11.98 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .57 ile .88 arasında sıralanan ve 21 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Bulgular Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2: Evlilikte İhmal Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix ^a	
	Component
	1
M1	,782
M2	,789
M3	,844
M4	,842
M5	,569
M6	,654
M7	,726
M8	,732
M9	,751
M10	,881
M11	,769
M12	,677
M13	,817
M14	,566
M15	,807
M16	,819
M17	,743
M18	,828
M19	,658
M20	,697
M21	,808

Extraction Method: Principal Component Analysis.
--

a. 1 components extracted.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Evlilikte İhmal Ölçeği, yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında, .30 ve daha yüksek olan maddelerin ölçülen özelliği iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının .53 ile .86 arasında sıralanması, madde-toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .96 olması, ölçeğin yüksek bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bulgulara dayanarak, Evlilikte İhmal Ölçeğinin, psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji gibi disiplinlerde, aile içi dinamikler ve benzeri alanlarda kullanılacak, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

AİLEDE TAKDİR ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE FAMILY APPRECIATION SCALE

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,
ORCID: 0000-0002-5194-5202

Amine Afra KILIÇ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,
ORCID: 0000-0002-1122-8057

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; "Ailede Takdiri" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşayan 230 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 20 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %65 ve iç tutarlık katsayısı .97’dir. Elde edilen bulgular, Ailede Takdir Ölçeği’nin Türkiye’de yaşayan bireylerin aile içi takdir algısını ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ailede takdir, geçerlik, güvenilirlik.*

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to assess "Appreciation in the Family." The sample of the study consists of 230 individuals living in Türkiye. A pool of 20 items was created based on the relevant literature, and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed using the SPSS 25 software. To evaluate reliability, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was utilized. Exploratory factor analysis was performed to assess the construct validity of the scale. The total variance explained by the scale is 65%, and the internal consistency reliability coefficient is .97. The findings indicate that the Family Appreciation Scale is a valid and reliable tool for measuring individuals' perception of appreciation within the family context in Türkiye.

Keywords: *Family appreciation, validity, reliability.*

1. GİRİŞ

Aile, bireylerin temel değerlerini ve davranışlarını şekillendiren birincil sosyal bağdır. Bu bağlamda, aile içinde takdir edilme, bireyin hem sosyal hem de psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkiler oluşturabilir. Takdir algısı, bireylerin kendilerine olan saygısını, özgüvenini ve aile içi ilişkilerdeki bağlılığı arttırabilir. Takdir, aynı zamanda aile üyeleri arasında olumlu iletişim ortamının oluşmasına da katkı sağlar. Aile içinde takdir davranışının eksikliği, bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanamamasına, duygusal bağların zayıflamasına ve aile içi ilişkilerde çatışma ve iletişim sorunlarının artmasına neden olabilir. Bu noktadan hareketle ailede takdir algısını değerlendiren ölçme araçları, ileride oluşabilecek sorunların nedenlerini saptayabilmek açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı aile üyeleri arasındaki takdir algısını değerlendirmeye yönelik bir araç sunmayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Grubu

Araştırma 158'i kadın, 72'si erkek 230 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde 126 kişinin 18-30 yaş aralığında, 104 kişinin de 30-63 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların 136'sı evliken 94'ünün medeni durumu bekarıdır. Katılımcıların 16'sı ilköğretim, 29'u lise, 151'i ön lisans/lisans, 34'ü lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğunu, 22'si düşük, 175'i orta ve 33'ü ise yüksek ekonomik gelir düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir.

2.2. Madde Havuzu

Ailede takdir düzeyini ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler, gramer, anlaşılabilirlik ve aile içinde takdirin duygusal, davranışsal ve tutumsal boyutlarını yansıması açısından incelenmiş ve 20 maddelik bir uygulama formu oluşturulmuştur.

2.3. Ölçme Aracı

Ailede Takdir Ölçeği, 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5 dereceli Likert tipi bir ölçekle uygulanmaktadır. Ölçekte ters kodlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, aile içinde takdir düzeyinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

2.4. İşlem

Ailede Takdir Ölçeği'nin madde analizi için madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analiziyle, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

3. SONUÇLAR ve DEĞERLENDİRME

3.1. Madde Analizi ve Güvenirlilik

Yapılan analiz sonucunda, Ailede Takdir Ölçeği'nin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .68 ile .88 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlilik katsayısı ise .97 olarak hesaplanmıştır. Bulgular Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Ailede Takdir Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	69,583	260,183	,754	,970
m2	69,700	257,503	,770	,970
m3	70,039	257,557	,739	,970
m4	69,839	258,782	,797	,970
m5	69,630	259,893	,761	,970
m6	69,613	263,059	,701	,971
m7	69,696	254,352	,847	,969
m8	69,661	258,059	,821	,969
m9	69,578	258,865	,827	,969
m10	69,552	260,772	,780	,970
m11	69,813	257,393	,765	,970
m12	69,752	259,043	,785	,970
m13	69,987	255,856	,769	,970
m14	70,543	256,834	,677	,971
m15	69,704	259,738	,760	,970
m16	70,004	254,127	,841	,969
m17	69,757	255,128	,827	,969
m18	69,635	259,106	,768	,970
m19	69,765	256,434	,799	,970
m20	69,657	254,384	,879	,969

3.2.Yapı Geçerliği

Ailede Takdir Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, toplam varyansın %65'ini açıklayan, öz-değeri 13 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .71 ile .89 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .97 olarak bulunmuştur. Bulgular Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Ailede Takdir Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix ^a	
	Component
	1
m1	,781
m2	,798
m3	,764
m4	,820
m5	,786
m6	,730
m7	,867
m8	,844
m9	,850
m10	,804
m11	,791
m12	,808
m13	,791
m14	,705
m15	,783
m16	,858
m17	,846
m18	,792
m19	,821
m20	,894

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 1 components extracted.

4. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇLAR

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Ailede Takdir Ölçeği'nin, yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirlik değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin ölçülen özelliği iyi derecede ayırt ettiği² dikkate alındığında, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının .68 ile .88 arasında sıralanması, madde-toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Tezbaşaran³, araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik

² Şener Büyüköztürk, *Veri Analizi El Kitabı*, (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2004).

³ A. Ata Tezbaşaran, *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*, (Türk Psikologlar Derneği, 1996).

düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .97 olması, ölçeğin yüksek bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Ailede Takdir Ölçeği, psikoloji, sosyoloji ve aile danışmanlığı gibi alanlarda kullanılabilir güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş., *Veri Analizi El Kitabı*, Pegem A Yayıncılık/Ankara, 2004.

Tezbaşaran, A. A., *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*, Türk Psikologlar Derneği, 1996.

EVLİLİKTE FİNANSAL ALDATMA ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

THE SCALE OF FINANCIAL DECEPTION IN MARRIAGE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

PROF. DR. AHMET AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,

ORCID: 0000-0002-5194-5202

BÜŞRA AKKÖSE

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,

ORCID: 0009-0009-7095-3521

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; "Evlilikte Finansal Aldatmayı" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşayan farklı yaş ve çocuk sayısına sahip 311 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 20 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %38 ve iç tutarlık katsayısı .91’dir. Araştırma sonucunda geliştirilen Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeği’nin, Türkiye’de yaşayan bireylerin evliliklerindeki finansal aldatma düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Evlilikte Finansal Aldatma, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine "Financial Deception in Marriage". The sample of the study consists of 311 individuals living in Turkey, with varying ages and number of children. A pool of 20 items was created based on the literature, and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed using SPSS 25 software. To assess reliability, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was used. Exploratory factor analysis was performed for the construct validity of the scale. The total variance explained by the scale is %38 and the internal consistency reliability coefficient is .91. The research findings indicate that the developed Financial

Deception Scale in Marriage is a valid and reliable measurement tool for determining financial deception in the marriages of living married individuals in Turkey.

Key Words: *Financial Deception in Marriage , Validity, Reliability.*

GİRİŞ

Evlilik, iki insanın hayatlarını birleştirerek bir aile kurma sürecidir ve yaşamda bir dönüm noktasıdır. Saygı, sevgi, güven ve bağlılık temelleri üzerine kurulur. Bu faktörlerde meydana gelen bozulmalar evlilik birliğini temelden sarsabilir. Evlilikte finansal aldatma, eşin izni/onayı olmadan borç alma, borç verme, kefil olma vb. durumlarda kişinin eşini kandırmasıdır. Bu durumda evlilikte güveni temelden sarsabilir ve evliliği sıkıntılı süreçlere sokabilir. Bu durum eşleri psikolojik, duygusal ve maddi olarak etkiler. Bundan dolayı evlilikte finansal aldatmayı ölçmek çok önemlidir. Bu araştırmanın amacı, “Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeği”ni geliştirmek , ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

• Çalışma Grubu

Araştırma evli olan 226’sı kadın, 85’i erkek toplam 311 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde 53 kişinin 23-28 yaş aralığında, 71 kişinin 29-34 yaş aralığında, 52 kişinin 35-39 yaş aralığında, 70 kişinin 40-45 yaş aralığında, 65 kişinin 45 yaş üzerinde olduğu görülmüştür. Katılımcıların 82’si lise ve altı, 179’u önlisans /lisans, 50’si lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğunu, 37’si düşük, 254’ü orta ve 20’si ise yüksek ekonomik gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

• Madde Havuzu

Evlilikte finansal aldatmayı ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler, gramer, anlaşılabilirlik ve evlilikte finansal aldatmanın duygusal, davranışsal ve tutumsal boyutlarını yansıması açısından incelenmiş ve 20 maddelik bir uygulama formu oluşturulmuştur.

• Ölçme Aracı

Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeği, 1 “Hiç katılmıyorum” ve 5 “Tamamen katılıyorum” şeklinde 5 dereceli Likert tipi bir ölçekle uygulanmaktadır. Ölçekte ters kodlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, evlilikte finansal aldatmanın daha yüksek olduğunu göstermektedir.

• İşlem

Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeği'nin madde analizi için madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi ile güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeği'nin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .32 ile .66 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlilik katsayısı ise .91 olarak hesaplanmıştır. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

Item-Total Statistics				
	Scale Mean ifItem Deleted	Scale Variance ifItem Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach'sAlpha if ItemDeleted
m 1	33,25	145,187	,500	,905
m 2	33,38	146,930	,517	,905
m 3	33,21	142,341	,634	,902
m 4	32,95	141,887	,500	,905
m 5	33,15	141,186	,629	,902
m 6	32,64	136,284	,658	,900
m 7	32,58	137,253	,597	,902
m 8	32,81	138,489	,589	,902
m 9	33,39	147,669	,478	,905
m 10	33,33	143,776	,558	,903
m 11	32,76	135,009	,639	,901
m 12	32,46	134,554	,596	,903
m 13	32,18	136,860	,532	,905
m 14	33,07	140,040	,627	,901
m 15	33,02	142,161	,573	,903
m 16	33,29	147,075	,449	,906
m 17	33,39	144,990	,593	,903
m 18	33,55	149,893	,482	,906
m 19	33,48	150,626	,324	,908
m 20	32,80	137,694	,629	,901

Yapı Geçerliği

Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, toplam varyansın %38'ini açıklayan, öz-değeri 7,568 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .38 ile .70 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .89 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix^a

Component Matrix ^a	
	Component
	1
m1	,570
m2	,580
m3	,695
m4	,563
m5	,678
m6	,703
m7	,646
m8	,637
m9	,531
m10	,617
m11	,680
m12	,640
m13	,582
m14	,684
m15	,622
m16	,500
m17	,663
m18	,554
m19	,377
m20	,680
Extraction Method: Principal Component Analysis.	
a. 1 component extracted.	

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeği, yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında, .30 ve daha yüksek olan maddelerin ölçülen özelliği iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının .32 ile .66 arasında sıralanması, madde-toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .91 olması, ölçeğin yüksek bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara dayanarak, Evlilikte Finansal Aldatma Ölçeğinin, psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji, hukuk gibi disiplinlerde kullanılacak, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ERGENLERDE YAŞAM BAĞLILIĞI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

LIFE ENGAGEMENT SCALE IN ADOLESCENTS: A STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Yasemin ATALAY

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0009-0006-6917-7869

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; “Ergenlerde Yaşam Bağlılığı” belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşayan 13-18 yaş arası, cinsiyet, eğitim düzeyi ve ekonomik gelire sahip 543 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 20 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlilik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı 30,459 ve iç tutarlılık katsayısı .88’dir. Araştırma sonucunda geliştirilen Ergenlerde Yaşam Bağlılığı Ölçeği’nin Türkiye’de yaşayan ergenlerin yaşam bağlılığı düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ergenlerde Yaşam Bağlılığı, Geçerlik, Güvenirlilik.*

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine “Life Engagement in Adolescents”. The sample of the study consists of 543 adolescents living in Turkey, with gender, education level and economic income. A 20-item item pool was created in line with the literature as a data collection tool and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed using the SPSS 25 program. Cronbach’s Alpha internal consistency reliability coefficient was used to assess its reliability. Exploratory factor analysis was performed for the construct validity of the scale. The total variance rate explained by the scale was found to be 30,459% and the internal consistency coefficient was found to be .88. As a result of the study, it was determined that the Life Engagement Scale is a valid and reliable measurement tool in determining the life engagement levels of adolescents living in Turkey.

Key Words: Life Engagement in Adolescents, Validity, Reliability.

GİRİŞ

Ergenlerde yaşam bağlılığı, ergenin hayatına anlam katan hedeflere, değerlere ve ilişkilere duyduğu bağlılığı ifade eder. Bu durum, ergenlerin zorluklarla başa çıkma, ruh sağlığını koruma ve özsaygı geliştirme yeteneklerini güçlendiren önemli bir faktördür. Bu nedenle ergenlerin yaşama bağlılıklarını ölçmek, değerlendirmek ve gereken önlemleri almak oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı, Ergenlerde Yaşam Bağlılığını Ölçeğini geliştirmek ve ölçeğin geçerliğini ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

Araştırma 13-18 yaş arası ergenlerde 480'i kız, 63'ü erkek 543 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların 73'ü demokratik, 121'i otoriter 300'ü koruyucu, 49'u ilgisiz ebeveyn tutumuna sahip bir ailede yetiştiğini belirtmiştir. Katılımcıların 47'si düşük gelirlili, 330'u orta gelirlili, 166'sı yüksek gelirlili bir aileye mensup olduğunu ifade etmiştir; 37'si düşük başarılı, 305'i orta başarılı, 201'i yüksek başarıya sahip olduğunu söylemiştir.

- **Madde Havuzu**

Ergenlerde Yaşam Bağlılığını ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, ergenlerde yaşam bağlılığının davranış, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açısından incelenip 20 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Ergenlerde Yaşam Bağlılığını Ölçeği 1 “Hiç katılmıyorum” ve 5 “Tamamen katılıyorum” şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar evliliğe yönelik algının olumlu olduğunu göstermektedir.

- **İşlem**

Ergenlerde Yaşam Bağlılığı Ölçeğinin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ergenlerde Yaşam Bağlılığı Ölçeğinin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

• Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .42 ile .57 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlilik katsayısı ise .88 olarak bulunmuştur. Bulgular Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Ergenlerde Yaşam Bağlılığı Ölçeği Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları					
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation		Cronbach's Alpha if Item Deleted
M1	71,4438	114,742	,424		,874
M2	71,4033	113,042	,473		,873
M3	71,6814	112,627	,448		,874
M4	71,4991	112,442	,482		,872
M5	71,6059	112,103	,449		,874
M6	71,4217	112,414	,511		,871
M7	71,1252	114,158	,425		,874
M8	71,3168	111,874	,543		,870
M9	71,3959	111,081	,562		,869
M10	71,4309	112,386	,491		,872
M11	71,4475	111,654	,565		,870
M12	71,3204	113,277	,455		,873
M13	71,2210	115,003	,401		,875
M14	71,5212	113,357	,437		,874
M15	71,3757	112,228	,522		,871
M16	71,3389	112,206	,543		,870
M17	71,2891	112,534	,545		,870
M18	71,0221	114,749	,441		,874
M19	71,0866	113,932	,462		,873
M20	71,2928	113,632	,451		,873

• Yapı Geçerliği

Ergenlerde Yaşam Bağlılığı Ölçeği’nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %30,459’unu açıklayan, öz-değeri 6,092 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .47 ile .63 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .88 olarak bulunmuştur. Bulgular Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2: Ergenlerde Yaşam Bağlılığı Ölçeği Faktör Yükleri

M1	,486
M2	,535
M3	,513
M4	,543
M5	,516
M6	,570
M7	,494
M8	,612
M9	,633
M10	,564
M11	,633
M12	,522
M13	,467
M14	,506
M15	,593
M16	,616
M17	,620
M18	,513
M19	,534
M20	,522

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .47 ile .63 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .88 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Ergenlerde Yaşam Bağlılığı Ölçeğinin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilir, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ROMANTİK İLİŞKİLERDE EBEVEYNLEŞME ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

PARENTALIZATION IN ROMANTIC RELATIONSHIPS SCALE: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Ayşenur SALTABAŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0009-0002-7736-2600

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; “Romantik İlişkilerde Ebeveynleşme”ye belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşayan farklı yaş, medeni hal ve ekonomik gelire sahip 203 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 20 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 21 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %31 ve iç tutarlık katsayısı .88’dir. Araştırma sonucunda geliştirilen Romantik İlişkilerde Ebeveynleşme Ölçeğinin Türkiye’de yaşayan çiftlerin ebeveynleşme düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Romantik ilişkilerde ebeveynleşme, Ölçek, Geçerlilik*

Abstract

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to assess "Parentalization in romantic relationship." The sample of the research consists of 203 individuals with diverse ages, marital statuses, and economic backgrounds living in Turkey. A 20-item pool was created based on the literature, and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed using SPSS 21 software. The Cronbach’s Alpha internal consistency reliability coefficient was used to evaluate reliability. Exploratory factor

analysis was performed to assess the construct validity of the scale. The total variance explained by the scale is 31% and the internal consistency coefficient is .88. The study concluded that the Parentalization in Romantic Relationship Scale is a valid and reliable measurement tool for assessing the burnout levels of mothers living in Turkey.

Keywords: Parentalization in romantic relationship, *Scale, Validity*

GİRİŞ

Geçmişten günümüze ilişkilerde roller, psikoloji biliminin ilgi alanına girmiştir. Partnerlerden biri ya da ikisi ilişkide çocuk, yetişkin ve ebeveyn rollerini benimseyebilir. İstendik olan elbette yetişkin rollerin ağırlıklı olmasıdır ancak bazen partnerlerden birinin ebeveyn rollerini benimsemesi hiç de uzak bir ihtimal değildir. Romantik ilişkilerde ebeveynleşme ilişkilerdeki eşitlik pozisyonunu zedeler ve karşılıklı iki yetişkin modundan ebeveyn çocuk moduna sokar, bu durum romantik ilişkilerde saygı ve sağlıklı iletişimi olumsuz etkiler. Bu nedenle, ilişkide ebeveynleşme olup olmadığını ve ebeveynleşme varsa bunun düzeyini belirleyebilmek adına bir ölçek geliştirmek önemlidir. ‘Romantik İlişkilerde Ebeveynleşme Ölçeği’ni geliştirmek ve bunun geçerliğini ve güvenilirliğini incelemek bu araştırmanın amacıdır.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

Araştırma, 17 yaş ve üzerinde olan toplam 203 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde, 19 kişinin 17-25 yaş aralığında, 165 kişinin 25-45 yaş aralığında ve 19 kişinin 45 yaşından büyük olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan 203 kişinin 163’ü kadın, 40’ı erkektir. Katılımcılardan 157 kişi evli, 11 kişi nişanlı ve 35 kişi ilişkisi var olarak görülmüştür. Katılımcıların ilişki süreleri incelendiğinde, 74 kişinin 0-5 yıl, 52 kişinin 6-10 yıl, 41 kişinin 11-15 yıl, 36 kişinin ise 16 yıl ve üzerinde evli olduğu görülmüştür. Katılımcıların gelir düzeyleri incelendiğinde, 16’sının düşük, 174’ünün orta ve 13’ünün ise yüksek ekonomik gelire sahip olduğu belirtilmiştir. Eğitim durumları değerlendirildiğinde ise, 9 kişinin ilköğretim, 31 kişinin lise, 117 kişinin lisans ve 46 kişinin lisansüstü eğitim düzeyinde olduğu görülmüştür.

- **Madde Havuzu**

Romantik ilişkilerde ebeveynleşmeyi ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve romantik ilişkilerde

ebeveynleşmenin duygusal, davranışsal ve tutumsal boyutlarını yansıtması açısından incelenmiş ve 20 maddelik bir uygulama formu oluşturulmuştur.

- **Ölçme Aracı**

Romantik İlişkilerde Ebeveynleşme Ölçeği 1 “hiç katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, romantik ilişkilerde ebeveynleşmenin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Romantik İlişkilerde Ebeveynleşme Ölçeği’nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açılımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 21 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının .30 ile .65 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ise .88 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: *Romantik İlişkilerde Ebeveynleşme Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları*

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
M1	50,2364532	136,716	,426	,876
M2	51,2561576	137,865	,474	,875
M3	49,9064039	139,471	,353	,878
M4	51,2709360	137,080	,494	,874
M5	50,5221675	138,350	,373	,878
M6	50,4482759	137,724	,387	,877

M7	50,4482759	134,466	,548	,872
M8	51,1970443	135,040	,515	,873
M9	49,5665025	137,970	,492	,874
M10	50,2660099	134,206	,480	,874
M11	50,1625616	137,523	,329	,880
M12	50,3940887	133,072	,495	,874
M13	50,1724138	132,995	,580	,871
M14	49,7881773	136,594	,505	,874
M15	51,3349754	141,293	,299	,880
M16	50,2758621	133,280	,588	,871
M17	50,9704433	130,940	,649	,868
M18	50,6995074	131,003	,575	,871
M19	50,9261084	132,396	,630	,869
M20	51,4630542	135,834	,558	,872

• Yapı Geçerliği

Yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %31'ini açıklayan, öz-değeri 6.32 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .35 ile .72 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Romantik İlişkilerde Ebeveynleşme Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix ^a	
	Component
	1
M1	,483
M2	,544
M3	,419
M4	,561
M5	,442

M6	,448
M7	,612
M8	,589
M9	,552
M10	,543
M11	,385
M12	,570
M13	,636
M14	,573
M15	,347
M16	,652
M17	,722
M18	,654
M19	,690
M20	,638
Extraction Method: Principal Component Analysis.	
a. 1 components extracted.	

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgular, ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında, .30 ve üzerindeki değerlerin maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi düzeyde ayırt edebildiğini ifade ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının .30 ile .65 arasında değişmesi, bu katsayıların yeterli düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .88 olması, ölçeğin güvenilirlik düzeyinin oldukça yeterli olduğunu göstermektedir. Bu bulgular ışığında, Romantik İlişkilerde Ebeveynleşme Ölçeği'nin psikoloji ve aile danışmanlığı gibi disiplinlerde kullanılacak, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı* (6. baskı). Pegem Akademi.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

MERHAMET YORGUNLUĞU KAVRAMININ GÖRSEL HİKÂYE ANLATICILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. Nadir BUÇAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

- 0000-0002-1390-5883

ÖZET

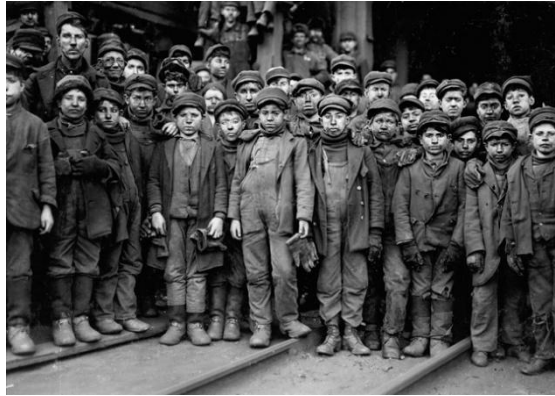
Sosyal belgesel fotoğraf yaklaşımı, bir görsel hikâye anlatım yöntemi olarak, alımlayıcıda sempati oluşturmak; acıma, merhamet ve şefkat gibi duygulanımlara yol açarak toplumsal sorunlar hakkında bilinç yaratmak ve bir tartışma başlatarak değişimin katalizörü olmak gibi amaçlara sahiptir. Tarihsel süreçte Lewis Hine, Jacob Riis, Dorothea Lange ve Eugene Smith gibi görsel hikâye anlatıcıları ve sosyal belgeselciler, fotoğrafik medyumun ikna etme ve inandırma yönündeki kapasitesinden yararlanarak alt sosyal sınıfların çeşitli projelerle reforme edilmeleri yönünde çalışmışlar ve sosyal değişimin gerçekleşebilmesi için vicdanları harekete geçirmeyi amaçlayan bir görsel retorik inşa etmişlerdir. Bunun sonucunda, 19. ve 20. yüzyıllarda sosyal belgesel fotoğrafçıların savaşımlara, göçlere, açlık ve sefalete, insan hakları ihlallerine ve çevresel felaketlere olan tanıklıkları kamuoyunu harekete geçirmiş ve fotoğrafik medyumun işlevsel bir aygıt olarak kullanılabilmesi kanıtlanmıştır. Fakat, 19. ve 20. yüzyıl izleyici ve alımlayıcısı ile günümüz izleyici ve alımlayıcısı birbirinden farklıdır. Ayrıca, geleneksel medyanın yerini ağlarla işlerlik kazanan sosyal platformlar ve yeni medya almıştır. Ağlar sayesinde savaş, politik şiddet, göç, açlık ve sefalet imgeleri kısa süre içerisinde dolaşıma girerek milyonlarca izleyici ile buluşmakta ve bu tür imgelerin yoğun bir biçimde kullanımı merhamet yorgunluğu ve kayıtsızlık gibi sorunlara yol açmaktadır. Sefalet manzaralarının fotoğrafik temsiline yoğun bir biçimde maruz kalmanın izleyici üzerindeki olumsuz bir etkisi olan merhamet yorgunluğu, beraberinde kayıtsızlık ve teslimiyeti getirmekte, bu durum görsel hikâye anlatıcılarının yeni anlatım yöntemleri geliştirmelerine ve yapay zekâ destekli yeni teknolojileri görsel hikâye anlatıcılığının bir parçası haline getirmelerine yol açmaktadır. Bu isimlerden biri olan Michael Christopher Brown, “90 Mil” adını verdiği yapay zekâ destekli görsel hikâye serisinde Kübalı mültecilerin Havana’dan Florida kıyılarına uzanan tehlikeli yolculuklarını yapay zekâ uygulamaları yardımıyla betimlemiş ve görsel hikâye anlatıcılığına ilişkin yeni olanakların kapısını aralamıştır. Yapay zekâ uygulamaları; hem fotoğrafçıların erişim imkânlarının bulunmadığı, geleneksel fotoğrafik yöntemlerle betimlenemeyecek konuların ele alınmasında hem de merhamet yorgunluğu ve kayıtsızlığın görsel hikâye anlatıcılığı üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesinde yeni bir metodoloji sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Merhamet Yorgunluğu, Görsel Hikâye Anlatıcılığı, Yapay Zekâ, Michael Christopher Brown, 90 Mil.

1. BİR GÖRSEL HİKÂYE ANLATICILIĞI OLARAK BELGESEL FOTOĞRAF

Toplumsal mesaj kaygısı taşıyan ve çoğunlukla genel bir toplumsal öneme sahip olan sosyal belgesel fotoğraf yaklaşımı, belli bir konunun bir dizi fotoğrafla anlatıldığı, uzun süreli ve derinlikli görsel hikâye anlatım yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal konuların tıpkı bir sosyolojik araştırma gibi ele alındığı bu hikâye anlatım yönteminde, temel konular savaşlar, göçler, insan hakları ihlalleri, sokaklar, caddeler, işçiler ve çevresel felaketlerdir ve temel amaç sorunların düzeltilmesi, bu sorunlar hakkında toplumsal bilinç yaratılması, sempati ve merhamet uyandırmaktır. Sosyal belgesel fotoğrafçı Ken Light (2006, s. 14), bu fotoğraf pratiğini, “zorlayıcı ve inandırıcı gerçeklerle yüzleştirerek, izleyicisini, anlamaya, sempati duymaya ve kimi zaman da eyleme geçmeye ikna eden derinlikli fotoğraflar” olarak tanımlar.

Alt sosyal sınıfların içinde bulunduğu zorlu koşullar hakkında üst sosyal sınıflara bilgi taşıyan ve bir tür merhamet çağrısında bulunan sosyal belgeleri yaklaşımın ilk örnekleriyle Amerika Birleşik Devletleri’nde “Reform Çağı” ya da “İlerleme Dönemi” olarak adlandırılan zaman diliminde karşılaşıyoruz. 1890 ile 1920 yılları arasında gerçekleşen İlerleme Dönemi, toplumsal gelişme ve ilerlemeye duyulan inançla karakterizedir ve Amerikan sosyo-ekonomik yaşamında reform ve devrimlerle kendini göstermiştir. İlerleme Dönemi’nde Jacob Riis ve Lewis Hine gibi öncü isimler, fotoğrafın toplumsal amaçlarla kullanımının ilk örneklerini vermişler ve mekanik bir yeniden üretim aygıtı olarak fotoğrafik medyumu sosyal değişim yönünde kullanmışlardır. Yazılı belgelerin yeterince inandırıcı olmadığını, bu nedenle fotoğrafik medyumun ikna etme ve sempati oluşturma işlevinden yararlanması gerektiğini düşünen Riis ve Hine, alt sosyal sınıfların, göçmenlerin ve çocuk işçilerin olumsuz sosyal koşullarının düzeltilmesi için çalışmışlardır. Ulusal Çocuk Emegi Komitesi başta olmak üzere, çeşitli reformist toplumsal organizasyonlarla birlikte hareket eden ilk sosyal belgecilerden Hine, madenlerde, fabrikalarda, tarlalarda ve sokaklarda çalıştırılan çocuk yaştaki işçilerin koşullarına fotoğrafik görünürlük kazandırarak (Görsel 1), çocuk emeğinin sömürülmesine karşı yasal önlemlerin gündeme alınmasını sağlamıştır. İlerleme Dönemi’nin bir diğer önemli ismi olan Riis ise, *Öteki Yarı Nasıl Yaşıyor* adını verdiği fotoğraf serisinde, New York’un arka sokaklarında yaşayan göçmenlerin sağlıksız yaşam koşullarına fotoğrafik görünürlük kazandırmıştır (Görsel 2). Kendisi de Danimarkalı bir göçmen olan Riis’in çabaları yönetici sınıfı harekete geçirmiş ve sağlıksız koşullar reforme edilerek sosyal değişim sağlanmıştır.

Görsel 1. Lewis Hine, “Çocuk İşçiler” Serisinden.

Görsel 2. Jacob Riis, “Öteki Yarı Nasıl Yaşıyor” Serisinden.

Riis ve Hine, İlerleme Dönemi'nin fotoğraf alanındaki temsilcileri olarak sosyal belgeci fotoğraf yaklaşımının kurumsallaşarak geleneğe dönüşmesini sağlamışlardır. Kameranın bir eğlence ve serbest zaman aygıtı olmasının yanı sıra, sosyal değişim ve reformlar söz konusu olduğunda işlevsel olarak kullanılabileceğini kanıtlamışlar ve kendilerinden sonra gelen kuşağı da derinden etkilemişlerdir. ABD’de 1930’lu yıllara gelindiğinde ise, fotoğrafik medyum siyasi otoritenin de ilgi alanına girmiş, Yeni Düzen (New Deal) adlı reform politikalarının bir parçasını da fotoğrafik projeler oluşturmuştu. Amerikan siyasi otoritesi, göçmen krizi ve çocuk işçi sömürsünün ardından, çok daha kapsamlı bir sorunla yani Büyük Buhran ile de mücadele etmek zorundaydı. İlerleme Dönemi’nde çocuk yaştaki işçilerin ve göçmenlerin içinde buldukları zorlu koşullara görünürlük kazandıran fotoğraf pratiği, 1929 ekonomik krizinin yol açtığı Büyük Buhran’ın tarım kesimi üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin belgelenmesinde de işe koşulabilirdi. Yeni Düzen döneminde de alt sınıfların olumsuz yaşam koşullarının iyileştirilmesinde fotoğraf pratiğinden yararlanılmıştı. Çiftlik Güvenlik İdaresi (Farm Security Administration – FSA) adlı uzun soluklu fotoğraf projesi, siyasi otorite tarafından işe alınan bir dizi fotoğrafçı tarafından gerçekleştirilmişti (Buçan, 2020, s. 16).

1935-1943 yılları arasında kapsayan FSA adlı uzun süreli belgeleme çalışması, Büyük Buhran’dan, kum fırtınaları ve kuraklıktan en fazla etkilenen kesim olan ortakçıların ve tarım işçilerinin olumsuz yaşam koşullarına görünürlük sağlamak ve bu koşullar hakkında kamuoyu oluşturarak sosyal değişimi gerçekleştirmek amacındaydı (Buçan, 2023, s. 303). FSA fotoğrafçılarından biri olan Dorothea Lange, sefalet içindeki bir anne ve çocuklarını yaşadıkları çadırda fotoğraflamış ve “Göçmen Anne” adını alan bu çalışma Büyük Buhran’ın önemli bir simgesine dönüşmüştür (Görsel 3). Lange, “Göçmen Anne” adlı imge yapılandırmasında, annelik olgusunun içerdiği merhamet, şefkat ve acıma gibi tüm yan anlamları kodlamış ve bu sayede alımlayıcıda merhamet ve acıma duygularına yol açmak ve sempati yaratmak amacıyla olmuştur. Fotoğrafın yayınlanmasının ardından göçmen kamplarına gıda yardımları ulaştırılmış, gazeteler “yorgun, hasta, açlıktan bir deri bir kemik kalmış 2.500 erkek, kadın ve çocuk, haftalarca acı çektikten sonra bir devlet fotoğrafçısının tesadüfi ziyaretiyle kurtarıldı” şeklindeki bir manşeti sayfalarına taşımıştır. Gazeteler tarafından bir devlet fotoğrafçısı olarak takdim edilen Lange, göçmen kamplarındaki insanları kamerası aracılığıyla bir bakıma kurtarmıştı (Taylor, 1988, s. 355-57). “Göçmen Anne” adlı çalışma, minör de olsa bir sosyal

değişime yol açması nedeniyle günümüzde sosyal belgesel fotoğrafın örneklendiği çalışmalardan biri olarak kabul görmektedir:

“Lange, annelik olgusunu ve Hıristiyanlık geleneklerindeki anlamlarını, sempatiye yönelik bir görsel retorik inşa etmek için FSA kariyeri boyunca pek çok kez kullandı. *Göçmen Anne* adlı çalışmayı ayıksız kılan niteliklerden biri de Hıristiyan inancını ve geleneklerini çağrıştıran sembolik anlamlarla yüklü olmasıdır. Madonna resim ve heykellerinin yani yas içindeki Meryem ve kucağındaki İsa biçimindeki Hıristiyan ikonografisinin izlerinin görülebileceği bu çalışma, Batı sanatında sıklıkla karşımıza çıkan anne ve çocuk temasına sahiptir. Bu çalışmada, çocuklar masumiyeti ve kırılganlığı, anne ise şefkat ve merhameti simgeler. Göçmen kadın Thompson, tıpkı Hıristiyan ikonografisinde betimlenen Meryem gibi yalnızdır. Thompson’ın evli olup olmadığına ya da bir hayat arkadaşının var olup olmadığına dair yazılı ya da görsel bir bilgi yoktur. Çocukların avladığı kuşlarla beslenmeleri, yiyecek bulma sorumluluğunun çocuklarda olması, göçmen kadının dul, yalnız ya da terkedilmiş olduğuna işaret eder. Bu durum, göçmen kadını tıpkı Meryem gibi kutsal bir figüre dönüştürür ve böylece izleyicinin özdeşleşmesi daha da kolaylaşır. Baba ve koca figürüne rastlamayışımız, göçmen kadın ve çocuklarının yalnız, yardıma muhtaç ve savunmasız olduklarına yönelik geleneksel algıyı güçlendirir” (Buçan, 2023, s. 326).

Görsel 3. Dorothea Lange, “Göçmen Anne”.

1970’li yıllara gelindiğinde ise sosyal belgesel fotoğrafın ilgi alanlarının başında savaşlar ve çevresel felaketler geliyordu. Vietnam Savaşı sırasında ikonik fotoğraflara imza atan Eddie Adams, Malcolm Browne, Larry Burrows ve Nick Ut gibi isimler, savaşı sona erdirecek denli önemli bir değişime yol açmışlar, savaş fotoğrafçısı Robert Capa ile başlayan olaya yakın olma geleneğini bir bakıma zirveye taşımışlardır. Nick Ut’un napalm bombasından kaçan çocukları gösteren fotoğrafı, Eddie Adams’ın Vietkonglu bir gencin başından vurulma anını tam da gerçekleştiği anda ölümsüzleştirmesi ve Malcolm Browne’in sokak ortasında kendini ateşe veren bir keşişi fotoğraflaması, hafızalara kazınan görüntülerden bazılarıdır. Bu fotoğrafçılar, ABD’nin Vietnam’da silah zoruyla gerçekleştirmeye çalıştığı modernleşirmenin en önemli görsel tanıklarıdır.

Eugene Smith ise, 1970’li yıllarda Japonya’da zehirli cıva atıklarını denize döken ve insanların *Minamata* adlı hastalığa yakalanmalarına yol açan fabrikanın neden olduğu insani ve çevresel

yıkımın en önemli görsel tanığıydı. Japonya'nın Batı ile olan modernleşme rekabetinde öncü bir rol üstlenen Chisso adlı petrokimya işletmesinin yol açtığı yıkımı "endüstriyel soykırım" olarak niteleyen Smith (1975, s. 33), Minamata halkının hak arama mücadelesinin yanında yer alarak, sosyal belgesel fotoğraf yaklaşımının en önemli çalışmalarından birine imza atmıştır. *Tomoko'nun Banyosu* adlı çalışma (Görsel 4), tıpkı Lange'nin *Göçmen Anne* adlı çalışması gibi, kucağındaki bebeğiyle yas tutan Madonna resimlerini çağırıştırır. Bu çalışmada da annelik olgusunun içerdiği merhamet ve şefkate ilişkin tüm yan anlamlar kodlanarak imge yapılandırılmıştır.

Görsel 4. Eugene Smith, "Tomoko'nun Banyosu".

2. MERHAMET YORGUNLUĞU VE FOTOĞRAF

1970'li yıllar, görsel hikâye anlatıcılığı ve sosyal belgesel fotoğraf pratiğindeki gelişmeler kadar fotoğraf eleştirisinin de gelişme gösterdiği yıllar olmuştur. Kültür eleştirmeni Susan Sontag'ın yazmış olduğu *Fotoğraf Üzerine* adlı çalışma, fotoğraf eleştirisinde bir dönüm noktası olarak kabul görmüş ve o güne değin yanıtlanmayan pek çok soruya açıklık kazandırmıştır. Fotoğraf pratiğinin politik ve etik değerini sorunsallaştıran Sontag, fotoğrafı bir kültür endüstrisi olarak kabul etmesinin yanı sıra, fotoğraf ve merhamet yorgunluğu ilişkisi üzerine düşünen ilk eleştirmenlerden biri olmuştur. İzleyici ya da alımlayıcıların artık bir merhamet yorgunluğu⁴ içerisinde bulunduğu tezini savunan Sontag, alımlayıcıların açlık, sefalet, sömürü, savaş, insan hakları ihlalleri ve politik şiddet imgelerine gösterebilecekleri tepkinin niteliğinin bu tür imgelere maruz kalma sıklığına göre değişkenlik gösterebileceğini vurgular. Daha önce hiç görülmemiş yeni bir şeyi temsil ettikleri sürece fotoğrafların alımlayıcıyı şoka uğratabileceğini savunan Sontag, sefalet manzaralarına giderek artan aşinalığın ise etkiyi azalttığını öne sürer. Sontag'a göre, belgesel fotoğrafçı Don McCullin'in Biafralıları dair açlık ve sefalet manzaralarını betimleyen fotoğrafları, bazı alımlayıcılar için Werner Bischof'un 1950'li yılların açlık içerisindeki Hintli fotoğraflarından daha az sempati ve kamuoyu oluşturmuş; 1973'te ise, Güney Sahra'da açlıktan ölmek üzere olan Tuareg kabilesini gösteren fotoğraflar pek çok alımlayıcı için artık birer klişe haline gelmiştir (Sontag, 2011, s. 23-24). Sontag, acı ve ıstırap olaylarını temsil eden görüntülere defalarca maruz kalmanın o olayı giderek daha az gerçek hale getirdiğini, gerçeklik üzerinde aşındırıcı bir etkiye yol açabileceğini savunur:

⁴ *Oxford İngilizce Sözlüğü*'ne göre, merhamet yorgunluğu, "başkalarının acılarına veya onlar adına hareket eden hayır kurumlarına karşı ilgisizlik veya kayıtsızlık" gibi anlamlara gelen bir kavramdır (<https://shorturl.at/dwxXR>).

“İstirap çekmek bir şeydir, o ıstırapın -bilinci ve şefkat duyma yeteneğini arttırması gerekmeden- fotoğraf görüntüleriyle yaşamak başka bir şey. Hatta o görüntülerin varlığını bilmek, sözünü ettiğimiz türden yetileri bozabilir de. Öylesi görüntülere bir kez baktıktan sonra, daha fazlasını -sonra daha da fazlasını- görmenin yolu da açılmış olur. O görüntüler insanı olduğu yere mıhlar. O görüntüler insanı uyuşturur. Fotoğrafiara bakarak öğrenilmiş bir olay, o fotoğrafların hiç görülmediği bir duruma göre kesinlikle daha gerçek bir şekle bürünür -bu noktada aklınıza Vietnam Savaşı'nı getirin. (Karşı bir örnek olarak da, elimizde tek bir fotoğrafı bile bulunmayan Gulag Takımadaları'nı hayal edebilirsiniz.) Ancak bu görüntülere tekrar tekrar maruz kaldıktan sonra da aynı olayın giderek daha az gerçek haline geldiğini unutmamakta fayda vardır” (Sontag, 2011, s. 25).

Sontag'ın fotoğraf ve merhamet yorgunluğu ilişkisine dair temel savı, vahşet anlarına tanıklıklarıyla bilinen fotojurnalist ve belgesel fotoğrafçıların ürettikleri görüntülere bakmanın yol açtığı şok duygusunun birkaç tekrardan sonra giderek yok olacağı yönündedir. Dünyanın dört bir yanındaki adaletsizlik ve sefalet manzaraları, izleyici ve alımlayıcıyı vahşetle aşına hale getirmiş, dehşet verici olanı daha da sıradanlaştırmıştır. Korkunç ve dehşetengiz olana karşı gelişen aşinalık, yabancılaşmaya yol açmakta, gerçek hayatta gösterebileceğimiz tepkinin imkânını ortadan kaldırmaktadır. Nazi soykırımına uğrayan insanları gösteren ilk fotoğraflar açığa çıktığında, bu görüntüler izleyici için sıra dışı bir niteliğe sahipti, fakat aradan otuz yıl geçtikten sonra bu tür görüntülere karşı bir doygunluk seviyesine varılmış olabilir. Bu nenenle, Sontag'a göre (2011, s. 26, 50), fotojurnalizm ve belgesel fotoğrafçılık geleneği, “bilinci ve vicdanı uyandırdığı kadar çok onu öldürmeye de katkıda bulunmuştur”.

3. MERHAMET YORGUNLUĞU VE MICHAEL C. BROWN'UN YAPAY ZEKÂ PROJESİ “90 MİL”

Merhamet yorgunluğu kavramı bağlamında fotoğraf pratiğine yönelik geliştirilen eleştiriler, günümüzde fotoğraf sanatçılarının görsel hikâye anlatıcılığında yeni metodolojiler geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu sanatçılardan biri olan Michael Christopher Brown, geleneksel belgesel fotoğrafçılıktaki kariyerine rağmen, alımlayıcıların merhamet yorgunluğu içerisinde bulunduğu gerekçesiyle, *90 Mil* adını verdiği post-fotoğraf ve yapay zekâ röportaj illüstrasyonu projesinde, Kübalı göçmenlerin Havana'dan ABD'nin Florida kıyılarına uzanan 90 millik tehlikeli deniz yolculuklarını ve bunlara yol açan tarihsel olayları yapay zekâ uygulamaları yardımıyla betimlemiş ve görsel hikâye anlatıcılığına ilişkin yeni olanakların kapısını aralamıştır. Brown, bu yapay zekâ serisinin adı olan “90 Mil” ile, Havana'yı Florida'dan ayıran 90 mil uzunluğundaki deniz mesafesine göndermede bulunur. Brown, bu projesinde, geleneksel fotoğrafik yöntemlerle belgelemenin olanaksız olduğu bir konuyu yapay zekâ sayesinde görselleştirir. Gerçek mekânlara bir fotoğrafçı olarak erişim sorununun yanı sıra, mağdurların mahremiyetlerine saygı duyulması gerekliliği ve tarihsel süreci betimleme kaygısı nesnel bir gözlemci gibi davranmadan konuyu ele almasına yol açar. Geçmişte yaşanmış olayları, örneğin Domuzlar Körfezi Çıkarması ve Küba Füze Krizi'nin ardından gelişen olayları geleneksel yöntemlerle fotoğraflamak ya da görselleştirmek mümkün olmadığından, yapay zekânın kurgusal dilinden yararlanmak durumunda kalan Brown, bu sayede sadece şimdiyi değil geçmiş, bugün ve gelecek hakkında yani bütün bir tarihsel süreç hakkında görsel açıklama sunar. Örneğin, Brown bu proje için, 1994 yılında denize açılan “13 de Marzo” römorkörünün batışının ardından ölen 41 Kübalının göçünü görsel olarak yeniden canlandırmıştır (Görsel 5).

Görsel 5. Michael Christopher Brown, “90 Mil” Serisinden.

Sahaya erişimin olanaksızlığı, gözlemlenemeyecek bir toplumsal sorun olması, Kübalı göçmenlerin can güvenliği nedeniyle kimliklerinin gizli tutulması gerekliliği ve alımlayıcıların merhamet yorgunluğu içerisinde bulunduğu tezi, Brown’u farklı ve yeni bir yöntemle konuyu ele almasına yol açar:

"Filmler de tarihi olayları kurgusal bir anlatımla keşfediyor. The New York Times'ın kapağında Florida'ya bir sal üzerinde gelen Kübalıların fotoğrafı doğal olarak dikkat çekecektir. Ancak ertesi sabah bu görüntü unutulabilir çünkü bu tür resimleri onlarca yıldır görüyoruz. Ancak hikâyeleri yeni yollarla yaratırsak ve tabii ki metodolojimizde net olursak, insanların hikâyeyi yeni bir şekilde görmelerine ve yeni bir iletişim başlatmalarına yardımcı olabiliriz" (Terranova, 2023).

1959 yılında gerçekleşen Küba Devrimi’nden kısa bir süre sonra yaşanan Domuzlar Körfezi Çıkarması ve Küba Füze Krizi gibi olayların ardından her yıl binlerce Kübalı Havana’yı Florida’dan ayıran 90 millik okyanusu kaçak yollarla geçmeye çalışmaktadır. 2022 ve 2023 yıllarında ise Küba, gıda ve ilaç kıtlığı, ekonomik kriz ve yüksek enflasyon nedeniyle 1980’li yıllardan bu yana en büyük göçünü yaşamış ve yarım milyon Kübalı ülkeden kaçmıştır. Brown’un yapay zekâ projesi, Domuzlar Körfezi Çıkarması ve Küba Füze Krizi gibi tarihi olaylarla başlamakta (Görsel 6 ve 7) ve günümüze kadar olan süreç yapay zekâ aracılığıyla betimlenmektedir. Havana’dan Florida kıyılarına uzanan göç serüvenlerini, ABD’de geçirdiği çocukluk yıllarında gazete ve televizyonlardan öğrenen Brown, bu projeyi oluşturan imgelerin hayal ürünü olmadığını, gerçek hikâyelere dayandığını, hayatı boyunca bu göç hikâyelerine maruz kaldığını, Kübalılarla yaptığı görüşmelerden ve çevrimiçi araştırma ve belgelerden yararlandığını, kısacası gerçeğin ipuçlarını toplayarak yapay zekâ istem ve komutlarını (prompt) oluşturduğunu belirtir. Brown’un da vurguladığı gibi, bu görüntüler gerçek değildir; fakat kurgusal bir doğruluk ve hakikat içermektedir (Brown, t.y.).

Görsel 6. Michael Christopher Brown, “90 Mil” Serisinden.

Görsel 7. Michael Christopher Brown, “90 Mil” Serisinden.

4. SONUÇ

Sadece şimdiki değil de süreci betimlemek ve göstermek isteyen sanatçılar, yeni teknolojilerin sunduğu olanakları sonuna kadar araştırıyorlar. Bugün, Henri Cartier-Bresson'un ünlü "karar anı" yaklaşımının yanı sıra geçmiş, şimdi ve geleceğe dair bir vizyon ortaya koymaya çalışan süreç algısı da söz konusudur. Michael Christopher Brown gibi görsel hikâye anlatıcıları, süreci gösterebilmek, diğer bir deyişle geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağlantı kurabilmek için yeni anlatım olanaklarını araştırmakta ve konvansiyonel medyumun sınırlarını aşmanın gerekliliği üzerine kafa yormaktadır.

Nesnellik düşüncesi başta olmak üzere haberciliğin etik sınırlarını aştığı yönündeki eleştirilerin aksine, Brown etik sınırları ihlâl etmemekte, daha etik olarak kabul edilebilecek bir yöntemle konuyu ele almaya çalışmaktadır. Habercilik etiğinin önemli bir parçası olan nesnellik, postmodern teoride de vurgulandığı gibi, dilin keyfi ve öznel bir süreç olması nedeniyle mümkün olmamakta, dolayısıyla her gösterge kodlanmış yani yapılandırılmış bir mesaj olmaktadır. "Işığın yazısı" ya da "doğanın kalemi" olarak nitelendirilen fotoğrafik imge, gerçekte ışığın yazısı ya da doğanın kalemi olmaktan çok, yazarın/öznenin yazısı ya da kalemi olagelmıştır. Diğer bir deyişle, mekanik bir aygıt tarafından üretilse de bu imgeler nesnel değil, keyfi ve öznel bir seçimin sonucudur. Nesnel bir yaklaşımla "doğrudan" fotoğraflamak yerine yapay zekânın imkânlarından yararlanması, Brown'un vöyörizm, turizm, pornografi ve kariyerizm gibi eleştirel konuları da dikkate aldığını gösterir. Ayrıca, nesnellik düşüncesi fotoğrafçıyı kısıtlayıp dar bir çerçeve içinde gerçeği ele almasına yol açmaktadır. Fotoğrafta nesnellik düşüncesi, diğer bir deyişle zaman-mekân sınırları dahilinde salt *şimdi* ve *burada* olanı vizörden görüldüğü kadarıyla betimlemek, epistemolojik yetersizliklerin temel kaynağı olmakta, tarihsel devinimi bilgilenme sürecinin dışına itmektir. Diğer bir deyişle, hikâye anlatımını sınırlandırmakta, ifade potansiyelini baskılamaktadır. Brown, Küba'daki göçmenlik olgusunu şimdinin sınırları içinde ya da anı gösterme kaygısıyla değil, bir toplumun tarihsel devinimi içinde ele almıştır.

Yapay zekâ görsel hikâye anlatıcılığı, geleneksel yöntemlerle fotoğraflanamayacak, erişim imkânının bulunmadığı, gözlemlenemeyecek konuların betimlenmesinde, mağdurların can güvenliğinin tehlikeye girebileceği durumlarda ve özellikle de merhamet yorgunluğunun olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılıp izleyicinin dikkatini yeni bir biçimde çekmede etkili olma potansiyeline sahiptir. Sadece şimdinin değil, farklı zaman katmanlarının varlığı *90 Mil* adlı projeye yeni gerçeklik düzeyleri kazandırmıştır. Geleneksel fotoğrafçılığın geri dönüşsüz zaman algısının aksine, Brown, zamanı geriye sararak projenin aktarabileceği anlamları zenginleştirmiştir. Yapay zekâ, geleneksel fotoğrafik yöntemlerle anlatılamayacak hikâyelerin betimlenmesinde bizlere önemli bir fırsat sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Brown, M. C., (t.y.) <https://michaelchristopherbrown.com/90miles> (Erişim tarihi: 26.12.2024)

Buçan, N., Çiftlik Güvenlik İdaresi'ni Eleştirel Teori ve Kültür Endrüstrisi Kavramı Işığında Yeniden Düşünmek, Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 8 (3). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3332613> (Erişim tarihi: 25.12.2024)

Buçan, N., *Post Belgesel Fotoğraf: Belgesel Fotoğrafın Değişen Sınırları*, Espas Yayınları, İstanbul, 2020.

Light, K., *Belgesel Fotoğrafçılık Üzerine*, Çev. Merter Oral, Toplumbilim, Mart, 19, 2006.

Oxford English Dictionary, (t.y), <https://shorturl.at/dwxXR> (Erişim tarihi: 26.12.2024)

Smith, W. E., & Aileen M. Smith, *Minamata*, Alskog-Sensorium Book, New York, 1975.

Sontag, S., *Fotoğraf Üzerine*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011.

Taylor, P., “*Migrant Mother: 1936*”, Vicki Goldbelg (Ed.), *Photography in Print* içinde (ss. 355-357), University of New Mexico Press, Albuquerque, 1988.

Terranova, A., (2023) AI ontwricht nu ook de fotojournalistiek: ‘Iedereen kan tegenwoordig zonder camera fotorealistische reportages maken’, <https://shorturl.at/nlvmr> (Erişim tarihi: 27.12.2024)

DİJİTAL MEDYADA ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK TEKNOLOJİSİNİN KULLANIMI

Birgül ÖZGÜL EREN

Fırat Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-5765-2179

ÖZET

Bilgi çağının hızla ilerlemesiyle birlikte, teknoloji de durmaksızın evrilmekte ve dijital medya aracılığıyla yenilikçi metodlar ile insan hayatını dönüştüren yeni trendler belirmektedir. Bu süreçte, dünya düzenine özgün perspektifler kazandıran teknolojik ilerlemeler, Artırılmış Gerçeklik adı verilen yeni bir fenomenin çeşitli sektörlerde kullanımını yaygınlaştırmıştır. Gerçek dünya ile sanal imajların entegrasyonunu sağlayarak, her iki dünya arasında anlık bir etkileşim kurabilen Artırılmış Gerçeklik teknolojisi, son zamanlarda sağlık, eğitim, havacılık, savunma, mimarlık, pazarlama, yayıncılık, turizm, gayrimenkul, otomobil, müze işletmeciliği, reklamcılık, eğlence ve dijital oyun endüstrilerinde teknolojik dönüşümle paralel bir şekilde entegre edilmeye başlanmıştır. Artırılmış gerçeklik, teknolojinin gelişimiyle birlikte sadece bireylerin günlük yaşamlarını değil, aynı zamanda kurumların ve sektörlerin çalışma biçimlerini de dönüştürmüştür. Eğitim, sağlık ve kültürel alanlardaki etkileri, bu teknolojinin insan yaşamı üzerindeki olumlu etkilerinin bir göstergesidir. Özetle, artırılmış gerçeklik teknolojisi, bireylerin yaşam kalitesini artırmakla kalmayıp, ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınmayı da destekleyen önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırmada, son yıllarda büyük popülerlik kazanan Artırılmış Gerçeklik teknolojisinin evrimi, uygulama sahaları ve dijital medyadaki en son yenilikler ele alınarak, bu teknolojinin kullanım amaçları ve alanları değerlendirilmiştir. Araştırmada, içerik analizi tekniği tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital medya, yeni medya, artırılmış gerçeklik, teknoloji

ABSTRACT

THE USE OF AUGMENTED REALITY TECHNOLOGY IN DIGITAL MEDIA

With the rapid progress of the information age, technology is constantly evolving and new trends are emerging that transform human life with innovative methods through digital media. In this process, technological advances that bring unique perspectives to the world order have popularised the use of a new phenomenon called Augmented Reality in various sectors. Augmented Reality technology, which enables the integration of the real world and virtual

images and establishes an instant interaction between both worlds, has recently started to be integrated in parallel with technological transformation in the health, education, aviation, defence, architecture, marketing, publishing, tourism, real estate, automobile, museum management, advertising, entertainment and digital gaming industries. With the development of technology, augmented reality has transformed not only the daily lives of individuals, but also the working styles of institutions and sectors. Its effects in education, health and cultural fields are an indication of the positive effects of this technology on human life. In summary, augmented reality technology not only improves the quality of life of individuals, but also stands out as an important tool that supports economic growth and social development. In this research, the evolution of Augmented Reality technology, which has gained great popularity in recent years, its application areas and the latest innovations in digital media are discussed and the purposes and areas of use of this technology are evaluated. Content analysis technique was preferred in the research.

Keywords: Digital media, new media, augmented reality, technology

1. GİRİŞ

Zamanla, bilgi ve iletişim teknolojileri, bireylerin hayatında giderek daha önemli bir yer edinmiş ve yaşamlarını daha kolay ve pratik bir hale dönüştürmüştür. Teknolojinin sunduğu yeniliklerden biri olan "gerçeklik" uygulamaları da modern çağın bir ürünü olarak günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Ağca ve Kozbekci Ayranpınar, 2020, s. 2).

Tarih boyunca, özellikle Sanayi Devrimleri sırasında, insan yaşamında köklü değişimler meydana gelmiş ve bu süreç Dijital Bilgi Çağı olarak adlandırılmıştır. Bu kapsamda, Endüstri 4.0 olarak bilinen Dördüncü Sanayi Devrimi, bilginin elde edilmesi, dijitalleştirilmesi ve kullanımıyla hayatın her alanında etkisini artırmıştır (Akgül, 2021, s. 3).

Dijital medya, bireyler için hızlı, eş zamanlı, çok yönlü ve karşılıklı iletişim imkânı sunduğu için büyük bir öneme sahiptir. İnternet, iletişim işlevlerini barındıran bir siber ortam olarak günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu dünyaya açılan ekranlar yalnızca bilgisayarlarla sınırlı kalmayıp; kullanıcıların doğrudan etkileşim kurabileceği mobil cihazlar, tabletler, akıllı tahtalar gibi internete bağlı teknolojiler, özellikle akıllı telefonlar, bu kategoride değerlendirilebilir. Kullanıcı etkileşimlerini mümkün kılan arayüz tasarım unsurları, gerçek nesnelerin simülasyonlarına dayanır. Bilgisayar aracılığıyla oluşturulan bu sanal ortam, sanal gerçeklik olarak adlandırılır ve gerçek ya da tasarlanmış bir çevrenin genişlik, yükseklik ve

derinlik boyutlarını görüntü, hareket ve ses ile birleştirerek etkileşimli bir deneyim sunar (Baranseli, 2018, s. 2).

Birçok teorisyenin ifade ettiği gibi, "hız çağı" olarak nitelendirilen günümüzde, yeni nesil gerçeklik temelli bir arayüz oluşturmak amacıyla gelişen teknolojiye faydalanan Artırılmış Gerçeklik (AG) kavramı, laboratuvar ortamlarında çeşitli alanlarda gelişimini sürdürmektedir. Bu tür bir teknoloji sayesinde, örneğin bir restoranın iç mekan doluluk oranı, menüsü, hijyen durumu veya fiyat bilgileri, yoldan geçerken dahi öğrenilebilir; bir cerrahi operasyon sırasında organların görüntüleme cihazlarıyla detaylı taramaları izlenebilir hale gelmiştir. Bir zamanlar inanılması zor görülen pek çok şey, günümüz teknolojisi sayesinde artırılmış gerçeklik ile algılanabilir olgular olarak hayatımıza girmiştir (Bingöl, 2018, s. 3).

1.1.Dijital Medya

21. yüzyılın başlarında Endüstri 4.0 sürecinin dünya genelinde uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, teknolojik ilerlemeler toplumsal yaşamda derin bir kültürel kopuşa yol açmıştır. Bu kopuşun özellikle dijital medya kanallarından kaynaklandığı belirlenmiştir. İnsanların fiziksel dünyaya alternatif bir sanal dünya yaratma çabaları, dijital medya kültürünün temel aldığı ortak referanslarla örtüşmektedir. Bu dönüşüm, dijital medya kanallarında ortaya çıkan yeni trendleri de beraberinde getirmiştir. Sanal dünyada, yerel ve küresel boyuttaki kırımlar, sosyal medya ilişkilerini ve iletişim yöntemlerini değiştirerek bilgi tüketiminde ve iletişimde hızlanmayı artırmış, dijitalleşmenin kapsamını genişletmiştir (Akgül, 2021, s. 3).

Dijital medya ürünleri, gerçek ile gerçek olmayan kavramların birbirine karıştığı ve bu kavramların tartışmaya açıldığı bir ortam oluşturmuştur. Baudrillard gibi düşünürler, medyada gerçekliğin altüst edilerek yapay bir ortamın gerçekliğin yerini aldığını öne sürmektedir. Baudrillard, gerçeğin simülasyonla yer değiştirdiğini şu sözlerle ifade eder: "Hakikat bir simülasyon haline geldi. Bunun sebebi kültür endüstrisinin ta kendisidir. Yaşadığımız evren bir simülasyon evrenidir" (Ferhat, 2016, s. 1).

1.2.Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik Gelişim Süreci

Sanal gerçeklik terimi, ilk kez 1989 yılında Jaron Lainer tarafından kullanılmıştır (Ağca ve Kozbekci Ayrancı, 2020, s. 3). Hua, sanal gerçekliği, çoklu sensör teknolojileri kullanılarak bilgisayar ortamında oluşturulan, gerçek zamanlı etkileşim sağlayan ve kullanıcıya üç boyutlu bir dünya sunan bir bilgisayar arayüzü olarak tanımlamıştır (Akt. Öztürk Göçmen, 2018, s. 2).

Sanal gerçeklik, kullanıcının yapay bir ortamda bulunduğu ve çevresindeki gerçek dünyayı algılayamadığı bir deneyimi ifade eder. Günümüzde sanal gerçeklik, başta eğitim olmak üzere,

eğlence, otomotiv, mimari ve tıp gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Sanal gerçeklik gözlükleri ve diğer ekipmanlar, kullanıcılara gerçek dünyadaymış gibi bir his sunmayı hedeflerken, sanal deneyimden alınan memnuniyetin artırılması da amaçlanmaktadır (Aylan ve Aylan, 2020, s. 3).

Sanal gerçeklik teknolojileri, hayal gücü, daldırma ve etkileşim unsurlarıyla oluşturulan ortamlar aracılığıyla kullanıcıya, o ortamda bulunma ve var olma hissi sunar. Ancak kullanıcı, bu deneyimi yaşarken sanal bir ortamda olduğunun farkındadır ve bir anlamda bulunduğu fiziksel mekandan uzaklaşıp sanal ortama derin bir şekilde dahil olma hissine kapılmaktadır (Ağca ve Kozbekci Ayranpınar, 2020, s. 3).

Artırılmış gerçeklik (AG) teknolojisinin temelleri, birçok farklı dönemdeki yenilikçi fikirler ve buluşlarla şekillenmiştir. İlk olarak 1901'de L. Frank Baum'un eserinde "Ana Anahtar" (The Master Key) adlı kitabında, "Karakter İşaretleyicisi" adlı gözlükten bahsedilmiştir. Bu gözlük, bir kişiye bakıldığında o kişinin karakter özelliklerini dijital işaretlerle gösteriyordu. Bu fikri, artırılmış gerçeklik kavramının ilk düşüncelerinden biri olarak kabul edebiliriz (Kamacıoğlu, 2018, s. 34).

Daha sonra, Morton Heilig 1957-1962 yılları arasında Sensorama adlı simülatorü geliştirerek önemli bir adım atmıştır. Bu simülator, görsel, işitsel, dokunsal ve kokusal algıları birleştirerek üç boyutlu bir gerçeklik deneyimi yaratmayı hedeflemiştir. Sensorama, görsel gerçekliğin öncüsü sayılabilecek önemli bir cihazdır. Bu simülator, izleyicilere koku, stereo ses, titreşim ve rüzgar gibi unsurlarla yanılısama yaratmayı başarmıştır (Kamacıoğlu, 2018, s. 35).

1960'larda, Ivan Sutherland ve Harvard ile Utah Üniversitesindeki öğrenciler, ilk Artırılmış Gerçeklik prototipini geliştirmiştir. Bu prototip, 3D grafiklerin sunumunu kolaylaştırmak için görme araçları kullanmıştır. 1970-1980'li yıllarda, ABD'deki çeşitli araştırma merkezleri, bu teknolojiyi daha da geliştirmek için çalışmalar yapmıştır. Öne çıkan örneklerden biri, Boeing Corporation'ın 1990'ların başında geliştirdiği, işçilere kablolama konusunda yardımcı olan deneysel bir artırılmış gerçeklik sistemi olmuştur.

Ayrıca, Feiner tarafından 1990'larda geliştirilen 3D grafikleri bulunan bir mobil artırılmış gerçeklik sistemi, tur rehberliği ve bina içi geziler için ziyaretçilere yönelik önemli bir prototip oluşturmuştur (Bingöl, 2018, s. 4). Bu tür uygulamalar, artırılmış gerçekliğin kullanım alanlarını genişletmiş ve bugün kullandığımız modern AG teknolojilerinin temel taşlarını atmıştır.

1999 yılı, artırılmış gerçeklik (AG) teknolojisinin önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde, Hirokazu Kato, ARToolKit adlı yazılımı açık kaynak topluluğuna sunarak, artırılmış gerçekliğin gerçek dünyadaki video yakalama takibi ile sanal imgelerin etkileşimini birleştirebilmesini sağlamıştır. Bu teknoloji, o zamanki mevcut cihazlarla, özellikle bir fotoğraf makinesi ve internet bağlantısı olan basit taşınabilir aygıtlarla artırılmış gerçeklik deneyimini mümkün kılmıştır. Akıllı cihazlar henüz icat edilmemiş olsa da, bu yazılım bir dönüm noktası yaratmış ve insanların artırılmış gerçeklik deneyimini daha erişilebilir hale getirmiştir.

1999 yılında, Benefon tarafından üretilen ilk GPS entegreli GSM telefonu, artırılmış gerçeklik uygulamalarının mobil cihazlarda kullanılmasına olanak sağlamıştır. Aynı dönemde, Wi-Fi protokolünün geliştirilmesi ve Sharp tarafından 2000 yılında üretilen ilk ticari cep telefonu kamerası, mobil cihazlar üzerinden artırılmış gerçeklik deneyimlerinin hızla yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, 2000'lerden itibaren artırılmış gerçeklik teknolojisinin daha yaygın bir şekilde kullanılması için önemli bir altyapı oluşturmuştur (Kamacıoğlu, 2018, s. 40).

Milgram ve Kishino (1994) ise artırılmış gerçeklik teknolojisinin evrimini gösteren bir diyagram oluşturmuş ve buna "Gerçeklik-Sanallık Sürekliliği" adını vermiştir. Bu kavram, artırılmış gerçekliğin, tamamen gerçek dünyadan tamamen sanal dünyaya kadar bir aralıkta yer aldığını ve bu iki dünya arasında geçişlerin farklı seviyelerde yapılabileceğini açıklamaktadır. Bu teori, AG teknolojisinin gelecekteki gelişiminde önemli bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur.

Şekil 1. Gerçeklikten sanallığa geçiş diyagramı (Akt. Atasoy, 2018).

Artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklikten sonra ortaya çıkan bir varyasyon olarak kabul edilmektedir ve bu konuda çeşitli tanımlar yapılmıştır. Azuma'ya (1997) göre, artırılmış gerçeklik, gerçek dünya ile sanal nesnelerin birleştiği ve eş zamanlı etkileşim sağlayan bir teknolojidir (Akt. Kaleci, Demirel ve Akkuş, 2016, s. 1). Berryman (2012) ise artırılmış gerçekliği, gerçeklik ile dijital teknolojilerin bir araya geldiği bir teknoloji dizisi olarak tanımlamıştır (Akt. Yöndem ve Karadağ, 2019, s. 2). Daha basit bir ifadeyle, artırılmış gerçeklik, bilgisayar aracılığıyla dijital olarak oluşturulmuş görsel, işitsel veya video

unsurlarının gerçek zamanlı bir ortam üzerine eklenmesiyle ortaya çıkan bir deneyimdir (Öztürk Göçmen, 2018, s. 2).

Literatürdeki tanımlara dayanarak, artırılmış gerçekliğin tamamen yeni bir ortam yaratmak yerine mevcut fiziksel dünyaya sanal nesnelere ekleyerek gerçekliği farklı bir boyuta taşıyan bir kavram olduğu söylenebilir (Yöndem ve Karadağ, 2019, s. 2). Ayrıca, artırılmış gerçekliğin görme, duyma, dokunma gibi insan duyularına hitap edebilme özelliği de vurgulanmıştır.

Günümüzde kişisel dijital asistanlar (PDA'lar), tablet bilgisayarlar ve akıllı telefonlar gibi mobil cihazlar, artırılmış gerçekliği destekleyen birçok platformu bünyesinde barındırmaktadır.

1.3. Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Kullanım Alanları

Artırılmış Gerçeklik teknolojisi, reklam ve pazarlamadan mimariye, tıptan askeri alanlara kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Ayrıca oyun ve eğlence sektörü, açık alanlar, tarihî mekânlar ve müzeler gibi alanlarda da bu teknoloji yaygın bir şekilde uygulanmaktadır.

1.3.1. Reklam ve Pazarlama Alanında Kullanımı

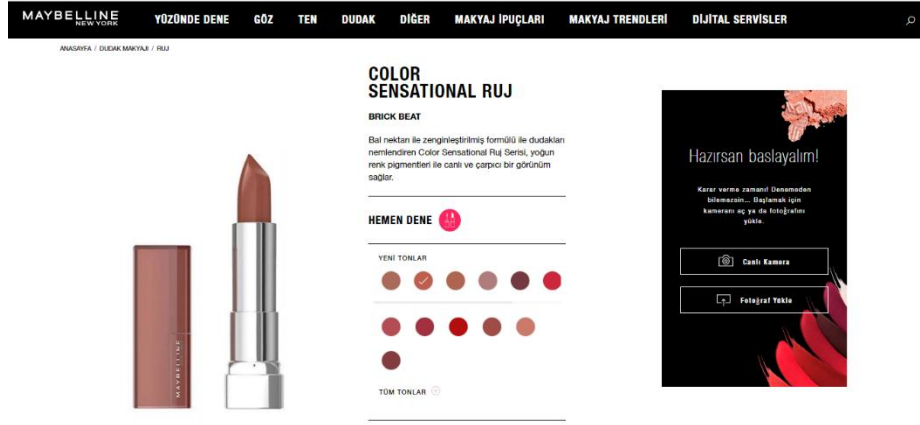
Markalar, geleneksel reklam yöntemlerini geride bırakarak, gerçek dünyadaki pazarlarını dijital dünyayla entegre bir boyuta taşımış ve teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Artırılmış gerçeklik teknolojisi, 2008 yılından itibaren bu sektörde araştırma konusu haline gelmiş olsa da, markaların bu alana yönelik ciddi yatırımları daha sonraki yıllarda gerçekleşmiştir (Kamacıoğlu, 2018, s. 53).

Özellikle pazarlama alanında dikkat çeken artırılmış gerçeklik uygulamaları, birçok pazarlamacının hayallerini gerçeğe dönüştürmüş ve markalara, kullanıcıların kendi deneyimleriyle aktif olarak etkileşime geçebilecekleri ortamlar oluşturma fırsatı sunmuştur. Bu teknolojinin dikkat çekici bir örneği, güneş gözlüğü ve saat gibi aksesuarlar satan bir şirketin geliştirdiği, sanal bir soyunma odası ve sanal bir ayna içeren kiosk uygulamasıdır. Bu tür uygulamalar, fiziksel mağazalar ve çevrimiçi perakendeciler tarafından müşterilerin alışveriş deneyimini zenginleştirmek için kullanılmıştır.

Bu sayede tüketiciler, sosyal medya aracılığıyla tercihlerini paylaşabildikleri gibi, artırılmış gerçeklik teknolojisiyle doğrudan satın alma işlemleri yapma olanağına da kavuşmuştur.

Maybelline, geliştirdiği artırılmış gerçeklik uygulamasıyla müşterilerine satın almayı düşündükleri ürünleri sanal olarak deneyimleme imkanı sunmuştur (Görsel 1). Bu sayede müşteriler, tercih ettikleri ürünlerin kendilerinde nasıl görüldüğünü sanal ortamda test edebilme şansına sahip olmuşlardır (Bingöl, 2018, s. 6).

Benzer şekilde, Audi, “quattro coaster” uygulamasıyla televizyon reklamlarıyla etkileşime geçen ilk artırılmış gerçeklik deneyimini hayata geçirmiştir. Bu uygulama sayesinde, reklamı izleyen kullanıcılar mobil cihazlarını televizyon ekranına yönelttiklerinde, Audi quattro’nun ekrandan çıkarak kendi yaşam alanlarında dolaştığını görme deneyimi yaşamışlardır. Teknoloji, kullanıcılara dört farklı quattro coaster modelini hem minyatür hem de gerçek boyutlarıyla keşfetme fırsatı sunmuştur. Ayrıca kullanıcıların, buldukları odada ya da herhangi bir mekanda, kendi oluşturdukları rotalarla her mevsimi simüle ederek test sürüşü gerçekleştirme olanağına sahip oldukları gözlemlenmiştir (Görsel 2).

Görsel 1. Maybelline markasının ürün deneyimi

Görsel 2. Audi Otomobil Firmasının Reklamla Etkileşime Geçen Artırılmış Gerçeklik Deneyimi

1.3.2. Mimari Alanda Kullanımı

Tasarımcılar, işçiler, müşteriler ve işverenler, artırılmış gerçeklik teknolojisi sayesinde, gerçek dünyadaki projelerin yapım aşamalarını veya gelecekte planlanmış sanal ortam ve yapıları görme deneyimi yaşayabilmektedir. Bu teknoloji, işçiler için de önemli kolaylıklar sunmuştur. Örneğin, yer altındaki elektrik hatları ve boruların görselleştirilmesi, elektrikçiler ve diğer

profyonellerin kablo düzenlemeleri ile ekipman yerleşimlerini daha tutarlı ve profesyonel bir şekilde gerçekleştirmelerine olanak tanımıştır.

Müşteri odaklı bir perspektiften bakıldığında, akıllı cihazlar aracılığıyla satın alınmak istenen evlerin iç ve dış mekanlarının çok yönlü görsellerine erişmek mümkün hale gelmiştir (Görsel 3 ve 4). Bu teknoloji, hem iş süreçlerini hem de müşteri deneyimini önemli ölçüde zenginleştirmiştir (Kamacıoğlu, 2018, s. 53).

Görsel 3. Woppar Architecture, Artırılmış Gerçeklik Kullanılan Mimari Projeler, Dış Tasarım

Görsel 4. Woppar ARchitecture - Artırılmış Gerçeklik Kullanılan Mimari Projeler, İç Tasarım

1.3.3. Medikal Alanda Kullanımı

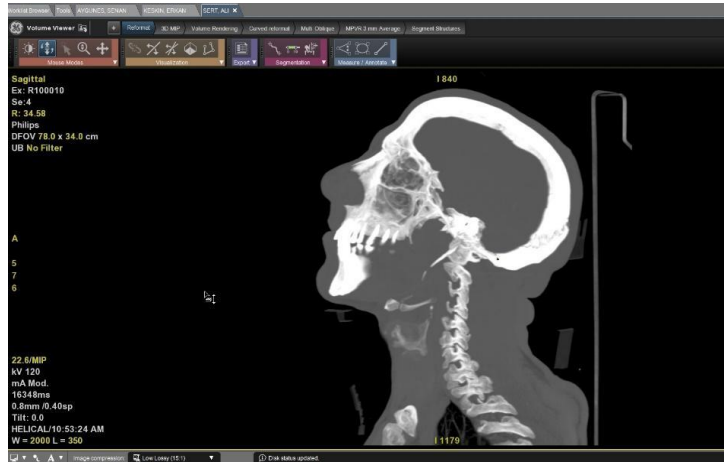
Cerrahi alanlarda, cerrahların operasyon öncesinde, sırasında ve sonrasında doğru yönlendirme ve oryantasyon alması büyük önem taşır. Bu süreci destekleyen başlıca cihazlar arasında Radyolojik görüntüleme sistemleri olan BT (Bilgisayarlı Tomografi), MR (Manyetik

Rezonans) ve US (Ultrason) yer alır. Bu cihazlar sayesinde, hastaların iç anatomilerinin üç boyutlu görüntüleri incelenebilir. Operasyon sırasında ise bu sistemler, cerrahlara gerçek zamanlı sanal görüntüler sağlayarak operasyon sürecine katkıda bulunur.

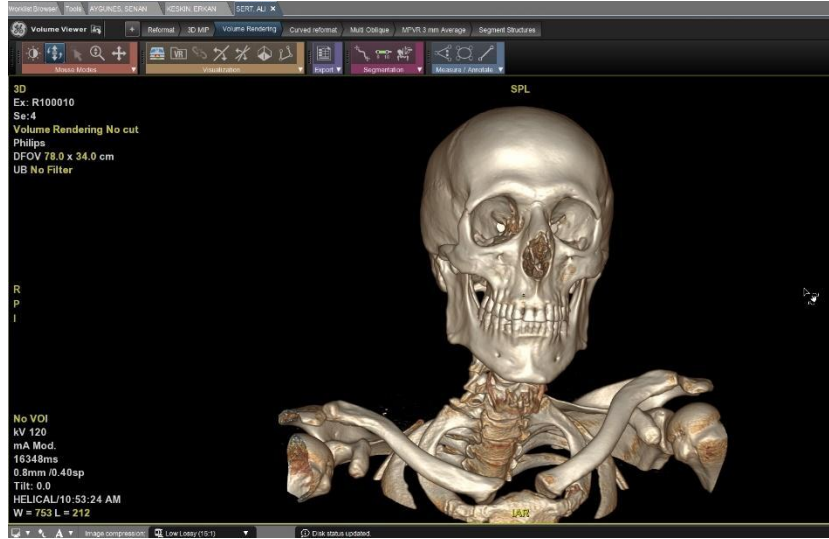
Ayrıca, artırılmış gerçeklik teknolojisi, görüntülerin görsel açıdan büyütülmesinin ötesine geçerek, cerrahlara açık operasyonlar yapmadan tümör gibi olgular üzerinde dokunma hissiyle bilgi edinme imkanı tanır. Titreşim geri bildirim araçlarıyla entegre edilebilen bu sistem, zor vakalarda daha az müdahale ile daha doğru adımlar atılmasını sağlar (Bingöl, 2018, s. 8).

Hastaların semptomlarını doğru bir şekilde ifade edememesi, doktorlar için teşhis sürecini zorlaştırabilir. Bazı hastalar durumlarını abartırken, bazıları ise önemsemeyebilir. Artırılmış gerçeklik, hastalıkların daha doğru teşhis edilmesine olanak tanır ve doktorların hastalarının durumlarını daha iyi anlamasına yardımcı olur (Kamacıoğlu, 2018, s. 56).

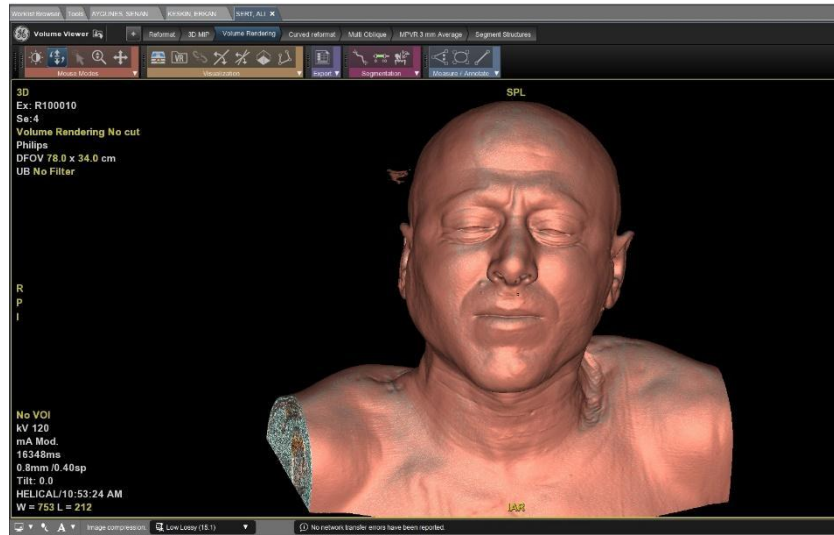
Örneğin, bir travma kliniğine başvuran hastanın Beyin BT tetkikinden elde edilen görüntüler, eskiden sadece siyah-beyaz görsellerle sınırlıyken (Görsel 5), günümüzde bu teknoloji sayesinde hastanın üç boyutlu iskelet görüntüleri (Görsel 6) ve baş bölgesindeki tüm organlarının detaylı görüntüleri (Görsel 7) elde edilebilir. Bu yenilik, radyologların hastayı görmeden teşhis koymasına olanak tanırken, tedavi sürecini daha doğru ve hızlı bir şekilde planlamalarını sağlar. Böylece oluşturulan detaylı raporlar, diğer klinik uzmanlarına iletilerek tedavi süreçlerinin etkinliği artırılabilir.

Görsel 5. Olgunun siyah beyaz Beyin BT sagittal görüntülerinden bir kesit (**Kaynak:** Yazar Tarafında Oluşturulmuştur.)

Görsel 6. Olgunun 3D Beyin BT görüntülerinden bir kesit (**Kaynak:** Yazar Tarafında Oluşturulmuştur.)

Görsel 7. Olgunun Artırılmış Gerçeklik Beyin BT görüntülerinden bir kesit (**Kaynak:** Yazar Tarafında Oluşturulmuştur.)

1.3.4. Askeri Alanda Kullanımı

Artırılmış gerçeklik uygulamalarının kökeni, askeri teknolojilere dayanmaktadır ve bu teknoloji ilk olarak pilotların kullandığı baş üstü ekranlar (Head-Up Display) ile hayata geçirilmiştir. Pilotların önüne yerleştirilen gözlüklere veya askerlerin miğferlerine entegre şeffaf ekranlara veri besleyen bu sistem, pilotların normal bakış açısı dışında farklı açılardan bakma gereksinimini ortadan kaldırmıştır.

Bu teknolojiyi kullanan askerler, aynı anda savaş alanı hakkında kritik verilere erişebilirken, sistem sayesinde nesnelerin veya diğer askerlerin konumları askerin bakış açısına göre

belirlenir. Bu durum, olası tehditlere karşı daha hızlı önlem alınmasını sağlarken, aynı zamanda bu bilgiler askeri karargaha iletilir.

Son yıllarda ise bu teknoloji pilotların kullanımına yönelik daha da geliştirilmiştir. Uçağın ön camına yansıtılan navigasyon veya uçuş bilgileri, artık takılabilir gözlükler sayesinde pilotun başını çevirdiği her yerde anlık olarak görüntülenebilmektedir. Bu, pilotlara daha esnek ve kapsamlı bir veri erişimi sunarak operasyonel etkinliği artırmaktadır (Atasoy, 2018, s. 91).

Görsel 8. Artırılmış Gerçekliğin Askeri Alanda Başa Takılı Ekran Kullanımı

Görsel 9. Head Up Display Görüntüsü (Atasoy, 2018).

1.3.5. Oyun Eğlence Alanında Kullanımı

Artırılmış gerçeklik (AG) teknolojisi, kullanıcılarına hem eğlenceli vakit geçirme hem de farklı bir deneyim yaşama fırsatı sunarken, işletme sahiplerinin de favori araçlarından biri haline gelmiştir. Bilgi işlem gücü ve teknolojiadaki yeniliklerle oyun uygulamaları bu alanda önemli bir ivme kazanmıştır. Genellikle akıllı telefonlar, tabletler ve taşınabilir oyun sistemleri aracılığıyla oynanan bu oyunlar, görsel ve işitsel içerikleri gerçek zamanlı olarak kullanıcının bulunduğu ortama entegre etmeyi hedefler.

AG oyunları, genellikle sürükleyici bir deneyim oluşturmak için mevcut bir ortamı kullanarak bir oyun alanı yaratır. Bu tür oyunlar, özel bir oda veya sınırlı bir alan gerektirmezken, bazı AG sistemlerinde sanal gerçeklik (SG) başlıkları gibi ekipmanlar da kullanılabilir. Ancak AG teknolojisinin popüler örneklerinden biri olan Pokémon GO, ekonomik ve kullanımı kolay bir mobil AG oyunudur. Bu oyun sayesinde kullanıcılar, efsanevi yaratıkları günlük yaşam alanlarına entegre edebilir ve fiziksel ortamlarında keşfedebilir.

Bu yenilikçi teknoloji, sadece eğlence alanında değil, aynı zamanda eğitimde de yeni ufuklar açmaktadır. AG destekli oyunlar, gerçek dünyadaki nesnelere ve ağa bağlı verileri birleştirerek ilişkileri ve bağlantıları görselleştirme açısından eğitimcilere güçlü araçlar sunar. Bu da öğrenme süreçlerini daha interaktif ve etkili hale getirir (Bingöl, 2018, s. 7).

Görsel 10. Pokemon Go uygulaması kullanıcılarının gerçek zamandaki yeri ve duruşu (Kamacıoğlu, 2018, s. 62).

Görsel 11. Pokemon Go Uygulaması (Kamacioğlu, 2018, s. 62).

Eğlence sektöründeki dikkat çekici uygulamalardan biri de sanal ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin birleşimiyle oluşturulan hologram teknolojisidir. Bu alandaki en bilinen örneklerden biri, Japonya’da ortaya çıkan tamamen sanal bir şarkıcı olan **Hatsune Miku**'dur. Hatsune Miku, özel ekipman gerektirmeden Japon izleyiciler tarafından algılanabilen bir hologram teknolojisiyle hayata geçirilmiştir.

Crypton Future Media tarafından geliştirilen bu proje, Vocaloid ses sentezleyici uygulaması ile seslendirilmiş ve insansı bir karakter olarak tasarlanmıştır. Mavi saçlı, 16 yaşında ve eşsiz bir sese sahip olan Hatsune Miku, olağanüstü enerjisiyle Japon müzik sahnesinde büyük bir sansasyon yaratmıştır. Bu teknoloji sayesinde Hatsune Miku’nun konserleri, yalnızca bir performans değil, aynı zamanda izleyiciler için eşsiz bir deneyim sunarak yoğun ilgi görmüştür (Kamacioğlu, 2018, s. 65).

1.3.6. Açık Alan, Tarihsel Mekân ve Müzelerde Kullanımı

Seyahat ve turizm sektöründe artırılmış gerçeklik uygulamaları, müze nesnelerinin ve tarihi mekânların sunumunu gerçekçi karakterlerle zenginleştirerek kullanıcı deneyimini geliştiren yenilikçi bir kullanım alanı sunmaktadır. Artırılmış gerçeklik özellikleriyle donatılmış akıllı telefon kameralarını kullanan turistler, kendilerini farklı dönemlere ait tarihi yerlerde gezinirken bulabilir ve ekranlarında gerçek ortam nesneleriyle sanal karakterleri bir arada görebilirler.

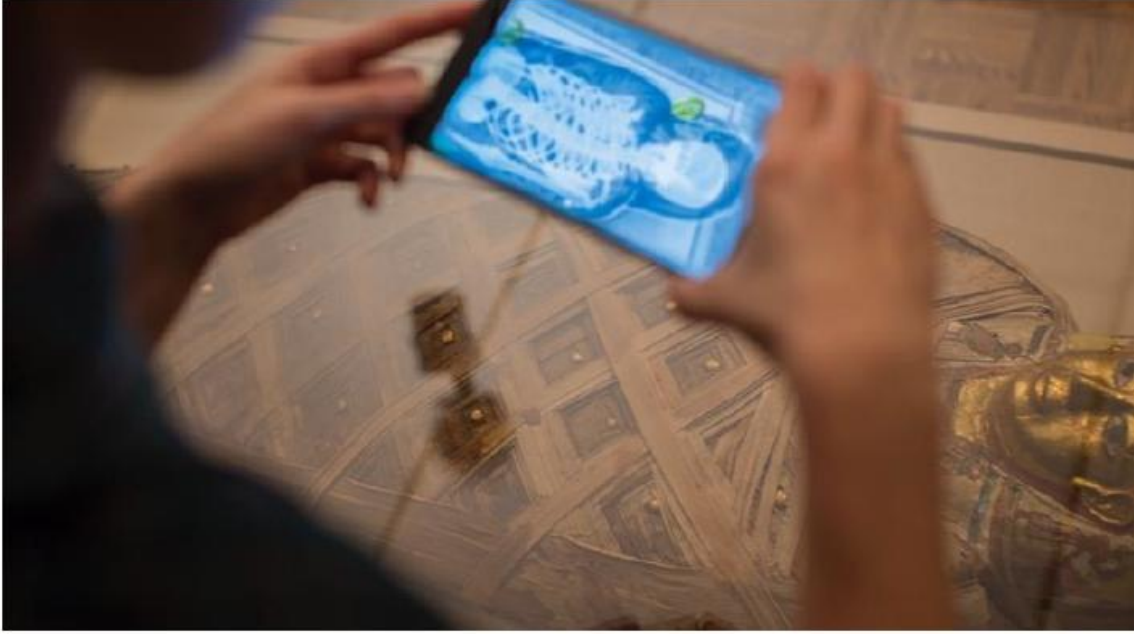
Bu tür uygulamalar, GPS (küresel konumlama sistemi) ve görüntü tanıma teknolojisini kullanarak çevrimiçi bir veri tabanından bilgi çekmekte ve kullanıcılara, bir tarihi mekânın geçmişte nasıl görüldüğüne dair görseller sunabilmektedir. Bu yaklaşım, hem kullanıcıların tarihi daha derinlemesine keşfetmesini hem de bu alanların korunması için farkındalık oluşmasını sağlamaktadır.

Wikitude gibi mobil uygulamalar, saha gezilerini zenginleştirerek kullanıcıların buldukları konum hakkında anında bilgi almasına olanak tanır. Bu teknolojiler, kullanıcıların belirli noktalara ulaşmasını kolaylaştırırken aynı zamanda gelecekteki ziyaretçilere yönelik bilgi bırakmalarını da mümkün kılar.

Örneğin, Hollanda'daki Sokak Müzesi, Noord-Holland bölgesine ait 1.000'den fazla görseli müze ve arşiv koleksiyonlarından dijital ortama taşıyarak geçmişi günümüze ulaştırmaktadır. Kullanıcılar, akıllı telefonlarının kamerasını kullanarak bu tarihi konumların eski görüntülerini, günümüzdeki hâlleriyle karşılaştırarak deneyimleyebilir ve tarih ile modernliği bir arada keşfetme imkânı bulabilirler (Kamacioğlu, 2018, s. 68).

Görsel 12. Hollanda Sokak Müzesi Artırılmış Gerçeklik Uygulaması (Kamacioğlu, 2018).

Görsel 13. Lumin Artırılmış Gerçeklik uygulaması, Mısır galerisi mumya görseli (Coşkun, 2021).

Detroit Sanat Enstitüsü (DIA), eski medeniyetlerden çağdaş sanat eserlerine kadar geniş bir koleksiyona sahip olup, 1885 yılında kurulmuş önemli bir kültürel kuruluştur. Müze, ziyaretçilerine sanatı daha önce mümkün olmayan bir şekilde deneyimlemelerini sağlamak amacıyla Google ve mobil geliştirici GuidiGO tarafından geliştirilen artırılmış gerçeklik teknolojisi Lumin'i kullanmaktadır.

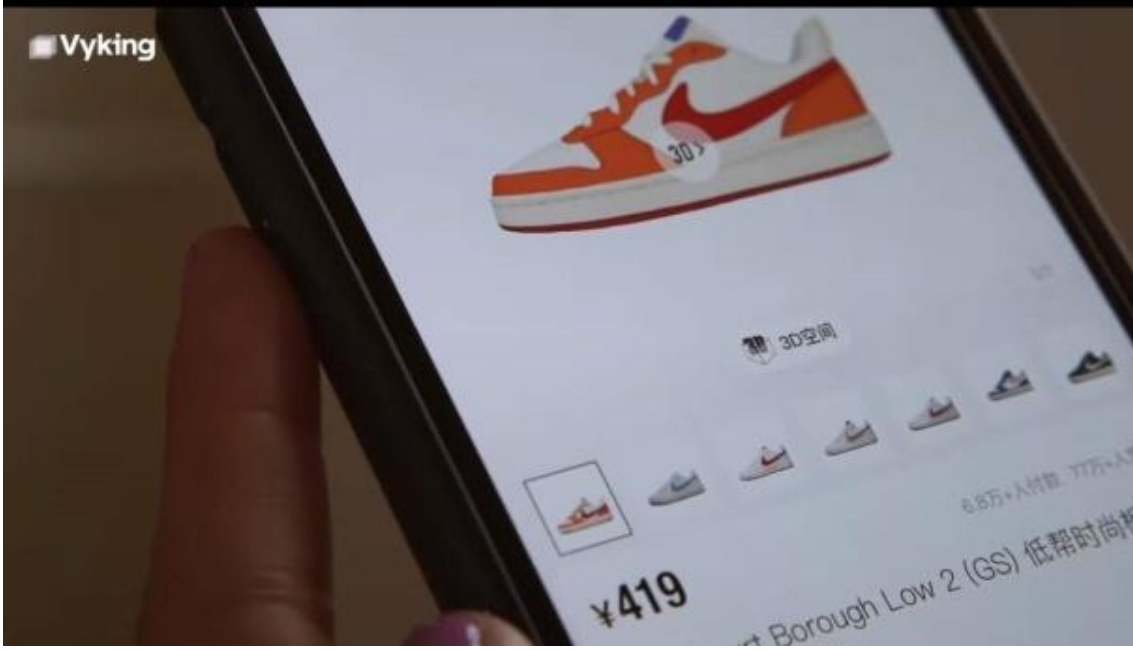
Bu teknoloji sayesinde müze ziyaretçileri, müzede belirli fiziksel alanlarla etkileşime girerken, sanat eserleriyle ilgili ek görsel ve sesli bilgiler alabilmektedirler. Lumin uygulaması, ziyaretçilerin görünmeyen ayrıntıları görmelerine, yeni katmanları keşfetmelerine ve eserlerin tarihsel ve kültürel bağlamlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olur. Örneğin, Mısır Galerisi'nde, mobil cihazlar kullanılarak 2000 yıllık bir bandaj ve lahit içindeki gerçek bir mumya üzerine yapılan taramalar, içindeki iskeletin röntgen görüntülerini ortaya çıkarmış ve böylece ziyaretçilere daha derinlemesine bilgi sunulmuştur. Bu tür etkileşimler, yalnızca görsel zenginlik sunmakla kalmaz, aynı zamanda sanat eserlerinin geçmişte nasıl kullanıldığını ve deneyimlendiğini anlamaya da yardımcı olmaktadır.

Lumin, müze sergilerinde görülemeyen bilgileri ortaya çıkararak, ziyaretçilerin eserleri daha kapsamlı bir şekilde keşfetmelerine olanak tanımaktadır. Örneğin, CAT taramaları sayesinde, eserlerdeki detayları ve özellikle gizli kalmış yapıları kafatası kırıkları gibi ortaya koyabilmektedir. Bu uygulama, müze ziyaretçilerini yalnızca görsel bir deneyimle değil, aynı zamanda derinlemesine bir keşif süreciyle de buluşturuyor (Coşkun, 2021, s. 5).

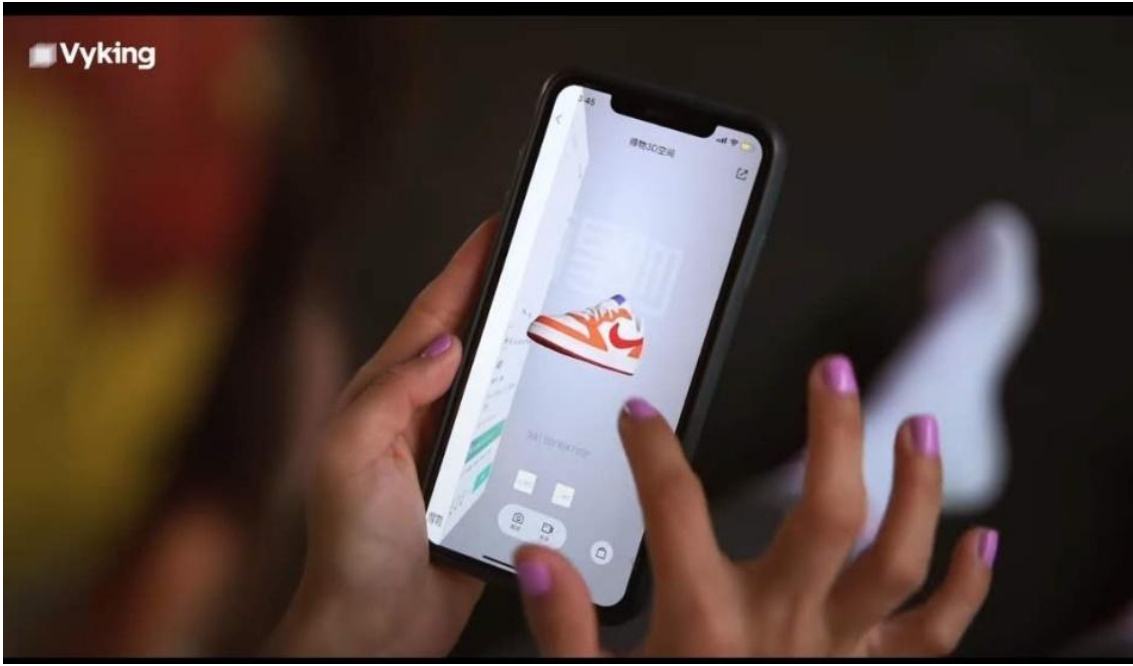
2. DİJİTAL MEDYADA ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK TEKNOLOJİSİNİN KULLANIMI

Teknolojinin getirdiği yenilikler ve değişimler, doğrudan veya dolaylı olarak insan yaşamını etkilemiştir. İletişim teknolojilerinin hızla gelişen yazılım ve donanımları, bireylerin yaşam tarzlarını, çevreleriyle etkileşimlerini ve iletişimlerini, bireysel olarak zaman geçirme biçimlerini belirlemekle kalmamış, aynı zamanda hayatlarının her alanında etkili olmuştur (Bingöl, 2018, s. 1). Bu bağlamda dijital medya, yaşamı daha kullanışlı ve dinamik hale getirmiştir. İnsanlar artık daha bilgili, bağlantılı, farkındalığı yüksek, daha iletişimsel ve en önemlisi daha kontrollüdür. Taşınabilir cihazların, mobil telefonların, dijital kameraların ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte dijital içerik, insan varoluşunun her alanına nüfuz etmiş ve dijital medya ile iletişim günlük yaşamla iç içe geçmiştir. Bu nedenle, kendini tanıtmak ve ürünlerini tüketicilere ulaştırmak isteyen marka, şirket ve kurumlar, dijital medyanın artırılmış gerçeklik teknolojilerinden yararlanarak, geliştirilmiş kalite, özelleştirme seçenekleri ve çevrim içi erişim için oluşturdukları elektronik belgelerle iletişim kurmaya başlamıştır (Köse ve Yengin, 2018, s. 6). Google, Facebook ve Apple gibi şirketler, artırılmış gerçekliği dijital eğlence ve reklamcılığın geleceği olarak görmüştür.

Vyking isimli artırılmış gerçeklik odaklı pazarlama girişimi, geliştirilmiş AR uygulaması sayesinde kullanıcıların spor ayakkabılarını çevrimiçi satın almadan önce sanal ortamda denemelerine olanak tanımıştır (Görsel 9). Şirketin Instagram'da yayınlanan bir videosunda, Nike marka ayakkabıların çıplak ayak üzerinde sanal olarak nasıl görünebileceğini gösterirken, ayak tanıma teknolojisi sayesinde ayakkabının hareket eden bir ayakta farklı açılardan nasıl olduğunu gözlemlene imkânı sunmaktadır. Bu gelişmiş çözüm, Vyking'in e-ticaret deneyimini müşterilerinin bakış açısından bir adım öteye taşımasına katkı sağlamıştır (Url-1, 03.12.2022).

Görsel 14. Uygulamadaki ayakkabının görünümü

Görsel 15. Vyking’de Nike ayakkabı 3D görüntüsü

Görsel 16. Vyking'in Nike marka ayakkabıda artırılmış gerçeklik teknolojisi kullanımı

FIFA 2018 Dünya Kupası'nın resmi sponsorlarından biri olan Coca-Cola, futbola olan desteğini göstermek amacıyla Zürih'in ana tren istasyonunda insanlara eşsiz bir artırılmış gerçeklik deneyimi sunmuştur. Mediacom iş birliğiyle hazırlanan bu uygulamada, katılımcılar Grand Visual'un geliştirdiği büyük ekranda, İsviçre milli takımının formasıyla Xherdan Shaqiri ile birlikte sanal bir ortamda yeteneklerini sergilemişlerdir (Görsel 18). Bu deneyimin sonunda, katılımcılar sanal Shaqiri ile yaşadıkları anı ölümsüzleştirmek için geniş ekranda fotoğraflanmışlardır. Detaylı bilgilerini paylaşarak fotoğrafın bir kopyasını alabilen katılımcılar, ayrıca FIFA Dünya Kupası Resmi Maç Topu'nu kazanma şansını da elde etmişlerdir (Url - 2, 12.12.2022).

Görsel 17. Grand Visual'un geliştirdiği geniş ekranda Xherdan Shaqiri, artırılmış gerçeklik uygulaması

Görsel 18. Coca-Cola'dan Artırılmış Gerçeklikli Futbol Deneyimi

Kullanıcı deneyimleri arttıkça, insanlar fiziksel dünyayı daha canlı, konforlu ve çekici hale getirmek için akıllı şehirler, akıllı evler ve akıllı araçlar ile donatmışlardır. Akıllı şehirlerde, insanlar sadece konum bilgisine değil, aynı zamanda alışveriş, güzergâh ve tarihi mekânlar gibi bilgilere de erişebilen teknolojilere sahip olmuştur. Bu teknoloji, artırılmış gerçekliğin de katkılarıyla, seyahat, turizm ve kültürel öğelerin tanıtımı gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır (Görsel 18). WikiTude, Metro AR Pro ve WhatWasThere gibi uygulamalar,

konum tabanlı artırılmış gerçeklik uygulamalarına örnek olarak gösterilebilir. Bu uygulamalar sayesinde, kullanıcılar mobil cihazlarının kamerasını ve GPS verilerini kullanarak, kameranın tutulduğu bölge hakkında çeşitli bilgilere ulaşabilmektedir (Atasoy, 2018, s. 95).

Görsel 19. Wikitude AR gezi rehberi (Kamacıoğlu, 2018).

3. SONUÇ

Artırılmış gerçeklik, diğer yeni teknolojiler gibi, insan yaşamını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu teknoloji, bireylerin gerçek dünyadaki görüşlerini güçlendirmek amacıyla, kullanıcılara buldukları ortam hakkında daha fazla bilgi sunar ve dijital görüntüler ile veriler ekleyerek, sanal gerçekliğin ötesinde bir gerçeklik simülasyonu sağlar. Fikir ve yaratıcılıkla harmanlanmış artırılmış gerçeklik uygulamaları, tanıtım ve reklam alanında fark yaratmıştır.

Markaların reklam ve pazarlama stratejilerinde sanal görüntülerin kullanılması, markaları daha yaratıcı göstererek tüketicileri etkilemiştir. Sektörel açıdan bakıldığında, çalışmaların kullanıcılara daha kısa sürede ve etkili bir şekilde ulaşması, firmalar ve markalar için büyük önem taşımaktadır. Tüketicilerin belirli bir mekân ve zaman kısıtlaması olmaksızın taşınabilir cihazlar aracılığıyla erişim sağlayabilmesi, bu teknolojinin öne çıkan özelliklerinden biridir.

Küresel konumlama sistemi (GPS) ve geçmiş kültürlere ait görsel verileri kullanarak müzelerde veya kültürel alanlarda izleyicilerin deneyimlerini farklılaştıran artırılmış gerçeklik (AR) teknolojisi, müzelerdeki eserleri animasyonlarla zenginleştirmiştir. Bu teknoloji, sanat eserleri hakkında detaylı bilgi sunarak ilgiyi artırmayı ve geçmişe ait dokunulması mümkün olmayan birçok tarihi esere erişim sağlamayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, artırılmış gerçeklik, bireylerin daha önce faydalanmalarının imkansız olduğu alanlarda, hayat kaliteleri ve yaşam biçimleri üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Özellikle tıp ve eğitim gibi insan hayatını doğrudan etkileyen alanlarda kullanılan uygulamalar, bireylerin hayatını kurtarmış ve yaşam kalitelerini artırmıştır. Ayrıca, eğlence, seyahat, mimari/inşaat ve reklam gibi ticaret odaklı alanlarda da kullanılan bu uygulamalar, yeni sektörler oluşturarak sermaye, istihdam ve vergi artışına katkıda bulunmuş ve toplumsal kalkınmanın hızlanmasına olumlu etkiler yapmıştır.

KAYNAKLAR

- Ağca, G. ve Kozbekci Ayranpınar, S. (2020). Moda Sektöründe Artırılmış Gerçeklik Ve Sanal Gerçeklik. *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*. doi:10.17484/yedi.731854
- Akgül, B. (2021). Endüstri 4.0 Sürecinde Dijital Medyada Kültürel Dönüşüm. *İktisadi İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(15). doi:10.25204/iktisad.914933
- Atasoy, S. N. (2018). *Afiş Tasarımlarında Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları*. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Aylan, K. F. ve Aylan, S. (2020). Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Rekreatif Faaliyetlere Yansıması: Dijital Rekreasyon. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2746–2760. doi:10.26677/TR1010.2020.507
- Azuma, R. T. (1997). A Survey of Augmented Reality. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments*, 6, 355–385. <http://www.cs.unc.edu/~azumaW>: adresinden erişildi.
- Baranseli, E. S. (2018). Ekrandan Günlük Hayatımıza Sızan Yeni Gerçeklik: Arttırılmış Gerçeklik. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (66), 297–309. <https://dergipark.org.tr/en/pub/abuhsbd/issue/36996/423870> adresinden erişildi.
- Berryman, D. R. (2012). Augmented Reality: A Review. *Medical Reference Services Quarterly*, 31(2), 212–218. doi:10.1080/02763869.2012.670604
- Bingöl, B. (2018). Yeni Bir Yaşam Biçimi: Artırılmış Gerçeklik (AG). *Etkileşim*, 1.

- Coşkun, C. (2021). Augmented Reality Applications in Art Museums. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 3(2), 103–123.
- Ferhat, S. (2016). Dijital Dünyanın Gerçekliği, Gerçek Dünyanın Sanallığı Bir Dijital Medya Ürünü Olarak Sanal Gerçeklik. *TRT Akademi*, 2.
- Kaleci, D., Demirel, T. ve Akkuş, İ. (2016). Örnek Bir Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Tasarımı. *XVIII. Akademik Bilişim Konferansı*.
- Kamacioğlu, B. (2018). *İnteraktif Bir Alan Olan Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi Ve Uygulama Örneği*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köse, N. ve Yengin, D. (2018). Dijital Pazarlamadan Fijital Pazarlamaya Geçiş Örneği Olarak Artırılmış Gerçeklik Ve Sanal Gerçeklik Uygulamalarının Pazarlama Üzerindeki Katkılarının İncelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 77–111. doi:10.17932/IAU.IAUD.m.13091352.2018.1/37.77-111
- Milgram, P. ve Kishino, F. (1994). A Taxonomy Of Mixed Reality Visual Displays. *IEICE Transactions on Information Systems*, (12).
http://vered.rose.utoronto.ca/people/paul_dir/IEICE94/ieice.html adresinden erişildi.
- Öztürk Göçmen, P. (2018). Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları ile Yeni Medya Reklam Tasarımı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 22.
- Yöndem, T. ve Karadağ, G. H. (2019). Artırılmış Gerçeklikle Değişen Haber Sunumu. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(1), 22–44. doi:10.17932/IAU.EJNM.25480200.2019.3/1.22-44
- Url-1. (2022). Yakında Artırılmış Gerçeklikle Spor Ayakkabı Denemek Mümkün Olacak. <https://www.dijitalajanslar.com/yakinda-artirilmis-gerceklikle-spor-ayakkabi-denemek-mumkun-olacak/> adresinden erişildi.
- Url-2. (2022). Coca-Cola'dan Artırılmış Gerçeklikli Futbol Deneyimi. <https://www.dijitalajanslar.com/coca-coladan-artirilmis-gerceklikli-futbol-deneyimi/> adresinden erişildi.

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Görsel 1. <https://www.maybelline.com.tr/dudak-makyaji/ruj/color-sensational-ruj/brick-beat> (Erişim: 29.11.2022).

- Görsel 2. <https://www.dijitalajanslar.com/audiden-reklamla-etkilesime-gecen-artirilmis-gerceklik-deneyimi/> (Erişim: 11.12.2022).
- Görsel 3. https://www.youtube.com/watch?v=lAjGZL4Prf8&ab_channel=woppar-AugmentedReality (Erişim: 11.12.2022)
- Görsel 4. https://www.youtube.com/watch?v=lAjGZL4Prf8&ab_channel=woppar-AugmentedReality (Erişim: 11.12.2022).
- Görsel 8. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ba%C5%9Fa_tak%C4%B1%C4%B1_ekran (Erişim: 29.11.2022).
- Görsel 9. Atasoy, S. N. (2018). *Afiş Tasarımlarında Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları*. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Görsel 10. Kamacıoğlu, B. (2018). *İnteraktif Bir Alan Olan Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi Ve Uygulama Örneği*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Görsel 11. Kamacıoğlu, B. (2018). *İnteraktif Bir Alan Olan Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi Ve Uygulama Örneği*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Görsel 12. Kamacıoğlu, B. (2018). *İnteraktif Bir Alan Olan Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi Ve Uygulama Örneği*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Görsel 13. Coşkun, C. (2021). Augmented Reality Applications in Art Museums. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 3(2), 103–123.
- Görsel 14. <https://www.instagram.com/p/Cjh0yqVKnGY/> (Erişim tarihi: 03.12.2022).
- Görsel 15. <https://www.instagram.com/p/Cjh0yqVKnGY/> (Erişim tarihi: 03.12.2022).
- Görsel 16. <https://www.instagram.com/p/Cjh0yqVKnGY/> (Erişim tarihi: 03.12.2022).
- Görsel 17. <https://www.dijitalajanslar.com/coca-coladan-artirilmis-gerceklikli-futbol-deneyimi/> (Erişim: 12.12.2022).
- Görsel 18. <https://www.dijitalajanslar.com/coca-coladan-artirilmis-gerceklikli-futbol-deneyimi/> (Erişim: 12.12.2022).
- Görsel 19. Kamacıoğlu, B. (2018). *İnteraktif Bir Alan Olan Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi Ve Uygulama Örneği*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÜRÜN SORUMLULUĞUNDA SORUMLU KİŞİ KAVRAMI

Zehra TÜRKYILMAZ

Sakarya Üniversitesi, - <https://orcid.org/0009-0000-7027-9287>

ÖZET

Ürün sorumluluğu, üründeki hata nedeniyle meydana gelen zararlardan üreticinin sorumlu olmasını ifade eden bir kavramdır. Ürün sorumluluğu ilişkin olarak ülkemizde 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu kabul edilmiş olup Avrupa Birliği mevzuatı ile uyum sağlanması hedeflendiğinden bu Kanun düzenlenirken 85/374 sayılı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi esas alınmıştır.

Söz konusu Kanun düzenlenirken her ne kadar 85/374 sayılı Direktif esas alınmışsa da iki düzenlemenin birbirinden farklı olduğu noktalar bulunmaktadır. Örneğin 7223 sayılı Kanun'da 85/374 sayılı Direktif'ten farklı olarak "üretici" kavramı yerine "imalatçı" kavramına yer verilmiştir. 7223 sayılı Kanun yalnızca sınai malların üretimini gerçekleştiren kişileri sorumluluk kapsamına almakta, tarımsal ürün yetiştiren kimseleri ise kapsam dışında tutmaktadır.

Bu çalışmada, 85/374 sayılı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi ve söz konusu Direktif baz alınarak düzenlenen 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu uyarınca bir üründeki hatadan kaynaklı olarak ortaya çıkan zararlardan hangi gerçek ve tüzel kişilerin sorumlu olduğu ve bu sorumluluğun dayanağının hangi olgulara dayandığı ifade edilmeye çalışılacaktır.

Sorumlu kişi kavramına ilişkin açıklamalar yapılırken birinci ana başlık olarak 85/374 sayılı Direktif uyarınca sorumlu kişi kavramı; ikinci ana başlık olarak ise ÜGTDK uyarınca sorumlu kişi kavramı ayrımı yapılacak ve bu iki düzenleme arasındaki farklara değinilerek sorumlu kişi kavramı izah edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ürün Sorumluluğu, 85/374 sayılı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi, 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu

1. GİRİŞ

Bilindiği üzere çoğu ürünün üretim ve piyasaya sürüm safhasına birden çok sayıda gerçek yahut da tüzel kişi katılım sağlamaktadır. Bu nedenle de üründeki bir hata nedeni ile zarara uğrayan gerçek yahut tüzel kişinin sorumlu kişiyi tespit edebilmesi çoğu zaman kolay değildir. Örneğin fren sistemi A şirketi tarafından, fren sistemi dışında kalan tüm aksamaları ise B şirketi tarafından üretilen bir aracın frenlerinin tutmaması sonucu zarar gören taraflar, ürünün büyük bir kısmını üreten B şirketinin zararlardan sorumlu olduğunu ancak A şirketinin ise ortaya çıkan zararlardan sorumlu olmadığını düşünebilir.

Günümüz bilimsel ve teknolojik gelişmeleri dikkate alındığında bir ürünün üretilmesi için gereken ham madde ve ara malların çoğu zaman farklı üreticiler tarafından

üretiliyor olması ve üretim için gerekli olan teçhizatların dahi farklı işletmelere hazırlattırılarak üretimin yapılabilmesi tüm bu sürecin ne denli karmaşık olduğunu göstermektedir. Bu halde zarar gören tarafın ürüne katkıları birbirinden oldukça farklı yoğunlukta olan gerçek ve tüzel kişilerden hangisine başvurabileceği sorunu gündeme gelmektedir.

Bu çalışmada, üye ülkelerin iç hukuklarına uygulamaları amacı ile ürün sorumluluğu hakkında düzenlenen 85/374 sayılı Avrupa Birliği Konsey Yönergesi ve söz konusu yönerge baz alınarak düzenlenen 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu uyarınca bir üründeki hatadan kaynaklı olarak ortaya çıkan zararlardan hangi gerçek ve tüzel kişilerin sorumlu olduğu ve bu sorumluluğun dayanağının hangi olgulara dayandığı ifade edilmeye çalışılacaktır.

2. 85/374 SAYILI ÜRÜN SORUMLULUĞU YÖNERGESİ UYARINCA SORUMLU KİŞİ KAVRAMI

2.1 Genel Olarak

Üründeki hatadan kaynaklanan ürün sorumluluğu hakkında üye devletler arasında birlik oluşması amacı ile düzenlenen 25 Temmuz 1985 tarihli Avrupa Konseyi Direktifi ile ürün sorumluluğu hakkında önemli bazı düzenlemeler yapılmıştır (Baş, 2022) Söz konusu yönergenin 3. maddesinde üründeki hatadan kaynaklı ortaya çıkan zararlardan sorumlu olarak üretici, üretici gibi sayılalar, ithalatçı ve dağıtıcı kişiler olduğu belirtilmiştir (Havutçu, 2005; Keser, 2021) .

Bu düzenleme içeriğinden de anlaşıldığı üzere yönergede üreticinin tanımı yapılmamış olup yalnızca üretici kavramı içerisine dahil olanların sayılması ile yetinilmiştir (Havutçu, 2005). Yine yönergede sorumlu kişilerin kapsamının oldukça geniş tutulduğu anlaşılmakta olup 85/374 sayılı yönerge düzenlenirken zarar gören tarafın zararlarını tazmin edebilmesini kolaylaştırmak amaçlanmıştır (Keser, 2021; Karyot, 2020) .

2.2 Üretici

2.2.1 Gerçek Üretici

85/374 sayılı yönergenin 3. Maddesinin 1. fıkrasında üretici taraf nihai ürünün üreticisi, ham madde üreticisi ya da bileşen parçanın imalatçısı olarak sayılmıştır. Bundan da anlaşıldığı üzere nihai ürünü, ham maddeyi yahut da ara ürünü üreten kimse gerçek üreticidir (Keser, 2021; Okur, 2021; Aydos, 2009) .

Nihai üretici, bir ürünü ondan beklenen şekilde ilgisine fayda sağlamaya veya tüketime hazır hale getiren kimseye denmektedir (Havutçu, 2005; Keser, 2021, Okur, 2021; Karyot, 2020) . Başka üreticiler tarafından üretilmiş parçaları birleştirmek suretiyle yeni bir ürün üreten kimse de öğretilerdeki baskın görüş uyarınca nihai üretici olarak kabul edilmektedir (Karyot, 2020; Keser, 2021) . Ancak aksi görüşü savunan yazarlar olsa da bizim de katıldığımız görüşe göre şayet yapılan iş bir hizmet faaliyetinden ibaret değilse farklı parçaları birleştirerek yeni ürün ortaya çıkaran kişinin nihai üretici olarak kabul

edilmesi gerekmektedir (Keser, 2021) . Burada sorumluluğun kapsamını tespit edebilmek açısından nihai ürün üreticisinin kim olduğunu tespit etmek oldukça önemlidir. Belirtmek gerekir ki nihai üretici, kendisinin bir kusuru olmasa da ham madde ve yan ürün üreticisinin hataları nedeniyle ortaya çıkan zararlardan sorumlu kimselerdir (Aydos, 2009; Keser, 2021; Havutçu, 2005).

Yan ürün, tek başına kullanılması mümkün olmayan ve bu nedenle nihai ürünün üretimine özgülünen, nihai ürünün bir parçası olan ürünlerdir (Okur, 2021; Havutçu, 2005; Karyot, 2020) . Örneğin arabanın tekerleği bir yan üründür. Yan ürün üreticisi, nihai üreticiden farklı olarak yalnızca kendi ürettiği ürünün hatalı ve ayıplı olmasından kaynaklı olarak ortaya çıkan zararlardan sorumludur (Okur, 2021; Karyot, 2020) . Ancak belirtmek gerekir ki yönergenin 5. maddesi uyarınca yan ürün üreticisi diğer sorumlular ile dış ilişkide zarar görene karşı müteselsilen sorumlu olup asıl sorumlu kişiye karşı (örneğin nihai ürün üretici) rücu etme hakkı saklıdır.

Ham madde, nihai ürün yahut yan ürünün imal edilebilmesi için kullanılan malzemeleri ifade etmekte olup bu malzemeleri üreten kimse ise ham madde üreticisi olarak tanımlanmaktadır (Havutçu, 2005; Okur, 2021) . Tarım ürünleri veya topraktan çıkarılan maden cevherleri ham maddeye örnek olarak gösterilebilir. Ham madde üreticisi de yan ürün üreticisi ile benzer şekilde yalnızca kendi ürettiği üründen kaynaklı ortaya çıkan zararlardan sorumludur (Okur, 2021; Karyot, 2020) . Ancak belirtmek gerekir ki yönergenin 5. maddesi uyarınca yan ürün üreticisi diğer sorumlular ile dış ilişkide zarar görene karşı müteselsilen sorumlu olup asıl sorumlu kişiye karşı (örneğin nihai ürün üretici) rücu etme hakkı saklıdır.

2.2.2 Görünüşte Üretici

85/374 sayılı yönergenin 3. maddesinin 1. fıkrasında, ismini, ticari markasını ya da diğer ayırt edici özelliğini ürün üzerinde belirtmek suretiyle kendisini ürünün üreticisi olarak tanıtan kimsenin ürünün üretim sürecinde yer almamış olsa dahi üretici gibi sorumlu olacağı ifade edilmiştir.

Buna göre ürünü üreten ve piyasaya arz eden kimselerin farklı kişiler olduğu fason üretim olarak adlandırılan halin somut olayda gerçekleşmesi halinde ürünler üzerine ayırt edici işaretlerini basarak kendisini üretici olarak tanıtan ve de ürünü piyasa arz eden kimse üretici olarak kabul edilecektir (Atamer et al., 2022; Karyot, 2020). Zarar gören taraf üretici olarak görünen bu kimsenin aslında gerçek bir üretici olmadığını bilse dahi görünüşte üreticinin sorumluluğu ortadan kalkmayacaktır (Havutçu, 2005; Karyot, 2020) . Zira burada önemli olan husus marka yahut diğer ayırt edici işaretlerini ürün üzerine basarak kendisini üretici olarak tanıtan kimsenin üçüncü kişilere karşı ürünü üreten sorumlu kişi olduğu intibası yaratıp yaratmadığıdır (Okur, 2021; Havutçu, 2005; Karyot, 2020).

Yönergede ürün üzerine basılan “diğer ayırt edici” işaretten bahsedilerek hükmün kapsamı oldukça geniş tutulmuş olduğundan üretici olduğu intibası yaratması kaydı ile ürün üzerine basılan bir slogan dahi görünüşte üretici olarak sorumluluğa neden olabilecektir (Keser, 2021) .

Yönergenin 3. Maddesinin 3. fıkrası içeriğinden de de anlaşıldığı üzere görünüşte üretici kişi, sorumluluğuna gidebilmesi için gerçek üreticiye ait bilgileri zarar görene bildirmek suretiyle sorumluluktan kurtulamaz (Havutçu, 2005; Keser, 2021; Karyot, 2020). Bu nedenle bu ihtimalde dahi görünüşte üretici ve gerçek üretici ortaya çıkan zararlardan zarar görene karşı müteselsilen sorumlu olmaya devam edecektir (Aydos, 2009; Havutçu, 2005; ; Karyot, 2020).

2.3 İthalatçı

Yönergenin 3. maddesinin 2. fıkrasında ticari faaliyetleri kapsamında satış, kiralama veya herhangi bir şekilde dağıtım amacı ile topluluğa ürün ithal eden kimsenin yönerge uyarınca üretici sayılacak olduğu ve üretici gibi sorumlu olduğu ifade edilmiştir.

Yönergede belirtilmiş olan “ticari faaliyet” kavramının geniş yorumlanması gerektiği savunulmaktadır (Okur, 2021) . Bu nedenle ekonomik kazanç sağlamak gayesiyle dağıtım amacı güden satış, kira, bağış gibi işlemlerle ürün ithal eden kimse üretici gibi sorumlu olacaktır (Okur, 2021; Keser, 2021) . Bununla tutarlı olarak ürünün tanıtımını yapmak amacı ile bir ürünü üye ülkelerden birine ücretsiz olarak dağıtan kişi, yönerge uyarınca üretici gibi sorumlu olacaktır.

Burada ekonomik amacın aranacak olduğu an, ürünün ithal edildiği andır (Okur, 2021; Karyot, 2020) . Ürün ithal edildikten sonraki süreçte ekonomik kazanç amacı dışında farklı bir gaye ile ürün üzerinde tasarruflarda bulunulması halinde dahi ithalatçının sorumluluğu devam eder.

Yönerge gereğince ithalatçının sorumluluğuna gidilebilmesi için ürünün Avrupa Birliğine üye olan ülkelere ithal edilmiş olması gerekmektedir (Keser, 2021) . 85/374 sayılı yönergedeki ithalat kavramı ile kastedilen, Avrupa Birliği’ne üye ülkeler dışından üye ülkelere gerçekleştirilen ekonomik kazanç amaçlı dağıtımlardır (Keser, 2021) . Birliğe üye ülkeler arasında gerçekleşen tedariklerde serbest dolaşım esas olduğundan ithalatçı, üye ülkeler arasında gerçekleşen dağıtımlarda yönerge uyarınca üretici gibi sorumlu kabul edilmeyecektir (Karyot, 2020; Keser, 2021).

2.4 Dağıtıcı (Tedarikçi)

85/374 sayılı yönergede ürünün üreticisinin belirlenemediği durumlarda, ürünün tedarikçilerinin her birinin, üreticinin veya kendisine ürünü tedarik eden kişinin kimliğini makul bir süre içinde zarar görene bildirmedikleri takdirde üretici olarak kabul edilecekleri ve ithal edilen bir ürün söz konusu olduğunda, bu üründen ithalatçının kimliği anlaşılamadığı takdirde, üreticinin kimliği belli olsa dahi aynı hükmün geçerli olacağı ifade edilmiştir.

Dağıtıcı, üretici vasfını taşımamakla birlikte satıcı, bayi, toptancı gibi geniş bir mesleki yelpazeyi içinde barındıran, ürünün piyasaya sürülmesinde rol oynayan bir gerçek ya da tüzel kişidir (Okur, 2021; Karyot, 2020; Keser, 2021) .

Üreticinin yahut ithalatçının kim olduğunun belli olmadığı bazı durumlarda yönerge ile zarar gören tarafa dağıtıcı tarafın dahi sorumluluğuna gidebilme imkanı tanınmıştır (Karyot, 2020; Keser, 2021) . Yönerge uyarınca, üretici yahut ithalatçının kim olduğunun bilinmediği ve dağıtıcı tarafın üretici, ithalatçı ya da önceki tedarikçi bilgilerini makul süre içinde bildirmediği hallerde dağıtıcı taraf zararlardan üretici gibi sorumlu olacaktır (Okur, 2021; Havutçu, 2005) . Burada bahsedilen makul süreye ilişkin olarak üye ülkeler tarafından yönerge uyarınca iç hukuklarında serbestçe düzenleme yapılabilmesi mümkündür (Havutçu, 2005; Keser, 2021; Karyot, 2020) .

Makul süre içinde bildirimde bulunmak suretiyle sorumluluktan kurtulabilecek olması nedeniyle dağıtıcının sorumluluğunun ikincil nitelikte bir sorumluluk olduğu söylenebilir (Havutçu, 2005; Karyot, 2020) . Zira söz konusu yönerge ile sorumluluğun dağıtıcı üzerine bırakılması değil, üretici ve üretici gibi sorumlu olan kimselerce sorumluluğun üstlenilmesi ve bu sağlanırken de zarar gören tarafların muhatapsız bırakılmaması amaçlanmıştır (Karyot, 2020) .

Yukarıda bahsedildiği üzere dağıtıcının dahi belli şartlar dahilinde sorumlu tutulmasının sağlanabilmesi ile, “no name” olarak isimlendirilmekte olan, üretin kişinin kim olduğu bilinmeyen ürünler nedeniyle zarara uğrayanların muhatapsız kalması engellenmiş ve yönergenin esas amacına sadık kalınarak zarar gören tarafın menfaati korunmuştur (Atamer et al., 2022; Aydos, 2009) .

Ek olarak yönergenin 3. maddesinin 2. Fıkrası ile üretici gibi sorumlu tutulabilen ithalatçının tespit edilemiyor olması halinde zarara gören, üreticiyi tespit edebilse dahi ürünü kendisine dağıtan satıcı, toptancı, tedarikçinin de sorumluluğuna başvurabilecektir (Karyot, 2020; Okur, 2021) .

3. 7223 SAYILI ÜGTDK HÜKÜMLERİ UYARINCA SORUMLU KİŞİ KAVRAMI

3.1 İmalatçı

ÜGTDK'nın 3. maddesinin (g) fıkrasına göre imalatçı, “ürünü imal ederek veya ürünün tasarımını veya imalatını yaptırarak kendi isim veya ticari markası ile piyasaya arz eden gerçek veya tüzel kişidir”.

85/374 sayılı yönergeden farklı olarak ÜGTDK'da üretici yerine imalatçı kavramı kullanılmıştır. Türk öğretisindeki baskın görüşe göre üretim kavramı ham madde ve tarımsal üretimi de içine alan geniş bir kavram olup ürün sorumluluğu hukuku açısından “üretici” kavramının kullanılması sorumluluğu sınai malların üretimi ile sınırlandıran “imalatçı” kavramına göre çok daha yerindedir (Keser, 2021) . Bu nedenle de bazı yazarlar ÜGTDK düzenlenirken bu husus dikkate alınarak, sorumluluğu daraltan “imalatçı” kavramını kullanmak ‘üretici’ kavramına yer verilmesinin çok daha doğru olacak olduğunu ifade etmişlerdir (Karyot, 2020) Bize göre de üretici kavramının daha kuşatıcı olması ve de söz konusu kanun ile zarar gören tarafın korunmasının esas olarak amaçlanması nedeni ile ÜGTDK'da “imalatçı” yerine “üretici” kavramının kullanılması daha yerinde olurdu.

ÜGTDK’da , 85/374 sayılı yönergedeki üretici ve üretici sayılan şeklinde tezahür eden ayrıma sadık kalınarak ürünü imal eden ve ürünün tasarımı ya da imalatını yaptıran şeklinde ikili ayrıma gidildiği anlaşılmaktadır (Okur, 2021; Atamer et al., 2022; Karyot, 2020) . Bu kişilerin tespiti için öncelikle imalat ve tasarım kavramları ile kastedilenin ne olduğunun anlaşılması önemlidir. İmalat, ham maddenin hangi araç kullanıldığı önem arz etmeksizin işlenmesi suretiyle yapılan mal üretimdir (Keser, 2021) . Tasarım, ürünün üretimine ilişkin ana fikir, düşüncedir (Keser, 2021) .

Söz konusu düzenleme içeriğinde ürünün imali dışında bir de ürünün tasarımının yaptıranın da imalatçı olarak kabul edilmesi dikkat çekicidir. Zira 85/374 sayılı yönergede böyle bir kavrama değinilmemiş olup ÜGTDK’da ürünün tasarımından bahsedilmesinin nedeni, ABD Hukukunda kullanıldığı bilinen tasarım, üretim ve talimat hatası ayırımından bazı kısımlar esas alınarak ilgili kanunun düzenlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Keser, 2021) . Belirtmek gerekir ki burada “tasarım” kavramı ile kastedilen şey ürünün üretimine ilişkin ana fikir, düşünce olup bu kavram ile ürünün dış görünümü kastedilmemektedir (Keser, 2021) . Proje, kalıp, çizim, plan vb. ürünün tasarımına örnek olarak gösterilebilir.

85/374 sayılı yönergeden farklı olarak ÜGTDK’da ham madde, yan ürün ve de nihai ürün şeklinde bir ayrıma gidilmediği ancak bunun yerine ürünü imal eden “imalatçı” kavramından bahsedildiği anlaşılmaktadır (Okur, 2021) . Bu duruma ilişkin olarak doktrinde, kanun koyucunun bilinçli şekilde ham madde ve yan ürün üreticisini sorumlu tutmadığını savunanlar olduğu gibi ÜGTDK düzenlenirken 84/374 sayılı yönerge esas alındığından ham madde ve yan ürün üreticisinin de sorumlu olarak kabul edilmesi gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır (Okur, 2021) . Bize göre ÜGTDK kanun sistematığı içeriğinde bilinçli şekilde ham madde ve yan ürün üreticisinden bahsedilmediği anlaşıldığından, kanun koyucunun iradesini yok saymamak adına ham madde ve yan ürün üreticisinin ÜGTDK uyarınca sorumlu olmadığı kanaati daha yerindedir.

85/374 sayılı yönergede isim ve ticari markası yanında slogan gibi diğer ayırt edici işaretlerini de ürün üzerinde belirtmek suretiyle piyasaya süren kimseler de üretici sayılacak olduğunu ifade etmiştik. Ürün üzerine isim ya da markası dışında slogan gibi diğer ayırt edici bir işaretini koyan ve bu nedenle de 85/374 sayılı yönerge uyarınca üretici gibi sorumlu olan kimse ÜGTDK’ya geldiğinde kanuni düzenlemede yalnızca isim veya ticari markadan bahsedildiğinden ancak diğer ayırt edici bir işareten bahsedilmediğinden imalatçı gibi sorumlu tutulmayacaktır (Karyot, 2020) . Yine belirtmek gerekir ki ÜGTDK uyarınca bir kimsenin imalatçı sayılabilmesi için ürünü kendi isim yahut ticari markası adı altında piyasaya sürmesi de yetmemekte olup şayet ticari marka yahut ismin sahibi gerçek ye da tüzel kişi piyasaya sürdüğü ürünü imal etmemiş yahut da imalini ya da tasarımını yaptırmamış ise aynı şekilde bu ihtimalde de ÜGTDK uyarınca imalatçı gibi sorumlu tutulamayacaktır (Karyot, 2020) .

3.2 İthalatçı

ÜGTDK 3. maddesinin (ğ) bendinde ithalatçı, “ürünü ithal ederek piyasaya arz eden gerçek veya tüzel kişi” olarak tanımlanmış olup aynı kanunun 3. maddesi (k) bendi uyarınca piyasaya arz, ürünün ilk kez piyasada bulundurulması anlamına gelmektedir.

85/374 sayılı yönerge farklı olarak ithalatçı, ÜGTDK’da imalatçı sayılanlar arasında sayılmamışsa da kanunun 6. maddesi uyarınca ürünün kişinin şahıs varlığına yahut mal varlığına zarar vermesi halinde ortaya çıkan zararlardan ithalatçı ve de imalatçı müteselsilen sorumlu tutulmuş olup ithalatçı, ÜGTDK uyarınca imalatçı gibi sorumlu kişiler arasındadır (Karyot, 2020).

Yine 85/374 sayılı yönerge uyarınca ithalatçının sorumlu tutulabilmesi için, ticari faaliyet kapsamında dağıtım amacı ile hareket ediliyor olması gerektiği ve ticari faaliyetin geniş yorumlanması gerektiği ifade edilmişti. ÜGTDK’ da ise ürünün piyasaya arz edilmesinden bahsedilmiş olmasına karşın 85/374 sayılı yönerge farklı olarak ticari faaliyetten bahsedilmemiştir (Okur, 2021) . Ancak buna rağmen, hayatın olağan akışında bir ürünün ticari faaliyet amacı dışında piyasaya arz edilmesinden bahsedilemeyeceğinden ÜGTDK uyarınca ithalatçının sorumlu tutulabilmesi için ithalatçı tarafından ticari faaliyet kapsamında hareket edilmesi gerektiği ifade edilebilir (Okur, 2021) .

3.3 Dağıtıcı

ÜGTDK 3. Maddesinin (ğ) bendinde dağıtıcı, “ürünü tedarik zincirinde yer alarak piyasada bulunduran, imalatçı yahut ithalatçı dışındaki gerçek yahut tüzel kişi” olarak tanımlanmıştır.

Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere zarar görenin korunması için dağıtıcı kişilerin kapsamı oldukça geniş tutulmuş olup tedarik zincirinde yer alan imalatçı ve ithalatçı dışında yer alan satıcı, toptancı, acente gibi kimselerin tamamı dağıtıcı kavramının içine dahildir (Atamer et al., 2022; Karyot, 2020) .

85/374 sayılı yönergedeki benzer şekilde dağıtıcının sorumluluğu, ÜGTDK’da da ikinci derecede sorumluluk olarak belirlenmiştir. Zira ÜGTDK 11. Maddesinin 3. fıkrası uyarınca dağıtıcının imalatçı gibi zararlardan sorumlu tutulabilmesi için ürünün imalatçısının, ithalatçısının yahut da yetkili temsilcisinin kim olduğunun zarar gören tarafından bilinmiyor olması gerekmektedir. Ürün nedeni ile ortaya çıkan zararlardan sorumlu kişilerin tespit edilebilmesi için ÜGTDK uyarınca zarar gören tarafından dağıtıcıya başvurularak ürünün imalatçısının, ithalatçısının ya da yetkili temsilcisinin yahut da bir önceki iktisadi işletmecisinin isim ve irtibat bilgilerinin istenilmesi gereklidir. Zarar gören tarafından bu yükümlülükler yerine getirildikten sonra sorumluluğunun kaderini belirlemek dağıtıcının elinde olup zarar görenin bu başvurusunun dağıtıcı tarafa tebliğ edildiği tarihten itibaren on iş günü içinde zarar gören tarafa herhangi bir bildirimde bulunmayan dağıtıcı, ÜGTDK uyarınca yönerge ile de benzer şekilde imalatçı gibi ortaya çıkan zararlardan sorumlu olacaktır.

85/374 sayılı yönerge ile “no name” olarak isimlendirilen ve de üreticisinin kim olduğu bilinmeyen ürünler nedeniyle zarar gören tarafın muhatapsız kalmasının

engellenmesi için dağıtıcıların da belli şartlara bağlı olarak sorumlu tutulduğu ifade edilmişti. ÜGTDK’da da benzer şekilde kim tarafından imal edildiği belli olmayan ürünler sonucu zaten zarara uğrayan tarafın bir de muhatapsız kalması engellenmek istenmiş olduğundan dağıtıcının ikinci derecede dahi olsa sorumlu tutulması amaçlanmıştır.

Belirtmek gerekir ki bir önceki iktisadi işletmecinin bilgilerini bilen zarar gören taraf, bir sonraki iktisadi işletmecinin sorumluluğuna gidemez (Atamer et al., 2022) . Zira ÜGTDK uyarınca imalatçı, ithalatçı ve önceki iktisadi işletmeci sonraki iktisadi işletmeci arasında bir sorumluluk sırası bulunmaktadır. Bu sorumluluk sırası nedeniyle de birden fazla dağıtıcı var ise bu dağıtıcılar ortaya çıkan zararlardan müteselsilen sorumlu olmayacaklardır (Atamer et al., 2022) .

4. SONUÇ

Ürün sorumluluğuna ilişkin olarak ülkemizde 7223 sayılı ÜGTDK çıkarılmış olup Avrupa Birliği mevzuatı ile uyum sağlanması hedeflendiğinden bu kanun düzenlenirken 85/374 sayılı AB Konsey Direktifi esas alınmıştır.

ÜGTDK düzenlenirken her ne kadar 85/374 sayılı yönerge esas alınmışsa da ürün sorumluluğunda sorumlu kişilerin kimlerden oluştuğu noktasında iki düzenlemenin birbirinden farklı olduğu noktalar bulunmaktadır.

Örneğin ilgili kanunda “üretici” kavramı yerine “imalatçı” kavramına yer verilmiş olup bu durum ÜGTDK anlamında sorumlu olması gereken üreticilerin kapsamını oldukça daraltmıştır. Nitekim söz konusu kanun yalnızca sınai malların üretimini gerçekleştiren kimseleri sorumluluk kapsamına almakta ancak tarımsal ürün yetiştiren kimseleri kapsam dışında tutmaktadır.

Yine bu çalışmada bahsettiğimiz üzere 85/374 sayılı yönerge ile yan ürün ve ham madde üreticileri de sorumlu kişiler arasına dahil edilmiş olup ÜGTDK’da ise yalnızca “imalatçı” kavramından bahsedilmiş, yan ürün ya da ham madde imalatçısından bahsedilmemiştir.

Buna ilişkin olarak bir kısım yazarlar ÜGTDK ilgili yönerge esas alınarak düzenlenmiş olduğundan yan ürün ve ham madde imalatçılarının ÜGTDK uyarınca ortaya çıkan zararlardan sorumlu olduğunu ileri sürmelerine karşın bir kısım yazarlar ise ÜGTDK’da bilinçli olarak yan ürün ve ham madde üreticisinin sorumluluğuna yer verilmediğini ifade ederek yan ürün ve ham madde üreticisinin ÜGTDK uyarınca sorumlu kişiler arasında sayılamayacağını savunmuşlardır.

ÜGTDK ve 85/374 sayılı yönergede incelendiğinde dağıtıcı dışındaki sorumlu kişilerin asli sorumlu ; dağıtıcıların ise tali şekilde ürün sorumluluğu anlamında sorumlu kabul edildikleri anlaşılmaktadır.

Her iki düzenlemeye göre de sorumlu gerçek ve tüzel kişiler zararlardan müteselsilen sorumlu olsa da dağıtıcılar arasında bir sıra bulunmakta olup bunlar arasında müteselsil sorumluluk ilişkisi bulunduğundan bahsedilemez.

KAYNAKÇA

- Atamer, Y. M. & Baysal, B. (Eds.). (2022). *Ürün sorumluluğu - Sorumluluk hukuku konferansları – I. On İki Levha Yayıncılık.*
- Aydos, S. O, (2009). *Ürün sorumluluğu.* Adalet Yayınları.
- Baş, S. (2022). 7223 sayılı kanun kapsamında ürün sorumluluğu kavramına genel bir bakış. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (52), 349-382.
<https://doi.org/10.54049/taad.1183655>
- Karyot, U. A. (2020). *Üreticinin ayıplı malın sebep olduğu zararlardan sorumluluğu* [Doctoral dissertation, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=xfYCzJqxndRu6LT1XdZ2Xg&no=ft_zF73YSOKn-IJQ5yTieA
- Keser, Y. (2021). *Ürün sorumluluğu.* Seçkin Yayınları.
- Okur, S. (2021). *Otonom Araçlarda Sözleşme Dışı Hukuki Sorumluluk.* Adalet Yayınları.

POSTMODERNİZM BAĞLAMINDA KAMU YÖNETİMİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM

Prof. Dr. Sabit MENTEŞE

Munzur Üniversitesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4901-4481>

ÖZET

Modernizm teoride ve uygulamada köklü ve oldukça uzun tarihi bir geçmişe sahiptir. İdeolojik alt yapısı liberalizme dayanır. Literatürde modernizm 15. ve 16. Yüzyıllarda bilim ve teknik alanda, sanayide yaşanan gelişim ve değişimler, 1760 ile 1840 yılları arasında önce İngiltere’de ve sonrası Batı Avrupa’da, 1. Sanayi devrimi sonrası yaşanan gelişmelerin ürünü olarak görülmektedir. X. Yüzyıldan başlayarak 1789 Fransız devrimine kadar süren dönemin kamu yani devlet örgütlenme sistemleri toprak mülkiyetine dayalı feodal, mutlak monarşik devlet örgüt ve yönetimi şeklindedir. Her şeyden önce toplumlar ve onun siyasi en üst organizasyonu devletler statik olmayıp dinamik bir yapıya sahiptirler. Nitekim Orta Çağ’ın feodal devlet örgütlenme sistemleri gelişen ve değişen üretici güçlerin var olan üretim ilişkileriyle çelişkisi, zorunlu yeni devlet örgütlenme ve yönetim sistemlerini gündeme getirmiştir. Söz konusu yeni devlet örgütlenme ve yönetim sistemlerinden öne çıkan modernizmin Weberist ulus devlet örgüt ve yönetim sisteminin kendisidir. 1970’li yıllara gelindiğinde başta iktisadi olmak üzere, sosyal alanda yaşanan krizlerin çözümünde problem kaynağına dönüştüğü ileri sürülen modern devlet örgütlenme sistemi yerini, post modern yaklaşımın devlet örgütlenme sistemi olan yeni kamu (devlet) örgütlenme ve yönetim sistemine bırakmıştır. Bu bağlamda modernizmin kamu (devlet) yönetim anlayışı örgüt ve yönetim biçiminden yolla çıkılarak, yeni mehdî postmodernizmin kamu yönetimine etkisi literatür taramasına dayalı betimlenmesi bu çalışmanın ana amacını oluşturmuştur. Çalışmanın bulgularına göre; postmodernizmin kamu yönetimine dünyanın tüm ülke kamu (devlet) yönetimlerine etkisi aynı dönem ve benzer şekilde olmadığı, ancak gelişmiş sanayi ülkeleri kamu (devlet) yönetim sistemlerine etkilerinin en başında özel işletme örgütlerinin küçültülen devletin büyük ortakları durumuna geçtikleri şeklinde olmuştur.

Anahtar kelimeler: Modernizm, postmodernizm, liberalizm, neo liberalizm, kamu yönetimi

CHANGE IN PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF POSTMODERNISM

Prof. Dr. Sabit MENTEŞE

Munzur University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4901-448>

ABSTRACT

Modernism has a deep-rooted and long historical past in theory and practice. Its ideological substructure is based on liberalism. In literature, modernism is seen as the product of the developments and changes in science, technology and industry in the 15th and 16th centuries, and the developments that took place after the 1st Industrial Revolution, first in England and then in Western Europe between 1760 and 1840. The public, or state, organization systems of the period that started in the 10th century and continued until the French Revolution in 1789 were in the form of feudal, absolute monarchic state organization and administration based on land ownership. First of all, societies and their highest political organization, states, are not static but have a dynamic structure. Indeed, the contradiction of the feudal state organization systems of the Middle Ages with the existing production relations and the developing and changing productive forces brought about the new state organization and administration systems. The most prominent of these new state organization and administration systems is the classical state organization and administration system of modernism itself. In the 1970s, the modern state organization system, which was claimed to be a source of problems in solving the crises experienced in the social field, especially in the economy, was replaced by the new public (state) organization and management system, which is the state organization system of the postmodern approach. In this context, the main purpose of this study was determined as the description of the effect of the new mehdi postmodernism on public administration based on the literature review by departing from the public (state) management understanding of modernism and the organization and management style. According to the findings of the study; the effect of postmodernism on public administration was not the same period and similar to all the countries of the world, but the effect of the public (state) management systems of developed industrial countries was primarily that private business organizations became the major partners of the downsized state.

Keywords: Modernism, postmodernism, liberalism, neo liberalism, public administration

1.GİRİŞ

Devlet ile kamu yönetimi içiçe geçmiş, aynı anlamda kullanılan kavramlar olmaları yanında, literatürde farklı iki kavram olarak da kullanılmaktadırlar. Bazı yazarlar kamu yönetimini devlet kavramı ile eş anlamlı olarak yerine kullanırlarken (Versan, 1986), bazı yazarlar devletin yürütme ayağı yani hükümet (Gözübüyük, 1989:2; Eryılmaz, 2010:2) ve bazıları ise kamu politikalarının uygulaması ile ilgili devletin bürokratik yapısı yerine kullanılmaktadırlar (Eryılmaz, 2010:8). Yaygın kanı kamu yönetiminin devletin içinde stratejik bir alt sistem, devleti yaşatan, işlerini yürüten ve devamlılığını sağlayan bürokratik örgüt yapısı şeklinde olandır. Diğer taraftan kamu yönetimine ilişkin yazılıp çizilenler birlikte ele alındığında, kamu yönetiminin devletin egemenlik alanına giren tüm her yerde, vatandaşlarına yönelik her türden mal ve hizmeti üretip sunmasıyla ilişkili örgüt ve yönetimi gerektiren süreçleri kapsayan faaliyetler bütünü şeklinde de tanımlanmaktadır (Eryılmaz, 2010). Ancak bir bütün olarak tanım, teori ve uygulamalardan yola çıkıldığında kamu yönetiminin devlet yönetimine karşılık geldiği söylenebilir. Nitekim kamu yönetimi disiplini üzerine çalışan alan uzmanlarının (Keskin, 2006:8) köken bakımından bu bilim dalının özünde devlet bilimi olduğunu, konu ve kapsamının devlet ve onun örgütsel yapı ve işleyişi olduğunu belirtmektedirler. Temel nedeni yalnız başına “kamu” denildiğinde farklı anlamlara ve içeriğe sahip gibi görünüp algılanmış olsa da son tahlilde kamu malı, kamu personeli, kamu bürokrasisi, kamu maliyesi, kamu okulu ya da kamu kurumu, kamu harcamaları...vb. denildiğinde, burada “kamu” ön ekinin devlet anlamında kullanıldığı açıktır. Bu belirlemeye örnek Vakur Versan’ın 1986 yılı Dokuzuncu Baskısı “Kamu Yönetimi, Siyasi ve İdari Teşkilat” adlı eseri ilginç bir kaynak. Eserin önsözünde ve Birinci Kitapta (s.1) “Kamu Yönetimine Hâkim Olan Nazariyeler ve Sistemler” kısmında yer alan başlıkta kamu yönetimi ifadesi kullanılırken, kitabın geri kalan diğer tüm kısımlarında açıklayıcı bilginin yer aldığı hiçbir yerinde kamu yönetimi ifadesi kullanılmamakta, aksine devlet ve sonrası hükümet sistemleri ile Türkiye’nin siyasi ve idari yapısı ifadeleri ve ilgili açıklamalar yer almakta, en önemlisi ise aynı kısımda (s.III) kamu yönetimini devlet yönetimi bilimi olduğu belirtilmektedir. Keza benzer ifadeleri Kurthan Fişek’te de görmek mümkün. Yönetim adlı eserinde Fişek (1979), kamu yönetimi yerine “yönetim” sözcüğünü kullandığı, ancak eserinde yönetim ile ilgili açıklamalarının tamamı devletle ilgili olduğu gözlerden kaçmamakta. Dolayısıyla bu çalışma da da kamu yönetimi devletin yönetimi ve yeni kamu yönetiminin de yeni devlet yönetimi ya da yeni devlet yönetimi paradigması olduğu şeklinde görülüp değerlendirilmiştir.

Çalışma nitel araştırma kapsamında derleme şeklinde desenlenmiştir. Derleme çalışmalarında merak edilen bir konuda gerçekleştirilmek istenen bir amaç doğrultusunda, var olan geçerli ve güvenilir bilgilerin toplanarak sistemli olarak düzenlenmesiyle çok yönlü bilgi birikimi sağlamak için bir ya da daha fazla kişi tarafından hazırlanan yazılı metindir (Karaçam, 2013; Wee ve Banister, 2016) Diğer bir ifadeyle derleme ya da literatür taraması, araştırma konusunun genel bir incelemesidir ve konuyla ilgili mevcut anlayışın güvenilir ve tarafsız bir açıklamasını sağlamayı amaçlamaktadır (Bolderston, 2008; Callahan, 2010, 2014; Hagger, 2012; Agarwal ve Dewan, 2016; Barczak, 2017).

Bu bağlamda çalışmada önce kamu yönetimi kavramsal olarak ele alınmış ve akabinde modernizm ve post modernizm verildikten sonra, devamında postmodernizmin devletin dönüştürülmesine olan etkileri üzerinde durulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Kamu Yönetimi

İşlevsel ve yapısal olarak iki boyutta ele alınan kamu yönetimi devlet ve toplum düzeninin kesintisiz devamını sağlayan ana unsurdur (Eryılmaz, 2020: 7). Aynı zamanda kamu yönetimi halk, örgüt, kamu politikaları, norm düzeni ve mali kaynaklardan oluşan bir idari sistemdir. Diğer taraftan kamu yönetimi yurttaşlara yönelik mal ve hizmet üretim ve sunumuna yönelik ilgili kanunların uygulanmasını sağlamak amacıyla hükümet faaliyetlerinin koordinasyonunun tümünü de kapsamaktadır.

Toplumun başlangıcından beri, insanların nasıl bir arada yaşaması ve yönetilmesi gerektiği sorusu her çağın merkezinde yer almıştır olgu ve olayların başında gelmektedir. Bu bağlamda topluluklar büyüdükçe, kaynakları yönetmek, yasalar oluşturmak ve kamu yararını desteklemek için organize sistemlere duyulan ihtiyaç da artmıştır. Sözkonusu ihtiyaç, şu anda kamu yönetimi dediğimiz devletin yönetsel sistemin temelini oluşturan ana girdilerin başında gelmektedir.

Kamu yönetiminin bilim insanlarınca farklı tanımları yapılmakta ve yapılmaya da devam etmektedir. Bu durum kamu yönetimi ve tanımı hakkında bazı kafa karışıklıklarına yol açmış ve açmaktadır. Nitekim bir tanıma göre kamu yönetimi hükümet politikalarının ve programlarının uygulanması ve yönetimi iken, White'a göre "yetkili makam tarafından beyan edilen kamu politikasının yerine getirilmesi veya uygulanması amacına sahip tüm işlemlerden oluşan faaliyetlerin" bütünü olarak bir anlamda Eryılmaz'ın (Eryılmaz, 2010:7) deyiimiyle kamu yönetiminin işlevsel yönü olmaktadır.

Daha geniş bir bakış açısıyla kamu yönetimi, hükümet hedeflerine ulaşmak için insan ve maddi kaynakların koordinasyonunu oluşturan yapı ve süreçlerdir. JM Pfiffner (1999) ise kamu yönetimini "insanların çabalarını koordine ederek hükümet işini yaptırmak, böylece belirlenen görevleri yerine getirmek için birlikte çalışabilmelerini sağlamak" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımında öne çıkan tema, yönetsel odak, kamu yöneticilerinin kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kaynakları organize etme ve yönlendirmedeki rolüdür. Kamu yönetiminin yapılmış bazı tanımları şu şekildedir: “Bütün bir toplumun iç içe geçmiş ve çoğu kere de birbirleriyle çelişen sorunları arasında işleyen bir idari mekanizma” (Eryılmaz, 2010: 6), “düzenli toplumlarda kamu gücünün örgütlenmesi ve işleyişi”, “yasama, yargılama ve belli bir ölçüde hükümet etmenin dışında kalan, tüm kamusal kuruluşları ve işleyişleri”, yapısal anlamda “kamu kesiminde (sektöründe) yer alan, mal ve hizmet üreten, kaynak aktarılan veya kaynak kullanan, hukuki nitelikleri ve piyasa için mal üretmeleri organik yanlarını etkilemeyen örgütlerin tümü”, “yasaları ve idari düzenlemeleri uygulamakla ilgili süreçler, organizasyonlar, kamu personelinin eylem ve işlemleri” “devlet ya da ona bağlı kuruluşlarda etkinliklerde bulunan ve bürokratik mekanizmayı oluşturan kişilerin ve kimselerin davranışlarıyla ilgili alan (Ergun, 2004: 6), “bir başka yönüyle, devletin amacını gerçekleştirecek biçimde örgütlenmiş insan gücü ve araç-gereçler ile bunların yönetimi” (Ergun, 2015:6) “kamu siyasalarının yürütülmesi için gerekli bireysel ve bilimsel çabaların eşgüdümlemesi (Ergun, 2004: 6), “devlet ve onun yönetimi, planlamadan eşgüdüm, altyapı kurmaktan ulusal ekonomiyi büyütecek koşulları yaratmaya varıncaya dek kalkınmada yaşamsal bir rol oynayan yönetim (Ergun, 2004:17), “düzenli toplumlarda kamu gücünün örgütlenişi ve işleyişi”, “devletin kamusal hizmetleri amacına uygun olarak sunabilmek için elindeki tüm kaynakları en önemli şekilde kullanması” (Aydın, 2021:7), “devletin görevlerini yapma ve onun için gerekli süreçleri işletme aracı ile devletin yürütme gücünün yapısı ve faaliyetlerinin tümü” (Aydın, 2021:43), “kamuya ait işlerin vatandaşların beklentileri doğrultusunda etkili ve yerine getirilmesine yönelik faaliyetleri” (Haktankaçmaz, 2005: 209), “kamusal siyasaların oluşturulmasında, siyasal karar organlarına teknik destek sağlayan ve siyasaları uygulayan örgütler bütünü”, “devletin yürütme gücü” (Berkin, 2017), “ insan çabalarının büyük ölçüde usallık gerektiren türü”dür (Ergun, 1997). Kamu yönetiminin verilen bu tanımlarından bir senteze varılmak istendiğinde, kamu yönetimi yerine göre hem devletin örgütleyici eylemlerini hem de bu eylemleri yürüten makine yani bürokrasiyi ifade ettiği; amaç yönünden soruna yaklaşıldığında, kamu yönetiminin, toplumsal hayatın değişik kesimlerinin işleyişini düzenleyen ve bu kesimlerdeki yönetsel kuruluşların belirleyici özelliklerinde somutlaşan bir eylemler dizisi, eş amaçlı kimselerin yer aldıkları bir örgütün en kısa ve kestirme yoldan amaçlarını gerçekleştirmesine yönelik ve planlama,

örgütlenme, personel alma, yönlendirme, eşgüdüm ve denetleme öğelerinden oluşan bir karmaşa (Fişek, 1975: 1) olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle yönetim ya da kamu yönetimi, eş amaçlı kişilerden oluşan bir örgütsel yapıyı (devleti) ve örgütsel amaçların en akılcı yollardan gerçekleştirilmesine dönük bir eylemler dizisini varsaymakta, yönetim süreçlerinin uygun şekilde dizilip etkileşimlerinin ortaya çıkardığı karmaşık bir süreç” (Fişek, 1975: 3) olmaktadır. Kamu yönetimi bir bilim dalı olarak ise devletin ve devlet personellerinin davranışlarını inceleyen bir alanı ifade etmektedir (Bozkurt vd., 2008: 133).

Kamu yani devlet ortaya çıktığından başlayan örgütlenme ve yönetiminin günümüze statik yapı yerine dinamik bir yapı gösterdiği, bu nedenle de sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğu görülmektedir. İnsanoğlunun geçim için ürettikleri araçlar ve geliştirdikleri yeni buluş ve keşifler sayesinde doğayı anlama ve açıklama yanında, onu kontrol ve değiştirmeyi de başarmıştır. Bu durum insanların birlikte yaşayışının getirdiği örgütsel yapıları da etkilemiş ve sürekli bir değişimi dirik tutmuştur. M.Ö. ilk site devletleri köle egemenliğine dayanan şehir devletleriydi. Zamanla imparatorluk şeklinde ve sonrası bilim, teknik ve teknolojinin gelişimi sonucu ortaya çıkan sanayinin yaşamı her yönüyle etkileme yanında ve var olan siyasal, sosyal, iktisadi ve kültürel yapıları da derinden etkilemiştir. I. Sanayi Devrimini (1760-1830) takip eden süreçte ortaya çıkan ulus devletler öncekilerden çok farklı bir yönetsel yapıya dönüşürlerken, kendileri de 1970’lerde farklı devlet örgütsel ve yönetsel yapılara dönüşmek zorunda kalmışlardır. Devletlerin Weberist, laik, seküler ve katı bürokratik hiyerarşik örgütsel yapılarının etkin olduğu bu dönem aynı zamanda modernizm olarak ifade edilen dönemdir. İdeolojik alt yapısı ise liberalizmdir. Diğer bir ifadeyle liberalizm, modernizm ve ulus devlet ya da seküler, katı, bürokratik merkezci devlet örgütleri birlikte var ve biri birini tamamlayıcı tarihsel olgu ve olaylardır. Sanat ve edebiyatla başlayan aydınlanma (17. Yüzyıl felsefesi) aynı zamanda modernizmi ve sonrası gelişen sanayi devrimi, liberalizm ise yeni devlet biçimi olan ulus devletlerin oluşum, işleyiş ve yayılmasını sağlamıştır. Modern devletin temel özelliği Weberyen-Taylorist ve Fayolisttir. Katı ve evrensel kurallar ekseninde işleyen ve rekabetçi piyasa koşullarının geçerli olduğu, ancak II. dünya savaşı sonrası zayıflayan özel sektörün doğurduğu boşluğu tamamlama adına sosyal devlet olarak sürece giren devlet, 1970’lere gelindiğinde elindeki ekonomik gücü yerelleşme adına özelleştirerek, özel sektöre devrini sağlamış, böylece devlet yeni paradigma kapsamında ifade edilen yeni kamu yönetimi (işletimi) anlayışı ekseninde yeniden yapılanmaya gitmiştir. Sözkonusu devletin yeniden ele alınarak düzenlenmesi post modernizm, dayandığı ideoloji neo liberalizm ve bu ideolojik akımın gündeme getirdiği yeni devlet ya da kamu yönetim minimal devlettir. Piyasaya müdahale

etmekten çıkararak (piyasacı), denetleyici ve düzenleyici devlet ya da kamu yönetimidir. Ancak bilinmesi ve belirlenmesi gereken önemli bir nokta, sözkonusu yeni paradigmaya göre düzenlenen piyasacı ya da neo liberal yaklaşımın ürünü yeni kamu yönetimi dünyada tüm ülkelerde benzer şekilde ve aynı dönemde gerçekleşmiş bir olgu değildir. Hala kabile devletlerinin olduğu gerçeğinden yola çıkıldığında, sözkonusu devlet örgütlenme şekli başta Batı Avrupa ülkelerinde ve sonrası ABD ve benzeri ülkelerde geçerli yeni bir paradigmadır. Diğer bir ifadeyle kamu yönetimi, toplumun değişen ihtiyaçlarına ve yönetişimin karmaşıklıklarına uyum sağlayarak zamanla evrimleşmiştir. Teknoloji, politikalar ve toplumsal beklentiler gelişmeye devam ettikçe, kamu yönetimi şüphesiz daha da evrimleşecek ve yönetsel süreçlere girecektir. Bu nedendir ki moderniteye geçişi belirleyen dört devrimden (bilimsel, siyasal, kültürel, endüstriyel) söz edilse de modernleşme süreci boyunca üzerinde durulan ve diğer devrimlerin de ondan türediği düşünülen bilimsel devrimdir (Jeanniere, 2011: 113-116).

Geleneksel devlet monarklarca yönetilen ve genellikle soy zincirine göre yöneticilerin yer değiştirdiği orta çağ feodal devlet, yani krallık ya da imparatorluklar şeklinde kurulan devlettir. Söz gelimi Osmanlı Devleti döneminin en güçlü geleneksel devletlerinden biridir. Ne zamanki sanayi devrimi gerçekleşti ve kent yaşamı önemli değişimler geçirdi ve üretim araçlarındaki gelişmeler üretici güç olarak mülkiyetinin yeni sınıf burjuvazinin eline geçti, doğal olarak toprak mülkiyetine dayalı devlet sahiplerinin yerini zorunlu olarak yeni üretici güç sahipleri burjuvaziye bırakacaktı, ki 1789 ihtilali sonrası başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa’da ortaya çıkan devletler bu tip devletler ve kamu yönetimleridir. Devlet yasama, yürütme ve yargısı ile artık tek kişi ya da ailenin değil, farklı organ ve seçilmiş ve güçler ayrılığına dayalı yazılı kuralların genel geçer olduğu ulus devletlere durumuna dönüşmüştür.

2.2.Modernizm ve Kamu Yönetimi

Modernliğin temel parametreleri genel olarak kapitalizm, endüstriyalizm, kentlilik, demokrasi, ussallık, bürokrasi, uzmanlaşma, farklılaşma, bilimsel bilgi, teknoloji ve ulus devlettir. Bilim, bilgi, değerler ve inançlar, ortak insani değerler, kesin doğrular ve evrensel gerçeklikler modernizmi tasvir eder (Harvey, 2003: 25). Jeanniere (1990: 79-80) modernizmi endüstriyel teknik yapının tek biçimleştirici bir sıra düzeni dayatması, ekonomiler, devletler ve bireyler arasında çözülemez karşılıklı bağımlılıkların oluşması olarak görmektedir. Modernizm, yeni bir dünya görüşüyle kültürel bir gelişmeyi ve yeni bir yaşam tarzını belirten, olguculuk (pozitivizm), akılcılık, insanın özerkliği ve bilginin evrenselliği ilkelerini benimseyen bir akım olmakla birlikte aynı zamanda Orta Çağ’ın düşünüş tarzı ve yaşam kalıplarına bir tepkinin ürünüdür (Yıldırım, 2010: 703).

Modern düşüncenin ürünü kamu yönetimi ya da devlet idari sistemi, hiyerarşik anlamda tepeden aşağı kademelere doğru işleyen kontrol sistemini (dikey yönetim), teknokrasiye dayalı uzman bilgi paylaşımının merkezi bir biçimde gelişmesi ilkelerine göre işleyen (Jun, 2006: 44), merkezden yönetim, hiyerarşiye ve kurallara sıkı bağlılık, bilimsellik, nesnellik, dikey örgütlenme ve genel yönetsel yapılanmalar modern dönemin devlet örgütlenmelerinin temel özellikleri arasındadır.

Modernizmin 1945 lerde başlayan ve II. Dünya savaşı ile somut olarak ulusal, bölgesel ve küresel krizlerle baş etmede yetersiz kalması anlamına gelen ekonomik, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlara yeterince cevap verememesi, onu eleştirilerle genişletmek olan postmodernizm akımına yerini bırakmak durumunda kalmıştır.

2.3.Postmodernizm ve Kamu Yönetimi

Postmodernizm 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve moderniteye karşı bir tepki olarak gelişen bir düşünce akımıdır (Ömürgönülşen, 2003:23). Bu akım, modernitenin evrensel gerçeklik, rasyonellik ve kesinlik gibi iddialarını sorgulayarak, çoklu gerçeklik, görecelilik ve belirsizliği ön plana çıkarmıştır.

Postmodernistler modern toplumların rasyonalizmi kutsayarak “akıl esnekliğini yitirmesine” neden olduklarını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla insan binlerce yıllık tarihini modernliğin rasyonellik ilkesine feda etmemesi gerektiği, geleneklerine geri dönerek çeşitli rasyonaliteler yakalayabilmelidir. Postmodernizm kültürel olarak yeniden tanımlanmasında biri birine benzemezliği ve farklılığı özgürleştirici güçler olarak ortaya çıkarır. Parçalanma, belirlenemezlik ve bütün evrensel ya da bütüncül söylemlere karşı derin bir güvensizlik postmodernist düşüncenin temel özellikleridir (Harvey, 2003: 25). Modern endüstri toplumunun anahtarı üretimken, post modern toplumdan toplumda gerçeği önceleyen modeller olarak taklitler toplumsal düzene egemen olmaya, toplumu “hipergerçeklik” olarak oluşturmaya başlamıştır.

Esasında postmodernizmin kamu yönetimine etkileri sahip olduğu özellikleriyle yakından ilişkilidir. Bunlar;

- *Bütünleşmenin yerine parçalanmışlık yani bütünselliğin reddi;*
- *Kurallara ve otoritelere baş kaldırı,*
- *Özne'nin yani ben'in yitirilmesi,*
- *Geleneksel evrensel ve genel kabul görmüş kanılara karşı ironi, evrenselliğin reddi;*

- *Yerelleşme,*
- *Geçmişin reddi, gelecek için onu bir araç olarak görme ve kullanmak,*
- *Evrensel ve ulusal kültür yerine “çoğulcu kültür” anlayışını benimsemek,*
- *Dine ve inançlara yönelik pozitif yönde olumlu bir tutum tercih etmek,*
- *Modernizm ve onun oluşturduğu değerlere şüpheci ve sorgulayıcı bir tutum geliştirmek (Özsevgenç , 2017:137-142).*

Yukarıda sayılan postmodernizmin özelliklerinin yönetime yansımaları ise;

Yönetimde ademi merkeziyetçilik: Modern bürokrasi, merkeziyetçi ve hiyerarşik bir yapıya sahipken, postmodernizm yerelliği, katılımcılığı ve ağ yapılarını ön plana çıkarır. Bu durum, karar alma süreçlerinde vatandaşların daha fazla söz sahibi olmasına ve hizmetlerin daha yerel ihtiyaçlara cevap verebilmesine olanak tanır.

Değişim ve esnek yönetim: Postmodernizm, sabit ve katı kurallar yerine esnek ve değişime açık bir yönetim anlayışını benimser. Bu sayede, kamu kurumları, sürekli değişen koşullara daha hızlı ve etkili bir şekilde uyum sağlayabilirler.

Çeşitlilik ve çokkültürlülük: Postmodernizm, tek bir doğru ve evrensel gerçeklik yerine, çoklu gerçeklikleri ve farklı kültürleri kabul eder. Bu nedenle, kamu yönetiminde de farklılıkların ve çeşitliliğin önemi vurgulanır.

Söylem ve iletişimin öncelenmesi: Postmodernizm, gerçekliğin dil ve söylemlerle inşa edildiğini savunur. Bu nedenle, kamu yönetiminde iletişim ve söylem analizi önemli bir hale gelmiştir.

Vatandaşın katılımcılığı: Postmodernizm, vatandaşı pasif bir alıcı değil, aktif bir katılımcı olarak görür. Bu durum, kamu hizmetlerinin tasarımında vatandaşların ihtiyaç ve beklentilerinin daha fazla dikkate alınmasını gerektirir şeklinde olmaktadır.

2.4.Postmodern Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar

Postmodernizm, kamu yönetiminde birçok yeni yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan öne çıkarılan şu şekilde ifade edilebilir;

- **Yeni Kamu Yönetimi:** Vatandaş odaklılık, rekabet, performans ölçümü gibi özel sektör uygulamalarının kamu yönetimine aktarılması (Ayhan ve önder, 2022).
- **Ağ Yönetimi:** Kamu kurumları arasındaki iş birliği ve koordinasyonu artırmak amacıyla ağ yapılarının kullanılması (Memiş, 2022).

- **Çoğulculuk ve Katılım:** Kamu politikalarının oluşturulmasında farklı aktörlerin (sivil toplum, özel sektör, vatandaşlar) seslerinin duyulması ve katılım süreçlerinin teşvik edilmesi önem kazanmıştır (Atmaca ve Yılmaz, 2020).
- **Katılımcı Demokrasi:** Karar alma süreçlerine vatandaşların daha fazla katılımını sağlamak (Çolak, 2021).

2.5. Postmodernizm bağlamında değişen kamu yönetimi paradigması

Postmodernizm bağlamında değişen kamu yönetimi paradigması, geleneksel kamu yönetimi anlayışının ötesine geçerek daha esnek, katılımcı ve çok boyutlu bir yaklaşımı benimsemektedir. Diğer bir ifadeyle; yeni kamu yönetimi ya da işletimi anlayışı, devletçi , bürokratik, zorlayıcı, tekdüze, merkezîyetçi ve hiyerarşik özellikler taşıyan kamu sektörünü piyasa eğilimli, daha az bürokratik, esnek, adem-i -merkezîyetçi , girişimci ve yenilikçi bir nitelikler olan kamu işletmeciliği anlayışı paralelinde ele alınmıştır (Ömürgönülşen, 2003:23) Söz konusu kamu yönetiminde yaşanan bu dönüşümün bazı temel özellikleri:

1. **Ağ Yapıları:** Hiyerarşik yapıdan uzaklaşarak, ağ tabanlı organizasyonlar ve iş birlikleri ön plana çıkmaktadır. Bu, bilgi paylaşımını ve kaynakların etkin kullanımını artırır.
2. **Esneklik ve Adaptasyon:** Kamu yönetimi, değişen toplumsal ihtiyaçlara ve koşullara hızla cevap verebilen esnek yapılar geliştirmektedir. Bu, bürokratik engellerin azaltılmasını sağlar.
3. **İnovasyon ve Deneysel Yaklaşımlar:** Kamu yönetiminde yenilikçi çözümler ve deneysel yöntemler kullanılmakta, bu sayede daha etkili hizmet sunumu hedeflenmektedir.
4. **Sosyal Sorumluluk ve Etik:** Kamu kurumları, topluma karşı daha fazla sosyal sorumluluk üstlenmekte ve etik ilkeleri gözetmekte, böylece kamu güvenini artırmaktadır.
5. **Teknoloji ve Dijitalleşme:** Teknolojik gelişmeler, kamu hizmetlerinin sunumunu kolaylaştırmakta ve süreçlerin şeffaflığını artırmaktadır. E-devlet uygulamaları bunun en önemli örneklerindedir.
6. **Kültürel ve Yerel Dinamikler:** Her bölgenin ve topluluğun kendine özgü kültürel dinamiklerine saygı gösterilerek, yerel ihtiyaçlara uygun politikalar geliştirilmesi önem kazanmaktadır.
7. **Hizmet Odaklılık:** Kamu yönetimi, vatandaşların ihtiyaçlarına odaklanarak, hizmet kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kullanıcı deneyimi ön planda tutulmaktadır.

2.5. Neoliberalizmin Yeni Kamu Yönetimi Paradigmasının Oluşumuna Olan Etkisi

Tarihsel süreç kamu yönetiminde değişim ve dönüşümün postmodern yönünün ideolojik alt yapısının neo liberal görüş olduğunu ortaya koymaktadır (URL 1).

Neoliberalizmin yeni kamu yönetimi paradigmasının oluşumuna olan etkisi, kamu sektörünün işleyişinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Piyasa mekanizmalarının, rekabetin ve verimliliğin ön planda tutulması, kamu yönetiminde daha esnek ve etkili bir yapı oluşturmayı hedeflerken, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik konularında bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Nulmeler, 2001: 93). Bu değişimlerin olumlu ve olumsuz etkileri, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir ve bu nedenle her ülkenin kendi bağlamında değerlendirilmesi önemlidir.

Neoliberalizmin yeni kamu yönetimi paradigmasına olan etkisi, gerçekten de kamu sektöründe önemli dönüşümler meydana getirmiştir (Gökçe ve Gökçe, 2022). Bu dönüşümlerin bazı olumlu etkileri yanında, önemli derecede olumsuz etkileri de sözkonusu olmaktadır. Olumsuz etkilerinin özellikle sosyal adalet ve eşitlik yönünden öne çıktıkları görülürken, olumlu etkileri verimliliğin artışı, hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, yenilikçi ve teknolojik gelişmelerin hız kazanması ve hesap verebilirlik noktalarında olmuştur.

3. SONUÇ

Postmodern kamu yönetimi, 1980 sonrası kamu yönetimi disiplini ve pratiğinde meydana gelen paradigma değişimini ifade etmektedir. Bu değişim Weberyen bürokratik ve modern merkezci ulus devlet yönetim şeklini esneterek, yeni kamu yönetimi işletmeciliğine dönüştürmesiyle bilinir. Özellikleri gereği yeni kamu yönetimi olumlu ve olumsuz yönleriyle eleştirilmektedir. Bu eleştiriler arasında belirsizlik, görecelilik ve normların kaybolması gibi konuların öne çıktığı görülmektedir. Özellikle özelleştirme noktasında da önemli eleştiriler bulunmaktadır. Diğer tarafta, neoliberalizmin yeni kamu yönetimi paradigması, kamu sektörünün işleyişinde köklü değişiklikler yaratırken, söz konusu bu değişimlerin etkileri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde, bu dönüşümler kamu hizmetlerinin etkinliğini artırmışken, diğerlerinde sosyal adalet ve eşitlik konularında derin sorunlara yol açmıştır. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde bu durum çok daha net bir şekilde kendisini gösterebilmektedir. Bu nedenle, her ülkenin kendi sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamında bu değişimleri değerlendirmesi kritik öneme sahiptir. Gelecekte, neoliberal politikaların kamu yönetimi üzerindeki etkileri, sosyal adalet ve eşitlik konularındaki tartışmaların odağı olmaya devam etmesi kaçınılmaz olacaktır. Kamu yönetimi reformlarının, sadece ekonomik verimliliği değil, aynı zamanda ekolojiyi, toplumsal eşitliği de gözetmesi

gerektiği düşüncesi, günümüzdeki tartışmaların merkezinde yer alacaktır. Bu nedenle, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kamu yönetimi anlayışının geliştirilmesi hem sosyal adaletin sağlanması hem de kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Agarwal, N., ve Dewan, P. (2016). Writing a review article: Making sense of the jumble. *Indian Pediatrics*, 53(8), 715-720. <https://doi.org/10.1007/s13312-016-0915-z>, E.T:05.01.2025.

Atmaca, Y., Yılmaz, V. (2020). Yeni kamu yönetimi yaklaşımına genel bir bakış. *Turkish Studies - Economy*, 15(2), 767-779. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43196>,

Aydın, A. H. (2021), *Kamu Yönetimine Giriş*, 5. Baskı, Seçkin yayıncılık,

Ayhan, E. ve Önder, M. (2017). *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi (Gazi Journal of Economics and Business)*, 3(2): 19-48.

Barczak, G. (2017). Writing a review article. *Journal of Product Innovation Management*, 34(2), 120-121. <https://doi.org/10.1111/jpim.12365>, E.T:03.01.2025.

Bolderston, A. (2008). Writing an effective literature review. *Journal of Medical Imaging and Radiation Sciences*, 39(2), 86-92. <https://doi.org/10.1016/j.jmir.2008.04.009>, E.T:05.01.2025.

Callahan, J. L. (2010). Constructing a manuscript: Distinguishing integrative literature reviews and conceptual and theory articles. *Human Resource Development Review*, 9(3), 300-304. <https://doi.org/10.1177/1534484310371492>, E.T:05.10.2024.

Callahan, J. L. (2014). Writing literature reviews. *Human Resource Development Review*, 13(3), 271-275. <https://doi.org/10.1177/1534484314536705>, E.T:07.01.2025.

Çolak, Ç. (2021). Kamu Yönetimi, Katılımcılık Ve Vatandaşın Değişen Rolü: Seçmenden Ortak Üretici Vatandaşa. *Memleket Siyaset Yönetim*, 16(35), 37-72.

Ergun, T. (1997). Postmodernizm ve Kamu Yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 30(4), 3-15.

Ergun, T. (2004). *Kamu Yönetimi: Kuram/Siyasa/Uygulama*. Ankara: TODAİE.

Eryılmaz, B. (2010). *Kamu Yönetimi*, Okutman Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara.

Fişek, K. (1979). *Yönetim*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları; 437.

Gözübüyük, Ş. (1989). *Yönetim Hukuku*, Üçüncü Basım, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, S Yayınları.

G. Gökce- O. Gökce, (2022). Neoliberalizmin Siyasal, Yönetimsel Ve Toplumsal Olana Etkileri, *Türk İdare Dergisi / Yıl: 94 • Haziran 2022 • Sayı: 494*.

Hagger, M. S. (2012). What makes a ‘good’ review article? Some reflections and recommendations. *Health Psychology Review*, 6(2), 141-146. <https://doi.org/10.1080/17437199.2012.705556>.

Haktankaçmaz, M. İ., (2005), “Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı: Kamu Sektörü Sorunlarına Çözüm Mü, Geçici Bir Moda Mı?”, http://74.125.155.132scholarq=cacheU5BDUD6qMfoJsolar.google.com+kamu+y%C3%B6netimi+anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1 ,(04.03.2011)

Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26–33. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfed/issue/46815/587078>, E.T: 07.01.2025.

Keskin, N. (2006). Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin” köken” sorunu, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 39, Sayı 2. <https://yonetibilimi.politics.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/732/2022/06/Keski-Nuray-Tu%CC%88rkiyede-Kamu-Yo%CC%88netimi-Disiplinin-Ko%CC%88ken-Sorunu.pdf>.

Memiş, L. (2022). “Ağ Yönetişimi: Kent Yönetimi Bağlamında Teorik Bir İnceleme”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), ss. 249-267.

Ömürgönülşen, U. (2019) Kamu Sektörünün Yönetimi Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Yeni Kamu İşletmeciliği, Acar, M. ve Özgür, H. (der.) *Çağdaş Kamu Yönetimi I* içinde, Nobel, Ankara, ss.23.

Özsevgenç, Y. (2017). “Postmodernizm Üzerine”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10 (54). ss. 137-142.

URL 1: Neoliberalizmin İdeolojik Müttefiki: Postmodernizm, <https://www.e-skop.com/skopbulten/neoliberalizmin-ideolojik-muttefiki-postmodernizm/3890,14/8/2018/> *skopbulten / Samir Amin, Çeviri: Fikret Başkaya*, E.T. 05.01.2025.

Versan, V. (1986). *Kamu Yönetimi, Siyasi ve İdari Teşkilat*, Dokuzuncu Baskı, Der Yayınları, İstanbul.

Wee V. B. ve Banister, B. (2016). Bir Edebiyat İnceleme Makalesi Nasıl Yazılır?, *Ulaştırma İncelemeleri* , Taylor ve Francis Dergileri, cilt 36(2), sayfalar 278-288.

TURİZM ÖRGÜTLERİNDE ÖZNEL İYİ OLUŞ YÖNTEMLER VE FAYDALARI

Dr. Öğretim Üyesi Selin KAMA

Bitlis Eren Üniversitesi- Kanık Uygulamalı Bilimler Y.O.- 0000-0002-2707-091X

Öz

Bu çalışmada turizm endüstrisinde çeşitli işletme ve departmanlarda çalışanların öznel iyi oluşlarına katkı sunabilecek yöntemler ve bu yöntemlerin olası çıktılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada literatür taramasından faydalanılmıştır. Bu yöntemle daha önce yapılmış araştırmalar derinlemesine irdelenerek uygulanabilir yöntemlerin ve elde edilen faydaların belirlenmesi sağlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar turizm sektöründe örgütlerin uygulayabileceği eğitim, sosyal destek ve yönetsel bağlamlarda 13 önerilen yöntem bulunduğunu göstermektedir. Bu yöntemlerin uygulanması hem örgütlere hem de çalışanlara farklı düzeylerde faydalar sağlayarak iyi oluş yaratmaktadır. Bu faydalar örgütlerin iş süreçleri ve işin sonucunda elde edilen faydalar olmak üzere iki gruba; çalışanlar açısından sosyal, işle ilgili ve karakter özellikleri olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bu nedenle örgütlerin çalışanların iyi oluş düzeylerinin önemini anlayarak, arttırmaları gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Öznel iyi oluş, tatmin, mutluluk, turizm

1. GİRİŞ

Turizm endüstrisi, doğal kaynakları, kültürel varlıkları, eğlence ve ulaşım olanaklarıyla otelleri, yiyecek-içecek ve hediyelik eşya işletmelerini, seyahat acentelerini ve rekreasyon mekanlarını birleştiren bir endüstridir (Tsai, 2008). Bu endüstrinin her bir alanında çalışanlar, örgütler için başarının ve sürdürülebilirliğin kilit unsurları olarak görüldüğünden öznel iyi oluş düzeylerinin artırılması önemlidir. Bu nedenle, bu çalışmada turizm endüstrisinde çeşitli işletme ve departmanlarda çalışanların öznel iyi oluşlarına katkı sunabilecek yöntemler ve bu yöntemlerin örgütler ve çalışanlar için olası çıktıları literatür taraması aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Öznel iyi oluş, insanların yaşamları için önemli bir değer ve toplumsal ilerlemenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Voukelatou vd., 2021). Davranış bilimlerinde bireylerin yaşam tatmini ve mutlulukları hakkındaki değerlendirmelerine yönelik birçok çalışma bulunmakla birlikte (Diener vd., 2009; Angner, 2010; Diener vd., 2018) turizm alan yazınında kısıtlı sayıda çalışma mutluluk ve tatmin kavramlarını ayrı ayrı irdelenen neden sonuç ilişkileri içinde ele almaktadır. Harter vd.,'ine (2003) göre bu araştırmalarda öznel iyi oluş, stres ve sağlık kaynakları bakımından kişi-çevre uyumu teorisi kapsamında ya da olumlu duyguların ve algıların davranışsal ve bilişsel sağlık üzerindeki etkileri kapsamında irdelenmektedir. Bu çalışmada öznel iyi oluş, bilişsel ve duygusal perspektiflere bağlı olarak öncülleri ve sonuçları bakımından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme Bednarska'nın (2014) ifade ettiği gibi modern turizm işletmelerinde insan sermayesini etkileme sürecinde yaşanan olumsuzlukların belirlenmesi, iş tatmini ve çalışanların güdülenmelerinde bireysel ve örgütsel faktörlerin anlaşılabilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Öznel iyi oluş düzeyi yüksek olan çalışanları genel anlamıyla düşük düzeyde olanlardan ayıran şeyin ne olduğu sorusuna odaklanılarak yapılan çalışmada Sonnentag'ın (2015) araştırmasında

belirttiği öznel iyi oluşa katkıda bulunan bireysel ve örgüte bağlı faktörler irdelenmiştir. Bu faktörler genel anlamıyla turizm sektörü çalışanlarının duygusal perspektiften mutluluk bilişsel perspektiften ise tatmin duygularını açığa çıkartmaktadır. Bu doğrultuda çalışmadan elde edilen sonuçlar örgütlerin sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etme girişiminde çalışanlarını işe etkin bir şekilde dahil etmelerine yardımcı olacağından önemli görülmektedir.

2. ÖZNEL İYİ OLUŞ

Aristoteles, Konfüçyüs ve Buda gibi filozoflar, bilimin felsefe ve din alanlarında tanımlanan öznel iyi oluş (Diener vd., 2018), iyi yaşam olgusunun içinde mutluluğa ve tatmine atıfta bulunularak açıklanabilmektedir. Öznel iyi oluş, kişinin hayatında yüksek düzeyde olumlu duygulanım, düşük düzeyde olumsuz duygulanım ve yüksek derecede tatmin yaşaması anlayışıyla (Deci & Ryan, 2008) bireyin kendi yaşamıyla ilgili değerlendirmeler ve tatmin, hoş duygulanım ve düşük olumsuz etki içerikleriyle de tanımlanabilmektedir (Diener vd., 2009). Bir başka ifadeyle, öznel iyi oluş, optimal psikolojik deneyim ve işlevsellikle ilişkilendirildiğinde, kişinin duygusal durumunun öz değerlendirmesine atıfta bulunmaktadır (Paul vd., 2019; Deci ve Ryan, 2008). Bu doğrultuda insanların yaşamı takdir etme biçimlerini öznel olarak değerlendirmesi (Voukelatou vd., 2021) bilişsel ve duygusal bağlamlarda açıklanmalıdır.

Bilişsel ve duygusal temellere dayandırılan öznel iyi oluş araştırmacılar tarafından duygulanımlar ve düşünceler, duygu teorileri ve değerlendirme teorileri adı altında iki bilgi kaynağına dayandırılmaktadır (Diener, 1984; Veenhoven, 2009; Das vd., 2020). Bu çalışmanın konusunu oluşturan bilişsel ve duygusal boyut hem bilinç düzeyinde değerlendirmeleri hem de memnuniyet ve tatminsizlik deneyimlerine yönelik duygusal değerlendirmeleri içerdiğinden (Diener vd., 1997) duygulanımlar ve düşünceler ele alınmaktadır. Duygulanımlar, insanların hislerini, duygularını ve ruh hallerini mutluluğa atfen hedonik etki düzeyinde değerlendirirken; düşünceler, toplumsal standartlara göre yaşam beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığının tespiti ve değerlendirilmesiyle ortaya çıkan tatmin bileşenini temsil etmektedir (Veenhoven, 2009). Darvishmotevali ve Ali'ye (2020) göre ise bilişsel değerlendirmeler kişinin olumlu ve olumsuz yaşam deneyimlerine verdiği tepkinin altını çizerken, duygusal açıdan ruh halinin ve hislerin önem kazandığını belirtmektedir. Bu iki yapı, bilişsel boyutta, duygusal değerlendirmelerin izine rastlandığı için ilişkili görülmektedir (Schimmack vd., 2008).

2. ÖRGÜTLERDE ÖZNEL İYİ OLUŞ

Çalışanların hayatlarının en verimli ve en uzun sürelerini geçirdikleri işyerlerinde her gün aynı heyecanla çalışmalarını sağlamak için işlerini gönüllü olarak ve mutlulukla yapmalarının önemi tartışılmazdır (Demirbulat vd., 2019). Bu nedenle, örgütler her ne kadar çoğu zaman çalışanların öznel iyi oluşunu kendi işleri olarak düşünmeseler de iyi oluş üretkenliğinin artırılması ve örgüte bağlılık gibi değerleri güçlendirerek hedeflere ulaşılması ve işletme misyonunun gerçekleştirilmesi için önemli bir alan yaratmaktadır (Rath & Harter, 2010). Bu kapsamda, 20. yüzyılın erken dönemlerinden bu yana örgütlerde iyi oluşun önemi, öncülleri ve sonuçları psikoloji ve sosyoloji alanlarında oldukça geniş yer bulmuştur (Bednarska, 2014). Yapılan araştırmaların sonucunda işyerlerinde öznel iyi oluşun sağlanabilmesi için çeşitli uygulanabilir yöntemler belirlenmiş ve bu uygulamaların çalışanlar üzerinde yaratacağı sonuçlar değerlendirilmiştir. Strack vd.'ine (2007) göre işverenin, uyum yaratma ve eğitim gibi

uygulanabilir yöntemleri verimlilik, bağlılık iş gücü devir hızında düşüş gibi sonuçlara yol açmaktadır. Strack vd. (2007) tarafından önerilen söz konusu uygulamalar ve sonuçlar, ekipler halinde çalışan personellerin arasında sosyal etkileşimi güçlendirme potansiyeli bakımından da oldukça önemli görülmektedir.

Çalışanların iş yerlerinde yaşadıkları sosyal tatmin genel tatminin önemli bir boyutu olduğundan (Argyle, 1996) örgütsel destek ve sosyalleşme, bireysel davranışı etkileyen önemli faktörler olarak tanımlanmaktadır (Yang, 2010). Genel anlamıyla bu etki sosyalleşmenin ya da desteğin pozitif duygular yaratarak çalışanların iş deneyimlerini paylaşmaları ve hem işe hem de iş arkadaşlarına karşı sadakat duygusu geliştirmesine bağlı kazanımlarıyla ilişkilendirilmektedir (Paul vd., 2019). Dahası çalışanların sosyal ortamda kendilerini iyi hissetmeleri, iş arkadaşlarından ve üst yönetimden saygı ve takdir görmeleri ya da iş yerinin bu konuyla ilgili çabalarının farkında olmaları yüksek düzeyde üretkenlik, müşteri memnuniyeti (Adler, 2012) çalışan döngüsünün azalması, yaratıcılık ve nihai olarak yapılan işin sonuçları ile ilgilidir (Harter vd., 2003, s.2). Bu da sosyal tatminin artırılarak çalışanların işe karşı daha olumlu ve enerjik eğilimler sergilemesini sağlamanın önemini açığa çıkartmaktadır.

Örgütler çalışanlarının işe karşı coşkulu davranmasını sağlamak ve enerji seviyelerini yükseltmelerini teşvik etmek amacıyla göreve başlama eğitimi, oryantasyon ve atölyelerinden faydalanmaktadır (Butt vd., 2020). Bu eğitimler, meslek türlerine uygun olarak iş yaratıcılığı ve görev çeşitliliğini destekleyecek şekilde düzenlendiğinde çalışanların öznel iyi oluş düzeylerini etkileyebilmektedir (Shin vd., 2020). Özellikle, hizmet içi eğitimler, düşük performanslı çalışanların performans düzeylerini arttırabildiği gibi istifa oranlarını azaltması nedeniyle örgütler için personel değiştirme maliyetini ve kesintileri en aza indirmede büyük bir tasarruf anlamına gelebilmektedir (Proudfoot vd., 2009).

3. ÖRGÜTLERDE ÖZNEL İYİ OLUŞUN BİLİŞSEL VE DUYGUSAL YÖNÜ

Yaşam süreçlerinde bireylerin edindiği deneyimlere ilişkin anlık durumların değerlendirilmesinin ardından duygular hatırlanmakta ve sonrasında hayatın genel değerlendirmesi yapılmaktadır (Diener vd., 2009). Diğer bir ifadeyle, birey hayatına ilişkin bilişsel değerlendirmeyi, yaşanan anın içerisindeki mutluluk düzeyini, çevresindekilerin mutluluk düzeyini ve bunun kendisine ne hissettirdiğini hatırladıktan sonra yapmaktadır. Dolayısıyla, bilişsel boyut işlerin nasıl gittiğine dair genel yargılara atıfta bulunarak (Bellet vd., 2019) bireyin ne düzeyde tatmin olduğu sorusuna yanıt aranan genel yaşam tatminine odaklanırken, duygusal boyutun odak noktası mutluluğu kapsayan günlük yaşam deneyimidir (Chamberlain, 1988).

Öznel iyi oluşun bilişsel boyutu, bilişsel açıdan uyarıcı, keyifli olarak algılanan faaliyetlere katılım ile ilişkilendirilebilmektedir (Yazdani & Siedlecki, 2021). Örgütsel bağlamda bir bireyin yaptığı işi anlamlı olarak algılaması, işini yaparken kendini özgür ve yetkin hissetmesi ve başarıyı sağlam etkilerle değerlendirmesi kendisini psikolojik olarak güçlenmiş hissetmesinde etkili olmaktadır (Fock vd., 2011). Diğer taraftan, duygusal boyutta çalışan mutluluğu örgütler tarafından asılsız bir konu olarak algılanmasına ve nihai sonuçlarla önemsiz gibi görülmesine karşın Albert Schweitzer “başarı mutluluğun anahtarı değildir, mutluluk başarının anahtarıdır” sözleriyle (Thompson & Bruk-Lee, 2021) bu görüşe karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda, örgütler, mutlu çalışanların daha üretken olacağına dair inançları nedeniyle,

çalışanlarının işyerinde nasıl hissettiklerini önemsemekte ve daha mutlu bir iş gücü yaratmak ve sürdürmek amacıyla organizasyonel uygulamalara yatırım yapmaktadır (Bellet vd., 2019). Nitekim, Jain vd. (2009) göre yüksek düzeyde iyi-oluş duygusuna sahip çalışanların, potansiyel kazanç veya kayıplarını değerlendirerek bir örgüte duygusal olarak bağlı olabileceklerini ifade etmektedirler. Bu bakımdan duygusal ve bilişsel değerlendirmeler, işten duyulan zevk ve tatminin miktarına bağlı olarak sağlıklı ve mutlu bir ortamda çalışılmasının kişisel duyguları arttırmaya da genel bir tatmin yaratabildiğini vurgulamaktadır (Schimmack vd., 2008).

3.1. İş Tatmini

Çalışanların işin sağladığı olanaklara karşı nesnel tatmin düzeyinde (Tsai, 2008) nasıl hissettikleri, ne düşündükleri ve iş yerinin doğası ve işin kendisi ile ilgili memnuniyeti ölçmek için bir araçtır (Belias vd., 2021). Yapılan araştırmalar tatminin, sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etme girişiminde çalışanları işe etkin bir şekilde dahil etmeyi mümkün kıldığı (Butt vd., 2020) iş yerinde sergilenen performansla ve elde edilen ciro ile olan bağlantılarına dikkat çekmektedir (Page ve Vella-Brodrick, 2009). Kuykendall ve Tay'a (2015) göre bireyin iş yerinden duyduğu tatmin ve değerlendirmeler bağlı öznel iyi oluş eş zamanlı ve çift yönlü olarak gelişmeyi sağladığından hem çalışanlar hem de örgütler için kritik bir önem taşımaktadır. Karşılıklı kazançlar perspektifi, bu durumu çalışanların iş tatmini, bağlılığı ve güvenini artırma yoluyla örgütlerin operasyonel ve finansal performans sağlayacağını savunarak açıklamaktadır (Van De Voorde vd., 2011; Williams vd., 2017). Bu noktada, başarılı olmak için her örgütün ihtiyaç duyduğu sihirli bir yeterlilik listesi olmamakla birlikte, çalışanların, kolektif becerileri ve uzmanlık alanları gibi kurumsal yeteneklerinden en iyi şekilde yararlanılarak örgütün pazar değeri önemli ölçüde arttırılabilmektedir (Ulrich ve Smallwood, 2004).

Modern işletmeler, çalışanlarından proaktif olmalarını ve inisiyatif göstermelerini, kendi mesleki gelişimleri için sorumluluk almalarını ve yüksek kalite performans standartlarına bağlı kalmalarını beklemektedir (Bakker ve Oerlemans, 2011). Bu beklentinin karşılanması öncelikle liderlerin çalışanlarına karşı davranış ve tutumlarına bağlıdır. Liderlerin örgütün mevcut durumu hakkında ya da devam eden bir krizde, zorlukları ve stratejileri çalışanlarla şeffaf bir şekilde paylaşması liderlere güven duygusu kazandırabilmekte ve çalışanların motivasyonunu arttırabilmektedir (Nayal vd., 2022). İşverene duyulan bu güvenle gelişen öznel iyi oluşun örgütsel vatandaşlığı (Santoso vd., 2022) ve işe bağlılık temelinde dinçlik, adanma ve kendini işe verme davranışlarını pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir (Bakker & Oerlemans, 2011). Bu durum örgütsel vatandaşlık duygusunu geliştirerek, çalışanların iş arkadaşlarıyla iyi ilişkiler sergilemeleri, koordine hareket etmelere ve iş tanımlarının ötesinde gönüllü davranışlar benimseyerek örgüte olumlu katkı sağlamalarına da etki etmektedir (Yurcu ve Akıncı, 2017).

3.2. Mutluluk

İnsanların varoluşlarına ilişkin algılarını veya yaşam deneyimlerine ilişkin görüşlerini ifade eden öznel iyi oluş, duygusal esenlik, mutluluk ve olumlu-olumsuz etkilerin dengesinden oluşmaktadır (Russell, 2008). Bu çerçevede öznel iyi oluşun kaynaklarından biri olarak tanımlanan mutluluk kavramı, Platon ve Seneca'dan beri Antik Yunan felsefesi, aydınlanma sonrası Batı Avrupa ahlak felsefesi ve yaşam kalitesi araştırmalarında felsefi bir tartışma konusu olmuştur (Strack vd., 2007). Bu tartışmalarda, mutluluk, duyguların buraya ve şimdiye bağlı olma eğilimi nedeniyle yaşam kalitemizle ilgili yerleşik yargılardan çok, günden güne

dalgalanmalara maruz kalan zihin çerçevelerinde tanımlanmaktadır (Sumner, 1996: s. 145). Çalışanlar açısından ise kısa süreli ve ani ruh halleri geçici mutluluk düzeyi olarak ifade edilirken, iş yerindeki genel ruh hali ve iş tatmini “bireysel mutluluk” ve “bölüm bazında mutluluk” olarak tanımlanmaktadır (Demirbulat vd., 2019). Fisher (2010) örgütlerde mutlulukla ilgili yapıları üç grup altında toplamıştır. Buna göre geçici düzey mutluluk, kişinin iç dünyasında değişkenlik gösteren kısa süreli duyguları ön plana çıkartmaktadır. Örgütsel davranış araştırmalarının büyük çoğunluğunun odaklandığı kişi seviyesinde mutluluk, bireyler arasındaki ilgilenim farklılıklarına bağlı olarak varsayılan düşünme biçimi, adanmışlık hissi ve isteklilik ile tanımlanabilmektedir. Diğer taraftan, birim düzeyinde ise kişinin kendi deneyimleri ve kollektifteki bireylerin kişisel deneyimleri veya özellikleri bir araya getirilerek tanımlanan kolektiflerin mutluluğudur. Fisher’ın tanımlarına bağlı olarak geliştirilen bu mutluluk düzeyleri çalışanları işlerinde başarılı olma ve hedeflerine ulaşma çabalarında ısrar etmeye motive ettiğinden iş yerinde üretkenliği, yaratıcılığı ve iş birliğini teşvik etmekte, yeni fikirlere yol açan bilgilerin daha iyi bütünleştirilmesine kaynaklık etmektedir (De Neve vd., 2013).

Warr’a (1990) göre öznel iyi oluşun boyutlarından biri olan duygusal iyi oluş mutluluk temelinde (1) hoşnutsuzluk-hoşnutluk, (2) kaygılı-memnun ve (3) depresif-coşkulu gibi zıt göstergeler arasında yer bularak çalışanların iyi oluş düzeyinde yansımaktadır. Örgüt çalışanları yaptıkları işi bu zıt göstergeler açısından tanımlarken yaptıkları işten duydukları hazı ve uyarılma düzeylerini göz önünde bulundurabilmektedir. Burada uyarılma öznel iyi oluşu doğrudan etkileyen bir boyut değildir (Warr, 1990). Ancak, haz boyutunda mutlu olan bireyler daha iyi sosyal ilişkiler geliştirme, hoş ruh halleri, olumlu tutumlar ve örgüte duygusal bağlılık sergileme eğilimindedir (De Neve vd., 2013; Fisher, 2010). Ayrıca, yapılan araştırmalar mutlu çalışanların, mutsuz çalışanlara göre daha aktif, enerjik, işleriyle ilgili, zorluklar karşısında güçlü, meslektaşlarına karşı anlayışlı olduklarını ve hoş davranışlarla, araçsal, sosyal veya duygusal destek sağlamaya daha yatkın olduklarını kanıtlamaktadır (Bakker & Oerlemans, 2011).

Farklı düzeylerdeki mutluluk deneyimleri çalışanların iş yerinde nasıl davranışlar sergileyeceklerinin ve karar verme süreçlerinin belirleyicisidir (Fisher, 2010). Nitekim, mutluluk çalışanların yüksek düzeyde toplum yanlısı motivasyon ile iş arkadaşlarına yardım etmek için önemli miktarda enerji harcamalarına neden olabilmektedir (Butt vd. 2020). De Neve vd., (2013), mutlu bireylerin verdikleri kararların sonuçlarına ilişkin değerlendirmelerini özdenetim ve risk alma eğilimleriyle ilişkilendirdiğini savunmaktadır. Buna göre çalışanın risk alma eğilimi, iş yerindeki liderler ya da işverenle ilişkilere bağlı olarak şekillenmektedir. Özellikle, yüksek öznel iyi oluş bildiren bir çalışan, işverenin işten ayrılarak, yerine daha zayıf liderlik becerilerine sahip, keyfi kararlar veren, çalışanların katkılarını artık değer vermeyen yeni bir işveren geldiğinde olumsuz duygu geliştirmektedir (Russell, 2008). Bu durumda çalışan örgüt ile ilgili riskli kararlarda etkin rol almayı tercih etmeyecektir. Diğer taraftan işveren tarafından ödüllendirilme, desteklenme gibi unsurlarla oluşan işyeri atmosferi mutluluğu ve öznel iyi oluşu yükseltebilmektedir (Adler, 2012). Bu durumda birey örgüte karşı bağlılık duygusu geliştirebilmekte ve kararları doğrultusunda iş sürecini düzenleyebilmektedir. Dolayısıyla konaklama ve turizm endüstrisi için mümkün olan en iyi çalışma ortamının

sağlanarak örgütü daha iyi bir yer haline getirmek için çalışanların fikirlerini ve endişelerini dinlemek ve takip etmek önemli görülmektedir.

4. TURİZM İŞLETMELERİNDE ÖZNEL İYİ OLUŞ

Turizm sektörünün mevcut yapısından dolayı çalışanların iş tatminlerinin sağlanması diğer sektörlerle görece daha zor olabilmektedir. Bu amaçla örgütler, çalışanları arasındaki sosyal ilişkileri düzenlemekten eğitim ihtiyaçlarına kadar pek çok alanda çeşitli önlemler almaktadır. Bu önlemler, sektör çalışanlarının işveren tarafından sağlanan objektif faydaları ya da ödülleri diğer sektörler ya da örgütleriyle karşılaştırma yoluyla öznel iyi oluşlarına ilişkin yargı geliştirmelerinde etkilidir. Bu görüşten hareketle yapılan araştırmalarda çalışanların aldıkları ödülleri diğer çalışanların ödülleriyle karşılaştırdıkları ve işlerinin içeriğini ve bağlamını bu karşılaştırmaya dayalı olarak algıladıkları belirtilmektedir (Bednarska, 2014). Örneğin; Trzcinsk ve Holst (2012) üst düzey yönetim veya liderlik pozisyonlarına atıfta bulunarak, çalışanların kariyer seçimleriyle ilgili kısa ve uzun vadeli faydaları ve maliyetleri değerlendirdiklerini, beklenen fayda düzeylerini, farklı işgücü piyasalarında çalışanları ile karşılaştırdıklarını ifade etmektedir. Bu değerlendirme, öznel deneyimler ve öznel iyi oluş durumlarının örgüt tarafından gözetildiği algısı ile geliştirildiğinde olumlu iş tutumu ve davranışlara eğilim sağlayacak olumlu uyaranlar sağlamaktadır (Paul vd., 2019).

Karşılaştırmalar sonucunda örgütsel yönetim faaliyetlerine yönelik farkındalık geliştiren çalışanlar örgüte olumlu anlam yükleyerek iş tatmini sağlamakta ve daha üretken, pozitif ve yaratıcı olma eğilimi nedeniyle müşterilere kaliteli hizmet sunmaktadır (Kong vd., 2018). Özellikle emek yoğun bir endüstri olan turizmde çalışanların iş tatmini, bağlılıklarını, performanslarını ve dolayısıyla kaliteyi, üretkenliği ve karlılığı etkilemektedir (Lillo-Bañuls vd., 2018). Bu nedenle çalışanlar sektörde mükemmel ve hızlı hizmetin vazgeçilmez varlıkları olarak değerlendirilmektedir (Aynalem vd., 2016). Bu doğrultuda, iş tatmini araştırmaları çalışanların verimliliğinin açığa çıkartılarak örgütlerin daha yüksek getiri elde etmesinin mümkün olduğuna işaret etmektedir (Belias vd., 2021). Ancak, örgütlerin, çalışanların elde tutulması açısından iş tatmin düzeyinin önemli bir faktör olduğunu ve bireyin kuruluştan ayrılma veya kuruluşta kalma kararını etkilediğini anlaması gerekmektedir (Terera ve Ngirande, 2014). Bu açıdan uygulanabilir yöntemlerden birisi eğitilmiş insan gücünde artışın sağlanmasıdır.

Turizm endüstrisindeki vasıflı ve eğitilmiş insan gücünün mevcudiyeti turizm geliştirme planının veya programının başarısında önem taşıdığından insan sermayesi önemlidir (Aynalem vd., 2016). Sektör bazında insan sermayesinin mesleki eğitim bakımından yetersiz kaldığı ve hatta pek çok örgüt tarafından eğitilmiş işgücünün geri plana itildiği bir gerçektir. Ancak, endüstrinin gelişimi ve dönüşümü açısından yöneticilerin, çalışanlara örgütsel destek ve örgüt kültürü gereği becerilerine yönelik eğitim alma ve güncellenme fırsatı sağlamaları gerekmektedir (Kong vd., 2018). Bu tür eğitimler çalışanlara vasıf kazandırılması, işin bölümlendirilmesi, yetki devrinin önünün açılması ve özerklik sağlayacaktır.

Yetki devri sektör çalışanları için öz-yeterlilik duygusunun geliştirilmesi, örgütte daha aktif rol hatta inisiyatif alması ve karar vericiler ile çalışanları yakınlaştırarak görevlerin süresinin kısaltılması anlamına gelmektedir (Pelit vd., 2011). Bu süreçte özerkliğin teşvik edilmesi bireyin yaptığı işteki aşırı kalifikasyonun olumsuz etkilerini azaltmak, durumu aktif olarak

iyileştirmek, çalışanların duygularını ve davranışlarını ayarlaması için düzenleyici bir süreç katılmasını sağlamaktadır (Wu vd., 2015). Bu nedenle, turizm sektörünün dinamik yapısında, örgütlerin sıklıkla değişen ve öngörülemez ortamlara uyum sağlamak için yukarıdan aşağıya iş tasarımına güvenmek yerine, çalışanlara gerekli sorumlulukları vererek kendi iş tasarımlarının sorumluluğunu üstlenmelerine destek vermeleri gerekmektedir (Kim & Beehr, 2017). Çalışanların en azından yönetim tarafından dinlenecek fikir ve önerilere katkıda bulunabileceklerini ve en iyi ihtimalle işlerini nasıl yapacaklarına dair kararlar alma yetkisine sahip olduklarını hissettikleri bir çalışma ortamı geliştirmeye odaklanılmalıdır (Sharpley & Forster, 2003). Bu yöntemle çalışanların, liderleri değerli birer güç kaynağı olarak görmesini sağlamak öznel iyi oluş deneyimlerinin ve daha iyi performansın göstergesi olarak ifade edilebilmektedir (Kim vd., 2018).

Turizm çalışanlarına yönelik araştırmalarda en yaygın tatmin nedeninin turizm ve konaklama sektöründe çalışmanın dinamik doğası, görevlerin çeşitliliği, yeni şeyler yapma olasılığı ve iyi ilişkiler kurmaktan kaynaklandığı kaydedilmiştir (Vujičić vd., 2015). Dolayısıyla iş tatmininin öncüllerini görevlerin bağlamı, yenilik ve arkadaşlık gibi unsurlar oluşturmaktadır. Örneğin Price vd. (1995) nehir raftinginde rehberler üzerine yaptıkları araştırmada rehberlerin işten ve ziyaretçilerden keyif alması ve dostluğu ön plana çıkartarak yenilikçi fikirlerle ziyaretçilerle ilişki kurması, empatik bir bağ oluşturarak alma-verme dengesini içinde çalışanın birincil hedefleri düzenlemesini kolaylaştırabildiğini ifade etmektedir. Burada çalışanların, müşterilerle doğrudan etkileşime girmeleri ziyaretçilerin algısını, tatmin düzeyini ve bağlılığını geliştirdiğinden (Yeh, 2013) sektörün çalışanlara sundukları destekler önem kazanmaktadır (Wright & MacMahan, 1992; Van De Voorde vd., 2011). Yüksek kaliteli, vasıflı iş gücü, sektör için daha fazla rekabet gücü ve yenilikçilik sağlayacak, iş olanaklarını iyileştirecek ve değişen pazarlara uyum sürecini kolaylaştıracaktır (Aynalem vd., 2016). Ancak turizm endüstrisinde mevcut problemler çözülmedikçe mutluluk ve tatmine yönelik fayda sağlanması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle sorunlu alanların tespiti önem kazanmaktadır.

Turizm endüstrisinin, uzun ve anti-sosyal çalışma saatleri, istihdam kısıtlamaları, istikrarsız istihdam, kötü fiziksel çalışma koşulları, düşük iş statüsü, yetersiz maaş ve destek eksikliği gibi sorunları bulunmaktadır (Aksu & Aktaş, 2005; Aynalem vd., 2016). Bu sorunların her biri çalışanların mutluluk ve tatmin düzeylerinde olumsuz etki yarattığından çözüm bulunması gerekmektedir. Turizm sektörü diğer sektörlerle karşılaştırıldığında önemli sorunlarından biri geçici işlerde güvenlik duygusundan yoksun kalınması olabilmektedir. Aşağıdan yukarıya teoriler bağlamında değerlendirildiğinde kadın ve erkeklere eşit koşulların sağlanmaması kadınların iş yerinde güvensizlik duygularını arttırarak öznel iyi oluş düzeylerini düşürmektedir. Kadın çalışanlara güvenlik duygusunun sağlanması ise işletmede daha başarılı ve katılımcı olmaları üzerinde etkili olacaktır.

Turizm sektöründe uzun çalışma saatlerinden dolayı sosyal ilişkilere ayrılan zamanın az olması diğer bir sorundur. Ancak, çalışanların hizmetleri ekipler halinde sunma gereksinimi iş ilişkilerini önemli hale getirmektedir. Bu ekiplerde yer alan bireylerin genellikle becerileri ve sorumlulukları aynı olmasa da paylaşılan hedeflerle örgütsel olarak birbirlerine bağlı oldukları gözlemlenmektedir (Baek, vd., 2018). Bu nedenle, ekip içinde takım ruhunun zayıflaması veya grup içi çatışmanın mevcudiyeti (Baek vd., 2018) grup dinamiklerini değiştirerek diğer çalışanları etkileyebilmekte ve grubun bir bütün olarak performansını bozabilmektedir (Bryson,

vd., 2017). Çalışma saatlerine ilişkin diğer bir problem ise tercih edilen çalışma saatleri ile gerçek çalışma saatleri arasındaki uyumsuzluktur. Bireyin çalışma sürelerinde tercih edilen ile gerçek saatler arasında uyumsuzluk olması durumunda tatmin düzeylerinin düşmesi beklenmektedir (Angrave & Charlwood, 2015). Bu da işgücünün enerji ve adanmışlık hissini azaltabilmektedir. Thompson ve Bruk-Lee'ye (2021) göre yüksek düzeyde iş talepleri çalışan mutluluğunu azaltarak çalışanların örgütsel bağlılığını, görev performansını ve bağlamsal performansını düşürürken, işten ayrılma niyetlerini ve verimsiz iş davranışlarını artırmaktadır. Ancak bazı araştırmalar göstermiştir ki çalışma saatleri her bireyi eşit düzeyde ve olumsuz biçimde etkilememektedir. Örneğin, Jain vd. (2009) sağlıklı insanların, olaylara kendilerini duygusal olarak bağlanmaya yöneltebilecek olumlu bir zihin çerçevesiyle baktıkları için çalışma saatlerinden daha az etkilenebildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle, her kadar çalışma süresinin uzunluğu öznel iyi oluş üzerinde olumsuz bir etki yaratıyor gibi görünse de çevre uyumu teorisine göre çalışanlar genel anlamıyla süreç içerisinde stres kaynağına alışıarak uyum sağlamaktadır (Angrave & Charlwood, 2015).

Örgüt çalışanlarının iş deneyimlerini etkileyerek, bu sorunların aşılmasını ve çalışanların öznel iyi oluşlarını etkileyen iki temel faktörden söz etmek mümkündür. Williams vd.'ine (2017) göre bunlardan ilki, çalışanın iş deneyimini etkileyen ancak bireyden ayrılmayan, tutumlar, değerler, inançlar, duygular ve davranışlar gibi içsel faktörlerdir. İkincisi ise deneyimi etkileyen ancak bireyden ayrı olan örgüt kültürü, işin özellikleri, yönetici ve fiziksel çalışma ortamı gibi dışsal faktörlerdir. Davranışsal değişkenlerin belirleyicisi olarak görülen içsel faktörler kişinin bireysel karakteristikleri doğrultusunda örgüte ve işe ilişkin durumları ve elde edilen faydaları nasıl algıladığıyla ilişkilidir (Bednarska, 2014). İçsel faktörler arasında yer alan kişisel değerler ve bilişsel aktivite düzeyi bireyin günlük streslerinin azalmasında etkin rol oynayarak öznel iyi oluş için koruyucu bir faktör olarak hizmet etmektedir (Yazdani & Siedlecki, 2021). Ayrıca, günlük ve haftalık dalgalanmalarla artan veya azalan niteliğine bağlı olarak (Sonnentag, 2015) iyi oluş üzerinde etkili olan içsel faktörler, bireylerin, kültürel farklılıkları ve değer verilen hedefleri doğrultusunda ortaya çıkan ihtiyaçlarıdır (Tov & Diener, 2013). Öte yandan dışsal faktörler örgütler tarafından kontrol edilerek geliştirilebilecek unsurları içermektedir. Dışsal faktörler örgüt iklimi, örgütün ölçeği, merkezileşme ve resmiyet düzeyi, örgütsel karmaşıklık düzeyi, karar verme süreci ve liderlik gibi çevresel değişkenleri kapsamaktadır (Tsai, 2008). Bu tür iş yeri kaynakları her ne kadar çalışanların tatmin düzeyini ve genel olarak performansı olumlu etkilese de tüm kaynaklar her bireyde aynı düzeyde etki yaratmamaktadır (Baek vd., 2018). Burada belirleyici olan bireylerin örgütün koşulları ve özelliklerine yönelik algılarıdır ve bu algı öznel iyi oluşun yordayıcısıdır (Yurcu & Akıncı, 2017). Örneğin, işletmenin fiziksel ortamı bağlamında değerlendirildiğinde daha fazla penceresi olan binalarda çalışanların ortalama olarak daha mutlu olabilmesi kesin olmamakla birlikte mümkündür (Bellet vd., 2019). Aynı zamanda çalışma hayatında işin nasıl tasarlandığı bireyin algısında, bu da benlik duygusunda yansıma göstermektedir (Russell, 2008). Kısacası, çalışanların işin dışsal faktörlerine yönelik algısı bireysel karakteristikleri etkileyerek öznel iyi oluşa yol açabilmektedir.

Çalışanların öznel iyi oluşlarına ilişkin gerek davranış bilimleri gerekse de turizm alan yazınında yapılan araştırmalar öznel iyi oluşa ilişkin çeşitli yöntemlerin belirlenmesi ve bu yöntemlerin hem örgüt hem de çalışan açısından faydalarına ilişkin bir öngörü oluşturmaktadır.

Bu öngörüye dayalı olarak geliştirilen çizelge 1’de önerilen yöntemler yer almaktadır. Buna göre turizm sektöründe örgütler tarafından uygulanabilir yöntemler üç kategoride 13 başlığa ayrılmıştır.

Çizelge 1. Turizm sektöründe uygulanabilir yöntemler

Eğitim	Oryantasyon Meslek içi eğitim Atölyeler oluşturma
Sosyal destek	Personeli dinlemek Rekreasyon/Etkinlik planları Uyum yaratma Ödüllendirme
Yönetim teknikleri	Yetki devri/Güçlendirme İşin bölümlendirilmesi Örgüt kültürü oluşturma Yatayda yapılanma Görev çeşitliliğini destekleme Şeffaflık

İyi oluş düzeyini arttırmaya yönelik olarak uygulanan yöntemlerin faydaları ise alan yazına bağlı olarak iki grup altında değerlendirilmektedir. Çizelge 2’de yer alan faydalar örgüt ve birey bağlamlarında değerlendirilmiştir. Örgüt açısından iyi oluş sürecinin iyi yönetilmesi hem iş süreçlerinde hem de işin sonucunda faydalar elde edilmesinde etkilidir. Diğer taraftan, çalışanlar açısından üzerinde durulmuş olan konular sosyal, işe yönelik ve karakterle ilgili olmak üzere üç kategoride değerlendirilebilmektedir. Bu değerlendirme irdelendiğinde öznel iyi oluşun birey bazında faydaları oldukça fazla olmakla birlikte işletmeye sağladığı katkının da önemi anlaşılmaktadır.

Çizelge 2. Örgüt ve çalışanlar açısından öznel iyi oluşun faydaları

İş Yeri Açısından Faydaları		Çalışan Açısından Faydaları		
İş süreci	Deneyimin paylaşımı	Sosyal faydalar	İletişimi güçlü	
	İnisiyatif alma		Aidiyet	
	Çalışan döngüsünde azalma		Toplum yanlılığı	
	Verimlilik		Vasıf kazanma	
İşin sonucu	Bağlılık	İşe yönelik faydalar	Yaratıcılık	
	Kalitenin artması		Aktif rol alma	
	İş birliğinin teşviki		Anlayışlı	
	Hedef ve misyonlara ulaşma		Karakter Özellikleri	Enerjik
	Karlılık		Özerk	
			Öz-yeterlilik	
			Dinç	

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Pek çok bilim insanı tarafından sağlık, uzun ömür, iyi sosyal ilişkiler, iş performansı ve yaratıcılık ile ilişkilendirilen öznel iyi oluş son yıllarda büyük bir çalışma alanına dönüşmüştür (Diener vd., 2018). Örgütsel bağlamda yapılan araştırmalarda genel amaç, hayatının büyük kısmını iş yerinde geçiren çalışanlar açısından çalışma hayatındaki deneyimlerin, yaşam alanlarına yansımalarının irdelenmesidir (Russell, 2008). Bu kapsamda yapılan araştırmalar hem bilişsel hem de duygusal boyutları içermektedir. Ancak, turizm sektöründe çalışanların öznel iyi oluşları sıklıkla duygusal boyutta mutluluk veya bilişsel boyutta tatmin ile

ilişkilendirilerek incelenmiştir. Bu çalışmada daha önce yapılan araştırmaların incelenmesi aracılığıyla turizm sektöründe uygulanabilir yöntemler ve bu yöntemlerin örgütler ve çalışanları açısından faydaları belirlenmiştir.

Turizmin yapısı gereği, öznel iyi oluşta iyileştirmeleri hedefleyen politika ve uygulamaların iş yeri performansını artırabileceğinden ve ekonomik büyümeyle sonuçlanabileceğinden şüphelenmek için iyi nedenler olsa da çalışanların iş tatmini ve mutluluğunun iş yerinin finansal performansı, işgücü verimliliği ve hizmet kalitesi ile pozitif olarak ilişkili olduğu da bilinmektedir (Bryson vd., 2017). Bu nedenle örgütlerin öznel iyi oluşu etkileyecek yöntemler belirlemesi ve önlemler alması gerekmektedir. Nitekim, çalışanın yapmakta olduğu iş, örgütte optimal öznel iyi oluş düzeylerinin sağlanmasıyla nasıl hissettiğini ve nasıl çalıştığını olumlu ya da olumsuz biçimde etkilemektedir (Williams, vd., 2016). Bu bakımdan, turizm işletmelerinin çalışanların iş yerindeki verimlilik düzeyini etkileyen çalışma koşullarını, kişisel hedefler ile örgüt hedeflerini birleştirecek şekilde geliştirecek plan ve programlamalarla personelin ihtiyaçlarına, beklentilerine ve isteklerine uygun duruma getirmesi gerekmektedir (Aksu & Aktaş, 2005). Genel anlamıyla bu ihtiyaç ve beklentilerin öznel iyi oluşa yansımaları hizmet içi eğitimler, yetki devri, personel güçlendirme gibi çalışan tatmini ve mutluluğunu sağlayacak faktörlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca, çalışanların ihtiyaç duydukları sosyal ilişkilerin birlikte çalıştıkları diğer kişilerle ya da astaticları ve üstleriyle iletişimin güçlendirileceği sosyal etkinlikler de önemlidir. Bu tür etkinlikler, Sharpley ve Forster'ın (2003) ifade ettiği güçlendirme eksikliği, dinlememe, meslektaşları tarafından değer verilmeme veya tanınmama sorunlarının üstesinden gelerek daha fazla destek ve diğerleri tarafından dinlenme gereksinimini karşılayacaktır. Bu gereksinimin karşılanması çalışanların motivasyon düzeyini de olumlu yönde etkileyecektir.

İşlerin çoğunun hizmet sunumuna yönelik olduğu sektörde çalışanları motive etmek için onları tatmin ve mutlu etmek önemlidir. Bu bakımdan örgüt tarafından güvenlik, terfi olanakları, yetkilendirme, statü, maddi ve manevi ödüller, eğitim, karar verme sürecine dahil olma gibi çeşitli dış tatmin olanaklarının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca çalışmanın sonuçlarına ek olarak, Turizm ve hizmet sektöründe etkili iş gücüne sahip olmak için işletmelerin demokratik, katılımcı yönetim kültürü oluşturması, insan kaynakları yönetimine önem vermesi, çalışanları varlık olarak kabul etmesi, en iyi performansı gösteren personeli ödüllendirmesi ve öğrenmeyi güçlendirmesi gerekmektedir (Aynalem vd., 2016). Bunun yanı sıra çalışanların moral, iyilik ve motivasyonunu yüksek tutmak, fiziksel ve duygusal sağlıklarını korumalarına yardımcı olmak amacıyla fitness eğitmenleri, doktorlar ve psikologlarla seanslar düzenlenebilmektedir (Nayal vd., 2022). Bu tür uygulamalar örgüt içinde çalışanlara fayda sağlarken, örgütün de hem işin yapılma sürecinde hem de bu sürecin sonunda elde edilecek olan faydalar bakımından önemlidir. Nitekim, örgütün önemli hedeflerinden biri olan karlılığın sağlanmasında etkili olacaktır.

Turizm endüstrisinde mevcut sorunların çözümü çalışanların öznel iyi oluş algılarında önemli bir dönüşüm yaratması ve bu dönüşümün işe yansıtılması bakımından önemlidir. Çalışanlara yükselme imkanının sunulması ve liderlik yeteneği kazandırılması bağlılık, güvenlik, sosyal konum, destek ve iş-yaşam dengesi gibi çeşitli değişkenlere bağlı iş tatmini düzeyini etkilemektedir (Alameeri vd., 2021). Bu değişkenler özellikle örgütlerin rekabet edebilirliği ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Rekabet edebilirlik ve çeşitlilik ile karakterize edilen

turizm endüstrisinde, çalışanların deneyimlediği iş tatminini güçlendirmek, yüksek düzeyde müşteri memnuniyeti sağlamanın önemli bir bileşenini oluşturmaktadır (Yang, 2010).

Genel anlamıyla, üretkenlik seviyesi düşük çalışanların iş arkadaşları ve müşterilerle etkileşim kurması, yeni fikirler üretmesi ve kendi sağlıklarının sorumluluğunu üstlenmeleri için öznel iyi oluş düzeylerinin ölçülmesi ve yönetilmesi mümkündür (Rath & Harter, 2010). Öznel iyi oluş örgütlerin optimal işleyişine yansdığından, işletmecilerden ve liderlerden astlarının bireysel ihtiyaçlarını ve beklentilerini dikkate alma yeteneklerini kullanarak kişisel gelişimi artırmayı hedefleyen bir koç, akıl hocası veya danışman rolü üstlenmesi beklenmektedir (Belias, vd., 2021). Ancak, turizm sektöründe bu tür uygulamaların örgüt için faydalarına yönelik farkındalık yaratılması gerekmektedir. Bu farkındalık hem birey hem de toplum açısından gelişimin öncülü olacaktır.

Bu çalışmanın sonuçları turizm örgütlerinde uygulanabilir yöntemleri ve faydaları açığa çıkartmaktadır. Bundan sonraki araştırmalarda söz konusu yöntemler ve faydalara yönelik bir ölçek havuzu geliştirilebilir. Bu ölçek havuzunun geliştirilmesinde nitel araştırma yöntemlerinin uygulanarak yönetici ve çalışanlarla görüşme yapılması daha geniş bir perspektifle konunun irdelenmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adler, H. (2012). Should we really care if our employees are happy or satisfied. *Journal of Business Hotel Management*, 1(1).
- Akin Aksu, A & Aktaş, A. (2005). Job satisfaction of managers in tourism. *Managerial Auditing Journal*, 20(5), 479–488.
- Alameeri, K., Alshurideh, M., Al Kurdi, B. & Salloum, S. A. (2021). The effect of work environment happiness on employee leadership. In *Proceedings of the International Conference on Advanced Intelligent Systems and Informatics 2020* (ss. 668-680). Springer International Publishing.
- Angner, E. (2010). Subjective well-being. *The Journal of Socio-Economics*, 39(3), 361-368.
- Angrave, D. & Charlwood, A. (2015). What is the relationship between long working hours, over-employment, under-employment and the subjective well-being of workers? Longitudinal evidence from the UK. *Human Relations*, 68(9), 1491-1515.
- Argyle, M. (1996). Subjective well-being. In *pursuit of the quality of life* (Ed. A. Offer), 18-45. Clarendon Press Oxford.
- Aynalem, S., Birhanu, K., & Tesefay, S. (2016). Employment opportunities and challenges in tourism and hospitality sectors. *Journal of Tourism & Hospitality*, 5(6), 1-5.
- Baek, U., Olya, H. & Lee, S. K. (2018). Effects of individual resources and team-member exchange on service quality. *The Service Industries Journal*, 38(9-10), 584-606.
- Bakker, A. B. & Oerlemans, W. G. M. (2011). *Subjective Well-being in Organizations*. Oxford Handbooks Online.

- Bednarska, M. A. (2014). Tourism jobs and subjective well-being at work: a cross-national analysis. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 5(2), 9-23.
- Belias, D., Rossidis, I., Papademetriou, C. & Mantas, C. (2021). Job Satisfaction as Affected by Types of Leadership: A Case Study of Greek Tourism Sector. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 1–19.
- Bellet, C., De Neve, J. E. & Ward, G. (2019). Does employee happiness have an impact on productivity?. *Management Science*, 70(3), 1656-1679.
- Bryson, A., Forth, J. & Stokes, L. (2017). Does employees' subjective well-being affect workplace performance? *Human Relations*, 70(8), 1017–1037.
- Butt, T. H., Abid, G., Arya, B. & Farooqi, S. (2020). Employee energy and subjective well-being: a moderated mediation model. *The Service Industries Journal*, 40(1-2), 133-157.
- Chamberlain, K. (1988). On the structure of subjective well-being. *Social Indicators Research*, 20, 581-604.
- Darvishmotevali, M. ve Ali, F. (2020). Job insecurity, subjective well-being and job performance: The moderating role of psychological capital. *International Journal of Hospitality Management*, 87.
- Das, K. V., Jones-Harrell, C., Fan, Y., Ramaswami, A., Orlove, B. & Botchwey, N. (2020). Understanding subjective well-being: perspectives from psychology and public health. *Public Health Reviews*, 41(1), 1-32.
- De Neve, J. E., Diener, E., Tay, L., & Xuereb, C. (2013). *The objective benefits of subjective well-being. World happiness report*. New York: UN Sustainable Development Solutions Network.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Hedonia, eudaimonia, and well-being: An introduction. *Journal of Happiness Studies*, 9, 1-11.
- Demirbulat, Ö. G., Saatçı, G. & Aymankuy, Y. A. (2019). Conceptual Assessment on the Importance of Employee Happiness in Tourism Enterprises. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13(19), 2345-2364.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575.
- Diener, E., Suh, E. & Oishi, S. (1997). Recent findings on subjective well-being. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 24, 25-41.
- Diener, E., Scollon, C. N. & Lucas, R. E. (2009). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. İçinde E. Diener (Ed.), *Assessing well-being: The collected works of Ed Diener* (ss. 67–100). Springer Science + Business Media.
- Diener, E., Oishi, S., & Tay, L. (2018). Advances in subjective well-being research. *Nature Human Behaviour*, 2(4), 253-260.

- Fisher, C. D. (2010). Happiness at work. *International Journal of Management Reviews*, 12(4), 384–412.
- Fock, H., Chiang, F., Au, K. Y. & Hui, M. K. (2011). The moderating effect of collectivistic orientation in psychological empowerment and job satisfaction relationship. *International Journal of Hospitality Management*, 30(2), 319-328.
- Harter, J. K., Schmidt, F. L. & Keyes, C. L. M. (2003). Well-being in the workplace and its relationship to business outcomes: A review of the Gallup studies. In C. L. M. Keyes & J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived* (ss. 205–224). American Psychological Association.
- Jain, A. K., Giga, S. I. & Cooper, C. L. (2009). Employee wellbeing, control and organizational commitment. *Leadership & Organization Development Journal*. 30(3), 256 – 273.
- Kim, M. & Beehr, T. A. (2017). Can Empowering Leaders Affect Subordinates' Well-Being and Careers Because They Encourage Subordinates' Job Crafting Behaviors? *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 25(2), 184–196.
- Kim, D., Moon, C. W. & Shin, J. (2018). Linkages between empowering leadership and subjective well-being and work performance via perceived organizational and co-worker support. *Leadership & Organization Development Journal*. 39(7), 844-858.
- Kong, H., Jiang, X., Chan, W. & Zhou, X. (2018). Job satisfaction research in the field of hospitality and tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 30 (5), 2178-2194.
- Kuykendall, L. & Tay, L. (2015). Employee subjective well-being and physiological functioning: An integrative model. *Health Psychology Open*, 2(1), 1-11.
- Lillo-Bañuls, A., Casado-Díaz, J. M. & Simón, H. (2018). Examining the determinants of job satisfaction among tourism workers. *Tourism Economics*, 24(8), 980-997.
- Nayal, P., Pandey, N. & Paul, J. (2022). Covid-19 pandemic and consumer-employee-organization wellbeing: A dynamic capability theory approach. *Journal of Consumer Affairs*, 56(1), 359-390.
- Page, K. M. & Vella-Brodrick, D. A. (2009). The 'what', 'why' and 'how' of employee well-being: A new model. *Social Indicators Research*, 90, 441-458.
- Paul, H., Bamel, U., Ashta, A. & Stokes, P. (2019). Examining an integrative model of resilience, subjective well-being and commitment as predictors of organizational citizenship behaviours. *International Journal of Organizational Analysis*. 27(5), 1274-1297.
- Pelit, E., Öztürk, Y. & Arslantürk, Y. (2011). The effects of employee empowerment on employee job satisfaction: A study on hotels in Turkey. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 23 (6), 784 - 802

- Price, L. L., Arnould, E. J., & Tierney, P. (1995). Going to extremes: Managing service encounters and assessing provider performance. *Journal of Marketing*, 59(2), 83-97.
- Proudfoot, J. G., Corr, P. J., Guest, D. E., & Dunn, G. (2009). Cognitive-behavioural training to change attributional style improves employee well-being, job satisfaction, productivity, and turnover. *Personality and Individual Differences*, 46(2), 147-153.
- Rath, T. & Harter, J. (2010). *The economics of wellbeing*. Gallup Press.
- Russell, J. E. A. (2008). Promoting Subjective Well-Being at Work. *Journal of Career Assessment*, 16(1), 117–131.
- Santoso, T. I., Kuswoyo, K., Hadi, M. A., Syaifullah, S. & Putri, R. K. (2022). The Role of subjective well-being (SWB) and trust in the employer on organizational citizenship behavior (OCB) of industrial employees in the industrial revolution era. *Kontigensi: Jurnal Ilmiah Manajemen*, 10(2), 180-187.
- Schimmack, U., Schupp, J., & Wagner, G. G. (2008). The influence of environment and personality on the affective and cognitive component of subjective well-being. *Social Indicators Research*, 89, 41-60.
- Sharpley, R., & Forster, G. (2003). The implications of hotel employee attitudes for the development of quality tourism: the case of Cyprus. *Tourism Management*, 24(6), 687-697.
- Shin, M. G., Kim, Y. K., Kim, S. Y., & Kang, D. M. (2020). Relationship between job training and subjective well-being in accordance with work Creativity, task variety, and occupation. *Safety and Health at Work*, 11(4), 466-478.
- Sonnentag, S. (2015). Dynamics of well-being. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 2(1), 261-293.
- Strack, F., Argyle, M. & Schwarz, N. (2007). *Subjective well-being: An interdisciplinary perspective*. Pergamon Press
- Sumner, L. W. (1996). *Welfare, happiness, and ethics*. Clarendon Press.
- Terera, S. R. & Ngirande, H. (2014). The impact of rewards on job satisfaction and employee retention. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(1), 481.
- Thompson, A., & Bruk-Lee, V. (2021). Employee happiness: Why we should care. *Applied Research in Quality of Life*, 16, 1419-1437
- Tov, W. & Diener, E. (2013). Subjective well-being. Research Collection School of Social Sciences. Paper 1395.
- Trzcinski, E. & Holst, E. (2012). Gender differences in subjective well-being in and out of management positions. *Social Indicators Research*, 107, 449-463.
- Tsai, C.W. (2008). Leadership style and employee's job satisfaction in international tourist hotels. *Advances in Culture, Tourism and Hospitality Research*, 2, 293–332.

- Ulrich, D. & Smallwood, N. (2004). Capitalizing on capabilities. *Harvard Business Review*, 82 (6), 119–128.
- Van De Voorde, K., Paauwe, J. & Van Veldhoven, M. (2011). Employee well-being and the HRM-organizational performance relationship: A review of quantitative studies. *International Journal of Management Reviews*, 14(4), 391–407.
- Veenhoven, R. (2009). How do we assess how happy we are? tenets, implications and tenability of three theories. *Happiness Economy Politics*, 25, 45–69.
- Voukelatou, V., Gabrielli, L., Miliou, I., Cresci, S., Sharma, R., Tesconi, M. & Pappalardo, L. (2021). Measuring objective and subjective well-being: dimensions and data sources. *International Journal of Data Science and Analytics*, 11, 279-309.
- Vujičić, D., Jovičić, A., Lalić, D., Gagić, S. & Cvejanov, A. (2015). The relation between job insecurity, job satisfaction and organizational commitment among employees in the tourism sector in Novi Sad. *Economic and Industrial Democracy*, 36(4), 633-652.
- Warr, P. (1990). The measurement of well-being and other aspects of mental health. *Journal of Occupational Psychology*, 63(3), 193-210.
- Williams, P., Kern, M. L. & Waters, L. (2016). Exploring selective exposure and confirmation bias as processes underlying employee work happiness: An intervention study. *Frontiers in Psychology*, 7, 878.
- Williams, P., Kern, M. L. & Waters, L. (2017). The role and reprocessing of attitudes in fostering employee work happiness: An intervention study. *Frontiers in Psychology*, 8, 28.
- Wright, P. M., & McMahan, G. C. (1992). Theoretical perspectives for strategic human resource management. *Journal of Management*, 18(2), 295-320.
- Wu, C. H., Luksyte, A., & Parker, S. K. (2015). Overqualification and subjective well-being at work: The moderating role of job autonomy and culture. *Social Indicators Research*, 121, 917-937.
- Yang, J. T. (2010). Antecedents and consequences of job satisfaction in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 29(4), 609-619.
- Yazdani, N., & Siedlecki, K. L. (2021). Mediators of the relationship between cognition and subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 1-19.
- Yeh, C. M. (2013). Tourism involvement, work engagement and job satisfaction among frontline hotel employees. *Annals of Tourism Research*, 42, 214-239.
- Yurcu, G. & Akinci, Z. (2017). Influence of organizational citizenship behavior on hotel employees' job satisfaction and subjective well-being. *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 5(1), 57-83.**

SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK ŞİDDET VE BEYAZ KOD UYGULAMASININ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: SAĞLIK TURİZMİ PERSPEKTİFİYLE ENTEGRASYON YAKLAŞIMI

Yüksel Lisans Öğrencisi, Enver Birkan ÖZCEYLAN

Düzce Üniversitesi, - 0009-0002-3306-5575

Doç. Dr., Züleyhan BARAN

Düzce Üniversitesi, Akçakoca MYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği, - 0000-0003-4804-5622

ÖZET

Bu çalışma, Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık çalışanlarının güvenliğini sağlamak ve hastanelerde maruz kaldıkları şiddet riskini azaltmak amacıyla 2013 yılında başlatılan beyaz kod uygulamasının etkisini ve kullanımını kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Literatür taraması ve sistematik derleme yöntemleriyle mevcut araştırmalar detaylıca incelenmiş ve beyaz kod sisteminin sağlık turizmi sektörüyle nasıl entegre edilebileceği üzerine öneriler geliştirilmiştir. Bulgular, sağlık turizmi alanında görev alan personelin beyaz kod farkındalığının artırılması ve sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin azaltılmasına katkı sağlanması açısından uygulamanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışma, hem uygulamada hem de teoride beyaz kod sisteminin sağlık turizmüne entegrasyonunun faydalarını değerlendirerek konuya özgün bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Medikal turizm, sağlık turizmi, beyaz kod, güvenlik.

EVALUATION OF THE IMPACT OF VIOLENCE AGAINST HEALTHCARE WORKERS AND THE WHITE CODE APPLICATION: AN INTEGRATION APPROACH FROM THE PERSPECTIVE OF HEALTH TOURISM

Master of Science Student, Enver Birkan ÖZCEYLAN

Düzce University, - 0009-0002-3306-5575

Assoc. Prof., Züleyhan BARAN

Düzce University, Akçakoca VS, Tourism and Hotel Management, - 0000-0003-4804-5622

ABS

This study provides a comprehensive analysis of the impact and use of the White Code application, which was initiated by the Ministry of Health in 2013 to ensure the safety of healthcare workers and reduce the risk of violence they face in hospitals. Using a literature review and systematic analysis methods, existing research was thoroughly examined, and suggestions were developed regarding the integration of the White Code system into the health tourism sector. Findings highlight the importance of raising awareness of the White Code among personnel working in the health tourism field and underscore the application's significance in reducing violence against healthcare workers. This study offers a unique perspective on the practical and theoretical benefits of integrating the White Code system into health tourism.

Keywords: Medical tourism, health tourism, white code, safety.

1. GİRİŞ

Şiddet, geçmişten günümüze kadar toplumlarda istenmeyen bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, şiddet "fiziksel güç veya başka tür zorlamalarla bir bireyin yaralanmasına, ölümüne veya psikolojik hasar görmesine yol açabilecek eylemler bütünü" olarak tanımlanır. WHO'nun bu tanımı, şiddetin bireyler üzerinde fiziksel ve ruhsal etkilerinin ciddiyetini ortaya koyarken, şiddetin bireye yönelik olduğunda bile halk sağlığı sorununa dönüştüğüne dikkat çekmektedir (Wen & Goodwin, 2016). Şiddetin ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, önlenemez bir halk sağlığı sorunu olduğu tartışmasızdır. Wen ve Goodwin (2016) şiddetin toplum üzerinde yarattığı etkiler nedeniyle kamu sağlığı açısından ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Wen, L. S. & Goodwin, K. E., 2016).

Şiddet, türlerine göre sınıflandırıldığında, sağlık personeline yönelik şiddet sıkça rastlanan bir alt başlık olarak öne çıkar. Sağlık personeline yönelik şiddet, hastalar, hasta yakınları veya üçüncü şahıslar tarafından sağlık çalışanlarına karşı işlenen sözlü veya davranışsal tehditler ile fiziksel veya psikolojik şiddet şeklinde tanımlanır. Sağlık kurumlarında oldukça yaygın görülen bu şiddet türü, sağlık çalışanlarının güvenliğini tehdit eden ciddi bir sorundur. Yıldız'ın (2019) "Türkiye'de Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet: Ankara İlinde Araştırma" başlıklı

çalışmasında, sağlık çalışanlarının görev yaptıkları hastane bölümlerinin şiddet olaylarının yaygınlığı üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir. Örneğin, İngiltere’de yapılan bir araştırmada, şiddet mağdurlarının %36’sının cerrahi alanlarda, %30’unun acil servislerde ve %42’sinin diğer servislerde çalıştığı gösterilmiştir. Acil servislerdeki yoğunluk, bekleme sürelerinin uzunluğu ve hastaların acil durumlarının oluşturduğu stres faktörleri nedeniyle bu bölümler, sağlık çalışanlarının en sık şiddete maruz kaldıkları yerler olarak öne çıkmaktadır (Winstanley & Whittington, 2004). Hasta ile daha az doğrudan temasın olduğu laboratuvar ve görüntüleme gibi bölümlerde ise şiddet olayları daha seyrek görülmektedir. Benzer şekilde, Almanya’da yapılan bir araştırmada psikiyatri kliniğinde çalışanların %96,7’sinin sözlü şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir (Franz vd., 2010). Türkiye’de yapılan çalışmalar da benzer sonuçları ortaya koymaktadır; fiziksel şiddete maruz kalanların %82’sinin psikiyatri kliniklerinde çalıştığı bildirilmiştir (Coşkun & Öztürk, 2010). Diğer çalışmalar, acil servisler dışında iç hastalıkları, anestezi ve yoğun bakım servislerinin de yüksek riskli alanlar olduğunu belirtmiştir (Hamzaoğlu vd., 2012).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından desteklenen "Sosyal Hizmetler ve Sağlık Sektöründe İşyeri Şiddetinin Araştırılması ve Önlenmesi Projesi" kapsamında, Türkiye genelinde yapılan bir araştırma, sağlık çalışanlarının %67’sinin görevleri sırasında en az bir kez şiddete maruz kaldığını ortaya koymuştur (AA, 2020). Bu durum, sağlık sektöründeki şiddet olaylarının yüksek sıklıkla yaşandığını ve çalışanların güvenliğini tehdit ettiğini gözler önüne sermektedir. Ancak dünya genelinde, Türkiye de dahil olmak üzere, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarının doğru bir şekilde raporlanmasında eksiklikler bulunmaktadır. Bu durumun başlıca nedenleri arasında, çalışanların utanma nedeniyle şiddeti bildirmekten çekinmeleri, bildirim sürecindeki eksiklikler ve misilleme korkusu sayılabilir. Genellikle fiziksel zarar şiddet olarak kabul edilse de, raporlanmadığı için psikolojik şiddetin tam boyutu bilinmemektedir (Çöl, 2008).

Sağlık sektöründe yaşanan şiddet olaylarının %25’inin sağlık çalışanlarını etkilediği ve sözel şiddet gibi türlerin sağlık çalışanlarının yarısından fazlasını etkilediği bilinmektedir (Çöl, 2008). Bu durumu önlemek ve sağlık çalışanlarının güvenliğini sağlamak amacıyla Sağlık Bakanlığı, 2013 yılında “Beyaz Kod” uygulamasını başlatmıştır. Beyaz Kod, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarının raporlanması ve müdahale edilmesi için oluşturulmuş bir prosedürdür. Bu çalışmada, Beyaz Kod uygulamasının etkilerini değerlendirmek ve sağlık turizmi sektöründe bu uygulamanın nasıl entegre edilebileceğine dair öneriler sunmak amaçlanmaktadır. Literatür taraması ve sistematik derleme yöntemleri kullanılarak mevcut çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiş, Beyaz Kod sisteminin sağlık turizmi bağlamında uygulanabilirliği araştırılmıştır. Çalışmanın sağlık çalışanlarına Beyaz Kod bildirim ve uygulama süreçleri konusunda rehberlik sağlamak amacıyla önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, seyahat, ulaşım ve uluslararası işbirlikleri kolaylaşmış; bu durum, farklı ülkelerde daha kaliteli veya daha düşük maliyetli sağlık hizmetlerine ulaşma imkanını artırarak, sağlık turizminin önemini önemli ölçüde artırmıştır. Sağlık turizmi, bireylerin tedavi edici, önleyici, rehabilite edici veya sağlığı geliştirici hizmetler almak amacıyla başka bir ülkeye seyahat etmeleri olarak tanımlanabilir. Daha ucuz ve kaliteli

sağlık hizmeti beklentisi, sağlık hizmeti alımını kültürel veya plaj tatilleriyle birleştirme imkanıyla birleştiğinde, hem bütçe kısıtlaması olan hastalar hem de daha geniş bütçeye sahip hastalar için cazip hale gelmektedir (Connell, 2006).

Sağlık turizmi dört ana kategoriye ayrılmaktadır: medikal turizm, termal sağlık turizmi, yaşlı turizmi ve engelli turizmi. Medikal turizm, hastaların cerrahi ve tıbbi müdahaleler gibi yoğun bakım gerektiren tedaviler için başka ülkelere seyahat etmesi anlamına gelir. Bu kategori, yüksek maliyetlerin sağlık sigortası kapsamına alınmadığı veya düşük kaliteli hizmet sunan ülkelerde tercih edilen bir seçenek olarak karşımıza çıkar (Bookman & Bookman, 2007).

Termal sağlık turizmi, termomineral su banyosu, inhalasyon, çamur banyosu gibi tedavi yöntemlerinin yanı sıra iklim kürü, fizik tedavi, rehabilitasyon, psikoterapi ve diyet gibi destekleyici uygulamalarla gerçekleştirilen tedavi kürlerini içerir. Aynı zamanda, termal suların eğlence ve rekreasyon amaçlı kullanımı da bu kategoriye dahildir (Smith & Puczkó, 2009). Yaşlı turizmi ise yaşlı bireylerin sağlıklarını korumak, iyileştirmek ve geliştirmek amacıyla yaşadıkları yerden başka bir yere, geçici ya da kalıcı olarak konaklamalarını ifade eder. Bu kapsamda bakım gerek-sinimi olan yaşlılar için özel hizmetler sağlanmaktadır (Gössling, 2002).

Engelli turizmi ise engelli bireylerin koruyucu, iyileştirici ve rehabilite edici sağlık hizmetleri almasını amaçlar. Bu kategori, engelli bireylerin günlük yaşamlarını kolaylaştıracak destek hizmetlerinin sağlanması ve sağlık ihtiyaçlarına yönelik özel çözümler sunulması ile karakterize edilir (McKercher & Darcy, 2018).

Sağlık turizmi sektörü, dünya çapında hızla büyüyen bir alan olarak dikkati çekmektedir. Ancak, bu sektörde çalışan sağlık profesyonellerinin şiddet olayları karşısında korunmasına dair önemli eksiklikler bulunmaktadır. Beyaz Kod uygulaması, Türkiye’de sağlık çalışanlarının güvenliğini artırmak amacıyla geliştirilmiş bir sistemdir; ancak sağlık turizmi sektöründe görev yapan sağlık çalışanlarının bu uygulama hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı gözlemlenmektedir. Her ne kadar sağlık turizmi sektöründe Beyaz Kod uygulamasına nadiren başvurulsa da, sağlık çalışanlarının şiddet riskinden tamamen muaf olduklarını söylemek mümkün değildir. Bu nedenle, sağlık turizmi sektöründe çalışan profesyonellerin Beyaz Kod uygulaması hakkında bilgilendirilmesi ve bu sistemin sağlık turizmine entegre edilmesi gereklidir (Jordan & Gouveia, 2016).

2.1. Beyaz Kod

Beyaz Kod uygulaması, sağlık çalışanlarına yönelik olarak sağlık hizmeti sunumu sırasında veya bu görevlerinden dolayı maruz kaldıkları şiddet türlerinden bir veya birkaçının gerçekleştirilmesi durumunda devreye alınan bir prosedürler bütünüdür (Eğici & Öztürk, 2018). Sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin önlenmesi ve bu olayların raporlanması amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından 2013 yılında başlatılan bu uygulama, sağlık kurumlarında güvenliğin artırılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Aygün & Metin, 2022). Beyaz Kod, herhangi bir şiddet olayına maruz kalan sağlık çalışanlarının derhal 113 numaralı çağrı merkezini arayarak, <https://beyazkod.saglik.gov.tr/Giris.aspx> adresinden çevrim içi başvuru yaparak veya Çalışan Hakları ve Güvenliği Birimi’ne (ÇHGB) doğrudan başvurarak şiddet olayını bildirmelerine olanak tanır.

Özellikle yataklı tedavi kurumlarında meydana gelen şiddet olaylarında, kurum yöneticisinin veya güvenlik personelinin hızlı müdahalesini sağlamak amacıyla sabit telefondan 1111 numaralı iç hat aranarak BEYAZ KOD müdahale ekibine ulaşılır. Bu prosedür, sağlık

çalışanlarının olay anında güvenlik personelinin desteğini hızlıca alabilmelerini sağlar. Şiddet mağduru tarafından ÇHGB'ye doğrudan başvuru yapılmadığı durumlarda, ilgili başvuru otomatik olarak ÇHGB ekranına düşer. ÇHGB personeli, başvurunun ardından şiddet mağduru ile ivedilikle irtibat kurarak süreç hakkında bilgilendirme yapar ve gerekli bilgi ve belgeleri sisteme kaydeder. Bu belgeler, olayın kanıtlanması amacıyla il Beyaz Kod koordinatörüne iletilir (Sönmez, 2021).

Beyaz Kod uygulaması, Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastaneler, ağız ve diş sağlığı merkezleri, il ambulans servisleri, toplum sağlığı merkezleri, aile sağlığı merkezleri, üniversitelerin sağlık araştırma ve uygulama merkezleri ve özel sağlık kurum ve kuruluşlarını kapsamaktadır. Bu kapsam dahilinde ülkemizde görev yapan tüm sağlık meslek mensupları, sağlık hizmeti sunumu sırasında veya bu görevlerinden dolayı şiddete maruz kaldıklarında Beyaz Kod bildiriminde bulunabilmektedir (Yıldız vd., 2019).

Beyaz Kod süreci, sağlık çalışanlarının maruz kaldıkları herhangi bir şiddet olayı karşısında yukarıda bahsedilen yollardan biriyle bildirim yapması ile başlar. Örneğin, bir hastanede görev yapan şiddet mağduru, önce dahili hattan 1111'i arayarak güvenlik görevlilerinin olay yerine gelip gerekli önlemleri almasını sağlar, ardından 113 numaralı telefonu arayarak Beyaz Kod işlemlerini başlatır. Birden fazla personelin aynı olayda mağdur olması durumunda her bir personel için ayrı başvuru alınarak sisteme kaydedilir.

Beyaz Kod başvurusu ÇHGB ekranına düştüğünde, ÇHGB personeli ivedilikle mağdurla iletişime geçerek süreç hakkında bilgilendirme yapar. Şiddet başvurusunda bulunan sağlık çalışanı tarafından doldurulması gereken Hukuki Yardım Talep Formu, ilgili yöneticilerce doldurulup imzalanması gereken İhbar Dilekçesi ve Kişisel Veri Paylaşım Bilgilendirme Formu gibi belgeler sistemde kaydedilerek il koordinatörüne iletilir. Bu belgeler, Beyaz Kod il koordinatörü olan il sağlık müdürlüğünde görevli avukat tarafından incelenir ve başvurunun Beyaz Kod kapsamında olup olmadığına karar verilir. Başvurunun Beyaz Kod kapsamında olduğuna karar verilmesi durumunda, mağdur sağlık çalışanına yargı sürecinde hukuki destek sağlanır. Sağlık kuruluşlarında gerçekleşen şiddet olaylarında da Beyaz Kod başvurusu yapılabilir. Bu kuruluşlarda olaya ilişkin belgeler ve bilgi formları sisteme işlenir ve adli mercilere intikali sağlanır. Olay tutanağı, şiddet mağduru tarafından veya tanık olan diğer personelin katkısıyla düzenlenir. Bu tutanak, olayın tarih ve saati, failin kimlik bilgileri, olayın gelişim süreci ve mağdura yönelik saldırının detayları ile tanıkların imzaları gibi bilgileri içerir. Tutanak, adli süreçte kanıt olarak kullanılabilmesi için özenle hazırlanmalıdır (Şahin & Özer, 2024).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarına karşı geliştirilen Beyaz Kod uygulamasının sağlık turizmi sektörüne entegrasyonunun nasıl sağlanabileceğini anlamak amacıyla nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin seçilmesindeki temel gerekçe, sağlık çalışanlarının şiddet algıları, Beyaz Kod uygulamasının etkisi ve sağlık turizmi sektöründeki uygulanabilirliği gibi derinlemesine bilgi gerektiren konuları açıklayabilme potansiyelidir (Creswell, 2014). Bu bağlamda, sağlık çalışanlarının görüşlerine dayalı verilerin toplanması, uygulamanın etkilerini daha iyi analiz etme olanağı sağlayacaktır.

3.1. Araştırma Deseni

Araştırma deseni olarak durum çalışması yöntemi tercih edilmiştir. Durum çalışması, belirli bir fenomenin, olayın veya sosyal birimin detaylı ve derinlemesine incelendiği bir yöntemdir (Yin, 2018). Bu çalışmada, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet ve Beyaz Kod uygulaması spesifik bir olay veya durum olarak ele alınarak sağlık turizmi bağlamında incelenecektir. Durum çalışması yöntemi, Beyaz Kod uygulamasının sağlık çalışanları üzerindeki etkilerinin yanı sıra bu uygulamanın sağlık turizmi sektöründe uygulanabilirliğine ilişkin pratik çıkarımlar sunacaktır.

3.2. Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, araştırmacının belirli sorular doğrultusunda bilgi toplarken katılımcılara esnek yanıt verme olanağı sağlaması bakımından avantaj sunar (Patton, 2002). Bu çalışma kapsamında, sağlık çalışanları ve sağlık turizmi sektöründe görev alan profesyonellerle gerçekleştirilecek görüşmeler aracılığıyla Beyaz Kod uygulamasına dair deneyim, algı ve beklentiler toplanacaktır. Araştırmada kullanılan görüşme formu, literatürde yer alan sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, Beyaz Kod uygulaması ve sağlık turizmi konularına ilişkin bulgular temel alınarak hazırlanmıştır.

3.3. Örneklem Seçimi

Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin seçilme nedeni, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarına maruz kalma riski yüksek olan birimler ile sağlık turizmi sektöründe çalışan profesyonellerin deneyimlerine dayalı özgün bilgiye ulaşmaktır (Marshall & Rossman, 2016). Araştırma kapsamında, Beyaz Kod uygulamasını deneyimlemiş ve bu uygulamanın sağlık turizmi sektörüne entegrasyonuna ilişkin bilgi sahibi sağlık çalışanları ile sağlık turizmi sektöründe faaliyet gösteren uzmanlardan oluşan eşit sayıda kadın ve erkekten oluşan bir örneklem seçilmiştir. 11 kadın ve 11 erkekten oluşan 22 kişilik bir grupla görüşme gerçekleştirilmiştir.

3.4. Veri Analizi

Toplanan veriler, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, nitel verilerin sistematik ve objektif bir şekilde kategorilere ayrılarak analiz edilmesine olanak tanıyan bir yöntemdir (Krippendorff, 2018). Görüşme sonuçları, temalar ve kodlar kullanılarak incelenmiş, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, Beyaz Kod uygulaması ve sağlık turizmi sektöründeki uygulanabilirliği konusunda öne çıkan unsurlar belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, literatürdeki veriler ile karşılaştırılarak tartışılmıştır.

3.5. Etik İlkeler

Bu çalışmada etik ilkelere uygunluk sağlanmıştır. Katılımcılardan, araştırmacının amacı ve yöntemi hakkında bilgilendirildikten sonra yazılı onay alınmıştır. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve elde edilen veriler yalnızca araştırma amacıyla kullanılmıştır (American Psychological Association, 2020).

3.6. Araştırma soruları

Araştırma kapsamında aşağıdaki araştırma soruları belirlenmiştir:

1. **Beyaz Kod uygulamasının sağlık çalışanlarının güvenlik algısı üzerindeki etkileri nelerdir?** Bu soru, Beyaz Kod uygulamasının sağlık çalışanları tarafından nasıl algılandığını ve uygulamanın güvenlik hissini nasıl etkilediğini anlamayı hedeflemektedir.

2. **Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarının sağlık turizmi sektöründe nasıl bir etkisi vardır?** Sağlık turizmi sektöründe çalışan sağlık profesyonellerinin şiddet olayları ile karşılaşma durumlarını ve bu durumun sektöre etkilerini incelemeye yönelik bir sorudur.
3. **Beyaz Kod uygulaması sağlık turizmi sektörüne nasıl entegre edilebilir?** Bu soru, Beyaz Kod uygulamasının sağlık turizmi sektöründe nasıl uygulanabileceği ve entegrasyon sürecinde karşılaşılabilecek zorlukları anlamak için tasarlanmıştır.
4. **Sağlık turizmi alanında çalışan profesyoneller, Beyaz Kod uygulaması hakkında ne kadar bilgi sahibidir?** Bu soru, sağlık turizmi sektöründeki profesyonellerin Beyaz Kod uygulaması ile ilgili farkındalık seviyelerini ölçmeyi amaçlamaktadır.
5. **Beyaz Kod uygulamasının sağlık turizmi alanındaki şiddet vakalarını azaltmada etkili olup olamayacağına dair sağlık çalışanlarının beklentileri nelerdir?** Sağlık çalışanlarının Beyaz Kod uygulamasının sağlık turizmi alanındaki şiddet vakalarını azaltmada etkili olacağına dair beklentilerini değerlendirmeye yönelik bir sorudur.
6. **Beyaz Kod uygulamasının sağlık turizmi sektöründe uygulanabilirliğini artırmak için hangi stratejiler önerilebilir?** Bu soru, Beyaz Kod'un sağlık turizmi sektöründe etkili bir şekilde uygulanabilmesi için öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırma soruları, Beyaz Kod uygulamasının sağlık turizmi bağlamındaki etkilerini ve potansiyel entegrasyon stratejilerini detaylı bir şekilde ele almayı hedeflemektedir.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının demografik özelliklerine bakıldığında, cinsiyetin eşit dağıldığı (%50 kadın, %50 erkek) görülmektedir. Katılımcıların yaş aralığı 25 ile 52 arasında değişmektedir. Meslek grupları içinde en yüksek katılım hemşirelerden gelirken (%27,3), onları doktorlar ve anestezi teknikerleri takip etmiştir. Çalıştıkları birimler açısından yoğun bakım ve ameliyathane, katılımcılar arasında öne çıkmıştır. Bu durum, şiddet olaylarının sıkça yaşandığı yüksek riskli birimlerin çalışanlar üzerinde incelendiğini göstermektedir.

Bu kapsamda araştırma sorularına verilen cevaplar betimsel analiz ile yorumlandığında;

7. **Sağlık Personelleri Beyaz Kod Uygulaması Hakkında Ne Kadar Bilgi Sahibidir?** Katılımcıların büyük kısmı uygulama hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade etmiş, ancak detaylı bilgi seviyesinde eksiklikler görülmüştür. Bazı katılımcılar uygulamanın yeterince anlaşılmadığını ve bilgilendirme eksiklikleri olduğunu belirtmiştir. Eğitim programlarının ve uygulama süreçlerine dair farkındalığın artırılması gerektiği sıkça vurgulanmıştır.
8. **Beyaz Kod Uygulamasının Sağlık Çalışanlarının Güvenlik Algısı Üzerindeki Etkileri Nelerdir?** Katılımcıların güvenlik algısının artırıldığına dair ifadeleri dikkat çekerken, uygulamada aksaklıklar nedeniyle güven eksikliği yaşadıklarını ifade edenler de mevcuttur. Bazı katılımcılar caydırıcı etkilerden bahsederken, diğerleri adalet sistemindeki yetersizliklerin uygulamanın etkinliğini azalttığını ifade etmiştir.
9. **Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet Olaylarının Sağlık Turizmi Sektöründe Nasıl Bir Etkisi Vardır?** Şiddet olaylarının sağlık turizmi üzerinde olumsuz etkiler yarattığı belirtilmiştir. Katılımcılar, yabancı hastalarla iletişimde daha az sorun yaşadıklarını, ancak yerli hasta ve yakınlarının daha talepkâr ve agresif davranışlar sergilediğini dile getirmiştir. Ayrıca, sağlık çalışanlarının motivasyon kaybı ve iş kalitesindeki düşüş, sektörün genel performansını olumsuz etkilemektedir.

10. Beyaz Kod Uygulaması Sağlık Turizmi Sektörüne Nasıl Entegre Edilebilir?

Katılımcılar eğitim ve altyapı yatırımlarının önemine dikkat çekmiştir. Bu kapsamda, hasta ve hasta yakınlarının uygulama hakkında bilgilendirilmesi, sağlık turizmi şirketlerinin devlet kontrolünde hareket etmesi gibi önerilerde bulunmuşlardır. Ayrıca, uluslararası hastalar için dil ve kültürel farklılıkların yönetilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

11. Beyaz Kod Uygulamasının Sağlık Turizmi Alanındaki Şiddet Vakalarını Azaltmada Etkili Olup Olamayacağına Dair Sağlık Çalışanlarının Beklentileri Nelerdir? Katılımcılar, uygulamanın caydırıcı etkisinin artırılması gerektiğini belirtmiştir. Hukuki düzenlemelerin ve cezai yaptırımların daha sıkı uygulanması gerektiği sıkça vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, uygulamanın aktif olarak işletilmesinin şiddet olaylarını azaltacağına inanılmaktadır.

12. Beyaz Kod Uygulamasının Sağlık Turizmi Sektöründe Uygulanabilirliğini Artırmak İçin Hangi Stratejiler Önerilebilir? Katılımcılar, iki yönlü (personel ve hasta) eğitimlerin önemine değinmiştir. Ayrıca, güvenlik çağrı sistemlerinin iyileştirilmesi ve yönetimlerin daha sorumlu hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir diğer öneri, uluslararası hukuki düzenlemeler çerçevesinde hareket edilmesidir.

Elde edilen bulgular, Beyaz Kod uygulamasının sağlık çalışanlarının güvenlik algısını güçlendirme ve sağlık turizmi sektöründeki kalite standartlarını artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, katılımcıların görüşlerinden hareketle uygulamanın etkinliğinin mevcut durumda sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Sağlık çalışanlarının bir kısmı Beyaz Kod sistemini caydırıcı bir güvenlik önlemi olarak değerlendirirken, diğer bir kısmı ise uygulamada yaşanan aksaklıklar nedeniyle sistemin güvenlik algısını yeterince sağlamadığı görüşündedir. Özellikle, eğitim eksiklikleri ve prosedürlerin karmaşıklığı, çalışanların uygulamaya dair bilgi düzeyini ve kullanım sıklığını olumsuz etkileyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, uygulamanın yalnızca sağlık çalışanlarının güvenliğini sağlamaya yönelik bir mekanizma olarak değil, aynı zamanda sağlık turizmi sektöründeki şiddet olaylarının önlenmesi ve çalışan motivasyonunun artırılması açısından da değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Ancak, sağlık turizmi bağlamında Beyaz Kod'un entegrasyonu konusunda katılımcıların çeşitli endişeleri bulunmaktadır. Yabancı hastalarla yaşanan iletişim sorunları, kültürel farklılıklar ve hasta popülasyonunun artan talepleri, uygulamanın sağlık turizmi sektöründeki etkisini sınırlayan önemli unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Buna karşın, hukuki düzenlemelerin iyileştirilmesi, eğitimlerin artırılması ve sistem altyapısının güçlendirilmesi gibi öneriler, uygulamanın bu bağlamda daha etkili bir şekilde kullanılabilmesine dair bir umut sunmaktadır.

Katılımcıların, sağlık turizmi sektöründe Beyaz Kod uygulamasının entegrasyonuna dair önerileri, genellikle eğitimin önemine ve altyapı yatırımlarının gerekliliğine işaret etmektedir. Eğitim programlarının, yalnızca sağlık çalışanlarını değil, aynı zamanda hasta ve yakınlarını da kapsamı gerektiği sıkça dile getirilmiştir. Hasta popülasyonunun uygulama hakkında bilgilendirilmesi ve potansiyel hukuki sonuçlar hakkında farkındalık kazandırılması, şiddet olaylarının önlenmesi açısından kritik bir önem taşımaktadır. Ayrıca, şiddet vakalarının bildirilmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinin daha hızlı ve etkin bir şekilde yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir.

Genel olarak bulgular, Beyaz Kod uygulamasının sağlık çalışanlarının güvenliğini artırma noktasında önemli bir adım olmakla birlikte, etkinliğinin artırılması için kapsamlı bir revizyona

ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, sağlık turizmi gibi uluslararası hizmet verilen alanlarda, uygulamanın başarılı bir şekilde entegre edilebilmesi için eğitim, altyapı, hukuki düzenlemeler ve farkındalık yaratma gibi bütüncül stratejilerin benimsenmesi gerektiği açıktır. Bu doğrultuda, katılımcıların uygulamaya dair olumlu görüşleri, geliştirme alanlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, Beyaz Kod'un daha geniş bir çerçevede ele alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

4. SONUÇLAR

Elde edilen bulgular, Beyaz Kod uygulamasının sağlık çalışanlarının güvenlik algısını güçlendirmeye yönelik potansiyelini açıkça ortaya koymakla birlikte, uygulamanın mevcut haliyle bu potansiyeli tam anlamıyla gerçekleştiremediğini göstermektedir. Sağlık çalışanları, şiddet vakalarına karşı koruyucu bir mekanizma olarak değerlendirilen Beyaz Kod'un işlevselliği konusunda fikir birliğine varmış olsalar da, uygulama süreçlerindeki eksiklikler ve farkındalık yetersizlikleri bu mekanizmanın etkisini sınırlamaktadır. Şiddet olaylarının yalnızca sağlık çalışanlarının bireysel güvenliğini tehdit etmekte kalmayıp, sağlık hizmetlerinin genel kalitesini ve sağlık turizmi gibi stratejik alanlardaki rekabet gücünü de olumsuz etkilediği bulgular arasında dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda, Beyaz Kod uygulamasının sağlık turizmi sektöründe sağlık çalışanlarının güvenliğini sağlamada ve sektörel kaliteyi artırmada potansiyel olarak etkili bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, uygulamanın etkinliğini maksimize etmek adına bir dizi önlem ve stratejinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Öncelikle, sağlık çalışanları ve sağlık turizmi alanında hizmet veren diğer profesyoneller arasında Beyaz Kod uygulamasına dair farkındalık oluşturmak için kapsamlı ve düzenli eğitim programlarının yürütülmesi önerilmektedir. Bu eğitimler, uygulamanın yalnızca işleyiş mekanizmalarını öğretmekle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda sağlık çalışanlarının karşılaşılabileceği potansiyel şiddet durumlarında nasıl hareket edeceklerine dair pratik bilgiler de içermelidir.

Ayrıca, uygulamanın etkili bir şekilde işlemesi için altyapının güçlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sağlık kuruluşlarında çağrı cihazları, güvenlik sistemleri ve hızlı müdahale ekiplerinin sayısının artırılması gibi teknolojik ve operasyonel yatırımlar, çalışanların daha güvende hissetmelerine katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, hukuki düzenlemeler ve yaptırımların caydırıcılığının artırılması yönünde şiddet faillerine yönelik caydırıcı hukuki yaptırımların artırılması ve sağlık çalışanlarının kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak şekilde desteklenmesi, uygulamanın etkinliğini önemli ölçüde artırabilecektir.

Beyaz Kod uygulaması, sağlık çalışanlarının güvenliğini sağlamak ve sağlık turizmi gibi stratejik sektörlerde hizmet kalitesini artırmak için güçlü bir araç olma potansiyeline sahiptir. Uygulamanın etkin bir şekilde işletilmesi, yalnızca sağlık çalışanlarının güvenlik algısını artırmakla kalmayarak, aynı zamanda sağlık turizmi sektöründeki kalite standartlarını yükselterek uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir sağlık hizmeti sunumuna da katkı sağlayacaktır. Ancak, bu sonuçların sürdürülebilir olması için eğitim, altyapı, hukuki düzenlemeler ve toplumsal farkındalık çalışmaları gibi bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu doğrultuda, uygulamanın kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve eksikliklerinin giderilmesi, sağlık sektörünün daha güvenli ve etkili bir şekilde hizmet vermesine olanak tanıyacaktır. Bu potansiyelin hayata geçirilmesi bireysel, kurumsal ve sektörel düzeyde

kapsamlı bir dönüşüm gerektirmektedir. Eğitim ve farkındalık çalışmalarıyla desteklenen, güçlü bir yasal altyapıya dayanan ve operasyonel süreçleri hızlandırılmış bir Beyaz Kod sistemi, hem sağlık çalışanlarının güvenliğini hem de Türkiye'nin sağlık turizmi sektöründeki küresel rekabet gücünü önemli ölçüde artıracaktır. Bu bağlamda, uygulamanın etkinliği ve sürdürülebilirliği için multidisipliner bir yaklaşım benimsenmesi elzemdir.

Sonuç olarak sağlık turizmi bağlamında Beyaz Kod uygulamasının entegrasyonu, uluslararası sağlık turisti profillerine uygun bir şekilde yapılandırılmalıdır. Bu kapsamda turistlerin uygulama hakkında bilgilendirilmesi, dil ve kültürel farklılıklardan kaynaklanabilecek yanlış anlamaların önüne geçilmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, sağlık turizmi alanında hizmet veren işletmelerin ve aracı kuruluşların devlet denetiminde hareket etmeleri, sektörel standartların korunmasında önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.). American Psychological Association.
- Aygün, H., & Metin, S. (2022). Sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin pandemi ile ilişkisi. *Anatolian Journal of Emergency Medicine*, 5(1), 7-12.
- Bookman, M. Z., & Bookman, K. R. (2007). *Medical Tourism in Developing Countries*. Palgrave Macmillan.
- Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and... surgery. *Tourism Management*, 27(6), 1093-1100.
- Coşkun, H., & Öztürk, R. (2010). Psychiatric nurses' experiences with patient violence in Turkey. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 17(7), 605-610.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Çöl, S. (2008). İş yerinde psikolojik şiddet: hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 4, 107-130.
- Eğici, M. T., & Öztürk, G. Z. (2018). Beyaz kod verileri ışığında sağlık çalışanlarına yönelik şiddet. *Ankara Medical Journal*, 18(2), 224-231.
- Franz, S., Zeh, A., Schablon, A., Kuhnert, S., & Nienhaus, A. (2010). Aggression and violence against health care workers in Germany: A cross-sectional retrospective survey. *BMC Health Services Research*, 10, 51.
- Gössling, S. (2002). Global environmental consequences of tourism. *Global Environmental Change*, 12(4), 283-302.
- Hamzaoglu, N., & Türk, B. (2019). Prevalence of physical and verbal violence against health care workers in Turkey. *International Journal of Health Services*, 49(4), 844-861.
- Jordan, J., & Gouveia, M. (2016). Health tourism and its motivation factors: The case of Northern Portugal. *European Journal of Tourism Research*, 14, 131-137.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). SAGE Publications.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2016). *Designing qualitative research* (6th ed.). SAGE Publications.
- McKercher, B., & Darcy, S. (2018). *Accessible Tourism: Concepts and Issues*. Channel View Publications.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Smith, M., & Puczkó, L. (2009). *Health and Wellness Tourism*. Butterworth-Heinemann
- Sönmez, F. (2021). *Hatay ilinde 2015-2018 yılları arasında hasta hakları birimleri ile hasta hakları kurullarına yansıyan başvurular özelinde sağlık çalışanlarına şiddet olguları ile*

- bu olguların beyaz kod başvurusuna dönüşme durumlarının değerlendirilmesi*. Master's thesis, Ankara Üniversitesi.
- Şahin, Ö. D., & Özer, Ö. (2024). Eleştirel söylem çerçevesi: doktora şiddet haberlerinin teun adrian van dijk'ın yaklaşımıyla çözümlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 12(3), 1150-1176.
- Wen, L. S., & Goodwin, K. E. (2016). Violence Is a Public Health Issue. *Journal of Public Health Management and Practice*, 22(6), 503–505.
- Winstanley, S., & Whittington, R. (2004). Aggression towards healthcare staff in a UK general hospital: Variation among professions and departments. *Journal of Clinical Nursing*, 13(1), 3-10.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). SAGE Publications.

DİJİTAL SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA TELE-TIP ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARA İLİŞKİN KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Yüksel Lisans Öğrencisi, Gülşah SARI

Düzce Üniversitesi, - 0009-0000-3083-2236

Doç. Dr., Züleyhan BARAN

Düzce Üniversitesi, Akçakoca MYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği, - 0000-0003-4804-5622

ÖZET

Tele-Tıp, tıbbi uygulamalarla bilgi ve iletişim teknolojilerinin birleşimini içeren ve bireylerin çoğu zaman sağlık tesislerine fiziksel olarak ulaşmasını gerektirmeyen, uzaktan sunulan bir sağlık hizmetidir. Bu hizmetin, özellikle sağlık tesislerinin yetersiz olduğu bölgelerde uzaktan sağlık bakımı sağlama konusunda etkili olduğu bilinmektedir. Tele-tıp alanındaki teknolojik ilerlemeler, sağlık turizmi kapsamında ekonomik maliyetleri azaltmakta, sağlık turizminin verimliliğini artırmakta ve daha fazla hastanın sağlık hizmetlerinden yararlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, tele-tıp uygulamaları yalnızca teşhis ve tedavi süreçlerini hızlandırmakla kalmayıp, aynı zamanda pandemide sağlık hizmeti sağlayıcılarına kesintisiz erişim imkânı sunarak dijitalleşmeye olan güvenin artmasına da katkı sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı, dijital sağlık turizmi çerçevesinde tele-tıp uygulamalarının kullanımını, sağlık turizmine etkilerini, sunduğu fırsatları ve süreçte karşılaşılan zorlukları değerlendirmektir. Bu amaçla, son on yıl içinde yayımlanmış İngilizce ve Türkçe çalışmalara yönelik Google Akademik veri tabanında kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve mevcut bilimsel çalışmalar sistematik olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Tele-tıp, Sağlık Turizmi, Medikal Turizm, Dijital Sağlık.

A CONCEPTUAL REVIEW OF RESEARCH ON TELEMEDICINE IN DIGITAL HEALTH TOURISM

Master of Science Student, Gülşah SARI

Düzce University, - 0009-0000-3083-2236

Assoc. Prof., Züleyhan BARAN

Düzce University, Akçakoca VS, Tourism and Hotel Management, - 0000-0003-4804-5622

ABS

Telemedicine is a healthcare service provided remotely, combining medical practices with information and communication technologies, often without requiring individuals to physically visit healthcare facilities. This service is known to be effective in providing remote healthcare, especially in regions where healthcare facilities are inadequate. Technological advances in the field of telemedicine reduce economic costs in the scope of health tourism, increase the efficiency of health tourism, and allow more patients to benefit from healthcare services. In this context, telemedicine applications not only accelerate diagnostic and treatment processes but also contribute to increased trust in digitalization by providing uninterrupted access to healthcare providers during pandemic. The aim of this study is to evaluate the use of telemedicine applications, their impact on health tourism, the opportunities they offer, and the challenges encountered in the process within the framework of digital health tourism. For this purpose, a comprehensive literature review was conducted in the Google Scholar database on English and Turkish studies published in the last ten years, and existing scientific studies were systematically examined.

Keywords: Telemedicine, Health Tourism, Medical Tourism, Digital Health.

1. GİRİŞ

Sağlık turizmi, bireylerin sağlık ve refahını destekleyen, zihin, beden ve ruh bütünlüğünü sağlamak amacıyla yapılan yolculuklar olarak tanımlanır (Chen vd., 2008). Tüm bireylerin, tıbbi acil durumlar veya kronik hastalıklar sürecinde, coğrafi olarak uzak bölgelerde dahi, belirli bir sağlık ve hizmet standardına ulaşma hakkı vardır. Bu bağlamda sağlık turizmi, bireylerin mevcut ikamet ettikleri yerin dışında sağlık hizmetlerine erişmek amacıyla yaptıkları seyahatleri ifade eder ve sağlık hizmetleri sunumunun sınırlarını genişleterek küresel ölçekte önemli bir sektör haline gelmiştir (Cohen, 2008:25).

Sağlık hizmetlerine erişimdeki coğrafi engelleri azaltmada Tele-tıp teknolojileri, sağlık turizminin temel yapı taşlarından biri olarak önem kazanmıştır. Tele-tıp; aile hekimleri, uzmanlar ve diğer sağlık profesyonellerinin hastalara uzaktan erişimini sağlayarak, özellikle sağlık tesislerine ulaşımı sınırlı olan nüfuslara tıbbi hizmetin ulaşmasını mümkün kılar. Bu

uygulama, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sağlık hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılması amacıyla önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Serper ve Volk, 2018).

Tele-tıp, telekomünikasyon hizmetleri yoluyla sağlık hizmetlerine doğrudan erişimin mümkün olmadığı uzak bölgelerde hizmet sunumunu iyileştirmek için geliştirilmiştir. Sağlık hizmetlerinin kapsamını genişleten bu teknoloji, küreselleşen sağlık hizmetleri bağlamında oldukça avantajlıdır; zaman tasarrufu, ekonomik verimlilik ve bilgiye kolay erişim gibi olanaklar sağlar (Erdem ve Şahin, 2021). Bu durum, sağlık hizmetlerinde etkinlik, organizasyon ve erişilebilirliği artırma potansiyeli taşıyan tele-sağlık uygulamalarının önemini ortaya koymaktadır (Alaslaw vd., 2019). Günümüzde sağlık hizmetlerine yönelik artan talep ve internet kullanımının yaygınlaşması, dijitalleşmenin sağlık sektörüne etkilerini artırmış ve sağlık hizmetlerinden yararlananların yanı sıra hizmet sunucularının da rollerini değiştirmiştir (Güleş ve Özata, 2005:111).

E-sağlık uygulamaları kapsamında yer alan Tele-tıp, yalnızca erişim engellerini azaltmakla kalmaz, aynı zamanda sağlık hizmeti maliyetlerini düşürerek yüksek kaliteli sağlık hizmetlerine ulaşımı daha kapsayıcı hale getirir. Bu yönüyle Tele-tıp, küresel sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliğini artırarak bireyleri sağlık hizmetleri almaya teşvik eder. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), e-sağlık uygulamalarını “bilgi ve iletişimin uygun maliyetli ve güvenli kullanımı” olarak tanımlamakta ve bu uygulamaların toplum sağlığını iyileştirmedeki önemine dikkat çekmektedir (WHO, 2010). DSÖ'nün tanımına göre e-sağlık, teknolojinin bilgi paylaşımını güçlendirdiği ve maliyetleri düşürdüğü bir model olarak, sağlık hizmetlerinde güvenli ve sürdürülebilir erişim sağlamayı hedefler

2. LİTERATÜR

Sağlık, insan yaşamının temel hakkı ve vazgeçilmez bir gereksinimdir. Her birey, sağlığını koruma ve en iyi koşullarda yaşama arzusundadır (Aslan & Güzel, 2016). Sağlık hizmetlerini sunan kurumlar da bu ihtiyaca cevap vermek amacıyla, bireylere en iyi sağlık hizmetini sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Her ülke, vatandaşlarının sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için belirli sağlık politikaları oluşturur; bu politikalar sağlığın korunması, geliştirilmesi ve iyileştirilmesi süreçlerini kapsar (Albes & Kipnis, 1998; Jones, 2005, Aktaran: İçöz, 2009). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sağlığı yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlar (İşler, 2013). Bu geniş tanım, sağlık hizmetlerine erişimde herkesin eşit bir şekilde faydalanabilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişimle ilgili gelişen ihtiyaçlar doğrultusunda, sağlık turizmi kavramı ortaya çıkmıştır. Sağlık turizmi, bireylerin mevcut ikamet ettikleri yerin dışında sağlık hizmeti almak amacıyla yaptıkları planlı seyahatleri ifade eder ve bu sürede, en az 24 saatten fazla konaklama gerektiren bir turizm türü olarak sınıflandırılabilir (Baukute, 2012; Lee & Spisto, 2007). Sağlık turizmi, bireylerin sağlık ve refahını destekleyen, beden, zihin ve ruh arasındaki bütünlüğü sağlamaya yönelik yolculukları içerir (Chen vd., 2008). Özellikle, sağlığı iyileştirme amacıyla spa merkezlerine, sağlık tesislerine veya şifa kaynağı olarak kabul edilen doğal mekânlara yapılan seyahatler de sağlık turizmi kapsamına girer (DeMicco, 2017; Thal & Hudson, 2019).

Sağlık turizmi, bireylerin sağlık hizmeti alma motivasyonları ve tercih ettikleri tedavi türlerine göre sınıflandırılabilir. Genel olarak dört ana kategoriye ayrılmaktadır: medikal turizm,

termal/SPA/wellness turizmi, yaşlı turizmi ve engelli turizmi (Cohen, 2008). Medikal turizm, tanı ve tedavi amaçlı seyahatleri kapsarken; SPA/wellness turizmi, daha çok ruhsal ve bedensel yenilenme arayışını içerir. Yaşlı ve engelli turizmi ise, bu gruplara özel olarak sunulan sağlık hizmetlerine yönelik seyahatleri kapsamaktadır. Sağlık turizminin diğer bir önemli özelliği ise, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları da barındırmasıdır. Sağlık hizmetlerinin gelişmiş olduğu ülkelerde tedavi maliyetlerinin daha düşük olması veya bekleme sürelerinin daha kısa olması gibi faktörler, sağlık turizmini teşvik eden unsurlar arasındadır (Bookman, 2007).

Sağlık turizminin gelişimini etkileyen bir diğer önemli faktör, ülkeler arasındaki sağlık hizmetlerindeki çeşitlilik ve erişim farklılıklarıdır. Bazı ülkelerde kozmetik cerrahi, cinsiyet değişimi veya bağımlılık tedavisi gibi spesifik sağlık hizmetlerinin karşılanmaması nedeniyle, bireyler bu tür tedaviler için başka ülkelere seyahat etmektedir. Ayrıca, egzotik bölgelerdeki sağlık merkezlerinde tedavi olma isteği ve tatil yapma fırsatları da sağlık turizmi tercihlerini etkileyen faktörlerdendir (Balaban, 2010).

Tele-tıp, sağlık turizmi açısından değerlendirildiğinde, coğrafi kısıtlamaları ortadan kaldıran ve sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştıran bir araç olarak öne çıkmaktadır. Telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerinin ilerlemesi ile birlikte, sağlık profesyonelleri ve hastalar arasındaki iletişim daha hızlı ve etkili hale gelmiş, bu durum özellikle uzak bölgelerde yaşayan bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşımını kolaylaştırmıştır. Tele-tıp, gelişmiş bilgisayar teknolojisi ve internet altyapısı sayesinde, sağlık hizmetlerinin etkinliğini artırarak sağlık turizminin de temel unsurlarından biri haline gelmiştir (Güleş & Özata, 2005; Serper & Volk, 2018).

DSÖ'nün e-sağlık tanımı kapsamında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağlık hizmetlerinde güvenli ve ekonomik bir şekilde kullanımı, toplum sağlığını destekleyen önemli bir unsur olarak vurgulanmaktadır. Tele-tıp uygulamaları, yalnızca maliyetleri azaltmakla kalmaz, aynı zamanda kaliteli sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırarak, sağlık turizmi pazarını büyütme potansiyeline sahiptir (WHO, 2010).

2.1. Tele-Tıp

Tele-tıp, dijital görüntüleme tekniklerinden telefonla yapılan konsültasyonlara, video konferans uygulamalarından uzaktan cerrahiye kadar geniş bir teknoloji yelpazesini içeren bir kavramdır. Genel olarak, tıbbi bakım veya hizmetlerin telekomünikasyon teknolojileri aracılığıyla sağlanmasını ifade eder. Bu alan, özellikle sağlık hizmetlerine erişimin zor olduğu bölgelerde hastalar ile sağlık profesyonelleri arasında köprü kurarak tıbbi hizmetlerin daha erişilebilir hale gelmesini sağlamaktadır (Serper & Volk, 2018). Tele-tıp uygulamaları; televisit, telesupervision, telementoring, teleinterpretation, telekonsültasyon ve telemonitoring gibi çeşitli yöntemleri içerirken, uzaktan eğitim ve sosyal medya bu kapsamda değerlendirilmemektedir. Bu uygulamalarda, hastalar ile doktor arasındaki iletişimin mümkün olduğunca gerçek zamanlı ve etkili olması gerektiğinden, gelişmiş yardımcı ekipmanlar ve iletişim altyapıları kullanılmaktadır (Xierali vd., 2018).

Tele-tıp, sağlık hizmetlerine erişim zorluğu yaşanan coğrafi bölgelerde sağlık hizmetlerini iyileştirmek amacıyla gelişmiş bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını teşvik eden bir çözüm olarak öne çıkmıştır. COVID-19 pandemisi, sağlık sektöründe uzaktan hizmet sunumunun önemini ortaya koymuş ve tele-tıbbın hızlı bir şekilde yaygınlaşmasını sağlamıştır. Amerika Teletıp Derneği'nin (ATA) 2017 yılında gerçekleştirdiği bir çalışmaya göre, sağlık hizmeti sağlayıcılarının %88'i bu alana yatırım yapmayı planlamaktadır. Bu istatistik, tele-

tıbbın gelecek yıllarda sağlık hizmetlerinin vazgeçilmez bir parçası olacağını göstermektedir (American Telemedicine Association, 2017).

Son yıllarda, bazı ülkelerde sağlık hizmetlerinin yüksek maliyetler içermesi, bazı tedavilerde uzun bekleme sürelerinin olması ve başka ülkelerde son teknoloji tıbbi olanaklara erişimin daha kolay olması gibi sebeplerle, tıbbi tedavi için başka ülkelere seyahat etme süreci olan "medikal turizm" popülerlik kazanmıştır (Cohen, 2008). Ancak COVID-19 pandemisi, seyahat kısıtlamaları ve sağlık güvenliği kaygıları nedeniyle hastaların uluslararası tıbbi prosedürler için seyahat etmesini zorlaştırmış, bu durum ise medikal turizmi büyük ölçüde etkilemiştir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) 2020 yılı raporuna göre, pandemi nedeniyle uluslararası seyahatlerde %20-30 oranında düşüş ve 300-450 milyar ABD doları seviyesinde bir ekonomik kayıp beklenmiştir (UNWTO, 2020). Bu bağlamda tele-tıp, seyahat edemeyen hastalar için uzaktan tıbbi danışmanlık ve takip bakımını sağlayarak medikal turizm için uygun bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Liu vd., 2020).

Tele-tıp, tıbbi turizm hastalarının diğer ülkelerdeki doktorlara ulaşmalarını sağlayarak birinci sınıf sağlık hizmeti alabilmelerine olanak tanır. Xierali vd. (2018) tarafından yapılan bir çalışmaya göre, tele-tıp, fiziksel veya lojistik kısıtlamalar nedeniyle seyahat edemeyen hastalara tıbbi bakım sağlamanın uygun maliyetli ve etkili bir yöntemidir. Ayrıca, tele-tıbbin tıbbi turizm kapsamında kullanımı, doktorlar ve hastalar arasındaki iletişim hatlarını iyileştirir ve hastaların dünyanın her yerinden en kaliteli sağlık hizmetlerine erişmelerini sağlar. Bu bağlamda tele-tıp, özellikle COVID-19 ve benzeri pandemilerde bulaş riskini azaltarak, hastaların seyahat etme ihtiyacını ortadan kaldırır ve sağlık hizmetlerine güvenli erişim sağlar (Liu vd., 2020; Xierali vd., 2018).

2.2. Sağlık Turizminde Tele-Tıp

Tele-tıp, hasta ile hekim veya sağlık kurumunu uzaktan ilişkilendiren geniş bir sağlık hizmeti yelpazesi sunar. Bu sistem, basit telefon görüşmelerinden mesajlaşmaya, giyilebilir teknolojilerden ayaktan izleme (ambulatory monitoring) ve tele-konsültasyon uygulamalarına kadar birçok teknolojiyi kapsamaktadır. Giyilebilir teknolojiler, hem hasta uyumunu destekler hem de hastanın fizyolojik durumu veya hareketleri hakkında kesintisiz ve sağlıklı veri elde edilmesini sağlar. Bu sistemlerin en büyük avantajı, hastaya minimum rahatsızlık vererek sürekli veri iletimi sağlayabilmeleridir. Mikro ve nano teknoloji, elektrik sistemleri ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler, bu tür sağlık uygulamalarının hızla yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır (Liu vd., 2020).

Uzaktan erişim uygulamaları, video konferans, güvenli mesajlaşma, internet tabanlı uygulamalar ve telefon aracılığıyla erişimi mümkün kılar. Özellikle radyoloji, dermatoloji, kardiyoloji ve patoloji gibi uzmanlık alanlarında sıklıkla kullanılan bu teknolojiler, hasta memnuniyeti ve hizmet etkinliği açısından önem taşır. WHO'nun verilerine göre en yaygın kullanılan tele-tıp türü teleradyolojidir. Tüm bu uygulamalarda hasta memnuniyeti ve verilen hizmetin etkinliği kritik unsurlardır; bu faktörlerin eksikliği, mali kayıplara ve hasta güvenliğini tehlikeye atacak sorunlara yol açabilir (World Health Organization, 2010).

Tele-tıp, sağlık hizmetlerine fiziksel olarak erişemeyen hastalar için uygun maliyetli ve etkili bir alternatif sunmaktadır. Tıbbi turizm bağlamında, telemedikal tedavinin kullanımı, doktorlar ve hastalar arasındaki iletişim hatlarını geliştirerek, tıbbi turistlerin buldukları yerden birinci sınıf sağlık hizmeti alabilmelerini sağlar. COVID-19 pandemisiyle birlikte, sağlık hizmetlerinin uzaktan erişim yoluyla sunulması büyük bir önem kazanmıştır. Seyahat kısıtlamaları nedeniyle

birçok hastanın uluslararası tedavi seçeneklerine ulaşımı zorlaştığından, tele-tıp bu engelleri aşmak için ideal bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Xierali vd., 2018).

Tele-tıp ayrıca hastaların doktor ziyaretleri için seyahat etmelerini gereksiz kılarak bulaşıcı hastalık riskini de azaltmaktadır. Bu özellik, özellikle kronik hastalıkları olan hastalar için sürekli bakım ve izleme hizmetleri sağlamada önem taşır. Liu ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, tele-tıbbın kronik hastalığı olan bireyler için uzaktan teşhis ve yönetim açısından etkili bir yöntem olduğu bulunmuştur. Tele-tıp, ayrıca hastane yatış sürelerini azaltarak, tedavi maliyetlerini düşürme ve hasta memnuniyetini artırma potansiyeline sahiptir (Gupta vd., 2022).

Teknolojik gelişmelerin bir diğer önemli boyutu ise yapay zekâ (YZ) ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi yeniliklerin sağlık turizminde kullanılmaya başlanmasıdır. Veyond Metaverse şirketi, YZ ve XR (genişletilmiş gerçeklik) teknolojilerini kullanarak, cerrahlar, uzmanlar ve tıp öğrencileri için insan anatomisini yüksek kaliteli görsellerle sunarak eğitim olanakları yaratmaktadır. Güney Kore’de Seul Ulusal Üniversitesi’nde, anatomi derslerinde VR (sanal gerçeklik) ve AR teknolojilerinin kullanımı bu uygulamaya örnek olarak verilebilir (Jeon, 2021). Türkiye’de ise 2021 yılında 5G teknolojisi ile desteklenen akıllı gözlük kullanılarak prostat cerrahisinde “Thuflep Omega” adı verilen bir teknikle ilk çevrimiçi cerrahi müdahale gerçekleştirilmiştir (Gençoğlu, 2021).

Tele-tıbbın uluslararası sağlık turizminde daha yaygın bir şekilde uygulanması bazı teknik, yasal ve kültürel engellerle karşılaşabilir. Örneğin, bazı bölgelerde güvenilir internet erişiminin kısıtlı olması veya tele-tıbbı destekleyen ekipmanlara ulaşımın zor olması, bu hizmetlerin yaygınlaşmasını engelleyebilir. Ayrıca, ülkeler arasındaki yasal düzenlemeler ve geri ödeme politikalarındaki farklılıklar, uluslararası hastaların tele-tıp uygulamalarına erişimini sınırlandırabilir (Erdem & Şahin, 2021). Bununla birlikte, gelişmiş dijital altyapıya sahip ülkelerde tele-tıbbın daha başarılı bir şekilde entegre edilebileceği öngörülmektedir.

Ekonomik faktörler, tıbbi turizm sektöründe tele-tıbbın benimsenmesini büyük ölçüde etkiler. Tele-tıp, uzun süreli seyahat ihtiyacını ortadan kaldırarak ve hastanede kalış sürelerini kısaltarak yurtdışından gelen hastalar için tıbbi masrafları düşürme olanağı sunar. Ek olarak, bu yöntem hasta tabanını genişleterek, normalde seyahat edemeyecek bireylerin de sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılabilir. Tele-tıbbın ekonomik avantajlarını benimseyen ve uluslararası hastalara rekabetçi fiyatlandırma sunan ülkelerin, sağlık turizminde öne çıkması beklenmektedir (Gupta vd., 2022).

3. YÖNTEM

Çalışma, sağlık turizminde tele-tıp alanında yayımlanmış literatürün sistematik bir literatür taraması yapmak ve elde edilen verileri analiz etmek amacıyla tasarlanmıştır.

3.1. Sistematik Derleme

Sistematik derleme yöntemi, belirli bir konu hakkında yapılan araştırmaları kapsamlı ve sistematik bir şekilde taramak, uygun kriterleri karşılayan çalışmaları seçmek ve bu çalışmaları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmek için kullanılır (Kitchenham, 2004). Bu çalışmada, sağlık turizmi ve tele-tıp konularında yayımlanmış olan çalışmaların gözden geçirilmesi amaçlanmaktadır. Sistematize edilmiş bir literatür taraması yöntemi benimsenmiş olup, ilgili

konuyla ilişkili çalışmaların kapsamlı bir incelemesi yapılmıştır. Dahil edilme kriterleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Yayımlanma Yılı: 2014-2024 yılları arasında yayımlanmış olması,
- Erişim Durumu: Özetine veya tam metnine çevrimiçi olarak erişilebilir olması,
- İlgili Alan: Sağlık bilimleri ve sağlık turizmi ile ilgili konuları içermesi,
- Dil: Yayın dillerinin Türkçe ve İngilizce olması.

Bu kriterler, çalışmanın odaklanacağı verilerin seçimini ve analizin sağlıklı bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla belirlenmiştir. Bu kriterlerin titizlikle uygulanması, çalışmanın tutarlılığını ve geçerliliğini artırmayı hedeflemektedir.

3.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, sağlık turizminde tele-tıp konusundaki literatürü sistematik olarak gözden geçirerek, dijital sağlık turizmi çerçevesinde tele-tıp hakkında bilgi sağlamaktır.

3.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, retrospektif bir literatür taraması şeklinde yürütülmüştür. Çalışmada, Google Scholar veri tabanı kullanılarak ilgili literatür taranmıştır. Google Scholar'ın tercih edilme sebebi, geniş erişim olanakları ve güncel veri tabanı olmasıdır (Bozdemir & Taşlı, 2018, s. 412). Arama sürecinde “health tourism,” “medical tourism,” ve “telemedicine” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Çalışma sürecinde, sadece özetine veya tam metnine ulaşılabilen ve sağlık bilimleri ile ilgili olan makaleler dikkate alınmıştır. Tarama sürecinde kongre ve tez çalışmaları kapsam dışında bırakılmıştır. Yöntemin güvenilirliği ve geçerliliğini artırmak amacıyla yalnızca tam metnine ulaşılabilen araştırma makaleleri dâhil edilmiştir. İstatistiksel analiz kullanılmadığından, meta-analiz yöntemi uygulanmamıştır. Çalışma ikincil verilerden faydalandığı için etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamıştır. Sistematize edilmiş bir yöntem izlenerek, elde edilen verilerin tutarlılığı ve geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır.

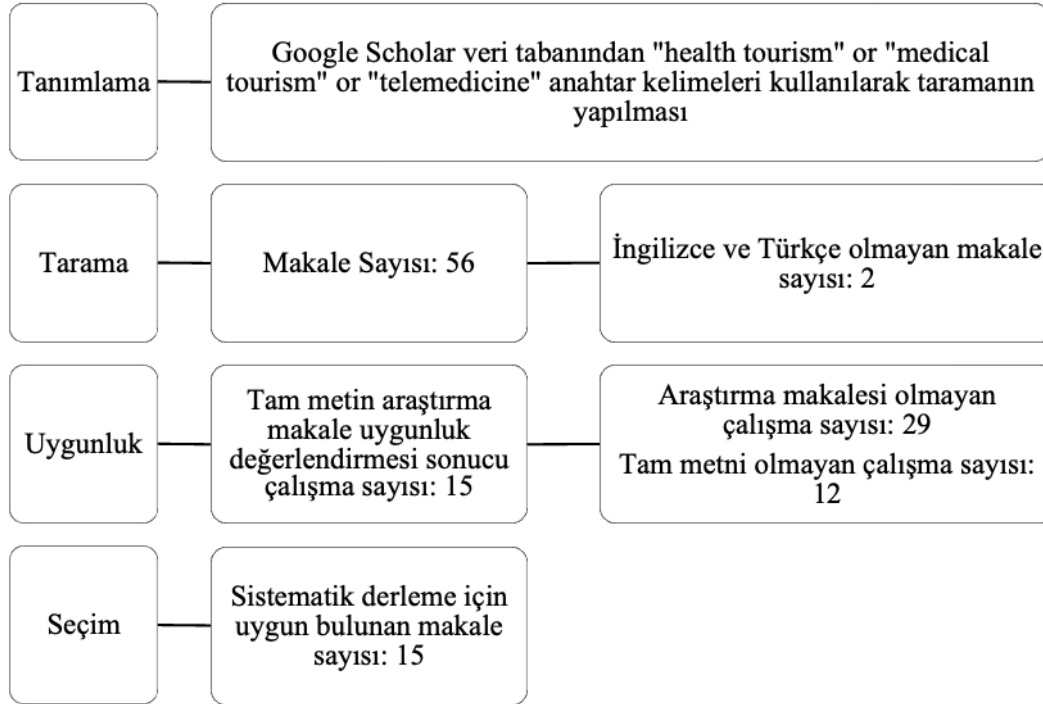
3.3. Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda, konu ile ilgili toplamda 463 İngilizce çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan dahil edilme kriterlerini tam olarak karşılayan 10 İngilizce ve 5 Türkçe çalışma seçilerek sistematik bir şekilde incelenmiştir. Dahil edilmeyen çalışmaların bir kısmı makale türünde olmadığı, bir kısmı ise tam metnine ulaşamadığı için çalışma kapsamına alınmamıştır. Verilerin analizi sırasında istatistiksel bir yöntem kullanılmamıştır; sadece nitel bir değerlendirme yapılmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan tarama sonucu kritere uygun 15 çalışma incelenmiştir. Çalışmanın amacı ve kriterleri doğrultusunda ulaşılan yayınların özet ve başlık kısımları

incelenmiştir (n: 463). Çalışmanın amacına ve kriterlerine uygun olan çalışmalar tespit edilmiş ve 15 çalışma incelenmiştir. Bu süreç sayısal verileriyle birlikte Görsel 1’de gösterilmiştir.

Görsel 1. Sistemik Derleme PRISMA Akış Şeması

Bu tablo, sağlık turizminde tele-tıp konusuna ilişkin yapılan literatür taramasında kullanılan akış diyagramındaki aşamaları ve sonuçları sayısal olarak özetlemektedir. Diyagram, tanımlama, tarama, uygunluk ve seçim aşamalarını içermektedir. Her aşamada, çalışmaların eleme sürecine tabi tutulduğu ve çalışmanın amacına uygun yayınların belirlendiği görülmektedir. Diyagramda gösterildiği gibi, toplamda 56 çalışma incelenmiş, belirli uygunluk kriterlerine göre 15 çalışma sistemik derlemeye dâhil edilmiştir. Bu süreç, çalışmanın kapsamına uygun yayınların seçilmesini sağlamış ve veri analizinin güvenilirliğini artırmıştır.

Görsel 1’de verilen PRISMA akış diyagramında ifade edilen 15 çalışma, Çizelge 1’de değerlendirilmiştir.

Çizelge 1. Dahil Edilen Çalışmalara Ait Bilgiler

Yayın	Amaç	Bulgular ve Sonuç
Korkmaz & Hoşman, 2018	Tele-tıbbın hasta-doktor iletişimi üzerindeki etkilerini incelemek	Tele-tıp, hasta ve doktor arasındaki iletişimi geliştirerek, hizmetlerin daha hızlı ve etkin sunulmasını sağlamaktadır.
Alaslaw vd., 2019	Tele-tıbbın coğrafi engelleri ortadan kaldırmadaki etkisini değerlendirmek	Tele-tıp, özellikle uzak ve kırsal bölgelerde sağlık hizmetlerine erişimi artırmakta ve tıbbi turizm hastalarına kaliteli hizmet sunmaktadır.
Şengül & Bulut, 2019	Türkiye’de tele-tıbbın sağlık turizmi sektörüne etkilerini değerlendirmek	Türkiye’de tele-tıp, özellikle uluslararası sağlık turizmi hastalarının süreçlerini hızlandırmakta ve hasta memnuniyetini artırmaktadır.
Kerketta & Sathiyaseelan, 2020	Uzaktan erişimle sunulan sağlık hizmetlerinin güvenliği üzerine çalışmak	Tele-tıp, güvenilir veri aktarımı ile hastaların mahremiyetini koruyarak sağlık turizmi alanında güvenilir bir araç olduğunu kanıtlamıştır.
Song vd., 2020	Tele-tıbbın pandemi sürecindeki etkinliği	COVID-19 pandemisi sürecinde tele-tıp, hastaların güvenli bir şekilde sağlık hizmetlerine

Yayın	Amaç	Bulgular ve Sonuç
Gupta vd., 2021	Pandemi döneminde tele-tıbbın katkıları	erişimini sağlamış, sağlık turizminin sürdürülebilirliğini desteklemiştir. COVID-19 pandemisi süresince tele-tıp, fiziksel ziyaretlerin mümkün olmadığı durumlarda sağlık turizmi için kritik bir araç olarak kullanılmıştır.
Sarman & E. Sarman, 2021	Tele-tıbbın erişim sorunlarını çözümedeki etkisini incelemek	Tele-tıp, özellikle kırsal ve uzak bölgelere erişimi sağlamakta, sağlık hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırmaktadır.
Liu vd., 2022	Kronik hastalıklarda tele-tıbbın yönetim süreçlerindeki rolünü incelemek	Tele-tıp, kronik hastalığı olan bireyler için etkin bir uzaktan teşhis ve yönetim yöntemi sunmakta; hasta bakımını daha ulaşılabilir hale getirmektedir.
Majeed & Gon Kim, 2022	Sağlık turizmi için tele-tıp uygulamalarının fayda ve sınırlamalarını analiz etmek	Tele-tıp, düşük maliyetler ve yüksek erişilebilirlik sunarken, kültürel ve dil engelleri gibi bazı sınırlamalar taşımaktadır.
Iyobhebhe vd., 2022	Telemedikal hizmetlerin uluslararası sağlık turizmi kapsamındaki rolünü araştırmak	Tele-tıp, uluslararası hastalara sağlık hizmeti sunma sürecini kolaylaştırmakta; bu da uluslararası sağlık turizminin büyümesine katkı sağlamaktadır.
Li, 2022	Tele-tıbbın hasta deneyimi üzerindeki etkisi	Tele-tıp uygulamaları, hasta memnuniyetini artırarak sağlık hizmetlerinde olumlu bir deneyim sağlamaktadır; sağlık turizminde yaygın olarak tercih edilmektedir.
Limna, 2023	Tele-tıbbın sağlık turizminde dijitalleşme üzerindeki rolünü araştırmak	Dijital sağlık uygulamaları ve tele-tıp, sağlık turizminde dijitalleşmeyi teşvik ederek süreçleri daha verimli hale getirmektedir.
Mohammadzadeh & Gholamzadeh, 2023	Sağlık turizminde tele-tıbbın maliyet üzerindeki etkilerini araştırmak	Tele-tıp uygulamaları maliyetleri düşürmekte, tedavi süreçlerine erişimi kolaylaştırmaktadır. Pandemi döneminde sağlık hizmetlerine güvenli erişimi sağladığı vurgulanmaktadır.
Baş, 2024	Tele-tıp ve dijital sağlık uygulamalarının hasta memnuniyeti üzerindeki etkilerini incelemek	Dijital sağlık hizmetleri, hasta memnuniyetini artırarak sağlık turizmi hizmetlerinin kalitesini iyileştirmektedir. Tele-tıp, hastaların beklentilerini karşılamada başarılı bir alternatif sunmaktadır.
Shende & Wagh, 2024	Tele-tıp uygulamalarının sağlık turizmi üzerindeki etkilerini incelemek	Tele-tıp, sağlık turizmi alanında erişilebilirliği artırmakta ve tedavi süreçlerini hızlandırmaktadır. Covid-19 döneminde sağlık turizmi için önemli bir destek aracı olarak öne çıkmıştır.

4. SONUÇLAR

Bu çalışma, sağlık turizmi bağlamında tele-tıp uygulamalarının önemini ve bu alandaki güncel literatürün kapsamını sistematik bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, tele-tıbbın sağlık turizmi sektöründe erişim, maliyet etkinliği, hasta memnuniyeti ve hizmet kalitesi açısından önemli katkılar sunduğunu göstermektedir. Tele-tıp uygulamaları, özellikle pandemi döneminde ulusal ve uluslararası sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmış; bu süreçte tele-tıp, fiziksel kısıtlamalar nedeniyle sağlık hizmetlerinden yararlanamayan bireyler için hayati bir alternatif olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, tele-tıbbın kronik hastalık

yönetiminde uzaktan izleme ve teşhis süreçlerine katkıda bulunarak hasta bakımını sürekli ve erişilebilir hale getirdiği görülmüştür.

Sağlık turizminde tele-tıp, hastaların uzun mesafeler katetmeden nitelikli sağlık hizmetleri-ne ulaşmalarını sağlayarak seyahat masraflarını azaltmakta ve zaman tasarrufu sağlamaktadır. Bu, özellikle tedavi masraflarının yüksek olduğu veya bekleme sürelerinin uzun olduğu ülkeler-den gelen tıbbi turistler için avantaj sağlamaktadır. Ancak, tele-tıbbın uluslararası düzeyde yaygınlaşmasının önünde bazı engeller olduğu da tespit edilmiştir. Güvenilir internet erişimi, teknolojik altyapı, kültürel farklılıklar, dil bariyerleri, yasal düzenlemeler ve geri ödeme politikalarındaki uyumsuzluklar, tele-tıbbın küresel ölçekte daha etkin kullanılmasını engelleyen başlıca faktörlerdir. Bu kapsamda araştırma sonucunda şu şekilde öneriler ön görülmektedir;

Tele-tıbbın etkin bir şekilde uygulanabilmesi için internet altyapısının geliştirilmesi ve bu alanda hizmet veren sağlık kuruluşlarının gerekli teknolojiye erişiminin sağlanması önem arz etmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde ve gelişmekte olan ülkelerde teknolojik altyapının güçlendirilmesi, sağlık turizmi ve tele-tıp hizmetlerinin daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlayacaktır.

Tele-tıbbın sağlık turizminde daha yaygın kullanılabilmesi için uluslararası standartların ve yasal düzenlemelerin uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Ülkeler arası yasal farklılıkların giderilmesi ve hasta haklarının korunmasını sağlayan güvenilir düzenlemelerin oluşturulması, sağlık turizminin gelişimini destekleyecektir.

Sağlık turizmi kapsamında hizmet sunulan hastalar için dil engellerinin aşılması ve kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle, tele-tıp hizmeti sunan sağlık kuruluşları, çok dilli destek sistemleri ve kültürel farkındalık eğitimi gibi araçları kullanarak has-ta deneyimini iyileştirebilirler.

Tele-tıp uygulamalarını teşvik etmek için ekonomik destekler ve geri ödeme politikalarının oluşturulması gerekmektedir. Sağlık turizmi için tele-tıp hizmetlerini tercih eden hastalara yönelik indirimler ve sigorta şirketlerinin bu hizmetleri kapsam altına alması, bu hizmetlerin yaygınlaşmasına katkı sağlayabilir.

Tele-tıp uygulamalarının etkinliğini artırmak için yapay zekâ (YZ), artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) gibi ileri teknolojilerin entegrasyonu teşvik edilmelidir. Bu teknolojiler, sağlık profesyonellerinin uzaktan daha doğru tanı ve tedavi sunmalarını sağlayarak tele-tıbbın kapasitesini artırabilir.

Tele-tıbbın yaygınlaşmasıyla birlikte, hasta güvenliği ve veri gizliliği konuları da büyük önem kazanmaktadır. Tele-tıp hizmeti sunan kuruluşlar, hasta bilgilerini koruyacak güçlü veri güvenli-ği protokollerini uygulamalı ve hasta gizliliğini sağlayan sistemler geliştirmelidir.

Bu çalışma, sağlık turizmi kapsamında tele-tıp uygulamalarının potansiyelini ve mevcut li-teratürdeki boşlukları ortaya koyarak bu alanda yapılacak gelecekteki araştırmalara yol göstermektedir. Tele-tıp, sağlık hizmetlerine erişimi artıran, maliyetleri azaltan ve hasta memnuniyetini destekleyen bir araç olarak sağlık turizmi sektöründe büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu potansiyelin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için yasal, teknolojik ve kültürel engellerin giderilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, uluslararası işbirliklerinin artırılması ve sağlık turizmi sek-töründe daha fazla entegrasyon sağlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Al Khatib, I., Ndiaye, M., & Ahmed, N. (2023, October). Medical Tourism: the use of telemedicine for international patient continuity of care—a review. In *2023 IEEE International Conference on Technology and Entrepreneurship (ICTE)* (pp. 148-153). IEEE
- Alaslaw, A., Chukwudi, B., & Liu, Z. (2019). The impact of telemedicine on healthcare accessibility. *International Journal of Telemedicine and Applications*, 2019, 1-10. <https://doi.org/10.1155/2019/4859378>
- Albes, L., & Kipnis, D. (1998). *Health as a Fundamental Right*. *Journal of Health Policy*, 12(3), 112-125.
- American Telemedicine Association. (2017). *Telemedicine trends and growth: A report by the ATA*. Washington, D.C.: ATA Publications.
- Aslan, F., & Güzel, M. (2016). Sağlık turizminin kavramsal analizi. *Turizm ve Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 114-120.
- Balaban, V. (2010). Global healthcare travel: factors and determinants. *International Journal of Health Tourism*, 8(2), 145-160.
- Baş, M. (2024). Sağlık sektöründe tele-tıp ve uygulamaları. *Sağlık Yönetiminde Teknolojik Yaklaşımlar-I*, 73.
- Baukute, J. (2012). Minimum length for health tourism: A critical analysis. *Journal of Tourism Research*, 4(3), 67-74.
- Bookman, M. Z. (2007). Medical tourism in developing countries. *Palgrave Macmillan*.
- Bozdemir, M., & Taşlı, K. (2018). Akademik veri tabanlarının karşılaştırılması: Google Scholar örneği. *Bilgi Teknolojileri ve Bilgi Sistemleri Dergisi*, 7(3), 410-425.
- Chen, C., Jin, X., & Chen, L. (2008). Exploring the anatomical connections of health tourism. *Journal of Travel and Health Research*, 7(2), 145-160. <https://doi.org/10.1016/j.jthres.2008.02.001>
- Cohen, E. (2008). Health tourism: Conceptual challenges. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 25-40. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2007.06.004>
- DeMicco, F. (2017). Wellness and spa tourism in the 21st century. *Journal of Wellness and Hospitality*, 6(1), 25-37.
- Erdem, H., & Şahin, C. (2021). Telemedicine in the context of healthcare tourism. *Journal of Medical and Health Tourism*, 12(3), 55-67. <https://doi.org/10.1016/j.jmht.2021.04.003>
- Gençoğlu, F. (2021). Türkiye’de 5G teknolojisi ve akıllı gözlük ile ilk çevrimiçi prostat cerrahisi. *Journal of Turkish Health Technology*, 7(1), 99-103.

- Gupta, A., Mohammadzadeh, Z., & Lee, S. (2022). Telemedicine and healthcare tourism: An economic analysis. *International Journal of Health Economics*, 8(2), 215-229. <https://doi.org/10.1016/j.jihe.2022.06.012>
- Gupta, N., Bahl, S., Bagha, A. K., Vaid, S., Javaid, M., & Haleem, A. (2021). Nanomedicine technology and COVID-19 outbreak: Applications and challenges. *Journal of Industrial Integration and Management*, 6(02), 161-174.
- Güleş, M., & Özata, M. (2005). Dijitalleşme ve sağlık hizmetleri: Türkiye örneği. *Turkish Journal of Health Information Systems*, 3(4), 108-114. <https://doi.org/10.15255/turjhis.2005.031108>
- Iyobhebhe, M., Adikpe, A., Bashayi, J. G., Akezi, A. C., Botson, I. C., Chukwudi, E., & Akinyele, O. B. (2022). A Review on Dynamic Buffer Traffic Condition Protocol in Telemedicine. *Indonesian Journal of Computing, Engineering, and Design (IJoCED)*, 4(2), 15-24.
- İşler, M. (2013). Dünya Sağlık Örgütü ve sağlık tanımları. *Uluslararası Sağlık Politikaları Dergisi*, 15(2), 1-3.
- Jeon, H. (2021). Use of VR and AR technologies in anatomy education at Seoul National University. *Asian Medical Education Journal*, 13(1), 85-93.
- Kerketta, S., & Sathiyaseelan, B. (2020). Security in telemedicine services. *Journal of Secure Health Services*, 10(2), 223-234.
- Kitchenham, B. (2004). Procedures for performing systematic reviews. *Keele University Technical Report*, 33(2004), 1-26.
- Korkmaz, H., & Hoşman, B. (2018). Doctor-patient communication in telemedicine. *Health Communication Studies*, 2(1), 1-14.
- Lee, H., & Spisto, J. (2007). International healthcare services: Defining medical tourism. *Global Health Journal*, 2(4), 55-67.
- Li, K. (2022). *Patient Experience in Telemedicine: Empowering Patients for Better Healthcare* (Doctoral dissertation, The Ohio State University).
- Limna, P. (2023). The digital transformation of healthcare in the digital economy: a systematic review. *International Journal of Advanced Health Science and Technology*, 3(2), 127-132.
- Liu, Z., Majeed, A., & Gon Kim, J. (2022). Telemedicine for chronic disease management. *Journal of Health Informatics and Telemedicine*, 15(3), 123-139.
- Majeed, A., & Gon Kim, J. (2022). Benefits and limitations of telemedicine in health tourism. *Journal of Medical Tourism*, 7(1), 55-67.

- Mohammadzadeh, Z., & Gholamzadeh, R. (2023). Telemedicine in reducing healthcare costs. *Healthcare Economics Journal*, 18(2), 98-110.
- Sarman, M., & E. Sarman (2021). Accessibility in telemedicine for rural regions. *Rural Health and Medicine Journal*, 8(2), 45-60.
- Serper, M., & Volk, M. L. (2018). Current and future applications of telemedicine in healthcare. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 24(3), 157-162.
- Shende, M., & Wagh, K. (2024). Telemedicine and health tourism: A new paradigm. *International Journal of Telemedicine Studies*, 12(1), 1-15.
- Song, X., Liu, X., & Wang, C. (2020). The role of telemedicine during the COVID-19 epidemic in China—experience from Shandong province. *Critical care*, 24, 1-4.
- Şengül, S., & Bulut, T. (2019). The impact of telemedicine on health tourism in Turkey. *Turkish Journal of Health Tourism*, 5(3), 215-230.
- Thal, K., & Hudson, S. (2019). Holistic health and wellness tourism. *Journal of Wellness Studies*, 8(1), 45-60.
- UNWTO. (2020). *Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism*. World Tourism Organization.
- World Health Organization. (2010). *Global Health Initiatives on E-Health*. Geneva: WHO Press.
- Xierali, I., Yao, Y., & Johnson, C. (2018). Telemedicine and the future of healthcare: Breaking geographical barriers. *International Journal of Health Services*, 48(4), 685-702.

GIDA SEKTÖRÜNDE FİJİTAL PAZARLAMA ARAÇLARININ KULLANIMI: FAST FOOD ÜRÜNLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Beyza Nur TÜRK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, beyzanurozpinar@gmail.com - 0000-0002-0050-1361

ÖZET

İnternetin ve telefonun aktif bir şekilde kullanılmasından bu yana devir gelenekselden teknoloji devrine dönmüştür. Teknoloji ile birlikte insan hayatı fiziksel güçten kurtularak daha kolay bir şekile bürünmüştür. Günümüzde birçok alanda tercih ettiğimiz teknoloji pazarlama sektöründe de sıklıkla kullanım alanına girmiştir. Artan tüketim ile birlikte pazarlama alanında birçok kavram yerini almaktadır. Bireyler dijital ortama hızlı bir şekilde ayak uydurmakta ve markaların bu gelişime uyum sağlamaları bir yerden sonra mecburi hale gelmektedir. Tüketicinin en çok arttığı Y ve Z kuşağına geleneksel medya ile erişebilmek imkansızdır. O yüzden dijital ve fijital pazarlama da amaçlanan bu kuşakların tüketim sistemlerine ayak uydurabilmektir. Bu yüzden geleneksel medya ağında ağızdan ağıza pazarlama kavramıyla sadece çevremizden duyduklarımızla kalırken, artık bir bağımlılık haline gelen internet ile birlikte her an her yerden istediğimiz bilgi ve ihtiyaca ulaşabilme imkanı oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde fijital pazarlama kavramının ne zaman ortaya çıktığından, tanımından ve nelerde kullanıldığından, çalışmanın konusu olan fasfood pazarlamasında fijital pazarlamanın yerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümünde fijital pazarla birlikte aklımıza gelen Ar ve Vr kavramlarından bahsederek fijital pazarlamanın hangi kısımlarına dahil olduğundan bahsedilmektedir. Üçüncü bölümünde fijital pazarlamanın sektöre kazandırdıklarından bahsedilmiştir. Son olarak ise çalışma yönteminden bahsedilerek fasfood reklamlarındaki yerinden bahsedilmiş ve araştırmanın sonucundaki bulgular ele alınmıştır.

Artan rekabet ortamıyla birlikte markalarda farklı pazarlama yöntemlerine yönelmeye başlamışlardır. Zamandan ve mekandan kazanmak adı altında online işlemlere yönelmeye başlanmaktadır. Fijital pazarlama hayatımızın her bir alanına dahil olarak gerek fiziksel, gerekse sanal ortamlarda ihtiyacımız olan her noktada karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada gıda sektöründe fastfood ürünlerde fijital pazarlamanın yerini inceleyeceğiz.

Anahtar Sözcükler: Fijital, Reklam, Fast Food

GİRİŞ

İnternetin ve telefonun aktif bir şekilde kullanılmasından bu yana devir gelenekselden teknoloji devrine dönmüştür. Teknoloji ile birlikte insan hayatı fiziksel güçten kurtularak daha kolay bir şekile bürünmüştür. Günümüzde birçok alanda tercih ettiğimiz teknoloji pazarlama sektöründe de sıklıkla kullanım alanına girmiştir. Artan tüketim ile birlikte pazarlama alanında birçok kavram yerini almaktadır. Bireyler dijital ortama hızlı bir şekilde ayak uydurmakta ve markaların bu gelişime uyum sağlamaları bir yerden sonra mecburi hale gelmektedir. Tüketicinin en çok arttığı Y ve Z kuşağına geleneksel medya ile erişebilmek imkansızdır. O yüzden dijital

ve fijital pazarlama da amaçlanan bu kuşakların tüketim sistemlerine ayak uydurabilmektir. Bu yüzden geleneksel medya ağında ağızdan ağıza pazarlama kavramıyla sadece çevremizden duyduklarımızla kalırken, artık bir bağımlılık haline gelen internet ile birlikte her an her yerden istediğimiz bilgi ve ihtiyaca ulaşabilme imkanı oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde fijital pazarlama kavramının ne zaman ortaya çıktığından, tanımından ve nelerde kullanıldığından, çalışmanın konusu olan fasfood pazarlamasında fijital pazarlamanın yerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümünde fijital pazarla birlikte aklımıza gelen Ar ve Vr kavramlarından bahsederek fijital pazarlamanın hangi kısımlarına dahil olduğundan bahsedilmektedir. Üçüncü bölümünde fijital pazarlamanın sektöre kazandırdıklarından bahsedilmiştir. Son olarak ise çalışma yönteminden bahsedilerek fasfood reklamlarındaki yerinden bahsedilmiş ve araştırmanın sonucundaki bulgular ele alınmıştır.

Artan rekabet ortamıyla birlikte markalarda farklı pazarlama yöntemlerine yönelmeye başlamışlardır. Zamandan ve mekandan kazanmak adı altında online işlemlere yönelmeye başlanmaktadır. Fijital pazarlama hayatımızın her bir alanına dahil olarak gerek fiziksel, gerekse sanal ortamlarda ihtiyacımız olan her noktada karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada gıda sektöründe fastfood ürünlerde fijital pazarlamanın yerini inceleyeceğiz.

FİJİTAL PAZARLAMA

Fijital kelimesinin anlamı fiziksel yani somut ve dijital yani teknoloji kelimelerinin bir araya gelmesiyle birlikte hayatımıza girmiştir. Yeni bir kavram olarak gördüğümüz bu pazarlama yöntemi aslında uzun bir süredir hayatımızda yer almaktadır. Dijital dünyada yer alan pazarlama kavramlarının aslında yerel pazarlamayla birleşmesi anlamına da gelmektedir. Fijital pazarlama ile amaçlanan markaların müşteri talepleri doğrultusunda onlara ulaşarak aralarında bir iletişim kurmaktır. Normal hayatımızda fiziksel olarak yaptığımız alışverişlerde hissettiğimiz somut nesnelere ve güveni dijital ortamda da sağlayarak sadakatli bir müşteri potansiyeline sahip olmayı amaçlarız.

Günümüzde müşteriler, bir ürünü alacakları zaman aynı potansiyeldeki diğer ürünleri de inceleyerek, karşılaştırmak, hissetmek ve güvenmek isterler. Bu yüzden, çevrimiçinin kolaylığının, rahatlığının ve çevrimdışının somut yönünün birleştirilmiş bir yönü aranmaktadır. Bu isteklerin karşılanması içinde fijital bir yöntem kullanılacaktır.

Fijital pazarlamada asıl amaç müşterilerin tüketim düzenlerini takip ederek onların alım aralıklarına göre karşılıklarına ürünlerin çıkmasını sağlamaya çalışmaktır. Tüketici için en önemlisi fiziksel ortamda yaşamış olduğu deneyimi dijital ortamda da kolaylıkla yaşayabilmesidir. Günümüzde birçok kez karşılaşmış olduğumuz kötü deneyimli dijital alışverişlerden dolayı müşteri artık emin olmak istiyor. Tam da bu noktada fijital pazarlama sayesinde ürünler somut bir halde deneyimlenebiliyor.

Brenner, fijital pazarlama stratejilerinde fijital pazarlamanın tercih edilebilmesi için hedef kitleyi doğru seçerek Ar ve Vr teknolojilerini kullanarak pazarlamayı giyilebilir ve dokunulabilir kılmak istemektedir. Sanal odalar oluşturarak hedef kitleye hissiyat duygusunu

yaşatmayı amaçlamıştır. Güven duygusunu yeniden kazandırabilmek için hedef kitlenin tercihlerini ön plana almak gerekmektedir.

Satış ve pazarlamanın kullandığı bu yeni strateji müşteri odaklı çalışan her sektör için uygun olup ikili işleri güçlendirmekte önemli bir adımdır. Asıl önemli konusu ise hedef kitlenin kullanmakta olduğu mobil teknolojilerdir. Her bilgi için sosyal medya ve internet sitelerine başvuran yeni hedef kitle gördükleri popüler kültürden etkilenecek geleneksel beğeni ve kültürlerinde köklü değişim yaşamışlardır. Mobil teknoloji sayesinde konumlardan son kullanıcıya ulaşarak yeni kampanyalara da alan açılmaktadır. Fiziksel olarak yakın bulunduğumuz ortamdaki mekanlardan bildirimlerle yoğunluğun ortama yönelmesine fırsat sağlanmış olup etkileşimin artırılması sağlanmıştır. Google yapmış olduğu bir araştırma sonucuna göre mobil cihazların konum sevişlerinin kullanılmasıyla müşterilere giden lokasyon bazlı mesajlar müşterileri daha çok mağazaya ve alışverişe yönlendirmektedir.

Artan teknolojiyle birlikte yapılan araştırmalar da müşterilerin markalardan beklentisi kendilerine fiziksel dünyadan kesintisiz bilgi akışının gelmesidir. Müşterileri kendilerine yöneltmek için yeni strateji geliştirme konusunda markalar birbirleri ile bir yarış halindedirler.

Fijital pazarlamanın temel ve önemli 3 özelliğinden bahsedecek olursak;

- 1- Dolaysızlık (immediacy) ; deneyimin tam zamanında gerçekleşmesi,
- 2- Daldırma (immediacy); kullanıcının deneyime dahil edilmesi,
- 3- Etkileşim (interaction) ; deneyimin satın alma sürecinin fiziksel ve duyuşsal yönünü harekete geçirmesi.

Bu 3 temel özellik müşteride sadakati ve güveni sağlar. Müşteri memnuniyeti ve kullanıcı deneyimini iyileştirir. Tüketici kendisini sürecin bir parçası olarak hisseder.

Fijital pazarlama konsepti, müşteri deneyimini optimize etmek için dijital ve fiziksel pazarlamanın önemli yönlerini birleştiriyor.

Yine Van Tichelen, fijital pazarlamanın gerçekleşebilmesi için 4 unsurdan bahsetmiştir bunlar;

- (i) Fiziksel bir alanda yani insanların somut ve bedensel bir şekilde bir araya gelebilecekleri, sözlü bir şekilde iletişim kurabilecekleri bir alanda gerçekleşmelidir,
- (ii) Müşteri zihninin oyalanmalı, kendini düşündürmelidir,
- (iii) Fijitalleşmeyle birlikte gelen tüm zihin teknolojilerini kullanmalıdır,
- (iv) Müşterilerin deneyimlerini özgünleştirmelidir.

Artık geleneksel pazarlamanın getirdiği yöntemler bir kenara bırakılarak dijitalleşmeyle birlikte fijital pazarlamaya güç kazandırılmak için uğraşmıştır. Dijitalin etkisinin bu kadar güçlü olduğunu gösteren tüketici, işletmeleri de bu düzene ayak uydurmaya yönlendirmiştir ve fijitalleşme de yer almak için yeni yöntemler aranmasına yönlendirmiştir. Teknolojiyle birlikte tüketicilerin istekleri de çeşitlilik kazanmıştır ve firmalar pazarlama taktikleri konusunda çoğalmaya ve aktifleşmeye yönelmiştir.

Bu konu ile ilgili daha detaylı bir örneklendirme yapmak gerekirse; gıda sektöründe mobil uygulamalar üzerinden kullanıcıya ödüller verilerek tüketiciyi mağazaya yönlendirmek

amaçlanmış ve daha fazla orada bulunmasını sağlamak amaçlanmıştır. Müşteri aldığı ödüller ve indirimlerden kaynaklı o mağazaya karşı yönelimi daha fazla olmaktadır.

FİJİTAL PAZARLAMANIN SEKTÖRE KATKILARI

Y ve Z kuşağı pazarlamaya bambaşka bir boyut getirince pazarlamacılarında ellerindeki yöntemler kısıtlanmış ve fijiital pazarlama üzerinden yeni yapılanmalar oluşturmaya başlamışlardır. Peki bu yeni yapılanmaların getirileri nelerdir?

Meeker ve Murphy'e göre pazarlamanın teknolojiyle birlikte nasıl kullanıldığına yönelik gelişmeleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- 1) Mobil cihazların yeterli sayıya ve kişiye ulaşmasıyla birlikte 7/24 kesintisiz her yerde erişim imkanının oluşması.
- 2) Mobil devrim evrensellemeye doğru yönelmiştir ve dijital pazarlama gelişen mobil uygulamalar sayesinde bu kadar rövanştadır.
- 3) Cihazlara erişim ve alım gücü artmıştır. Böylece kişilere ulaşmak ve ağlarda artmıştır.
- 4) Gelişen teknolojiyle depolama alanı da gelişerek her yerde ulaşabilme imkanı sağlanmıştır. Uygulama sayılarında artmanın olması kazançta da artışların olduğunu göstermiştir.
- 5) Her sektör kendi içerisinde farklı noktalarda gelişmeler gösterebilmektedir. Ödüllendirme yöntemleri ile birlikte hem daha fazla kişiye hem de doğru hedef kitleye hitap edebiliriz.

Örneğin; geliştirilmiş uygulamalar sayesinde market kapalı bile olsa evimize sipariş verebilme imkanına sahip olabiliyoruz ya da mağazaya gitmeden istediğimiz eşyaları somut görerek yani duysal işlevlerimizle hissederek alabilme imkanı bulabiliyoruz.

Markaların birbirleriyle olan rekabetleri her geçen gün artmaktadır. Mevcut konumlarını güçlendirerek daha fazla sadık müşteriye erişmeyi sağlamaya çalışmaktadırlar. Ürün ve verdikleri hizmetlerin güçlü olabilmesi ve satışlarının artabilmesi için günümüzün getirdiği dijitalleşmeye ve bu dijitalleşmeyle birlikte gelen yeni pazarlama stratejileri benimsemelilerdir. Teknolojinin bu hızlı değişimine ayak uydurmayan markalar diğer markalara göre daha geriden gelerek Pazar rekabetine dahil edilemezler. Dijitalleşmeyle birlikte gelen fijiital pazarlama teknolojisinin bize getirdiği en önemli pazarlama araçlarından biri artırılmış gerçeklik (AG) diğeri ise sanal gerçeklik (SG) kavramlarıdır.

FİZİKSEL MÜŞTERİ DENEYİMİ

Tüketicilerin işletme ve markaların ürün ve hizmetlerini satın aldıkları yerler çoğunlukla perakendeci kanallarıdır. Trotter, fiziksel perakende kuruluşlarının kolayca taklit edilemeyen bir deneyim sunduğunu ve fiziksel alanların müşterilerle doğrudan, anlamlı ve tam ilişkiler geliştirdiğini ve bu yönlerin perakendeciler için her zamankinden daha önemli olduğunu savunuyor. Ürün, kalite ve fiyat gibi geleneksel pazarlama unsurlarının ötesine geçerek, fiziksel

perakende ortamlarında sağlanan deneyim ve değerin yaratılması, genellikle aşağıdaki beş temel unsuru aşağıdakilere göre geliştirmektedir:

- Duygusal olarak - ruh hali ve duygular yoluyla.
  - Duyusal olarak - dokunma, ses, görme, tat veya koku yoluyla.
  - Bilişsel olarak - tüketicilerin ürünler ve hizmetler hakkında geleneksel varsayımlardan kurtulmasını sağlayan yaratıcı düşünmeyi ve zihinsel işlemeyi teşvik etmek yoluyla. 62 İşletme Biliminden Seçkin Araştırmalar
  - Pragmatik olarak - kullanılabilirliği ve insan nesne etkileşimini teşvik etmek yoluyla.
  - Yaşam tarzı ve ilişki - değerlerin ve öz inançların onaylanması ve başkalarına karşı bağlantı yoluyla. Stephens'a göre, uygulamalı bir yaklaşım olarak çoğu perakendeci, tasarım yoluyla deneyimin öncelikle estetik bir kavram olduğunu ve mağazaların ve internet sitelerinin nasıl görüldüğünü ve hissettirdiğini varsaymaktadır. Bununla birlikte, müşteriler için gerçek perakende deneyimi, tüm müşteri yolculuğunu mikro anlara dönüştürmek ve ardından her anı, öncekinden farklı ve rakiplerden farklı görünmek, hissetmek ve çalışmak için yeniden yapılandırmak anlamına gelmektedir. Gentile ve arkadaşları, perakendede insan deneyimi ile ilgili olarak Stephens'a benzer şekilde, büyük perakende deneyimlerinin, daha ayrıntılı olarak açıklandığı gibi "süper" kısaltmasını kullanarak perakendecilerin ve markaların sunabileceği beş ayırt edici özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bunlar aşağıdakilerdir:
  - Sürpriz - Beklenmedik veya olağan dışı unsurlar veya etkileşimler ile kalıcı bir izlenim bırakan deneyime bir sürpriz unsuru eklemek.
  - Eşsiz – marka için olağandışı veya tescilli ancak aynı zamanda doğal ve özgün olan yöntemleri veya gelenekleri bir araya getirmek. Bu unsurlar, müşterilere yalnızca çekici bir mağazaya değil, tamamen farklı bir ortama girdikleri hissini verir.
- Kişiselleştirilmiş – müşteriye deneyimin kendileri için tasarlandığını hissettiren öğeler, örneğin daha önceki bir ziyaretin tercihlerini veya ayrıntılarını hatırlama.
- Etkileşim - müşteriyi, çevreyi algılamak ve onun aktif bir katılımcısı olmak için içgüdüsel bir şekilde dahil etmek.
  - Tekrarlanabilir – kendiliğindenlikle birlikte kurum genelinde tutarlılığı sağlamak için kuralcı ve deneysel yollarla deneyimi yürütmek. Çok kanallı perakendecilikle (omnichannel ve multichannel) ilgili literatür, perakende ortamında harcanan zamanı yönetme ve hatta "manipüle etme" arzusuna odaklanan zamansal yön kritik bir boyut gibi görünmektedir. Literatürdeki bulgular, teknolojilerin fiziksel alanda uygulanmasına ve alışveriş yapanlar tarafından sahiplenilmesine ve ayrıca alışverişçi pazarlaması alanında daha fazla gelişmeyi başlatan ürün teşhirine ışık tutmaktadır.

FİJİTAL MÜŞTERİ DENEYİMİ

Fiziksel müşteri deneyimi, fiziksel ve dijital bağlamlar arasında bir sürekliliği temsil ettiği için şirketler için önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle şirketler benzersiz, ilgi çekici ve etkili müşteri deneyimleri yaratmak için bileşenlerini ve tipolojilerini anlamalıdır. Dijital çok kanallı bir stratejide fiji talin rolünü ve fırsatlarını belirlemek ve ilgili ilham verici, bilgilendirici ve etkileşimli bir platform oluşturma misyonunu gerçekleştirmek için “fiji tal” kavramını iyi anlamak önemlidir. Fijitalin fiziksel dünya ile dijital dünyayı birleştirmenin basit gerçeği olduğu düşünülmektedir. Aslında, fiji tal, kalıcı müşteri sadakati yaratmak için yerinde son derece kişiselleştirilmiş ve ilgi çekici bir deneyim yaratan dijital ve fiziksel dünyanın birleştirilmesidir. Fijital hakkında konuşmak genellikle fiji tal kanalları veya fiji tal “deneyimler” hakkında konuşmaktır. Çünkü fiji tal sayesinde müşteriler hatırlayacakları gerçek bir ilgi çekici deneyim yaşayacaklardır. Fijital deneyim, “fiziksel özellikler ile dijital özellikleri aynı satış noktasında birleştiren bir perakende deneyimi” olarak tanımlanmaktadır . Fiziksel deneyim tüketicilerinin dijitalden daha ilgi çekici ve akılda kalıcı olduğu bir sır değil. Bu gerçeğe rağmen, dijital teknoloji, internet’in genişlemesi yoluyla çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Fiziksel deneyim, ürünlere veya hizmetlere değer katabilir ve dijital deneyim ile fiziksel iyileştirmelerin birleşimini güçlendirebilir. Fijital deneyim sırasıyla muazzam miktarda çevrimiçi, dijital ve sosyal medya pazarlama kanalı, bir ürün veya hizmeti markalaştırmak için deneyim oluşturulabilecek harika bir ortamdır.

Bir deneyimin “fiji tal” olarak kabul edilebilmesi için, deneyimin mutlaka dört kriteri karşılması gerekir:

1. Öncelikle deneyim fiziksel bir mekanda (cadde içi, cadde, toplu taşıma vb.) gerçekleşmelidir.
2. Müşteriyi meşgul etmelidir. Bu, deneyimin yolculukları sırasında müşteriyi meşgul etmesi, çekmesi veya dahil etmesi gerektiği anlamına gelir.
3. Deneyim aşağıdaki teknolojilerden birini veya bunların bir kombinasyonunu kullanmalıdır: Dokunmatik teknoloji, mobil teknoloji, nesne, yüz, ses tanıma, jest teknolojisi ve AR3, VR4.
4. Deneyim müşteri/ziyaretçi deneyimini kişiselleştirmelidir.

Fiziksel iletişim kanallarına ürün ambalajlarını, broşürleri, reklam afişlerini, sadakat kartlarını vd. örnek göstermek mümkündür. Dijital iletişim biçimleri daha çok aktif kullanılan sosyal medya hesaplarına, internet sitelerine veya mail adreslerine odaklanır. Fiziksel deneyimler daha çok çevrimdışı, dijital deneyimler ise daha çok çevrimiçi olarak sunulmaktadır. İşletmeler, çevrimdışı modda araçlar tarafından desteklenmedikçe, çevrimiçi yaptıklarının sınırlı bir değeri olduğunun farkında olmalıdır. Müşteriler, iş ürünlerine ve hizmetlerine erişim sağlayan farklı kanalları giderek daha fazla tercih ediyor.

Şirketler, müşterileri güçlendirerek hem dijital hem de fiziksel deneyimlerin avantajlarından yararlanıyor. Perakendeciler, müşterilerin değişen ihtiyaçlarını karşılamak ve müşteri deneyimlerini ilgi çekici tüketici deneyimleri sunmak için rekabet ediyor. Müşteriler, çevrimiçi arama yapma ve mağaza içi ile çevrimdışı satın alma esnekliğine sahip olabilir. Fijital

deneyim, kafa karışıklığını en aza indirirken değer ve güven yaratarak kullanıcılara benzersiz ve kusursuz bir deneyim sunmaktadır. Fijital pazarlama stratejisi daha çok insan zihnine yönelik, aktif ve hareketli olduğu için için bu konseptin araçları işletmelerin tüketici kitleleriyle iletişim kurmasını kolaylaştırmaktadır. Fijital konsept genellikle çevrimiçi, telefon veya mağaza üzerinden yapılan satın alma işlemlerinde müşteri şikayetini minimuma indirerek satın almaya arttırarak çeşitli kanalları olan yaklaşımı ifade etmektedir.

ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK

Fijitalleşmeyle birlikte yaygınlaşmaya başlayan en önemli unsurlardan birisi Artırılmış gerçeklik kavramıdır. Artırılmış gerçekliğin tanımından bahsedecek olursak fiziksel anlamda yaşadığımız dünyanın teknoloji devinimi olan elektrik ile çalışan mobil cihazlarla yönlendirilebilmesidir. Yaşadığımız fiziksel alanın kameralarla gözlemlenerek yeni bir düzene dönüştürülmesidir.

Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik kavramları genellikle birbiri ile karıştırılır. Bu iki kavramı birbirinden ayıran en önemli unsur, artırılmış gerçeklik fiziksel dünya üzerinde sanal objelere müdahale edebilirken, sanal gerçeklik teknolojisi tamamen sanal ortam üzerinden işlev görmesiyle gerçekleşir. Çeşitli kuramcılar tarafından artırılmış gerçeklik ile ilgili görüşler bildirilmiştir.

Craig ‘ e göre artırılmış gerçekliğe ait maddelerden bahsedecek olursak;

- 1) Dijital evrenin fiziksel evrenden etkilenmesi ve bu dünyaya ekledikleri ile ilgilidir,
- 2) Dijital ortamdan aldığımız tüm haberler gerçek dünyayla ilişkilidir,
- 3) Dijital ortamdan aldığımız her haber fiziksel ortamda belirlenen imkanlara göre şekillenir,
- 4) artırılmış gerçeklik sayesinde müşteri çevrimiçi ortamda yaşadığı deneyimi dijitalde de yaşama imkanına sahip olur ve markaya dair güveni oluşur.

Peki Ar teknolojisi fijital pazarlamanın hangi kısımlarında kullanılıyor?

Fijital pazarlama Ar ve Vr teknolojileriyle hayatımıza girmiş bir pazarlama türüdür. Fijital fiziksel unsurların dijital ortama taşınması diye tanımlanırken, Ar teknolojisiyle birlikte işletmelerin müşterilerine satın almak istedikleri eşyaları kullanacakları alanlarda görme imkanı, denemek istedikleri kıyafetleri deneme imkanı sunmaktadır. Yine çalışmamızın konusu olan fast food markalarında da Qr Kod, dokunmatik ekran gibi birçok Ar teknolojisi kullanılmaktadır.

SANAL GERÇEKLİK

Sanal, fiziksel ve somut bir yapıya sahip olmayan sadece algısal ve sezgisel bir ortamdır. Tamamen dijital imkanlarla gerçekleşen bu ortamda bireyler istedikleri talepleri bilgisayarlar üzerinden kontrol ederek, değiştirebilir.

Sanal gerçeklik sezgisel duygulardan yola çıkarak yönetimde kendini kontrol eden bir deneyim türüdür.

Sanal gerçeklik, çoğu zaman sanal ortamlar terimi ile eş anlamlı olarak kullanılabilir (Bhardwaj vd., 2016: 161). Sanal gerçeklik kullanıcılar tarafından anlık olarak yönetilebilirken, kullanıcıların kullandığı teknolojik araçların tanımlanması için kullanılır.

"sanal dünya" terimi sadece bilgisayar ile yönetebilen alanlarda değil geleneksel pazarlama da kullanmış olduğumuz haberleşme araçlarıyla da ilişkili bir modeldir. Sanal gerçeklik ile amaçlanan tüketicinin isteklerine her yerde cevap verebilmektir. Artan mobil cihazlar ile birlikte her markaya yönelik uygulamalar geliştirilmiş ve sanal gerçekleğin bir yaşam biçimi olması sağlanmaya çalışılmıştır.

William Sherman ve Alain Craig sanal gerçeklikle ilgili dört önemli unsura dikkat çeker, bunlardan bahsedecek olursak;

- 1- Üç boyutlu grafik dünya,
- 2- Dalma/içine girme,
- 3- Duyusal geri bildirim ve son olarak
- 4- Etkileşimdir.

Sherman ve Craig sanal gerçeklik deneyiminin ilk unsuru olan üç boyutlu grafik dünya maddesinde, zihninde bir ortam yaratan kişinin düşüncelerini somutlayarak başkalarıyla paylaşabilmesidir. Dalma/içine girme maddesinde ise, kullanıcının başka bir sanal alternatifi kullanarak içerisinde bulunmasıdır. Kişi bedensel olarak yaşamış olduğu dünyadan tamamen sıyrılarak kendi oluşturduğu sanal dünyaya entegre olur. Kişilerin duysal sezileri ise sanal gerçeklikte en önde gelen unsurlardan birisidir. Sanal gerçeklik anlık bildirimlerle kullanıcıya geri dönüşüm sağlayarak kullanıcıya duysal olarak kesinlik sağlar. Böylece tüketiciler yeni yaşam tarzımıza adapte olarak kendilerini o ortamın içerisinde görebilirler. Son olarak, kullanıcı aldığı geri bildirimlerle sanal gerçeklik üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda değişiklikler yapabilir, geri bildirimler verebilir.

DOKUNMA TEKNOLOJİSİ

Artık aktif olarak her kullanıcının eriştiği gerek telefonla, gerek tablet vb mobil cihazlarla dokunma teknolojisi günümüze entegre edilmiştir. Dokunmatik ekran kişinin yüzündeki çizgileri algılayarak sisteme işler ve kişilere ait paneller oluşturur. Bu paneller sayesinde kişilerin bireysel kodları oluşturulur.

Sarkar vd. araştırmalarında oluşturulan bu zihinsel panellerin gıda sektörüne entegrasyonunu araştırmıştır. Bu uygulama tüketiciye zamandan kazandırarak restoranlar için verimliliği arttırıp tüketicilerden doğru geri bildirimler alınmasını sağlar. Bu sistemle birlikte online olarak yapmış olduğumuz gıda siparişlerinde de sistemsel hataların önüne geçilmesi amaçlanmış ve mali açıdan daha ucuz bir yöntemdir.

Dokunmatik ekranın fijital pazarlamada ki yeri ise her markanın mobil cihazlar üzerinden işlem yapmasını arttırarak tüketiciye ulaşımı hızlandırmıştır.

QR KOD

Mobil cihazların kameraları ile algılanabilen ve hızlı yanıt koduna sahip olan bir teknolojidir. Covid ile birlikte her markanın temassız işlem yapılabilmesi için yürürlüğe koyduğu bir pazarlama yöntemidir. Restoranlarda menülere ulaşabilmek için, kıyafet mağazalarında ürünleri görebilmek için, otomotiv sektöründe parçalara ulaşabilmek için vb. birçok alanda başvurulan bir sistemdir. Qr kod dijital pazarlama da ise en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Bu küçük kare kutular içerisinde yer alan Qr kodlar web sitesi uzantılarına erişebilmemizi, videoları görüntüleyebilmemizi ve depolanmış birçok veriye erişebilmemizi sağlayarak dijital pazarlamayı aktifleştirir.

Köklü ve büyük markalar müşterileri baz alarak pazarlama stratejilerinde sıklıkla QR Kod kullanmaktadır.

KONUM TABANLI SERVİSLER

LBS olarak adlandırdığımız servisi kullanarak bulunduğumuz coğrafi bölgelerdeki işletmelerin tüketicilere bildirim göndererek kampanyalardan haberdar olmasını sağlayıp kendisine çekmeyi hedeflemesidir. Dijital pazarlama için çok önemli bir adım olan bu yöntemde hedef kitle olan tüketici hangi bölgede olursa olsun daima mağazaya erişim imkanı sağlayabilmektedir. LBS kısmen çevrimiçi haritalardan gelişmiş bir teknolojidir.

Kablosuz teknoloji ve kablosuz cihazların kullanımı arttıkça konum tabanlı servislerinde popülerliği artmıştır. Bazı mobil cihaz kullanıcıları popüler kültürün etkisiyle kullanmış oldukları konum bazlı mobil uygulama ile birlikte servis tabanlarına destek sağlayarak kampanyalara katkıda bulunmaktadırlar. Dijital pazarlama için kampanya çeşitliliğinin artmasına olanak sağlayan bir yöntemdir. Bu sayede işletmeler tüketicinin en çok hangi alanlarda yer aldığını öğrenip, harcama yaptıkları tutara kadar erişim sağlayabilmektedirler.

Tüm bu başlıklara ek olarak;

Radyo referansları,

Etkileşimli kiosk,

Sanal deneme odaları,

Mobil ödeme sistemleri,

Yüz tanıma teknolojileri,

Konuşma ve ses tanıma teknolojileri gibi birçok alt başlığı sıralayabiliriz.

YÖNTEM

ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ

Çalışmanın Amacı ve Önemi: Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik kavramlarıyla birlikte hayatımıza giren dijital pazarlama kavramı çok yeni bir kavramdır. Dijitalleşmeyle birlikte her geçen gün artan yeni pazarlama araçlarının insan dünyasına uyarlanarak onlara daha

hızlı ve güncel ulaşabilmek için geliştirilen akıl teknolojilerinden nasıl faydalanabileceğimizi ve dijital pazarlama olarak adlandırdığımız pazarlama tekniğini fastfood ürünlerde nerelerde, nasıl kullanıldığını ve bize neler getirdiğini ortaya koymaktır. Alanında çok sınırlı bir çalışma olan bu konu başka araştırma konularına da kaynak olabilmesi ve pazarlama sektörüne yeni bir adım getirebilmek için yazılmıştır.

Araştırma Modeli: Nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma Örnekleme: Gıda sektöründe Fastfood ürün markalarının dijital pazarlama uygulaması

Veri Toplama Aracı ve Yöntemi: Kısıtlı bir konu olmasından kaynaklı bu çalışmada daha önce yazılan çeşitli makale, kitap, dergi ve web siteleri incelenmiştir. Buralardan elde edilen bilgiler çeşitli kampanyalar üzerinde incelenerek yorumlanmıştır.

Verilerin Analizi: Örnek olay araştırmaları, belli bir ünvanı olan kişi veya kurumların bir olay ile ilgili detaylı bir şekilde inceleme yaparak, bilimsel açıdan yorumlaması olarak tanımlayabiliriz. Araştırma sonucu çıkan veriler incelenerek ve yorumlanarak çalışmaya eklenmiştir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verileri toplama aşamasında markalar tarafından geçmişte yapılan çalışmalar ele alınmış ve verilerin analizi, tanımlanması için de içerik analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek göre; “nitel araştırmada araştırmacının veri toplama sürecin doğal bir parçası olması, düşünce ve yorumlarını değerli kılmaktadır. Araştırmacı yorumlama evresinde elde ettiği verilere anlam kazandırmakta, bulgular arası ilişkileri açıklamakta ve birtakım çıkarımlarda bulunarak bu çıkarımların önemini ele almaktadır.”

Bulgular ve Değerlendirme

Fijital pazarlama sektörüne en yakın hedef kitle analizi yapılmış ve bu kitlenin en çok hangi mecralarda vakit geçirdiği gözlemlenmiştir. Müşterilerin tercihlerine göre dijital pazarlamanın yöntemleri belirlenerek Ar ve Vr teknolojilerine ağırlık verilmiştir. Çalışmanın konusu olan fast food ürünlerdeki dijital pazarlama ise 4 ayrı yöntem üzerinden incelenmiştir. Bu yöntemler; Ar teknoloji, Vr teknoloji, Qr Kod ve konum tabanlı servislerdir. Sıklıkla kullanılan yöntemler olduğu gözlemlenmiştir.

FAST FOOD DİJİTAL PAZARLAMA ÖRNEKLERİ

Görsel 1.

COCOCOLA

Görsel 2.

Örneğin; Günümüzde her yaptığımızı paylaştığımız, her bilgiye ulaştığımız sosyal medya ortamını birçok markada pazarlama aracı olarak kullanmaktadır. CocaCola markası da dijital pazarlama için duraklarda vb yerlerde sıklıkla kullandığımız içecek otomatlarına yapay zeka teknolojisini ekleyerek kişilere yeni içecek fikri üretme imkanı sunarak kendilerine yeni ürün alanını geliştirmişlerdir. Bu çalışmayla sosyal medyanın gücünden yararlanarak müşterilere hazırlanmış oldukları içecekler için isim vererek twitter da paylaşma fikrini sunarak medyaya da aktif bir şekilde dahil olmuştur. Markalar birbirleri içersinde rekabet halindeyken bu çalışmayla birlikte tüketiciler de bir yarış haline girmiş ve markayı ön plana çıkarmaya sebep olmuşlardır.

MCDONALDS

Görsel 3.

Gıda sektöründe önde gelen isimlerden biriside Mc Donalds'dır. Mc Donalds sıklıkla dijital pazarlama stratejilerine başvurmaktadır. Pazarlama stratejilerinin çeşitliliğinin artmasıyla birlikte Mc Donalds'ta fijital pazarlamaya başvurarak, daha çok yurt dışında aktif olarak farkedilen bu kampanya çalışmasında Mc Donalds fijital pazarlamayı billboardlarda kullanırken mobil uygulamalara da yansıtarak fijitalleştirmiştir. Mobil uygulamalar üzerinden uygun fiyatlı menüler verirken bir yandan da ödülleri ve hediyelerle birlikte sürekliliği arttırmıştır. Mc Donalds sadakatli müşteri portföyünü daha kolay oluşturmuştur. Fijital pazarlama stratejisiyle birlikte daha çok gündemde durmayı sağlamıştır.

KFC

Görsel 4.

Fast Food ürünler dediğimizde aklıma gelen en önemli markalardan biriside KFC'dir. KFC dijital pazarlamanın ilk öncülerinden birisidir. KFC, özellikle yurt dışında yapmış olduğu pazarda özellikle dokunmatik ve yüz tanıma teknolojilerinden oldukça fazla yararlanmaktadır. Müşteriler yemek istedikleri ürünleri karşlarına gelen ekranlardan hızlı bir şekilde seçerken, bir yandan da ödeme koşullarında Qr kod ve yüz tanıma cihazlarından faydalanabilmektedirler. Yine bu pazarda sanal odalar ve Ar teknolojilerinden de faydalandığını gözlemleyebiliriz. Kişi bazı lokasyonlar da müşterileri tanımlayarak direkt yedikleri menülerin önerilerine gelebilmesi mümkündür.

STARBUCKS

Görsel 5.

Starbucks ise mobil oyun uygulamalarını en aktif şekilde kullanan markalardan biridir. Pokemon Go oyunu ile ürün yerleştirmenin yanı sıra mağazalarda pokemon Go oyuncularına özel menüler ve ödülleri sunulmuştur. Bu sayede müşterinin Starbucks'a yönelmesi arttırılmıştır.

DOMİNOS

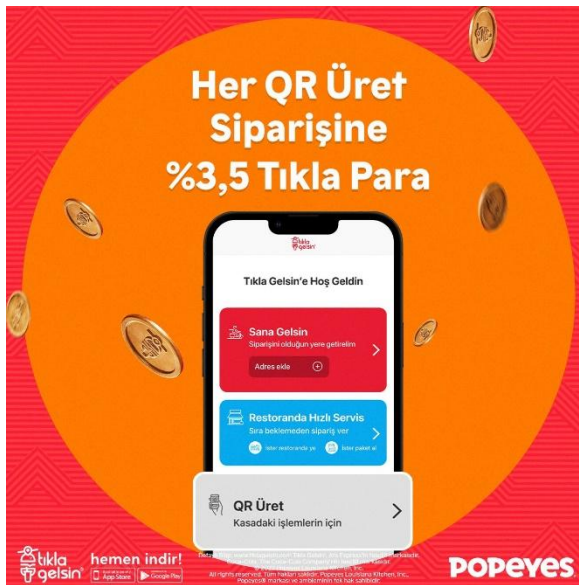
Görsel 6.

Domino's online yemek siparişi sitelerini sıklıkla kullanan markalardan biridir. 2020 yılı dijital pazarlamayı tercih etmesiyle birlikte başlattığı kendin seç kampanyası ile birlikte müşterilerin hem malzemelerini kendilerinin seçmesine imkan sağlarken hem de oluşturduğu kare kodlarla müşteriye otomatik olarak sipariş sitesine yönlendirmektedir. Hem mobil cihazlardan dokunma teknolojisinden faydalanırken hem de online ödemeler ile QR kodlardan faydalanmasını sağlamaktadır.

POPEYES

Görsel 7.

Popeyes fijital pazarlamayı tam anlamıyla kullanan markalardan biridir. Her tüketiciye hediye verme kampanyasıyla kendisine özel Qr kodları oluşturarak popüler kültüre uyum sağlayan müşterileri kendisine çekmeyi hedeflemiştir.

Sadece yiyecek sektöründe değil, aktif bir şekilde satış yapan ve hedef kitlesi tüketicilerin olduğu her marka fijital pazarlamayı sıklıkla kullanmaya başlayabilir ve müşterilerinden etkileşim kazanabilir. Kıyafet sektöründen tutun, spor, otomobil birçok sektörde artık gündemdedir. Nike, Adidas, Wolswogen gibi birçok sektörde sezgisel duygular kullanılmaktadır. Beğeni askılarından tutun, sanal ürün yerleştirme teknolojilerine kadar birçok yöntem aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sürekli tüketim odaklı yaşadığımız bu dünyada popüler kültürün yaygınlaşmasıyla birlikte ihtiyaç talepleri ve tüketimler değişmiştir. Dijitalleşmeyle birlikte sosyal medya üzerinde yayınlanan reklamlara yönelik ihtiyaçlar düzenlenmeye başlamıştır. Fijital pazarlamanın piyasaya çıkış tarihi uzun süreli olmamasına rağmen dünyada en çok tercih edilen ve kullanıma kapı açan pazarlama stratejilerinden biri haline gelmiştir.

Günümüz gelişmiş teknolojisiyle birlikte insan gücünden ziyade teknolojik güce başvurularak insanların nerede olduğu fark etmeksizin 7/24 sanal dünya üzerinden her imkana sahip olmalarını sağlamak amaçlanmıştır. Fijital pazarlamayla birlikte insanların mağazadaki bir şeyi herhangi bir yerde deneyimleyebilme ya da temassız bir şekilde belirli kodlarla her işlemlerini yapabilmelerine imkan sağlanmıştır.

Bununla birlikte, günümüzdeki pazarlama stratejileri daha çok müşterinin isteklerine göre biçimlenmektedir. Müşterilerin ilgisini daha fazla çekebilecek özel ürün ve kampanyalara yönelinmiştir. Fijital, çok daha eksiksiz ve tatmin edici bir müşteri deneyimi yaratmak için her alandan en iyi yönleri alarak hem çevrimiçi hem de çevrimdışı ortamları birleştirir.

Fijital fenomen, tüketicinin satın alma sürecinin akıcı ve tanıdık olduğu çok kanallı odağı ile diğer pazarlama taktiklerinden ayrılmaktadır. Kullanıcıların sahip olması istenilen müşteri deneyimi türünü düşünmek, başarı için kritik öneme sahiptir. Bununla birlikte, çevrimiçi ve çevrimdışı dünyaları birbirine bağlamak için fijitali kullanmak, daha yakın, daha verimli ve insani müşteri deneyimleri oluşturmaya olanak tanır.

KAYNAKÇA

• Tülü, M., & Yılmaz, M. (2012). iPhone ile Arttırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Eğitim Alanında Kullanılması Uşak Üniversitesi. Akademik Bilişim Konferans Bildirileri. Akademik Bilişim.

• Craig, A. B. & Sherman, W. R. & Will, J. D. (2009). Developing Virtual Reality Applications Foundations of Effective Design, USA: Elsevier.

• Bhardwaj, A., Bhardwaj, M. ve Gaur, A. (2016). Virtual Reality: An Overview, International Journal of Scientific and Technical Advancements, 2 (4), 159-164.

• Walker, G. (2015). Touch Displays, Handbook of Digital Imaging, 1-65.

• Sarkar, S., Shinde, R., Thakare, P., Dhomne, N. ve Bhakare, K. (2014). Integration of Touch Technology in Restaurants using Android, *International Journal of Computer Science and Mobile Computing*, 3 (2), 721 – 728.

• Mustajbasic, A. (2018). Introducing an E-Marketplace and Phygital Store to the Swiss Market: The Key Success Factors for the Fashion Industry in Switzerland, *Haute Ecole de Gestion de Genève, Bachelor Project* .

• Odabaşı, Y. (2017). “Pazarlama Fijital Dünyanın Neresinde?”, *Brandmap*.

• Brenner , M. (2020). What is Phygital Marketing? How to Use It and 5 Consumer Marketing Examples, <https://marketinginsidergroup.com/marketing-strategy/what-is-phygitalmarketing-how-to-use-it-and-5-examples/> ,Erişim Tarihi: 15.06.2022.

• De La Flor, C. (2020). What’s Phygital in the Customer Experience?, <https://www.wearemarketing.com/blog/whats-phygital-in-the-customer-experience.html> , Erişim Tarihi: 15.06.2022.

• Van Tichelen, B. (2019). The Role and Opportunities of Phygital in the Digital Omni-Channel Strategy, *Louvain School of Management, Université Catholique de Louvain*, <http://hdl.handle.net/2078.1/thesis:21074>, Master Thesis.

• Duhan, P. ve Singh, A. (2019). *M-commerce: Experiencing the Phygital Retail*, CRC Press. *ETRetail* . (2020). Elevating Consumer Experience in a Phygital World, <https://retail.economictimes.indiatimes.com/news/industry/elevating-consumer-experiencein-a-phygital-world/78406271> , Erişim Tarihi: 15.06.2022.

• Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı), Ankara:Seçkin Yayıncılık.

• Erdem, M.N. (2018). “Reklam Uygulamalarında Sanal Gerçeklik”. Ömer Çakın (ed.). *Gelenekselden Dijitale Reklam Mecraları*, Konya: *Literatürk Academia Yayınları*: 199-240.

• Çakın Ö. ve Yaman D. (2020). *Fijital (Phygital) Pazarlama Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme: Amazon Go Örneği*

FUTBOL ENDÜSTRİSİNDE YAŞANAN OLİGOPOLLEŞME VE BUNUN FUTBOL PİYASASINA OLAN ETKİLERİ

Prof. Dr. Mihalis KUYUCU

İstanbul Galata Üniversitesi, - ORCID ID: 0000-0002-1931-6844

ÖZET

Oligopolleşme serbest piyasa ekonomisinin en büyük düşmanlarından biridir. Tekelleşmenin çoklu piyasadaki yeni formu olarak da adlandırabileceğimiz oligopol piyasa yapısı endüstrilerin tıkanmasına neden olmaktadır. Tekelleşmede piyasada tek bir oyuncu oyun kuruculuk yaparken oligopolleşmede birkaç tane oligark olarak adlandırılan oyuncu oyun kuruculuğu yapar. Neo-liberal sistemin ortaya çıkarttığı oligopolleşme her geçen gün artış göstermekte ve sektörlerin rekabetçi yapısını olumsuz etkilediği gibi tüketicinin de haklarını tehdit etmektedir. Oligopolleşme her ne kadar daha çok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü savı ortaya atılsa da gelişmiş ülkelerde de karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler kendi hukuki yapılarına göre oligopolleşmeyi önlemeye yönelik bazı hukuki önlemler olsa da bu önemlerin günümüz piyasa şartlarında çok yeterli olduğu söylenemez. Bu çalışmada oligopolistik piyasa kavramının Türkiye'deki futbol endüstrisine olan etkileri araştırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde oligopolleşme kavramı hakkında literatür açıklaması yapılmıştır. Çalışmanın araştırma bölümünde ise Türkiye Trendyol süper liginde faaliyet gösteren futbol kulüplerinin ekonomik hacimleri incelenerek futbol piyasasında yaşanan oligopolleşme hesaplanmış ve bu konuda değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada Türkiye'de Süper Ligde faaliyet gösteren üç büyükler olarak adlandırılan Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'ın futbol piyasasında bir oligopol yapı oluşturdukları ve piyasada rekabetçi yapıyı yok ettiklerine vurgu yapılmış ve bunun Türk futbol piyasasına olan etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oligopolleşme, Futbol, Oligopol Piyasa, Süper Lig,

ABSTRACT

Oligopolization is one of the biggest enemies of a free market economy. The oligopoly market structure, which we can also call the new form of monopolization in multiple markets, leads to the blockage of industries. While in monopolization a single player is the quarterback in the

market, in oligopolization several players, called oligarchs, are the quarterbacks. The oligopolization caused by the neo-liberal system is increasing day by day and negatively affects the competitive structure of the sectors and threatens the rights of consumers. Although it is argued that oligopolization is more common in underdeveloped or developing countries, it also occurs in developed countries. Although countries take some legal measures to prevent oligopolization according to their legal structures, it cannot be said that these measures are sufficient in today's market conditions. In this study, the effects of the oligopolistic market concept on the football industry in Turkey are investigated. In the first part of the study, the literature on the concept of oligopolization is explained. In the research part of the study, the economic volumes of the football clubs operating in the Turkish Trendyol Super League are examined and the oligopolization in the football market is calculated and evaluated. In the study, it is emphasized that Fenerbahçe, Galatasaray and Beşiktaş, which are called the Big Three in the Turkish Super League, have created an oligopoly structure in the football market and destroyed the competitive structure in the market and its effects on the Turkish football market are evaluated.

Keywords: Oligopolization, Football, Oligopoly Market, Super League,

1.GİRİŞ

Oligopolleşme; birkaç büyük firmanın bir sektörde önemli bir pazar payına sahip olduğu bir pazar yapısıdır. Bu firmalar; aralarındaki güçlü rekabete rağmen, ürünlerini ve fiyatlarını birbirlerinin eylemlerini dikkate alarak belirlerler. Bu durum; oligopolistik piyasalarda belirli özelliklerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- ✓ Az sayıda büyük firma
- ✓ Yüksek pazar yoğunluğu
- ✓ Ürün farklılaşması veya standardizasyonu
- ✓ Giriş bariyerlerinin varlığı
- ✓ Kartelleşme eğilimi
- ✓ Fiyat liderliği
- ✓ Rekabetçi davranışlar

Oligopolleşme ile literatürde çeşitli tanımlar yapılmıştır. Kavramla ilgili tanımları derleyen Eren (2006) çalışmasında oligopolleşme kavramının zaman içinde nasıl bir değişime uğradığını ve farklı biçimlerde tanımlandığını aktarmıştır.

Oligopol içerisinde az sayıda satıcı ancak çok sayıda alıcının bulunduğu piyasa yapısı olarak tanımlanabilir (Alan, 1999:115).

Çok sayıda tüketicinin yer aldığı bir mal veya hizmet piyasasında, arz yalnızca ve yalnızca birkaç firma tarafından gerçekleştiriliyorsa, bu tür piyasalara oligopol piyasaları denir (Bulmuş, 1998:395).

Oligopolistik piyasalar, üretimin büyük bir bölümünün ya da tamamının sadece birkaç firma arasında paylaşıldığı, giriş engellerinin yeni firmaların piyasaya girmesini güçleştirilmesi nedeniyle, piyasadaki hâlihazırda mevcut sayılı firmanın birkaçı ya da tamamının uzun dönemde büyük karlar elde ettiği, yapısal anlamda piyasa modelleri içerisinde geçerliliği olan yaygın modellerdir (Pindyck, 2001:485).

Eğer bir firma kendi kararlarından doğacak sonuçların büyük ölçüde, piyasada yer alan, tespit edilebilir bir ya da daha fazla sayıda firmanın aldığı kararlara bağlı olduğuna inanıyor ise oligopol olarak bilinen piyasa yapısı ile karşı karşıyayız demektir (Gravelle, 1998:298).

Oligopol içerisindeki firma sayısının, tek bir firmanın davranışının piyasanın bütünü etkileyebileceği ölçüde küçük olduğu ve bu nedenle her bir firmanın monopol gücüne belirli bir derecede sahip olduğu, ayrıca firma davranışlarının potansiyel piyasa girişleri tehdidi altında şekillendiği piyasa türüdür (Landsburg, 2002:413).

Oligopol, bir firmanın piyasada rakiplerinin var olduğu ancak fiyatı veri alan tam rekabetçi firmalar ölçüsünde rekabet ile karşılaşmadıkları yani eksik rekabetin görüldüğü ve tam rekabetçi firmaların gerçekte olmadığı bir karşılıklı bağımlılık durumu içerisinde buldukları ve bu karşılıklı bağımlılığın firma davranışına şekil verdiği piyasa modelidir (Mankiw,2001:350).

Oligopolistik piyasaların en belirgin özelliği; rekabetin stratejik olmasıdır. Firmalar; sadece kendi eylemlerini değil, rakiplerinin olası tepkilerini de hesaba katarak hareket ederler. Bu durum; piyasalarda karmaşık rekabet stratejilerinin ortaya çıkmasına neden olur.

Oligopolistik piyasalarda rekabet; genellikle fiyat rekabetinden ziyade, ürün farklılaşması; reklam, pazarlama ve satış sonrası hizmetler yoluyla gerçekleştirilir. Firmalar; rakiplerinden ayrılmak için çeşitli stratejiler uygularlar. Bunları reklam ve tanıtım, fiyat liderliği , ürün farklılaşması, kartelleşme, stratejik iş birlikleri ve pazarlama ve satış sonrası hizmetler olarak sınıflandırabiliriz.

Literatürde oligopolleşmenin dezavantajlarının yanı sıra avantajlarından da bahsedilmektedir. Oligopolleşmenin avantajları daha çok sermaye sahiplerinin lehine oluşan avantajlardır. Tüketici lehine oluşan avantajdan bahsetmek iyimser bir düşünce olacaktır. Oligopolleşmenin dezavantajlarına bakınca en yaygın ortaya çıkan ve sektörlere olumsuz şartlar oluşturan özellikleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Daha yüksek fiyatlar: Oligopolistik firmalar; az sayıda rekabetçi olduğu için fiyatlarını daha yüksek seviyelerde belirleme gücüne sahip olabilirler. Bu durum; tüketiciler için daha yüksek maliyet anlamına gelmektedir.

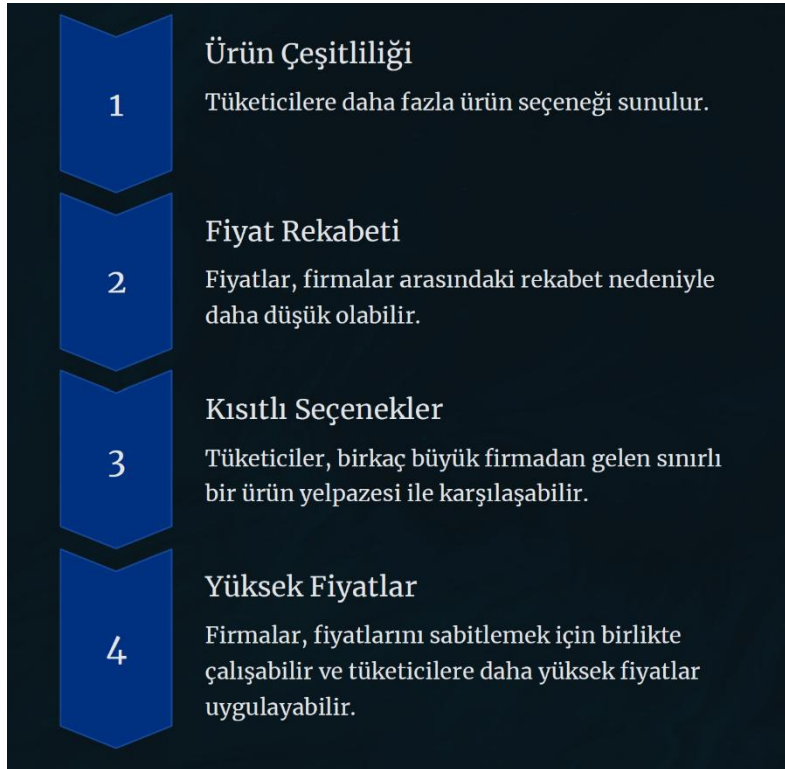
Sınırlı ürün çeşitliliği: Oligopolistik piyasalarda; ürün farklılaşması daha az olabilir. Firmalar yeni ürünler geliştirmek yerine; mevcut ürünlerini daha yüksek fiyatlarla satmayı tercih edebilirler. Bu durum; tüketiciler için daha az seçenek anlamına gelmektedir.

Rekabetsizlik ve inovasyon eksikliği: Oligopolistik firmalar; birbirleriyle iş birliği yapma veya fiyatlarını koordine etme eğilimindedir. Bu da rekabetin azalmasına ve inovasyonun yavaşlamasına neden olabilir.

Tüketici çıkarlarının ihmal edilmesi: Oligopolistik şirketler bazen tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerine duymaz olabilirler. Çünkü; ürün ve hizmetlerini yüksek fiyatlarla satma gücüne sahiptirler. Böyle bir durumda tüketicileri düşünmeden sadece kendi karlılıklarına paralel hareket ederler.

Sosyal ve ekonomik etkilere yol açma: Oligopolleşme; bir ülkenin ekonomisinde ve sosyal yapısında olumsuz etkilere yol açabilir. Örnek olarak sürekli yükselen fiyatlar enflasyona yol açabilir. Düşük rekabet istihdamın azalmasına ve işsizliğe yol açabilir. İnovasyon eksikliği ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir.

Bu dezavantajlar; oligopolistik yapıların düzenlenmesi ve kontrol altına alınması gerektiğini göstermektedir.

Çizelge 1. Oligopolleşme ve Tüketiciler

Oligopolleşme, piyasa yapılarının karmaşıklığı ve firmalar arasındaki etkileşimler üzerine yoğun bir şekilde tartışılan bir konudur.

"Detecting Collusion in Oligopolistic Industries: A Comparison and Proposal" adlı makale, oligopolistik endüstrilerde firmaların birbirleriyle iletişim kurmadan fiyat artırma stratejileri geliştirebileceğini ileri sürmektedir. Yazar, interdependence teorisini tartışarak, bu teorinin oligopolistlerin bilinçli olarak paralel davranış sergilemesinin yasal boyutları üzerindeki tartışmalara dikkat çekmektedir. Ayrıca, bu tür bir piyasa yapısının olumsuz etkilerini, fiyat kararlarının yanı sıra tedarik zincirine olan etkilerini de göstermektedir. Interdependence teorisine göre, işletmelerin kararları birbirleriyle bağlantılıdır ve onları etkileyebilir. Bu teori, rekabetin azalması ve alternatif rekabet yöntemlerinin (örneğin, yoğun reklam kampanyaları, aşırı ambalajlama, yenilikçi ürün geliştirme gibi) ortaya çıkmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu durum, mevcut endüstrilerde interdependence teorisinin ne ölçüde geçerli olduğunu belirlemede zorluklar yaşanabileceğini göstermektedir. Bu eleştiri noktası, interdependence teorisinin bazı sınırlamalarını açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle, küresel pazarlarda rekabetin artması, işletmeler arasındaki bağımlılık derecesini etkileyebilir ve interdependence teorisi daha da önem kazanır. Bu nedenle, işletmelerin rekabet stratejilerini belirlerken interdependence teorisine daha fazla dikkat etmesi gerekmektedir. İşletmeler arasındaki bu etkileşimin karmaşıklığının farkında olmak, daha etkili ve sürdürülebilir rekabet avantajları elde etmelerine yardımcı olabilir. Ancak, interdependence teorisinin uygulanması zor bir süreç olabilir ve işletmelerin karar alma süreçlerini etkileyebilir. Bu nedenle, işletmelerin bu teoriyi dikkatlice değerlendirmesi ve uygun stratejiler geliştirmesi önemlidir. Bu sayede, daha sağlam ve rekabetçi iş modelleri oluşturulabilir.

(M. Moghadam, 2017) tarafından yazılan "Evolutionary models of market structure" adlı çalışma, oligopol teorisinin karmaşıklığını ele alarak, Bertrand paradoksunu incelemektedir. Yazar, piyasa yapısındaki firma sayısının fiyat rekabeti ile ilişkili olmadığını ve oligopolistlerin rekabetçi firmalar gibi davrandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Edgeworth'un kapasite kısıtlaması önerisi, fiyat rekabetinin yumuşatılması için bir çözüm sunmaktadır. Ürünlerin farklılaştırılması durumunda, tüketicilerin daha düşük fiyatlı ürüne tamamen geçiş yapmamaları olasılığı, fiyat rekabetinin doğasına dair önemli bir içgörü sunmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışma, oligopol teorisinin tek bir çerçeveye indirgenemeyeceğini vurgulamaktadır.

2.OLİGOPOLLEŞMEŞMEYE NEDEN OLAN FAKTÖRLER

Oligopolleşmenin ortaya çıkmasında pek çok faktör etkili olabilir ancak en yaygın iki neden: Giriş engelleri ve birleşmeler ile devralmalardır.

- ✓ Giriş Engelleri: Yüksek sermaye maliyeti, teknoloji, regülasyonlar, markalaşma gibi faktörler girişi zorlaştırır ve oligopolleşmeyi tetikler.

- ✓ Birleşme ve Devralmalar: Birkaç büyük firma birleşerek daha büyük ve baskın şirketler oluşturur ve pazar paylarını artırır.

Çizelge 2. Oligopolistik Piyasa Yapısı

3. OLİGOPOLLEŞMEDE PİYASA TÜRLERİ

Oligopol piyasaları, belirli karakteristik özelliklere sahip farklı türlerde karşımıza çıkmaktadır (Finanstek,2023):

- ✓ Konsantrasyon Oligopolü:
  - Birkaç büyük firma veya şirket, pazarın büyük bir kısmını kontrol eder.
  - Genellikle pazarın yüzde 50 veya daha fazlasını kontrol eden birkaç büyük oyuncu bulunur.
- ✓ Fiyat Liderliği Oligopolü:
  - Bir firma, genellikle pazardaki en büyük firma, fiyatları belirler ve diğer firmalar bu fiyatları takip eder.
  - Diğer firmalar genellikle fiyat liderinin belirlediği fiyatları takip ederler ve bu durum pazarda fiyat koordinasyonu sağlar.
- ✓ Karşılıklı Bağımlılık Oligopolü:
  - Firmalar arasında karşılıklı bağımlılık yoğundur; bir firmanın aldığı bir karar, diğer firmaları doğrudan etkileyebilmektedir.
  - Rekabet stratejileri ve fiyatlandırma kararları, diğer firmaların tepkilerini dikkate alarak yapılır.
- ✓ Diferansiyasyon Oligopolü:
  - Firmalar, ürün veya hizmetlerini diğerlerinden farklılaştırmaya çalışır.
  - Müşteri sadakati oluşturmak ve pazar payını artırmak için marka, kalite veya diğer özellikler üzerinde odaklanabilirler.
- ✓ Kurumsal Oligopol:
  - Büyük firmalar arasında uzun vadeli iş birlikleri veya kartellerle karakterizedir.

- o Firmalar rekabet yerine iş birliği yaparak pazarı birlikte kontrol etmeye çalışabilirler.

4. OLİGOPOLLEŞME KAVRAMININ EKONOMİK ETKİLERİ

Oligolleşme kavramı, ekonomik sistemlerdeki piyasa yapılarının dinamiklerini anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Bu kavram, özellikle rekabetin sınırlı olduğu piyasalarda fiyatlama stratejileri, maliyet yapıları ve tüketici davranışları üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Literatürde oligopolistik piyasalara dair önemli bulgular, bu bağlamda incelenmiş ve çeşitli teorik çerçevelerle desteklenmiştir.

Aslan & Kula, (2008) tarafından gerçekleştirilen "Türkiye İmalat Sanayinde Fiyat-Maliyet Marjları" çalışması, Türkiye'nin imalat sektöründe dışa açık ticaret rejimlerinin piyasa disipliniyi nasıl sağladığını ele almaktadır. Araştırma, dışa açılmanın rekabeti artırarak fiyat-maliyet marjlarını düşürdüğünü ve yerel firmaların fiyatlama davranışlarını marjinal maliyetlere yakın hale getirdiğini vurgulamaktadır. Schumpeter'in rekabet anlayışı çerçevesinde, dışa açılmanın sağladığı rekabet yanlı etkilerin piyasa büyümesi ve kâr artışı üzerinden firmaların sayısını artırdığına dikkat çekilmektedir. Bu durum, oligopolistik yapıların dinamiklerini anlamak için önemli bir temel oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçları, dışa açık ticaret rejimlerinin piyasa disipliniyi sağlama konusunda ne kadar etkili olduğunu açıkça göstermektedir. Dışa açılmanın rekabeti artırması, yerel firmaların maliyetlerini düşürebilmesine ve fiyatları marjinal maliyetlere yaklaştırabilmesine yardımcı olmaktadır. Bu da yerli üreticilerin daha rekabetçi olmalarını ve pazarda daha güçlü bir konuma sahip olmalarını sağlamaktadır.

Schumpeter'in rekabet anlayışı, dışa açılmanın piyasa büyümesine ve kâr artışına katkıda bulunarak firmaların sayısını artırdığını göstermektedir. Rekabetin artması, daha fazla oyuncunun piyasaya girmesine ve mevcut firmaların daha fazla çaba harcamasına neden olmaktadır. Bu da daha dinamik bir iş ortamı sağlamakta ve pazarda daha fazla inovasyonun gerçekleşmesine imkân tanımaktadır.

Bu araştırma, dışa açık ticaret rejimlerinin oligopolistik yapıları anlamak açısından önemli bir temel oluşturmaktadır. Oligopolistik yapılar, birkaç büyük oyuncunun pazarı kontrol ettiği ve rekabetin kısıtlı olduğu piyasalardır. Dışa açılma, bu yapıların dinamiklerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Rekabetin artması, bu yapıların zayıflamasına ve daha fazla oyuncunun pazara girmesine olanak tanımaktadır.

(Káleczi-Simon, 2016) tarafından yazılan "Stratégia és viselkedés oligopol piacokon" adlı çalışma oligopol piyasalarındaki strateji ve davranışları incelemektedir. Çalışma, fiyat diskriminasyonunu ele alarak, firmaların tüketicileri rezervasyon fiyatlarına göre nasıl segmente ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, fiyatlama stratejilerinin piyasa yapısına olan etkileri ve firmalar arasındaki rekabet ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Oligopolistik piyasalarda fiyat belirleme süreçlerinin karmaşıklığı, bu tür stratejilerin tüketici davranışları üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir zemin sunmaktadır.

(Kiracı, 2017)'nin "Tatlıyı Yemek mi Yoksa Paylaşmak mı Tatlı?" adlı çalışması ise paylaşım ekonomisi ve ortak tüketim davranışları üzerine kuramsal bir inceleme sunmaktadır. Bu

çalışma, dijitalleşmenin etkisiyle ortaya çıkan yeni ekonomik sistemlerin, özellikle paylaşım davranışları üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Paylaşım ekonomisinin büyümesi, tüketici davranışlarının yanı sıra, piyasa dinamiklerini de etkilemektedir. KİRACI, bu yeni sistemin denetim ve yasal düzenlemelere ihtiyaç duyduğunu, aksi takdirde hem tüketicilerin hem de yatırımcıların güveninin sarsılabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, paylaşım ekonomisinin oligopolistik piyasalardaki rolü ve etkileri, gelecekteki ekonomik yapılar üzerinde önemli sonuçlar doğurabilir.

5. TÜRKİYE’DE OLİGOPOLLEŞME

Türkiye’de de birçok sektörde oligopolistik yapılar gözlemlenmektedir. Bir başka deyişle Türkiye bir oligopol cennetidir diyebiliriz. Özellikle; bankacılık, telekomünikasyon, enerji, otomotiv, medya- iletişim, gıda ve perakende sektörleri, oligopolistik yapıya sahip sektörler arasındadır.

Bu sektörlerde; birkaç büyük firma, pazarın önemli bir kısmını kontrol etmektedir. Bu firmalar genellikle; ürünlerini ve fiyatlarını birbirlerinin eylemlerini dikkate alarak belirlerler.

Tüketiciler bu sektörlerde daha az seçenekleri ve daha yüksek fiyatları kabul etmek zorundadır. Türkiye’deki oligopolistik yapıların belirli örnekleri şunlardır:

Bankacılık: Türkiye’de birkaç büyük banka; toplam bankacılık sektörünün büyük bir bölümünü kontrol etmektedir. Bu bankalar; kredi faiz oranlarını; kredi kartı ücretlerini ve diğer banka hizmetlerini koordine etme eğilimindedirler.

Telekomünikasyon: Türkiye’de; üç büyük telekomünikasyon şirketi (Turkcell - Türk Telekom - Vodafone) cep telefonu hizmetlerini kontrol etmektedir. Bu şirketler; fiyatlarını ve hizmet paketlerini birbirlerinin eylemlerini dikkate alarak belirlemektedir.

Enerji: Türkiye’de birkaç büyük enerji şirketi; elektrik üretimi; dağıtım ve satışı gibi alanları kontrol etmektedir. Bu şirketler; elektrik fiyatlarını ve enerji politikalarını etkileme gücüne sahiptirler.

Medya: Sekiz yüzün üstünde radyo, beşyüzün üstünde televizyon kanalının olduğu Türkiye’de en güçlü medya grupları Demirören Medya, Ciner Medya, Turkvaz Medya, Doğuş Medya gibi medya holdingleridir. Bu medya holdingleri birkaç daha küçük holding ile beraber medya sektöründe oligopol bir yapı oluşturmuştur.

Bu örnekler Türkiye’de oligopolleşmenin yaygın olduğunu ve tüketiciler için önemli bir sorun olabileceğini göstermektedir. Oligopolleşmenin etkilerinin azaltılması veya oligopol pazarların oluşmasının önüne geçilmesi için pek çok ülkede ulusal ve uluslararası çapta uygulamalar yapılmaktadır. Ancak ne yazık ki serbest piyasa ekonomisi oligopolleşmeyi tetiklemekte ve şirketlerin kar hırsı bu önlem ve regülasyonların önüne geçmektedir.

6. YOĞUNLAŞMA KAVRAMI VE HESAPLAMALARI

Yoğunlaşma, toplam ekonomik kaynak ve faaliyetlerin (emek gücü, satışlar, yaratılan gelir ve şirketlerin sahip olduğu varlıklar) büyük bir oranının, bu toplama sahip olan veya kontrol eden birimlerin küçük bir yüzdesi veya birkaçı tarafından kontrol edilmesidir (Polat, 2007: 99).

Yoğunlaşma derecesini ölçmeye yönelik çalışmaların nedeni, yoğunlaşmanın pazar yapısı, pazar davranışı ve pazar performansının en önemli unsuru olarak görülmesidir. Ayrıca yoğunlaşmanın yüksek olduğu sektörlerde, kaynakların optimal dağılımı sağlanamadığından refah kayıpları meydana gelmektedir (Atiyas,2000:12). Pazar yoğunluğunun değişik tanımları yapılmış olmakla birlikte, Koch'un "belirli bir ürün pazarında alıcı ve satıcıların sayı ve büyüklük bakımlarından dağılımı" tanımlaması kavrama rekabet hukuku açısından iyi bir çerçeve çizmektedir (Koch, 1980: 56).

Piyasada yaşanan rekabetin tespiti ve piyasa yapısının tanımlanması için o piyasada yaşanan yoğunluğun bilinmesi gerekmektedir. Yoğunluk hesaplamaları farklı yöntemlerle yapılmaktadır. Bunlar arasında literatürde ve sektörlerde en uluslararası düzeyde en çok kullanılan yöntem CR endeksinin hesaplanmasıdır. Bu çalışmada CRn endeksinin hesaplanması yöntem olarak kullanılmıştır.

CRn indeks yöntemi N-Firma yoğunlaşma oranıdır. CRn olarak da adlandırılan bu endeks bir endüstri içerisinde yer alan pazar payı en büyük ilk n sayıda firmanın pazar paylarının toplamını ifade etmektedir (Kaynak, 2016: 28). İlk dört firma esas alındığında N-Firma Yoğunlaşma Oranı sonucuna göre oluşan değerler şu şekilde hesaplanmakta ve aşağıdaki aralıklara göre yorumlanmaktadır:

$CR4 < 30 \rightarrow$ Düşük dereceli yoğunlaşma,

$30 \leq CR4 < 50 \rightarrow$ Orta dereceli yoğunlaşma,

$50 \leq CR4 < 70 \rightarrow$ Yüksek dereceli yoğunlaşma,

$70 \leq CR4 < 100 \rightarrow$ Çok yüksek dereceli yoğunlaşmayı temsil etmektedir. Yüksek yoğunlaşma oranı söz konusu piyasada oligopolleşme olduğunu göstermektedir.

Bu yöntemde piyasada bulunan ilk dört işletmenin pazar payları toplanır ve çıkan CR4 oranı yukarıdaki aralıklara göre yorumlanır.

$CR4 = C1 + C2 + C3 + C4$ oranı sonucu söz konusu piyasadaki yoğunlaşma oranını dolayısıyla oligopolleşmenin varlığını belirlemektedir.

7. TÜRKİYE SÜPER LİGİNDE YAŞANAN OLİGOPOLLEŞME

Bu çalışmada Türkiye Süper liginde son dört sezonda 2021-22, 2022-23, 2023-24 ve 2024-25 sezonlarında yer alan takımların transferlere harcadıkları bütçe sonucunda ortaya çıkan takımların kadro değerleri incelenmiş ve her bir sezon için takımların yaptığı yatırım miktarları baz alınarak ortaya çıkan takım kadro değerleri üzerinden CR4 oranları hesaplanmıştır.

Sezon	Takım Sayısı	Tüm Takımların Kadro Değeri	En Yüksek Dört Takımın Toplam Kadro Değeri	CR4 Oranı (%)
2021-22	20	1,09 Milyar Euro	508,17 Milyon Euro	51,27
2022-23	19	1,20 Milyar Euro	658,88 Milyon Euro	54,91
2023-24	20	1,26 Milyar Euro	739,36 Milyon Euro	58,68
2024-25	19	1,15 Milyar Euro	735,51 Milyon Euro	63,95

Çizelge 3. Süper Ligde Takımların Sahip Olduğu Transfer Bütçeleri ve CR4 Oranları

Süper Ligde yer alan takımların son dört sezonda yaptıkları toplam transfer yatırım tutarı TFF (Türkiye Futbol Federasyonu) kaynaklı verilere göre 1 milyar ile 1,26 milyar euro arasında değişmiştir. Futbol takımlarının yaptığı transfer yatırımları içinde en yüksek transfer yatırımını yapan takımlar futbolda da dört büyükler olarak adlandırılan (alfabetik sırayla) Beşiktaş-Fenerbahçe - Galatasaray - Trabzonspor olmuştur. Bu dört takım son dört sezonda en büyük transfer yatırımını yapmıştır.

Dört takımın 2020-21 sezonunda yaptığı transferlerin toplam değeri 508, 17 milyon Euro iken bu tutar 2024-25 sezonunda 735,51 milyon euroya denk gelmiştir.

Yatırım yapan ilk dört takımın oluşturduğu CR4 oranları ise son dört sezonda sırayla yüzde 51,27, yüzde 54,91, yüzde 58,68 ve yüzde 63,95 olmuştur. Bu verilerden de görüldüğü gibi ilk dört takımın CR4 oranlarında düzenli bir artış yaşanmıştır. Dört sezonda yaşanan yoğunlaşma oranlarına bakıldığında dört sezonun tamamında yüksek dereceli yoğunlaşma olduğu görülmektedir.

Sezon	CR4 Oranı (%)	Yoğunlaşma Oranı
2021-22	51,27	Yüksek dereceli yoğunlaşma,
2022-23	54,91	Yüksek dereceli yoğunlaşma,
2023-24	58,68	Yüksek dereceli yoğunlaşma,
2024-25	63,95	Yüksek dereceli yoğunlaşma,

Çizelge 4. Süper Ligde Transfer Bütçelerinde Yaşanan Yoğunlaşma Oranları

Literatüre göre CR4 oranı yüzde 50 ile yüzde 70 arasında olduğunda “yüksek dereceli yoğunlaşma” veya bir başka deyişle yüksek oligopol pazar yapısı yaşanmaktadır. Bu oran yüzde 70’in üzerine çıktığında ise çok yüksek dereceli yoğunlaşma yaşanmaktadır ki bu da çok yüksek derecede oligopol piyasa anlamına gelmektedir.

Süper Ligin son dört sezonuna bakıldığında CR4 oranının yüzde 51,27’den yüzde 63,95’e çıktığı görülmüştür. Dört sezonun tamamında da her ne kadar yüksek dereceli yoğunlaşma yaşansa da 2024-25 sezonunda CR4 oranı yüzde 63,95’e kadar çıkmış ve “çok yüksek dereceli yoğunlaşma” aralığı olan yüzde 70’e yaklaşmıştır.

Süper Lig’de futbolcu transferlerine harcanan paraların yüksek olması sonucunda ortaya çıkan yüksek yoğunlaşma rekabetin de bu dört takım arasında geçmesine neden olmaktadır.

Yoğunlaşma oranının her sezon artması aynı zamanda Süper Ligde yaşanan rekabetin azalmasına da neden olmaktadır. Anadolu takımlarının düşük bütçelere sahip olması ve yüksek bütçeli futbolcu yatırımları yapamaması bu takımların lig yarışında geride kalmasına ve ilk dört büyük takım ile aralarındaki makasın açılmasına neden olmaktadır.

Sezon	Şampiyon Takım
2021-22	Trabzonspor
2022-23	Galatasaray
2023-24	Galatasaray
2024-25	Sezon devam ediyor

Çizelge 5. Süper Ligde Son Dört Sezonda Şampiyon Olan Takımlar

Söz konusu araştırmanın yapıldığı dört sezonun üçünde de CR4 oranında yer alan dört takım arasından biri şampiyon olmuştur. Araştırmanın yapıldığı sırada ise 2024-25 sezonunda birinci devrenin on yedinci haftası yaşanmaktadır. Bu sırada Süper Lig puan sıralamasında ilk sırada 44 puanla Galatasaray, ikinci sırada 36 puanla Fenerbahçe yer almaktadır ve şampiyonluk yarışının bu iki takım arasında geçeceği aşikardır.

Süper Ligde yaşanan bu yoğunlaşma sonucunda azalan rekabet ligin kalitesini de etkilemektedir. Düşük rekabet ligi rutinleştirirken izleyici ve taraftarların ve medyanın sadece bu dört takım özelinde ligi takip etmelerine neden olmaktadır. On dokuz veya yirmi takımlı süper ligde sadece dört takımın gündemde olması diğer takımların her anlamda ikinci plana itilmesine neden olmaktadır. Süper Ligde yaşanan bu yüksek dereceli yoğunlaşma oligopolleşmenin de yüksek derecede yaşandığını göstermektedir. Yüksek oranda yaşanan oligopolleşme ayrıca ligin marka değerini düşürmektedir.

Anadolu'da faaliyet gösteren futbol kulüplerinin yarışın dışında kalması onlara olan ilginin her anlamda azalmasına ve onların oynadığı futbol maçlarına olan ilginin düşmesine neden olmaktadır. İzleyiciler stadyumlara gitmemekte, oynadıkları maçlar yayıncı kuruluş televizyon kanalında izlenmemekte medyada ilgi alamamaktadır. Bütün bunlar da ligin en büyük yatırım bütçesine sahip ilk dört takımın ligi her yönüyle domine etmesine neden olmaktadır.

SONUÇ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pazarlarında, pazar yoğunlaşması çok sık rastlanan bir durumdur. Pazar yoğunlaşması rekabetin önündeki engellerden biri olmaya devam etmektedir. Yüksek yoğunlaşma oligopolleşmenin önünü açmakta ve piyasaların serbest piyasa yapısını da olumsuz etkilemektedir.

Oligopolleşme, belirli avantajlar sağlasa da tüketiciler ve rekabet için çok önemli dezavantajlar yaratabilir. Bu nedenle, oligopolistik yapıların düzenlenmesi ve kontrol altına alınması gereklidir. Hükümetler, rekabeti artırmayı ve tüketici çıkarlarını korumayı hedefleyen politikalar uygulamalıdır.

Oligopolistik yapıların olumsuz etkileri, rekabetsizlik, yüksek fiyatlar, sınırlı ürün çeşitliliği, inovasyon eksikliği ve tüketici çıkarlarının ihmal edilmesi olarak özetlenebilir.

Oligopolistik yapıların kontrol altına alınması, ekonomik büyümeyi, tüketici refahını ve sosyal adaleti artırmaya yardımcı olur. Tüketicilerin, oligopolistik yapıların olumsuz etkilerinden haberdar olması ve haklarını savunması da önemlidir.

Bu araştırmada 2021-22 sezonu ve sonrasındaki üç sezonda süper ligde yer alan takımların transfer bütçeleri incelenmiş ve her sezon için transfer bütçelerine göre CR4 yoğunlaşma oranları hesaplanmıştır. Ortaya çıkan verilerde CR4 oranının 2021-22 sezonundan sonraki her sezonda artış gösterdiği ve 2021-22 sezonunda yüzde 51,27 olan CR4 oranının 2024-25 sezonunda yüzde 63,95'e çıktığı görülmektedir. Dört sezon için ayrı ayrı yapılan bu analizde süper ligde yüksek derecede yoğunlaşma olduğunu görülmüştür. 2024-25 sezonunda CR4 oranının yüzde 63,95'e çıkması süper ligdeki CR4 oranının çok yüksek derecede yoğunlaşma eşiği olan yüzde 70'e yakınlığı göstermiştir. Bu 'yüksek derece' yoğunlaşmadan 'çok yüksek derece' yoğunlaşmaya doğru bir gidişatın varlığının da sinyallerini vermektedir.

Yüksek oranda yoğunlaşma aynı zamanda yüksek oranda oligopolleşmeye denk gelmektedir. Bu durum süper ligde yaşanan rekabetin sadece CR4 oranına etki eden dört büyük takım arasında geçtiğini gösterdiği gibi şampiyonluğu bu dört takımdan bir tanesinin alma nedenini de açıklamaktadır. Bu dört futbol kulübü alfabetik sırayla Beşiktaş - Fenerbahçe- Galatasaray ve Trabzonspor'dur. Nitekim de 1959 yılından 2024 yılına kadar ki tüm şampiyonluklar incelendiğinde 68 yılın altmış altısında bu dört takımdan biri şampiyon olmuştur. Bu ezberi altmış sekiz yılda sadece Bursaspor ve Başakşehir futbol kulüpleri bozmuş ve birer kez şampiyon olmuştur. 2019-20 sezonunda Medipol Başakşehir, 2009-2010 sezonunda ise Bursaspor şampiyon olmuştur.

Türkiye Süper Liginde adeta gelenekselleşen oligopol yapı altmış sekiz yıllık lig tarihinde ligin her anlamda yerinde saymasına ve hep kendi döngüsünde dönen bir yapıda olmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle 2020'li yıllarda futbol kulüplerinin sahip olduğu transfer bütçelerinde yaşanan uçurumlar sayesinde daha belirgin bir duruma gelmiştir. CR4 oranını belirleyen dört takımın her geçen sezon ligde topladığı puan sayısında da artış yaşanmaktadır. Bu dört kulübün dışında kalan Anadolu takımlarının topladığı puanlarda ise ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Mesela 2019-2020 sezonunda şampiyon olan takım 69 puan toplayarak şampiyon olurken, 2020-21 sezonunda Beşiktaş 84 puan toplayarak şampiyon olmuş, 2021-22 sezonunda şampiyon olan Trabzonspor 81 puan, 2022-23 sezonunda şampiyon olan Galatasaray 88 puan toplarken 2023-24 sezonunda şampiyon olan Galatasaray bu şampiyonluğu 102 puan toplayarak elde etmiştir. Şampiyon olan takımın topladığı puan sayısı da CR4 yoğunlaşma oranında yaşanan artışa paralel bir görünüm sergilemekte ve oligopol piyasanın en önemli özelliği olan güçlü olanların pazarda birer tekel güç gibi davranması savını da kanıtlamaktadır.

Süper Ligde yaşanan bu 'yüksek oran'daki oligopol yapının 'çok yüksek oranda' yoğunlaşmaya varmadan önce durdurulmasına yönelik bazı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Daha da yüksek oranda bir oligopolleşme Anadolu'da faaliyet gösteren kulüplerin tüm varlığını yok etme tehdidini ortaya çıkacak ve on dokuz – yirmi takımlı ligin sadece üç, dört takım arasında geçmesine neden olacaktır. Bu durum futbol ekonomisinin genişlemesine olumsuz etki edeceği gibi futbolun marka değerinin gerek iç pazarda gerekse dış pazarda düşmesine neden olacaktır.

Pazarın büyümesinde de engel olan oligopolleşme yüzünden büyük şehirlerin dışında kalan futbol kulüplerinin kendi yerel coğrafyalarında yaşayan toplumlara yönelik bir ekonomik faaliyet geliştirmesine engel olacaktır. Pazarın doyum noktasına ulaşmasını da hızlandıracak ve bu doyum noktasından sadece dört kulübün ekonomik anlamda faydalanmasına neden olacaktır.

Bu durumun önlenmesi için bazı önlemlerin alınması ve bazı uygulamalarla oligopolleşen pazarın yok edilmesi gerekmektedir. Burada uygulanabilecek yöntemler arasında kamunun dört büyük futbol kulübü dışında kalan kulüplere bazı sübvansiyonlar uygulaması TFF (Türkiye Futbol Federasyon) 'da tüm takımları içine alacak bir fikstür veya play-off sistemi gibi alternatif fikstürler geliştirerek oligopol yapının dışında kalan kulüplerin de bu rekabete ortak olmasını sağlayacak bir sistem geliştirmesi örnek olarak gösterilebilir.

KAYNAKÇA

Alan Griffiths, Stuart Wall, Applied Economics: An Introductory Course , 8th ed., Pearson Education Inc., New York, 1999, p.115.

Aslan, A. & Kula, F. (2008). Türkiye İmalat Sanayinde Fiyat-Maliyet Marjları: Dönemler ve Sektörler İtibariyle Karşılaştırmalı Bir Analiz.

Atıyas, İ. (2000). Rekabet Politikasının Temelleri Üzerine Düşünceler. Rekabet Dergisi , Mart , Cilt 1 Sayı:1 İstanbul.

Bulmus, İ. (1998). Mikroiktisat, 4. bsk., Cantekin Matbaası, Ankara, 1998, s.395.

Dickson, A. & Tonin, S. (2018). An introduction to imperfect competition via bilateral oligopoly

Eren, A.G. (2006). İşbiriksiz Klasik Oligopol Modelleri ve Oyun Teorisi Kapsamında Modern Yaklaşımlar. T.C. İstanbul Üniversitesi S.B.E. İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Finanstek (2023). Oligopol Piyasa Nedir?. https://finansstek.com/oligopol-piyasa-nedir/#google_vignette Erişim Tarihi: 01.12.2024.

Gravelle, H. & Rees, R. (1992). Microeconomics, 2nd. Ed., Longman Group UK Limited, New York, 1992, p.298.

Kálec-Simon, A. (2016). Stratégia és viselkedés oligopol piacokon = Strategy and Behavior in Oligopolistic Markets.

Kaynak, S. (2016). Giyim Eşyası İmalatı Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma Oranı: Türkiye'nin İlk 500 Sanayi Kuruluşu Üzerine Bir Uygulama. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 12 (30), s.21-37.

Kiracı, H. (2017). Tatlıyı Yemek mi Yoksa Paylaşmak mı Tatlı? Paylaşım ve Ortak Tüketim Davranışı Üzerine Kuramsal Bir İnceleme Which is more Pleasant: Eating or Sharing the Dessert - A Theoretical Research on Sharing and Collaborative Consumption Behavior.

Koch, J.V. (1980). Industrial Organization and Prices. Prentice - Hall Int. Inc. Londra.

Landsburg, S. (2002). Price Theory and Applications, 5th ed., South-Western, USA, 2002, p.413.

M. Moghadam, H. (2017). Evolutionary models of market structure. Ruhr Graduate School in Economics TU Dortmund University. A dissertation submitted for the degree of Dr.rer.pol. (Ph.D.).

Mankiw, N.G. (2001). Principles of Microeconomics, 2nd. ed., Harcourt College Publishers, USA, 2001, p.350.

Pindyck, R. S. Daniel L.Rubinfeld (2001). Microeconomics, 5th ed., Prentice Hall International Inc., New Jersey, 2001, p.485.

Polat , Ç. (2007). Yoğunlaşma ve Piyasa Yapısı İlişkisi Çerçevesinde Türk çimento sektörünün yapısal analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3 (6), s. 47-72.

TÜRKİYE’DEKİ REASÜRANS ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ

Dr. Şeyma Nur AYDIN
Bağımsız Araştırmacı,
ORCID ID: 0000-0002-9553-5117

Doç. Dr. Aşır ÖZBEK
Kırıkkale Üniversitesi,
ORCID ID:0000-0003-2753-5147

ÖZET

Sigorta şirketlerinin üstlenmiş oldukları riskleri sınırlandırmak ve büyük bir zararın oluşmasıyla mali yükleri azaltmak için faaliyette bulunan reasürans şirketleri, sigorta sektörünün mali yapısının korunması için oldukça büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada, Türkiye’deki reasürans şirketlerinin finansal performansının çok kriterli karar verme yöntemleri ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, reasürans şirketlerinin 2022 ve 2023 yılı performansları için faaliyet raporlarından yararlanılmış ve sekiz performans ölçütü kullanılmıştır. Performans ölçütlerinin ağırlıklandırılması için LOPCOW yönteminden, reasürans şirketlerinin performans sıralaması için ise COPRAS yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, 2022 ve 2023 yıllarında istikrarlı bir şekilde Türk Reasürans A.Ş.’nin en yüksek performansa sahip olarak birinci sırada yer aldığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sigorta Sektörü, Reasürans Şirketleri, Finansal Performans, Çok Kriterli Karar Verme, LOPCOW, COPRAS

1. GİRİŞ

Sigortacılık sistemi temelde risk paylaşımı ve yönetimi prensibine dayanır. Sigorta firmaları riskleri değerlendirip bir poliçe düzenler ve poliçe sahibi belli bir bedel ödeyerek sigortalı hale gelir. Bu sistemde oluşabilecek maddi ve manevi zararlar, prim havuzu adı verilen bir fon sistemi aracılığıyla karşılanır. Sigortacılar, poliçenin başlangıcında riskleri kabul edebilir, reddedebilir ya da kabul edilen riskleri diğer iş ortaklarına devredebilir. Sigorta sisteminin önemli fonksiyonlarından biri de risklerin transfer edilmesiyle azaltılmasıdır. Sigorta şirketleri, prim gelirlerine göre riskleri kabul edebilir. Yüksek prim üretiminin sağlanması da farklı risklere verilen teminat ile mümkün hale gelir. Ancak sigorta şirketlerinin her türlü risk için teminat sunması, hem teknik hem de mali yükümlülükler açısından mümkün değildir (Özcan ve Yıldırım, 2021).

Sigorta şirketlerinin çok fazla riski kabul etmesi ya da risklerin beklenmedik şekilde belirli bir bölgede veya müşteri grubunda yoğunlaşması durumunda, alınan primler gerekli ödemeleri karşılamak için yetmeyebilir ve finansal sıkıntı oluşabilir. Ayrıca kayıpların tahmin edilmesi zor olduğundan ve özellikle hayat dışı segmentte rastgele meydana geldiğinden, belirsizlik artabilir. Bu nedenle, sigorta şirketleri genellikle risklerin bir kısmını diğer piyasa katılımcılarına aktarır. Reasürans sektörü böylece birincil sigortacılar için sigorta teminatı sunar (Van Lelyveld vd., 2009).

Reasürans sözleşmeleri aracılığıyla, sigortacı müşterilerden toplamış olduğu primleri reasüröre devreder. Reasürör de buna karşılık sigortacının üstlendiği riskin bir kısmını devralmayı kabul eder. Orantılı reasüransla, primler ve talepler sigortacı ile reasürör arasında sözleşmede belirtilen oran doğrultusunda paylaşılır. Ayrıca, reasürör sigortacıya devredilen işi üstlenme maliyetlerini telafi etmek için bir devredilen komisyon öder. Komisyon aynı zamanda sigortalanan işin niteliği, bileşimi ve üstlenilen sonuçlara göre belirlenir. Orantılı olmayan reasüranslarda, reasürör yalnızca belirli bir miktarı aşan kayıpları üstlenir. Reasürör devredilen riskin fiyatını hesaplarken, önceki yıllardaki kayıp deneyimini ve söz konusu risk türüne göre beklenen gelecekteki kayıpları dikkate alır (Cummins vd., 2021).

Sigorta şirketleri reasürans şirketleri sayesinde risk kabul kapasitelerini aşan poliçelere teminat sunabilir ve hızlı hasar ödemesi yapabilir. Türkiye’de faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin prim üretimlerinin neredeyse %25’lik kısmı reasürans şirketlerine aktarılmaktadır (Özcan ve Yıldırım, 2021). Ülkemizde 2024 yılında sigorta şirketlerinin üstlendiği riskleri paylaşan dört reasürans şirketi bulunmaktadır (Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2024).

Bu çalışmada, Türkiye’deki reasürans şirketlerinin finansal performansı çok kriterli karar verme yöntemleri ile analiz edilmiştir. İncelenen literatürde, hem ülke ekonomisi hem de sigorta sektörünün mali yapısı için oldukça önemli olan reasürans şirketleri ile ilgili sınırlı sayıda araştırmanın olduğu görülmüştür. Yazında sigorta sektöründe araştırmalara konu olan şirketler, genellikle sigorta ve emeklilik şirketleridir. Ancak tüm sigorta şirketlerinin “sigortası” olarak görülen reasürans şirketleri yazında gereken ilgiyi görmemiştir. Bu nedenle araştırmadan elde edilen bulguların, Türk sigorta sektörünün gelişimi ve değişimi için önemli olabileceği düşünülmektedir.

2. TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN REASÜRANS ŞİRKETLERİ

Sigorta, kayıp riskine karşı korunma ihtiyacına yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bazen, bir olayın gerçekleşme olasılığı doğru bir şekilde tahmin edilebilse bile sigortacılık riski herhangi bir kuruluş tarafından üstlenilemeyecek kadar büyük olabilir. Örneğin, tek bir sigorta şirketi salgın veya savaş hasarı gibi felaket risklerini karşılayamayabilir. Çünkü felaket aynı anda çok sayıda sigortalı tarafı vurabilir. Basitçe tanımlandığında reasürans, birincil sigortacı olarak kabul edilen sigorta sözleşmesini düzenleyen şirketten, başka bir sigortacıya, dolayısıyla reasürans şirketine sorumluluğun devredilmesi anlamına gelmektedir (Outreville, 2002).

Türkiye’de sigorta sektöründe 2024 yılı itibariyle 73 adet sigorta, reasürans ve emeklilik şirketi faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerden 50’si hayat dışı, 4’ü hayat, 15’i hayat ve emeklilik ve

4'ü ise reasürans şirkettir (Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2024). Milli Reasürans T.A.Ş., VHV Reasürans A.Ş., Türk Reasürans A.Ş. ve Türk Katılım Reasürans A.Ş. Türkiye’de faaliyet gösteren reasürans şirketleridir (Türkiye Sigortalar Birliği, 2024).

Milli Reasürans T.A.Ş.: Milli Reasürans, zorunlu reasürans sistemini işletmek için Türkiye İş Bankası tarafından 26 Şubat 1926’da kurulmuş ve 19 Temmuz 1926’da ise faaliyete başlamıştır. Türkiye’de sigorta sektörünün reasürans ihtiyacının neredeyse %25’lik bir kısmını tek başına karşılayan Milli Reasürans, dünyada tüm branşlar için zorunlu reasürans sistemini yürüten ilk ve tek özel şirkettir. Zorunlu reasürans sisteminin kaldırılmasının ardından Milli Reasürans, dış piyasalara açılma stratejisi ile global alanda saygın, nitelikli ve güvenilir bir reasürans şirketi olmaya devam etmiştir. Zorunlu reasürans sisteminin devam ettiği dönemde ise Türk sigorta sektörünün ulusallaştırılması, hazineye sürekli gelir sağlanması, sigortacılık eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi, yabancı para çıkışının ciddi derecede azaltılması ve uluslararası ilişkilerin en iyi şekilde sürdürülmesi gibi Türk sigortacılığına önemli katkılar sunmuştur (<https://www.millire.com/>).

VHV Reasürans A.Ş.: VHV Reasürans, Türkiye pazarına 2012 yılında giriş yapmış bir Alman şirkettir. 2015’de Türkiye’de ikinci ruhsatlı reasürans şirketi olarak yetkinliğini kazanmıştır. VHV Reasürans, 100 yılı aşkın tecrübesiyle günümüzde 30’dan fazla ülkeye reasürans hizmeti sunmaktadır. Türkiye’nin yanı sıra Avrupa, Amerika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi stratejik pazarlarda da kendisini kanıtlayarak global reasürans sektöründe de iddialı bir konuma gelmiştir (<https://www.vhvre.com/>).

Türk Reasürans A.Ş.: Türk Reasürans, yerel reasürans kapasitesinin artırılması ve kaynak verimliliğinin sağlanması için Yeni Ekonomi Programı kapsamında kurulmuş ve 6 Eylül 2019’da faaliyete geçmiştir. Şirket, sermayesinin tamamı Hazine ve Maliye Bakanlığı’ndan karşılanmak üzere 600 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. Türk Reasürans’ın amacı, Yeni Ekonomi Programı’nın “Ekonomik Dengelenme” ve “Sağlıklı ve Sürdürülebilir Büyüme” hedeflerine Türk sigorta sektörü aracılığıyla katkıda bulunmaktır. Ayrıca yurt içi reasürans kapasitesinin artırılması, yurtdışına giden reasürans primlerinin ülke içinde tutulması gibi hedeflerle ülke ekonomisinin gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (<https://turkreasurans.com.tr/>).

Türk Katılım Reasürans A.Ş.: Türk Katılım Reasürans, Türk Reasürans tarafından geleneksel reasürans alanının yanı sıra katılım reasürans alanında da faaliyet göstermek üzere 8 Eylül 2021 tarihinde kurulmuştur. Türk Katılım Reasürans, yurt içi sigorta şirketlerinin katılım esaslı reasürans ihtiyaçlarına destek vermeyi ve yurt dışı piyasalardaki katılım esaslı reasürans ihtiyacını desteklemeyi amaçlamaktadır (<https://www.turkkatilimreasurans.com.tr/>).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Yazında, çok kriterli karar verme yöntemlerinin sigorta sektörüne yönelik pek çok araştırmada kullanıldığı görülmektedir. Tablo 1.’de bu çalışmaların bazılarının yer verilmiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar/Yıl	Konu	Yöntem
Akyüz ve Kaya, 2013	2007-2011 yıllarına yönelik Türkiye'deki hayat dışı sigorta şirketlerinin ve hayat/emeklilik şirketlerinin finansal performansının değerlendirilmesi	TOPSIS
Bülbül ve Köse, 2016	2010-2013 dönemine ait bilanço verileri doğrultusunda Türk sigorta sektöründe hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren şirketlerin performanslarının değerlendirilmesi	PROMETHEE
Perçin ve Sönmez, 2018	Borsa İstanbul'da işlem gören Ak Sigorta, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, Anadolu Hayat Emeklilik, Avivasa Emeklilik/Hayat Anonim Şirketi ve Güneş Sigorta şirketlerinin finansal performansının değerlendirilmesi	ENTROPI ve TOPSIS
Işık, 2019	2009- 2017 dönemi için hayat dışı sigorta şirketlerinin genel performansının analizi	CRITIC, TOPSIS, MULTIMOORA
Ömürbek ve Özcan, 2019	Borsa İstanbul'da sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin finansal performanslarının değerlendirilmesi	MULTIMOORA
Almulhim, 2020	2010-2017 döneminde OECD ülkelerinin sigortacılık sektörü performanslarının değerlendirilmesi	ENTROPI ve EDAS
Çalış ve Külekçi, 2020	Sigorta sektöründe faaliyet gösteren emeklilik/hayat ve emeklilik şirketlerinin performanslarının analizi	TOPSIS
Aydın, 2021	2013-2019 dönemi için Borsa İstanbul'a kayıtlı hayat dışı sigorta şirketlerinin piyasa performansının analizi	SV ve EDAS
Pehlivan ve Akpınar, 2022	Türk sigorta sektöründe faaliyet gösteren 33 hayat dışı sigorta şirketinin 2015-2019 döneminde performanslarının değerlendirilmesi	Gri Entropi, COPRAS
Taşcı ve Akbalık, 2022	Türk sigorta sektöründe hayat/emeklilik branşında faaliyette bulunan şirketlerin performanslarının değerlendirilmesi	CRITIC ve TOPSIS
Erdoğan, 2023	COVID-19 salgını döneminde hayat dışı branşlarda faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin finansal performanslarının karşılaştırılması	CRITIC ve MAIRCA
Gülcemal vd., 2023	2020-2021 yılları için Borsa İstanbul'a kayıtlı 6 sigorta şirketinin performans analizi	CRITIC ve COCOSO

4. YÖNTEMLER

Araştırmada, reasürans şirketlerinin 2022 ve 2023 yılı performansları sekiz ölçüte göre değerlendirilmiştir. Performans ölçütlerinin ağırlıklandırılması için LOPCOW yöntemi, reasürans şirketlerinin performans sıralaması için ise COPRAS yöntemi kullanılmıştır.

4.1. LOPCOW Yöntemi

LOPCOW yöntemi, objektif ağırlıkların belirlenmesinde logaritmik yüzdelerdeki değişikliklere dayanan çok kriterli karar verme tekniğidir (Radiyah vd., 2024). 2022 yılında Ecer ve Pamucar

tarafından geliştirilen yöntem dört aşamadan oluşmaktadır. Aşağıda yöntemin işlem adımları sırasıyla verilmiştir (Ecer ve Pamucar, 2022; Radiyah vd., 2024):

Adım 1: Başlangıç Karar Matrisinin Oluşturulması:

$$IDM = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi:

$$r_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{min}}{X_{max} - X_{min}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{X_{max} - X_{ij}}{X_{max} - X_{min}} \quad (3)$$

Adım 3. Kriterlerin Yüzde Değerlerinin (PV_{ij}) Elde Edilmesi:

$$PV_{ij} = \left| \ln \left(\frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m r_{ij}^2}{m}}}{\sigma} \right) \times 100 \right| \quad (4)$$

Adım 4. Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması:

$$W_j = \frac{PV_{ij}}{\sum_{i=1}^n PV_{ij}} \quad (5)$$

4.2.COPRAS Yöntemi

1996 yılında Zavadskas ve Kaklauskas tarafından geliştirilen COPRAS yöntemi, kriterlerin niceliksel ve niteliksel özelliklerini hesaba katarak farklı hedeflere ulaşmak için alternatiflerin önceliklerini belirler. Böylece alternatiflerin birbirlerine olan üstünlüğünün değerlendirilmesi ile karşılaştırılmalarını mümkün kılar (Zavadskas vd., 2009). Matematiksel olarak basit işlemlere sahip olan COPRAS yöntemi beş adımdan oluşmaktadır. Aşağıda yöntemin işlem adımları sırasıyla verilmiştir (Özbek, 2021):

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması:

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

Adım 2: Karar matrisinin standartlaştırılması:

$$d_{ij} = \frac{x_{ij}q_j}{\sum_{i=1}^m x_{ij}}, \quad i = 1, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n \quad (7)$$

$$q_j = \sum_{i=1}^m d_{ij}, \quad i = 1, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n \quad (8)$$

Adım 3: Ağırlıklı normalize indekslerin toplanması:

$$S_{+i} = \sum_{j=1}^n d_{+ij}; \quad S_{-i} = \sum_{j=1}^n d_{-ij}, \quad i = 1, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n \quad (9)$$

Adım 4: Alternatiflerin göreceli öneminin belirlenmesi:

$$Q_i = S_{+i} + \frac{S_{-min} \sum_{i=1}^m S_{-i}}{S_{-i} \sum_{i=1}^m \frac{S_{-min}}{S_{-i}}}, \quad i = 1, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n \quad (10)$$

Adım 5: Alternatiflerin fayda derecesinin hesaplanması:

$$N_i = \left(\frac{Q_i}{Q_{max}} \right) \times 100\% \quad (11)$$

5.BULGULAR

Bu çalışmada, Türkiye'deki reasürans şirketlerinin 2022 ve 2023 yıllarına yönelik finansal performansı çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Türkiye'de 2024 yılında dört reasürans şirketi bulunmaktadır. Bu çalışmada VHV Reasürans A.Ş. için çalışmada kullanılan ölçütlerin tümüne yönelik gerekli verilere ulaşılamadığından üç reasürans şirketinin finansal performans değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veri seti, reasürans şirketlerinin 2022 ve 2023 yılına ait faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Araştırmanın ilk aşamasında, performans değerlendirmesinde kullanılan karar kriterleri LOPCOW yönteminden yararlanılarak ağırlıklandırılmıştır. Analiz için Taşcı'nın (2024) Milli Reasürans Şirketi'nin performans değerlendirmesinde kullandığı kriterlerden sekiz tanesi kullanılmıştır. Tablo 2.'de bu kriterler gösterilmiştir.

Tablo 2. Değerlendirme Kriterleri

Kriterler	Nitelik	Kod
Likidite Oranı (%)	Maksimum	K1
Cari Oran (%)	Maksimum	K2
Hasar Prim Oranı (%)	Minimum	K3
Masraf Oranı (%)	Minimum	K4
Birleşik Oran (%)	Minimum	K5
Teknik Karlılık Oranı(%)	Maksimum	K6
Konservasyon Oranı (%)	Maksimum	K7
Tazminat Tediye Oranı (%)	Maksimum	K8

Araştırma kapsamına 2022 ve 2023 yılları dahil edilmiştir. Bu nedenle her iki yıl için ayrı ayrı başlangıç karar matrisleri oluşturulmuştur. İlk aşamada 2022 yılına ait veri seti ile değerlendirme kriterleri ağırlıklandırılmıştır. Ağırlıklandırma işleminin ardından 2022 yılına ait veri seti ile reasürans şirketlerinin performans sıralaması yapılmıştır. İkinci aşamada ise 2023 yılına ait veri seti kullanılarak kriter ağırlıkları hesaplanmış ve reasürans şirketlerinin performans değerlendirmesi yapılmıştır.

5.1.LOPCOW Yöntemi ile Performans Değerlendirme Kriterlerinin Ağırlıklandırılması

Araştırmada ilk olarak 2022 ve 2023 yıllarına ait veri seti ile karar kriterleri ağırlıklandırılmıştır. Ağırlıklandırma işlemi için objektif metotlar arasında yer alan LOPCOW yönteminden yararlanılmıştır. Tablo 3.'te 2022 yılına, Tablo 4.'te ise 2023 yılına ait veri seti ile oluşturulan başlangıç karar matrisi verilmiştir.

Tablo 3. 2022 Yılı Başlangıç Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	Mak	Mak	Min	Min	Min	Mak	Mak	Mak
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	194	393	75	34	109	1	97	57
Milli Reasürans T.A.Ş.	131	101	135	25	160	6	85	37
Türk Reasürans A.Ş.	211	384	64	32	96	29	95	66

Tablo 4. 2023 Yılı Başlangıç Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	Mak	Mak	Min	Min	Min	Mak	Mak	Mak
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	70	243	72	37	108	4	90	78
Milli Reasürans T.A.Ş.	90	87	129	36	155	2	79	51
Türk Reasürans A.Ş.	143	309	66	34	100	24	90	71

Yukarıda yer alan veri setinin elde edilmesinin ardından Eşitlik (2) ve Eşitlik (3) kullanılarak karar matrisleri normalize edilmiştir. Tablo 5.'te 2022 yılına, Tablo 6.'da ise 2023 yılına ait normalize karar matrisi verilmiştir.

Tablo 5. 2022 Yılı Normalize Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	0,788	1,000	0,845	0,000	0,797	0,000	1,000	0,690
Milli Reasürans T.A.Ş.	0,000	0,000	0,000	1,000	0,000	0,179	0,000	0,000
Türk Reasürans A.Ş.	1,000	0,969	1,000	0,222	1,000	1,000	0,833	1,000

Tablo 6. 2023 Yılı Normalize Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	0,000	0,703	0,905	0,000	0,855	0,091	1,000	1,000
Milli Reasürans T.A.Ş.	0,274	0,000	0,000	0,333	0,000	0,000	0,000	0,000
Türk Reasürans A.Ş.	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,741

Normalizasyon işleminin ardından P_{vj} değerlerinin elde edilmesi için Eşitlik (4)'ten yararlanılmıştır. Tablo 7.'de 2022 yılı, Tablo 8.'de ise 2023 yılı veri seti için hesaplanan P_{vj} değerleri verilmiştir.

Tablo 7. 2022 Yılı P_{vj} Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	0,620	1,000	0,714	0,000	0,635	0,000	1,000	0,476
Milli Reasürans T.A.Ş.	0,000	0,000	0,000	1,000	0,000	0,032	0,000	0,000
Türk Reasürans A.Ş.	1,000	0,939	1,000	0,049	1,000	1,000	0,694	1,000
PV	33,283	34,633	33,962	11,898	33,411	9,501	33,844	31,496

Tablo 8. 2023 Yılı Pvj Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	0,000	0,494	0,819	0,000	0,730	0,008	1,000	1,000
Milli Reasürans T.A.Ş.	0,075	0,000	0,000	0,111	0,000	0,000	0,000	0,000
Türk Reasürans A.Ş.	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,549
PV	14,708	31,783	34,409	17,834	34,050	4,725	34,657	32,533

Yöntemin son adımında Eşitlik (5) kullanılarak kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 9.'da 2022 yılı, Tablo 10.'da ise 2023 yılına ait kriter ağırlıkları verilmiştir.

Tablo 9. 2022 Yılı Verilerine Göre Kriter Ağırlıkları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Wi	0,150	0,156	0,153	0,054	0,150	0,043	0,152	0,142

Tablo 10. 2023 Yılı Verilerine Göre Kriter Ağırlıkları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Wj	0,072	0,155	0,168	0,087	0,166	0,023	0,169	0,159

Yukarıda yer alan tablolarda görüldüğü gibi, 2022 yılında en yüksek ağırlığa K2 kriteri (cari oran), 2023 yılında ise K7 kriteri (konservasyon oranı) sahip olmuştur.

5.2.COPRAS Yöntemi ile Performans Değerlendirmesi

Kriter ağırlıklarının hesaplanmasının ardından araştırmanın ikinci aşamasında, COPRAS yönteminden yararlanılarak reasürans şirketlerinin finansal performans değerlendirilmesi yapılmıştır. Tablo 3. ve Tablo 4.'te her iki yıla ait başlangıç karar matrisleri verildiği için bu adımda, normalize ve ağırlıklandırılmış matris değerleri gösterilmiştir. Tablo 11.'de 2022 yılı, Tablo 12.'de ise 2023 yılına ait normalize ve ağırlıklandırılmış matris değerleri verilmiştir.

Tablo 11. 2022 Yılına Ait Normalize ve Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	0,054	0,070	0,042	0,020	0,045	0,001	0,053	0,051
Milli Reasürans T.A.Ş.	0,037	0,018	0,075	0,015	0,066	0,007	0,047	0,033
Türk Reasürans A.Ş.	0,059	0,068	0,036	0,019	0,040	0,034	0,052	0,059

Tablo 12. 2023 Yılına Ait Normalize ve Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	0,017	0,059	0,045	0,030	0,049	0,003	0,059	0,062
Milli Reasürans T.A.Ş.	0,021	0,021	0,081	0,029	0,071	0,002	0,052	0,041
Türk Reasürans A.Ş.	0,034	0,075	0,042	0,028	0,046	0,018	0,059	0,056

COPRAS yönteminin son adımında, fayda kriterlerinin toplamı ($S+i$), maliyet kriterlerinin toplamı ($S-i$), karar alternatiflerinin göreceli önemi (Qi) ve performans indeks değerlerinin (Ni) yer aldığı tablolar oluşturulmuştur. Tablo 13.'te 2022 yılı, Tablo 14.'te ise 2023 yılına ait performans değerleri verilmiştir.

Tablo 13. 2022 Yılı Performans Değerleri

	S+i	S-i	S-min	S-i-Top	S-min/S-i	S-min/S-i Top	Qi	Ni	Sıra
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	0,229	0,107	0,094	0,357	0,881	2,485	0,356	0,855	2

Milli Reasürans T.A.Ş.	0,141	0,156			0,603		0,228	0,548	3
Türk Reasürans A.Ş.	0,272	0,094			1,000		0,416	1,000	1

Tablo 14. 2023 Yılı Performans Değerleri

	S+i	S-i	S-min	S-i-Top	S-min/S-i	S-min/S-i Top	Qi	Ni	Sıra
Türk Katılım Reasürans A.Ş.	0,200	0,125	0,115	0,422	0,921	2,555	0,352	0,862	2
Milli Reasürans T.A.Ş.	0,136	0,182			0,634		0,241	0,591	3
Türk Reasürans A.Ş.	0,243	0,115			1,000		0,408	1,000	1

Yukarıda yer alan tablolarda görüldüğü gibi, 2022 ve 2023 yılı performans değerlerine göre Türkiye’de faaliyet gösteren üç reasürans şirketi arasında en iyi performans Türk Reasürans A.Ş.’ye aittir. Reasürans şirketleri arasında ikinci sırada Türk Katılım Reasürans A.Ş., üçüncü sırada ise Milli Reasürans T.A.Ş. yer almaktadır.

6.SONUÇ

Sigorta şirketlerinin üstlendikleri risklerin daha ötesinde riskler almasına olanak sağlayan reasürans şirketleri, sigorta sektörünün “sigortası” olarak görülmektedir. Sigorta sektörünün mali yapısının korunması, sigorta şirketlerinin risklerinin paylaşılması ve sigorta kapasitesinin artırılması açısından kritik önem taşıyan reasürans firmalarının, ülke ekonomisine katkıları oldukça fazladır.

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren reasürans şirketlerinin finansal performansı çok kriterli karar verme teknikleri ile değerlendirilmiştir. Türkiye’de 2024 yılında faaliyet gösteren dört reasürans şirketi yer almaktadır. Bu çalışmada, VHV Reasürans A.Ş.’ye yönelik finansal oranların bazılarında ulaşılamadığından bu şirket, analiz dışı tutulmuş ve üç reasürans şirketi değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada, reasürans şirketlerinin yıllık faaliyet raporlarında yayınladıkları sekiz finansal oran performans ölçütü olarak kullanılmıştır. Performans ölçütlerinin ağırlıklandırılması için LOPCOW yönteminden, reasürans şirketlerinin performans sıralaması için ise COPRAS yönteminden yararlanılmıştır. LOPCOW yöntemi ile elde edilen bulgular, 2022 yılında en yüksek ağırlığa K2 kriterinin (cari oran), 2023 yılında ise K7 kriterinin (konservasyon oranı) sahip olduğunu göstermiştir. COPRAS yönteminin sonuçlarına göre 2022 yılında performans sıralamasında birinci sırada Türk Reasürans A.Ş., ikinci sırada Türk Katılım Reasürans A.Ş., üçüncü sırada ise Milli Reasürans T.A.Ş. yer almıştır. 2023 yılı performans analizi sonuçları da benzerlik göstermiş ve Türk Reasürans A.Ş. bu yılda da istikrarlı bir şekilde en iyi performansı elde etmiştir. Aynı şekilde Türk Katılım A.Ş. ikinci sırada, Milli Reasürans T.A.Ş. ise üçüncü sırada yer almıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular her iki yılda da reasürans şirketleri arasında sıralamanın değişmediğini göstermiştir.

İncelenen literatürde Türkiye’deki reasürans firmalarının finansal performans analizine yönelik sadece bir araştırmaya ulaşılmıştır. Taşcı (2024), Mili Reasürans firmasının yıllara göre performans değerlendirmesini yapmıştır. Sigorta sektörünün mali yapısı ve ülke ekonomisine katkılarından dolayı reasürans şirketlerinin finansal performansına yönelik yeni çalışmalar yapılmalıdır. Reasürans şirketlerinin performans analizi, sigorta şirketlerinin reasürans tercihleri açısından faydalı bilgiler sağlayabilir. Reasürans şirketlerinin yeni strateji ve politikalar geliştirmeleri açısından da araştırmada elde edilen bulgular yararlı olabilir. Gelecekteki araştırmacılar, VHV Reasürans A.Ş.’nin finansal oranlarına ulaşabildikleri

takdirde bu şirketi de performans analizine dahil edebilir. Ayrıca reasürans firmalarının farklı yıllara ait finansal verileri kullanılarak her bir şirket için yıllara göre değerlendirmeler yapılabilir. Böylece reasürans şirketlerinin yıllar içindeki değişim ve gelişimini izlemek mümkün hale gelebilir. Bununla birlikte gelecekteki araştırmacılar, finansal performans değerlendirmesi için farklı yöntemlerden yararlanabilir. Ölçütlerin ağırlıklandırılması için ENTROPI, MEREC, CRITIC gibi yöntemler, performans değerlendirmesi için ise MABAC, MAIRCA, MARCOS, ARAS, EDAS, WASPAS vb. gibi yöntemler kullanılabilir.

Kaynakça

Akyüz, Y., & Kaya, Z. (2013). Türkiye'de Hayat Dışı Ve Hayat/Emeklilik Sigorta Sektörünün Finansal Performans Analiz ve Değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(26), 355-371.

Almulhim, T. S. (2020). Multi-criteria Evaluation of Insurance Industries Performance: An Analysis of EDAS Based on the Entropy Weight. *International Journal for Quality Research*, 14(4), 1097.

Aydın, Y. (2021). Bütünleşik Bir ÇKKV Modeli ile Sigorta Şirketlerinin Piyasa Performansının Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (32), 53-66.

Bülbül, S. E., & Köse, A. (2016). Türk Sigorta Sektörünün PROMETHEE Yöntemi ile Finansal Performans Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 187-210.

Cummins, J. D., Dionne, G., Gagné, R., & Nouria, A. (2021). The Costs and Benefits of Reinsurance. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 46, 177-199.

Çalış, E., & Külekçi, İ. (2020). Türkiye'deki Emeklilik Şirketlerinin Topsis Yöntemiyle Performans Analizi (2018). *Eurasian Econometrics Statistics & Empirical Economics Journal*, 107-115.

Ecer, F., & Pamucar, D. (2022). A Novel LOPCOW-DOBI Multi-Criteria Sustainability Performance Assessment Methodology: An Application in Developing Country Banking Sector. *Omega*, 112, 102690.

Erdoğan, B. (2023). Sigorta Şirketlerinin Performansının CRITIC-MAIRCA Modeliyle Değerlendirilmesi: Türk Sigortacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(4), 1438-1455.

Gülcemal, T., İzci, A. Ç., & Taşcı, M. Z. (2023). BİST 100'de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin CRITIC COCOSO Yöntemiyle Performans Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (97), 63-78.

Işık, Ö. (2019). Türkiye'de Hayat Dışı Sigorta Sektörünün Finansal Performansının CRITIC Tabanlı TOPSIS ve MULTIMOORA Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(1), 542-562.

Mili Reasürans A.Ş. Erişim: <https://www.millire.com/>

Milli Reasürans A.Ş. 2022 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim: <https://www.millire.com/>

Milli Reasürans A.Ş. 2023 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim: <https://www.millire.com/>

Outreville, F. (2002). Insurance, Microinsurance, and Reinsurance. Dror, D. M., & Preker, A. S. (Eds.). (2002). *Social Reinsurance: A New Approach to Sustainable Community Health Financing*. (pp.57-74).. World Bank Publications.

Ömürbek, N., & Özcan, A. (2019). BİST’de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin MULTIMOORA Yöntemiyle Performans Ölçümü. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 1(2), 64-75.

Özbek, A. (2021). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel ile Problem Çözümü. Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özcan, H., & Yıldırım, F. (2021). Türk Sigorta Sektörünün 2010-2019 Dönemi Prim ve Reasürans İlişkisinin Zaman Serisi Yöntemi ile Analizi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(24), 1-16.

Pehlivan, E., & Akpınar, Ö. (2022). Türk Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin Performans Değerlendirmesine Yönelik Ampirik Bir Uygulama. *Öneri Dergisi*, 17(58), 516-548.

Perçin, S., & Sönmez, Ö. (2018). Bütünleşik Entropi ağırlık ve TOPSIS Yöntemleri kullanılarak Türk Sigorta Şirketlerinin Performansının Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 565-582.

Radiyah, U., Pujiastuti, L., Sumanto, S., Yani, A., Supriyatna, A., Marita, L. S. & Amin, R. (2024). Accurate and Objective Lecturer Appraisal System: Implementation of the LOPCOW Method. *Komputasi: Jurnal Ilmiah Ilmu Komputer dan Matematika*, 21(2), 105-113.

Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2024). Sigortacılık ve Özel Emeklilik Sektörü Gelişmeler ve Temel Göstergeler (2024 Ocak-Haziran). Erişim: <http://www.seddk.gov.tr/>

Taşcı, M. Z. (2024). Milli Reasürans Şirketi’nin Finansal Performansının PSI-MEREC-ARAS Modeliyle Değerlendirilmesi. *Journal of Financial Politic & Economic Reviews/Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 61(667).

Taşcı, M. Z., & Akbalık, M. (2022). Türk Sigorta Sektöründe Hayat/Emeklilik Branşında Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Performans Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 726-735.

Türk Katılım Reasürans A.Ş. Erişim: <https://www.turkkatilimreasurans.com.tr/>

Türk Katılım Reasürans A.Ş. 2022 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim: <https://www.turkkatilimreasurans.com.tr/>

Türk Katılım Reasürans A.Ş. 2023 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim: <https://www.turkkatilimreasurans.com.tr/>

Türk Reasürans A.Ş. Erişim: <https://turkreasurans.com.tr/>

Türk Reasürans A.Ş. 2022 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim: <https://turkreasurans.com.tr/>

Türk Reasürans A.Ş. 2023 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim: <https://turkreasurans.com.tr/>

Türkiye Sigortalar Birliği. Erişim: <https://www.tsb.org.tr/>

Van Lelyveld, I., Liedorp, F., & Kampman, M. (2011). An Empirical Assessment of Reinsurance Risk. *Journal of Financial Stability*, 7(4), 191-203.

VHV Reasürans A.Ş. Erişim: <https://www.vhvre.com/>

Zavadskas, E. K., Kaklauskas, A., & Vilutiene, T. (2009). Multicriteria Evaluation of Apartment Blocks Maintenance Contractors: Lithuanian Case Study. *International Journal of Strategic Property Management*, 13(4), 319-338.

TÜRKİYE’DEKİ YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN PERFORMANS ANALİZİ

Dr. Şeyma Nur AYDIN

Bağımsız Araştırmacı,

ORCID ID: 0000-0002-9553-5117

Doç. Dr. Aşır ÖZBEK

Kırıkkale Üniversitesi,

ORCID ID:0000-0003-2753-5147

ÖZET

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımların kalkınmaya olan katkısı büyüktür. Bunun en önemli sebebi, yabancı sermayedarların sermaye, teknoloji, istihdam ve yönetim becerileri açısından sunduğu avantajlardır. Ülkemizde yabancı yatırımların en çok görüldüğü sektörlerden biri de bankacılık sektörüdür. Bu çalışmada, Türkiye’de kurulan yabancı sermayeli bankaların 2023 yılı finansal performansları, çok kriterli karar verme yöntemleri ile analiz edilmiştir. Çalışmada, Türkiye Bankalar Birliği’nin verilerinden yararlanılarak sekiz finansal değerlendirme kriteri kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılması için objektif bir metot olan Entropi yönteminden, performans sıralaması için ise ARAS yönteminden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgular, 2023 yılında en yüksek performansa sahip olan yabancı sermayeli bankanın Türkiye Garanti Bankası, en zayıf performansa sahip bankanın ise ICBC Turkey Bank olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Yabancı Sermayeli Bankalar, Çok Kriterli Karar Verme, Performans Analizi, Entropi, ARAS

1. GİRİŞ

Finansal kurumlar, bir yandan finansal krizlerin kaynağı olarak görülürken, diğer yandan da bu krizlerden en çok etkilenen kurumlar olarak kabul edilmektedir. Kredi, likidite, faiz, piyasa, kur vb. gibi riskler finansal kurumların en çok karşılaştığı risklerdir. Bu kurumlarda meydana gelen yapısal bozulmalar, piyasalarda kısa sürede şok etkisi oluşturarak etkisini hem ülke içerisinde hem de tüm dünyada göstermektedir (Uslu, 2019).

Ülkemizde meydana gelen finansal krizler, ekonominin temel aktörlerinden biri olarak kabul edilen bankaların performansı üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır. Bu finansal krizlerin akabinde, yerli bankaların bazıları yabancı yatırımcılar tarafından satın alınmış ve bunun sonucunda Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı banka sayısı da giderek artmıştır. Ülkemizde yabancı yatırımcıların giderek artması yabancı sermayeli bankalar arasında rekabeti de artırmıştır. Yoğun rekabet ortamından dolayı bankaların performanslarının ölçülmesi ve buna göre sektördeki yerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Performans değerlendirmeleri neticesinde bankalar, mevcut durumlarını ve eksikliklerini tespit ederek daha iyi politikalar geliştirebilmektedir (Altemur vd.,2018).

Bu araştırmada Türkiye’de kurulan yabancı sermayeli 15 bankanın performansı çok kriterli karar verme yöntemlerinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada, Türkiye Bankalar Birliği’nin 2023 yılı için yayınladığı veriler kullanılarak performans değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulguların bankalar arasındaki rekabetin anlaşılması ve yabancı yatırımcıların faaliyetlerinde iyileştirmeler yapması için önemli olabileceği düşünülmektedir.

2. TÜRKİYE’DE KURULAN YABANCI SERMAYELİ BANKALAR

Türkiye’de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin borçlarının artması sonucu yabancı bankalar kendi çıkarlarına uygun olarak hareket etmiş ve hızlı bir şekilde sayıları artmıştır. Cumhuriyet’in ilanından bir süre sonra da yabancı bankaların bu faaliyetlerinin sürdüğü görülmüştür. 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde liberal iktisat politikaları neticesinde yabancı banka sayısı yeniden artmış ve 1980 sonrası dışa açılma girişimleri ile bu yükseliş devam etmiştir. 2000 yılı sonrası ise özelleştirme politikaları ile yabancı bankaların ekonomideki etkinliğinin artması sürmüştür (Akgüç, 2007).

Türkiye Bankalar Birliği’ne göre son yıllarda Türkiye’de yabancı sermayeli banka sayısı 21’e ulaşmıştır. Bu bankalardan 16’sı Türkiye’de kurulmuş olmakla birlikte, 5’i ise Türkiye’de şube açmış yabancı sermayeli bankalardır. Tablo 1.de bu bankalar ve kuruluş yılları verilmiştir (<https://www.tbb.org.tr/tr>).

Tablo 1.Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Bankalar

Türkiye’de Kurulan Yabancı Sermayeli Bankalar	Kuruluş Yılı
1 Alternatifbank A.Ş.	1991
2 Arap Türk Bankası A.Ş.	1977
3 Bank of China Turkey A.Ş.	2017
4 Burgan Bank A.Ş.	1991
5 Citibank A.Ş.	1981

Tablo 1.Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Bankalar (devamı)

6	Denizbank A.Ş.	1997
7	Deutsche Bank A.Ş.	1988
8	HSBC Bank A.Ş.	1990
9	ICBC Turkey Bank A.Ş.	1986
10	ING Bank A.Ş.	1984
11	MUFG Bank Turkey A.Ş.	2012
12	Odea Bank A.Ş.	2011
13	QNB Finansbank A.Ş.	1987
14	Rabobank A.Ş.	2013
15	Turkland Bank A.Ş.	1991
16	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	1946
Türkiye’de Şube Açan Yabancı Sermayeli Bankalar		Kuruluş Yılı
1	Bank Mellat	1984
2	Habib Bank Limited	1982
3	Intesa Sanpaolo S.p.A.	2013
4	JPMorgan Chase Bank N.A.	1984
5	Société Générale (SA)	1989

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayedarların bankacılık sektörüne girişine imkan veren düzenlemeleri, hem avantaj hem de dezavantajlar meydana getirebilir. Yabancı yatırımcıların bankacılık sektörüne sağladığı bazı avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Erdönmez, 2004):

- Yabancı bankalar, yerli bankaların maliyetlerinin azaltılması yönünde teşvik edici olabilir. Bununla birlikte yabancı bankalar, yerli bankaların etkinliklerini ve rekabet yoluyla finansal hizmetlerin çeşitliliğini artırmalarına yol açabilir. Yabancı bankaların piyasadaki varlığı, yerel bankaların hizmet kalitesini geliştirmeleri için bir baskı oluşturabilir. Ayrıca geleneksel bankacılık uygulamalarının terkedilmesi için de yerli bankalara bir avantaj sunabilir. Tüm bunlar yerli ve yabancı bankalar arasındaki rekabeti artırarak karlılığın artmasına imkân tanıyabilir.
- Yabancı bankalar, daha etkin ve modern teknolojik gelişmeleri bankacılık piyasasına sunarak yerli bankaların da bu yönde kendilerini geliştirmelerine neden olabilir.
- Yabancı bankalar, özel sektöre verilen kredileri artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlayabilirler.
- Yabancı bankalar bankacılık sektöründe şeffaflığı artırabilirler.
- Yabancı bankalar gelişmiş iç kontrol mekanizmaları sayesinde hem iç denetimin etkinliğinin artırılmasına hem de operasyonel risklerin azaltılmasına katkı sağlayabilirler.
- Yabancı bankalar, bankacılık sektöründe kamunun ağırlığının azaltılmasına yol açabilirler.

- Yabancı bankalar, finansal krizlerin yaşandığı dönemlerin ardından, bankacılık sektörünün yeniden sermayelendirilmesi ve yapılandırılması sürecinde maliyetlerin azaltılmasına neden olabilirler.
- Yabancı bankalar, insan kaynağı kalitesinin artırılmasını da sağlayabilirler. Bu bankaların şubelerde çalışmak üzere iyi eğitilmiş ve yetenekli yöneticileri ülke içerisine getirmeleri, yerli bankaların modern bankacılık uygulamalarına dair bilgi sahibi olmalarını sağlayabilir.

Yabancı bankaların bankacılık sektöründeki yukarıda sıralanan avantajlarının yanı sıra bazı dezavantajları da söz konusudur. Bu dezavantajlar şu şekilde ifade edilebilir (Erdönmez, 2004):

- Yabancı bankaların sektördeki varlığı, yerli bankaların uluslararası bazı iyi bankalarla rekabet etmelerine neden olduğundan yerli bankaların maliyetlerini artırmaktadır.
- Yabancı bankaların sektörde yol açtığı rekabet, yerli bankaların daha fazla risk almalarına neden olabilir.
- Yabancı bankalar, gelişmiş uygulamalarıyla yerli piyasalardaki en karlı sektörlerle hizmet etmektedirler. Bu durum yerli bankaların daha riskli sektörlerle çalışmalarına neden olabilir.
- Yabancı bankalar, farklı önceliklere sahip olmaları sebebiyle yerli bankalar kadar ulusal ülke çıkarlarına destek vermeyebilirler.

3. LİTERATÜR TARAMASI

İncelenen literatürde, bankacılık sektöründe çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı çok sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Tablo 2’de bu çalışmalardan bazılarının yer verilmiştir.

Tablo 2. Bankacılık Sektöründe ÇKKV Yöntemleri ile Yapılan Çalışmalar

Yazar/Yıl	Konu	Yöntem
Lemonakis vd., 2012	2005-2009 döneminde 15 AB ülkesinde faaliyet gösteren ticari bankaların performansının ve verimliliğinin değerlendirilmesi	PROMETHEE
Çalışkan ve Eren, 2016	Kamusal, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının 2010-2014 dönemi finansal performanslarının değerlendirilmesi	AHP ve PROMETHEE
Kandemir ve Karataş, 2016	2004-2014 yılları arasında, Borsa İstanbul’da işlem gören 12 mevduat bankasının finansal performanslarının değerlendirilmesi	Gri İlişkisel Analiz, TOPSIS, VIKOR
Akçakanat vd., 2017	Aktif büyüklüklerine göre küçük, orta ve büyük ölçekli bankaların performanslarının değerlendirilmesi	ENTROPI ve WASPAS
Akgül, 2018	Türk bankacılık sisteminin 2010-2018 yılları arasındaki finansal performansının analizi	ENTROPI, SAW, MAUT ve ARAS
Rençber ve Avcı, 2018	BIST’te işlem gören 13 bankanın 2012-2017 yılları arasında sermaye yeterliliklerine göre karşılaştırılması	WASPAS
Marjanovic ve Popovic, 2020	2012-2017 döneminde Sırbistan’da faaliyet gösteren tüm bankaların finansal performansının değerlendirilmesi	CRITIC ve TOPSIS
Yılmaz ve Yakut, 2021	2009-2018 yılları arasında Borsa İstanbul’da işlem gören 22 bankanın finansal performanslarının değerlendirilmesi	ENTROPI, VIKOR ve TOPSIS

Tablo 2. Bankacılık Sektöründe ÇKKV Yöntemleri ile Yapılan Çalışmalar (devamı)

Karahan ve Kızılcapan, 2022	2020 yılında Türkiye’de faaliyet göstermekte olan ve aktif büyüklük sıralamasına göre en fazla kâr oranına sahip olan ilk beş bankanın finansal performanslarının karşılaştırılması	ENTROPI, TOPSIS, PROMETHEE
Sama vd., 2022	Hindistan’da özel sektör bankalarının performanslarının incelenmesi	CRITIC, TOPSIS ve GRA
Batır, 2023	COVID 19 sürecini de kapsayan 2018-2021 yılları arasında, aktif büyüklüğü bakımından en büyük 10 bankanın performanslarının değerlendirilmesi	CRITIC ve EDAS
Terzioğlu vd., 2023	Bankaların finansal ve çevresel performanslarının karşılaştırılması	MOORA, OCRA ve GİA
Karaş, 2024	2015-2022 döneminde Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren mevduat bankalarının finansal performansının değerlendirilmesi	CRITIC ve COPRAS

4. YÖNTEM

Çalışmada, performans ölçütlerinin ağırlıklandırılması için Entropi yönteminden, bankaların performans sıralaması için ise ARAS yönteminden yararlanılmıştır.

4.1. Entropi Yöntemi

Kriter ağırlıklandırma yöntemleri, öznel ve nesnel ağırlıklandırma yöntemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Uzmanların veya bireylerin bilgi ve deneyimiyle belirlenen ağırlıklandırma yöntemi öznel ağırlıklandırma olarak adlandırılır. İstatistiksel özelliklere ve ölçüm verilerine dayanan yöntemler ise nesnel ağırlıklandırma olarak adlandırılır. Entropi yöntemi, nesnel ağırlıklandırma yöntemleri arasında yer almaktadır. Entropi kavramı, fizik, bilgi teorisi, matematik ve mühendisliğin birçok dalında uygulandığı için özellikle dikkat çekicidir. 1865 yılında Rudolph Clausius tarafından tanımlanan entropi, termodinamikte bir sistemin iş yapmak için enerjisinin bulunmamasının ölçüsü olarak ifade edilmektedir. Ayrıca entropi bir düzensizlik ölçüsüdür. Entropi ne kadar yüksekse düzensizlik de o kadar büyüktür (Zhang vd., 2011).

Aşağıda Entropi yöntemine yönelik işlem adımları sırasıyla verilmiştir (Wang ve Lee, 2009; Karami ve Johanson, 2014):

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması:

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi:

$$P_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^m X_{ij}} \quad \forall i, j \quad (2)$$

Adım 3: Kriterlerin Entropi Değerlerinin Hesaplanması:

$$e_j = -k \cdot \sum_{j=1}^n p_{ij} \cdot \ln(p_{ij}) \quad i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Adım 4: Farklılaşma Derecelerinin Elde Edilmesi:

$$d_j = 1 - e_j \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Adım 5: Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması:

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} \quad (5)$$

4.2. ARAS Yöntemi

2010 yılında Zavadskas ve Turskis tarafından geliştirilen ARAS yöntemi, ilk olarak insanların çalıştığı ofis odalarında mikro iklimin değerlendirilmesine yönelik bir vaka çalışmasında sunulmuştur. ARAS yöntemine göre, bir alternatif için karmaşık görel verimliliği belirleyen bir fayda fonksiyonu değeri, kriter değerlerinin ve ağırlıklarının nispi etkisi ile doğru orantılıdır (Zavadskas ve Turskis, 2010). ARAS yöntemi, niceliksel ölçümler ile fayda teorisine dayanan birçok kriterli karar verme tekniğidir (Özbek, 2021).

Aşağıda ARAS yöntemine ilişkin işlem adımları sırasıyla verilmiştir (Zavaskas ve Turskis, 2010):

Adım 1: Karar matrisi oluşturulması:

$$X = \begin{bmatrix} x_{01} & x_{02} & \dots & x_{0n} \\ x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 0,1,2, \dots, m \quad \text{ve } j = 1,2, \dots, n \quad (6)$$

$$x_{0j} = \max_i x_{ij}, \quad \text{fayda (maksimizasyon) durumu} \quad (6a)$$

$$x_{0j} = \min_i x_{ij}, \quad \text{maliyet (minimizasyon) durumu} \quad (6b)$$

Adım 2: Karar Matrisinin Normalizasyonu:

Fayda yönlü kriterlerde;

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (7)$$

Maliyet yönlü kriterlerde;

$$x_{ij} = \frac{1}{x_{ij}^*}; \quad \bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (8)$$

$$\bar{X} = \begin{bmatrix} \bar{x}_{01} & \bar{x}_{02} & \dots & \bar{x}_{0n} \\ \bar{x}_{11} & \bar{x}_{12} & \dots & \bar{x}_{1n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ \bar{x}_{m1} & \bar{x}_{m2} & \dots & \bar{x}_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 0,1,2, \dots, m \quad \text{ve } j = 1,2, \dots, n \quad (9)$$

Adım 3: Ağırlıklandırılmış Matrisin Oluşturulması:

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (10)$$

$$\hat{x}_{ij} = \bar{x}_{ij} w_j; \quad i = 0, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n \quad (11)$$

$$\hat{X} = \begin{bmatrix} \hat{x}_{01} & \hat{x}_{02} & \dots & \hat{x}_{0n} \\ \hat{x}_{11} & \hat{x}_{12} & \dots & \hat{x}_{1n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \hat{x}_{m1} & \hat{x}_{m2} & \dots & \hat{x}_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 0,1,2, \dots, m \quad \text{ve } j = 1,2, \dots, n \quad (12)$$

Adım 4: Optimumluk Fonksiyonunun Hesaplanması:

$$S_i = \sum_{j=1}^n \hat{x}_{ij}; \quad i = 0, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n \quad (13)$$

Adım 5: Fayda Derecelerinin Hesaplanması ve Sıralama:

$$K_i = \frac{S_i}{S_0}; \quad i = 0, \dots, m \quad (14)$$

5. BULGULAR

Bu çalışmada, Türkiye’de kurulan yabancı sermayeli bankaların 2023 yılı finansal performansları, çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Yabancı sermayeli bankalar arasında yer alan Rabobank, toplam kredileri ve toplam mevduatı “0” olması nedeniyle araştırma kapsamına alınmamıştır. Araştırmada kullanılan veri seti Türkiye Bankalar Birliği tarafından her yıl mayıs ayının sonunda yayımlanan bankalara dair verilerin yer aldığı kitaptan temin edilmiştir. Performans değerlendirmesi için sekiz finansal kriter kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılması için objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden biri olan Entropi, bankaların performans sıralaması için ise ARAS yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan kriterler, Ural vd. (2018) ile Apan’ın (2020) çalışmalarından yararlanılarak belirlenmiştir.

Tablo 3’te performans değerlendirmesinde kullanılan karar kriterleri ile kriterlerin maksimum ve minimum olma durumları gösterilmiştir.

Tablo 3. Performans Değerlendirme Kriterleri

Kriterler	Nitelik	Kod
Toplam Aktifler (Milyon TL)	Maksimum	K1
Toplam Krediler (Milyon TL)	Maksimum	K2
Toplam Mevduat (Milyon TL)	Maksimum	K3
Toplam Özkaynaklar (Milyon TL)	Maksimum	K4
Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)	Maksimum	K5
Net Dönem Karı/Zararı (Milyon TL)	Maksimum	K6
Çalışan Sayısı (Adet)	Minimum	K7
Şube Sayısı (Adet)	Minimum	K8

5.1. Entropi Yöntemi ile Performans Değerlendirme Kriterlerinin Ağırlıklandırılması

Araştırmanın ilk aşamasında Türkiye Bankalar Birliği'nden temin edilen veri seti ile performans kriterleri ağırlıklandırılmıştır. Ağırlıklandırma işlemi objektif metotlardan olan Entropi yöntemi yapılmıştır. Tablo 4'te karar matrisi (veri seti) verilmiştir.

Tablo 4. Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Alternatifbank	65.027	32.527	25.048	5.863	2.214	1.885	24	796
Arap Türk Bankası	14.278	3.291	6.915	2.140	440	157	7	258
Bank of China Turkey	3.777	84	770	2.334	1.051	348	1	44
Burgan Bank	80.442	46.243	40.679	7.390	3.050	2.560	29	1.104
Citibank	59.966	12.512	45.748	12.442	34	6.107	3	389
Denizbank	1.007.709	500.458	602.993	89.843	5.696	27.878	641	12.720
Deutsche Bank	15.171	6.429	3.087	4.149	470	2.083	1	118
HSBC Bank	139.906	47.121	108.471	11.537	652	4.127	44	1.523
ICBC Turkey Bank	99.950	34.546	44.327	4.769	860	1.323	39	723
ING Bank	140.520	75.847	100.348	14.868	3.486	1.698	120	2.236
MUFG Bank Turkey	53.178	33.961	20.429	3.371	528	1.363	1	84
Odea Bank	83.710	37.444	58.232	6.111	3.289	1.710	41	1.284
QNB Finansbank	987.817	598.048	632.050	81.618	3.350	33.172	436	11.747
Turkland Bank	16.898	9.724	14.792	1.078	1.000	435	12	268
Türkiye Garanti Bankası	1.930.055	1.066.131	1.383.704	244.797	4.200	87.332	804	18.965

Entropi yönteminde karar matrisinin oluşturulmasının ardından Eşitlik (2) kullanılarak normalizasyon işlemi gerçekleştirilmiştir. Tablo 5'te normalize edilen karar matrisi verilmiştir.

Tablo 5. Normalize Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Alternatifbank	0,014	0,013	0,008	0,012	0,073	0,011	0,011	0,015
Arap Türk Bankası	0,003	0,001	0,002	0,004	0,015	0,001	0,003	0,005
Bank of China Turkey	0,001	0,000	0,000	0,005	0,035	0,002	0,000	0,001
Burgan Bank	0,017	0,018	0,013	0,015	0,101	0,015	0,013	0,021
Citibank	0,013	0,005	0,015	0,025	0,001	0,035	0,001	0,007
Denizbank	0,214	0,200	0,195	0,182	0,188	0,162	0,291	0,243
Deutsche Bank	0,003	0,003	0,001	0,008	0,016	0,012	0,000	0,002
HSBC Bank	0,030	0,019	0,035	0,023	0,022	0,024	0,020	0,029
ICBC Turkey Bank	0,021	0,014	0,014	0,010	0,028	0,008	0,018	0,014
ING Bank	0,030	0,030	0,033	0,030	0,115	0,010	0,054	0,043
MUFG Bank Turkey	0,011	0,014	0,007	0,007	0,017	0,008	0,000	0,002
Odea Bank	0,018	0,015	0,019	0,012	0,108	0,010	0,019	0,025
QNB Finansbank	0,210	0,239	0,205	0,166	0,110	0,193	0,198	0,225
Turkland Bank	0,004	0,004	0,005	0,002	0,033	0,003	0,005	0,005
Türkiye Garanti Bankası	0,411	0,426	0,448	0,497	0,139	0,507	0,365	0,363

Yöntemin üçüncü adımında kriterlere ilişkin entropi değerleri Eşitlik (3)'ten yararlanılarak hesaplanmıştır. Tablo 6'da kriterlere ilişkin entropi değerleri verilmiştir.

Tablo 6. Kriterlere İlişkin Entropi Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Alternatifbank	-0,059	-0,056	-0,039	-0,053	-0,191	-0,049	-0,049	-0,064
Arap Türk Bankası	-0,018	-0,009	-0,014	-0,024	-0,061	-0,006	-0,018	-0,026
Bank of China Turkey	-0,006	0,000	-0,002	-0,025	-0,117	-0,013	-0,003	-0,006
Burgan Bank	-0,070	-0,074	-0,057	-0,063	-0,231	-0,063	-0,057	-0,081
Citibank	-0,056	-0,026	-0,062	-0,093	-0,008	-0,118	-0,009	-0,036
Denizbank	-0,330	-0,322	-0,319	-0,310	-0,314	-0,295	-0,359	-0,344
Deutsche Bank	-0,019	-0,015	-0,007	-0,040	-0,065	-0,053	-0,003	-0,014
HSBC Bank	-0,105	-0,075	-0,118	-0,088	-0,083	-0,089	-0,078	-0,103
ICBC Turkey Bank	-0,082	-0,059	-0,061	-0,045	-0,101	-0,037	-0,071	-0,059
ING Bank	-0,105	-0,106	-0,111	-0,106	-0,249	-0,046	-0,159	-0,135
MUFG Bank Turkey	-0,051	-0,058	-0,033	-0,034	-0,071	-0,038	-0,003	-0,010
Odea Bank	-0,072	-0,063	-0,075	-0,054	-0,241	-0,046	-0,074	-0,091
QNB Finansbank	-0,328	-0,342	-0,325	-0,298	-0,243	-0,317	-0,321	-0,336
Turkland Bank	-0,020	-0,022	-0,026	-0,013	-0,113	-0,015	-0,028	-0,027
Türkiye Garanti Bankası	-0,365	-0,364	-0,360	-0,347	-0,274	-0,344	-0,368	-0,368
In(m)	0,369							
E _j	0,622	0,587	0,594	0,589	0,871	0,565	0,592	0,628

Bir sonraki adımda Eşitlik (4)'ten yararlanılarak kriterler için farklılaşma dereceleri hesaplanmıştır. Tablo 7'de farklılaşma dereceleri verilmiştir.

Tablo 7. Farklılaşma Dereceleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
d _j	0,378	0,413	0,406	0,411	0,129	0,435	0,408	0,372

Yöntemin son adımında Eşitlik (5) kullanılarak Tablo 8.'de yer alan kriterlere yönelik önem ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 8'e göre K6 kriteri (net dönem karı/zararı) en yüksek ağırlığa sahip olarak en önemli kriter olarak belirlenmiştir.

Tablo 8. Kriterlerin Önem Ağırlıkları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
w _j	0,128	0,140	0,138	0,139	0,044	0,147	0,138	0,126

5.2. ARAS Yöntemiyle Bankaların Performansa Göre Sıralanması

ARAS yönteminin birinci adımında başlangıç karar matrisi oluşturulmuş ve optimum değerler elde edilmiştir. Tablo 4.'te başlangıç karar matrisi verildiği için bu aşamada kriterlere yönelik optimum değerler gösterilmiştir. Tablo 9.'da optimum değerler verilmiştir.

Tablo 9. Optimum Değerler

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Min	Min

Optimum değer	1.930.055	1.066.131	1.383.704	244.797	5.696	87.332	1	44
---------------	-----------	-----------	-----------	---------	-------	--------	---	----

Sonraki adımda, Tablo 10.'da gösterilen fayda yönlü dönüştürülmüş karar matrisi elde edilmiştir. Bu tablo için minimizasyon yönlü kriter değerlerinin tersi alınmıştır.

Tablo 10. Fayda Yönlü Dönüştürülmüş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Alternatifbank	65.027	32.527	25.048	5.863	2.214	1.885	0,042	0,001
Arap Türk Bankası	14.278	3.291	6.915	2.140	440	157	0,143	0,004
Bank of China Turkey	3.777	84	770	2.334	1.051	348	1,000	0,023
Burgan Bank	80.442	46.243	40.679	7.390	3.050	2.560	0,034	0,001
Citibank	59.966	12.512	45.748	12.442	34	6.107	0,333	0,003
Denizbank	1.007.709	500.458	602.993	89.843	5.696	27.878	0,002	0,000
Deutsche Bank	15.171	6.429	3.087	4.149	470	2.083	1,000	0,008
HSBC Bank	139.906	47.121	108.471	11.537	652	4.127	0,023	0,001
ICBC Turkey Bank	99.950	34.546	44.327	4.769	860	1.323	0,026	0,001
ING Bank	140.520	75.847	100.348	14.868	3.486	1.698	0,008	0,000
MUFG Bank Turkey	53.178	33.961	20.429	3.371	528	1.363	1,000	0,012
Odea Bank	83.710	37.444	58.232	6.111	3.289	1.710	0,024	0,001
QNB Finansbank	987.817	598.048	632.050	81.618	3.350	33.172	0,002	0,000
Turkland Bank	16.898	9.724	14.792	1.078	1.000	435	0,083	0,004
Türkiye Garanti Bankası	1.930.055	1.066.131	1.383.704	244.797	4.200	87.332	0,001	0,000
Optimum değer	1.930.055	1.066.131	1.383.704	244.797	5.696	87.332	1,000	0,023

Bir sonraki adımda, matrise yönelik normalizasyon işlemi fayda yönlü kriterler için Eşitlik (7), maliyet yönlü kriterler için Eşitlik (8) yardımıyla yapılmıştır. Tablo 11.'de normalize matris değerleri verilmiştir.

Tablo 11. Normalize Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Alternatifbank	0,010	0,009	0,006	0,008	0,061	0,007	0,009	0,015
Arap Türk Bankası	0,002	0,001	0,002	0,003	0,012	0,001	0,030	0,047
Bank of China Turkey	0,001	0,000	0,000	0,003	0,029	0,001	0,212	0,278
Burgan Bank	0,012	0,013	0,009	0,010	0,085	0,010	0,007	0,011
Citibank	0,009	0,004	0,010	0,017	0,001	0,024	0,071	0,031
Denizbank	0,152	0,140	0,135	0,122	0,158	0,107	0,000	0,001
Deutsche Bank	0,002	0,002	0,001	0,006	0,013	0,008	0,212	0,104
HSBC Bank	0,021	0,013	0,024	0,016	0,018	0,016	0,005	0,008
ICBC Turkey Bank	0,015	0,010	0,010	0,006	0,024	0,005	0,005	0,017
ING Bank	0,021	0,021	0,022	0,020	0,097	0,007	0,002	0,005
MUFG Bank Turkey	0,008	0,010	0,005	0,005	0,015	0,005	0,212	0,146
Odea Bank	0,013	0,010	0,013	0,008	0,091	0,007	0,005	0,010
QNB Finansbank	0,149	0,167	0,141	0,111	0,093	0,128	0,000	0,001
Turkland Bank	0,003	0,003	0,003	0,001	0,028	0,002	0,018	0,046
Türkiye Garanti Bankası	0,291	0,299	0,309	0,332	0,117	0,337	0,000	0,001
Optimum değer	0,291	0,299	0,309	0,332	0,158	0,337	0,212	0,278

Normalizasyon işleminin ardından ağırlıklandırılmış matris değerleri hesaplanmıştır. Bunun için Entropi yöntemi sonucu elde edilen ağırlıklar kullanılmıştır. Eşitlik (11) yardımıyla Tablo 12.'de verilen ağırlıklandırılmış matris değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 12. Ağırlıklandırılmış Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Alternatifbank	0,001	0,001	0,001	0,001	0,003	0,001	0,001	0,002
Arap Türk Bankası	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,004	0,006
Bank of China Turkey	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,029	0,035
Burgan Bank	0,002	0,002	0,001	0,001	0,004	0,001	0,001	0,001
Citibank	0,001	0,000	0,001	0,002	0,000	0,003	0,010	0,004
Denizbank	0,019	0,020	0,019	0,017	0,007	0,016	0,000	0,000
Deutsche Bank	0,000	0,000	0,000	0,001	0,001	0,001	0,029	0,013
HSBC Bank	0,003	0,002	0,003	0,002	0,001	0,002	0,001	0,001
ICBC Turkey Bank	0,002	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,002
ING Bank	0,003	0,003	0,003	0,003	0,004	0,001	0,000	0,001
MUFG Bank Turkey	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,029	0,018
Odea Bank	0,002	0,001	0,002	0,001	0,004	0,001	0,001	0,001
QNB Finansbank	0,019	0,023	0,019	0,015	0,004	0,019	0,000	0,000
Turkland Bank	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,002	0,006
Türkiye Garanti Bankası	0,037	0,042	0,043	0,046	0,005	0,050	0,000	0,000
Optimum değer	0,037	0,042	0,043	0,046	0,007	0,050	0,029	0,035

Ağırlıklandırılmış matris değerlerinin elde edilmesinin ardından Eşitlik (13) kullanılarak optimumluk fonksiyonu (S_i) değerleri hesaplanmıştır. Yöntemin son adımında ise fayda derecesi (K_i) Eşitlik (14) yardımıyla hesaplanarak nihai sıralama elde edilmiştir. Tablo 13.'te S_i , K_i değerleri ile nihai sıralama gösterilmiştir.

Tablo 13. Optimumluk Fonksiyonu, Fayda Dereceleri ve Sıralama

	S_i	K_i	Sıralama
Alternatifbank	0,011	0,039	13
Arap Türk Bankası	0,012	0,041	12
Bank of China Turkey	0,066	0,230	4
Burgan Bank	0,014	0,047	10
Citibank	0,023	0,078	7
Denizbank	0,097	0,338	3
Deutsche Bank	0,046	0,158	6
HSBC Bank	0,015	0,052	9
ICBC Turkey Bank	0,010	0,035	15
ING Bank	0,018	0,061	8
MUFG Bank Turkey	0,053	0,183	5
Odea Bank	0,013	0,045	11
QNB Finansbank	0,100	0,348	2
Turkland Bank	0,011	0,038	14

Türkiye Garanti Bankası	0,223	0,771	1
Optimum değer	0,289	1,000	

ARAS yönteminden elde edilen sonuçlar 2023 yılında en yüksek performansa sahip olan yabancı sermayeli bankanın Türkiye Garanti Bankası olduğunu göstermiştir. Türkiye Garanti Bankası'nı sırasıyla QNB Finansbank, Denizbank, Bank of China Turkey, MUFG Bank Turkey, Deutsche Bank, Citibank, ING Bank, HSBC Bank, Burgan Bank, Odea Bank, Arap Türk Bankası, Alternatifbank, Turkland Bank ve ICBC Turkey Bank takip etmiştir.

6. SONUÇ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımların ülke ekonomisine sağladığı katkı oldukça büyüktür. Bunun en önemli sebebi, yabancı yatırımcıların ülkeye sundukları sermaye, teknoloji, istihdam ve yönetim becerileri sayesinde üretim kapasitesi ve hizmet kalitesinin artmasıdır. Yabancı sermayedarların ülkemizde yatırım yapmak için en çok tercih ettikleri sektörlerden biri de bankacılık sektörüdür. Sürdürülebilir ekonomik büyüme için önemli bir role sahip olan yabancı sermayeli bankaların, yoğun rekabet ortamında dönemsel olarak performanslarının değerlendirilmesi gerekir. Bankalar bu sayede mevcut durumlarına dair iyileştirmeler yapabilir ve stratejilerini buna göre belirleyebilir.

Bu çalışmada, Türkiye'de kurulan yabancı sermayeli bankaların 2023 yılına ait finansal performansları çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Çalışmada 15 yabancı sermayeli banka değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmada kullanılan veri seti Türkiye Bankalar Birliği'nden temin edilmiş ve performans değerlendirmesi için sekiz kriter kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılması için objektif bir metot olan Entropi yönteminden yararlanılmıştır. Entropi yönteminden elde edilen sonuçlar performans değerlendirmesi için en önemli kriterin "net dönem karı/zararı" olduğunu göstermiştir. Kriterlerin önem ağırlıklarının elde edilmesinin ardından, ARAS yöntemi ile 15 bankanın performans sıralaması belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, 2023 yılında finansal performansı en yüksek olan yabancı sermayeli bankanın, Türkiye Garanti Bankası olduğunu göstermiştir. Türkiye Garanti Bankası'nı sırasıyla QNB Finansbank, Denizbank, Bank of China Turkey, MUFG Bank Turkey, Deutsche Bank, Citibank, ING Bank, HSBC Bank, Burgan Bank, Odea Bank, Arap Türk Bankası, Alternatifbank, Turkland Bank ve ICBC Turkey Bank takip etmiştir.

Yabancı sermayeli bankaların sektördeki konumlarının belirlenmesi ve bu doğrultuda stratejiler geliştirmeleri için araştırmada elde edilen bulguların önemli olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada 2023 yılına ait bir performans değerlendirmesi yapılmıştır. Gelecekteki araştırmacılar, son beş yılın verilerini kullanarak bankaların performans sıralamasındaki istikrarını analiz edebilirler. Bununla birlikte, performans değerlendirmesinde farklı çok kriterli karar verme teknikleri kullanılabilir. Ölçütlerin ağırlıklandırılması için LOPCOW, CRITIC ve MEREC gibi objektif yöntemler, performans sıralaması için ise COPRAS, EDAS, WASPAS, TOPSIS ve VIKOR gibi yöntemler tercih edilebilir.

KAYNAKÇA

Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E., & Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe ENTROPI ve WASPAS Yöntemleri ile Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.

- Akgüç, Ö. (2007). Türkiye’de Yabancı Bankalar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (36), 6-17.
- Akgül, Y. (2019). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Türk Bankacılık Sisteminin 2010-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 567-582.
- Altemur, N., Karaca, S. S., & Güvemli, B. (2018). Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Bankaların CAMELS Analizi İle Performanslarının Ölçülmesi. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 6(1), 57-65.
- Apan, M. (2020). Kamu Sermayeli Ticaret Bankalarının Finansal Performans Ölçümü: Entropi, TOPSIS ve GİA Yöntemleri ile Bir Uygulama. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 4(2), 137-157.
- Batır, T. E. (2023). COVID-19 Pandemi Sürecinde Bankacılık Sektörü Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Karşılaştırmalı Analizi:“CRITIC-EDAS Yaklaşımı Kapsamında Bir İnceleme”. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 186-203.
- Çalışkan, E., & Eren, T. (2016). Bankaların Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 85-107.
- Erdönmez, P. A. (2004). Finansal Krizler Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Bankalar. *TBB, Bankacılık ve Araştırma Grubu, Bankacılar Dergisi*, 51.
- Kandemir, T., & Karataş, H. (2016). Ticari Bankaların Finansal Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile İncelenmesi: Borsa İstanbul’da İşlem Gören Bankalar Üzerine Bir Uygulama (2004-2014). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1766-1776.
- Karahan, M., & Kızılkapan, L. (2022). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi. *Verimlilik Dergisi*, (3), 441-462.
- Karami, A., & Johansson, R. (2013). Utilization of Multi Attribute Decision Making Techniques to Integrate Automatic and Manual Ranking of Options. *Journal of information science and engineering*, 30(2), 519-534.
- Karaş, Z. (2024). Türk Bankacılık Sektöründe Çoklu Kriterli Karar Verme Yaklaşımları ile Finansal Performans Değerlendirmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(90), 798-820.
- Lemonakis, C., & Strikos, I. (2012). Measurement of Commercial Banks Performance in EU Countries: A Multi-Criteria Approach. *Financial services: efficiency and risk management*, 93-138.
- Marjanovic, I., & Popovic, Z. (2020). MCDM Approach for Assessment of Financial Performance of Serbian Banks. *Business Performance and Financial Institutions in Europe: Business Models and Value Creation Across European Industries*, 71-90.
- Özbek, A. (2021). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel ile Problem Çözümü. Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Rençber, Ö. F., & Avcı, T. (2018). BIST'te İşlem Gören Bankaların Sermaye Yeterliliklerine Göre Karşılaştırılması: WASPAS Yöntemi ile Uygulama. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS'18), 169-175.

Sama, H. R., Kosuri, S. V. K., & Kalvakolanu, S. (2022). Evaluating and Ranking the Indian Private Sector Banks—A Multi-Criteria Decision-Making Approach. *Journal of Public Affairs*, 22(2), e2419.

Terzioğlu, M. K., Temelli, S., Yaşar, A., & Özdemir, Ö. (2023). Bankacılık Sektöründe Finansal Ve Çevresel Performansların Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Karşılaştırılması. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 21-45.

Türkiye Bankalar Birliği. Erişim: <https://www.tbb.org.tr/tr> .

Türkiye Bankalar Birliği, “Bankalarımız 2023”, Yayın No:355, Mayıs 2024. Erişim: <https://www.tbb.org.tr/> .

Ural, M., Demireli, E., & Özçalık, S. G. (2018). Kamu Bankalarında Performans Analizi: ENTROPI Ve WASPAS Yöntemleri ile Bir Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 129-141.

Uslu, A. (2019). Türkiye'deki Yabancı Sermayeli Bankaların CAMELS Analizi İle Performanslarının Ölçümü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (82), 199-220.

Yılmaz, Ö., & Yakut, E. (2021). Entropi Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1297-1321.

Wang, T. C., & Lee, H. D. (2009). Developing A Fuzzy TOPSIS Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights. *Expert systems with applications*, 36(5), 8980-8985.

Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2010). A New Additive Ratio Assessment (ARAS) Method in Multicriteria Decision-Making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172.

Zhang, H., Gu, C. L., Gu, L. W., & Zhang, Y. (2011). The Evaluation of Tourism Destination Competitiveness by TOPSIS & Information Entropy—A Case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32(2), 443-451.

